

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
КАФЕДРА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН І ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А.С.МАКАРЕНКА
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»

**«Актуальні питання дослідження вітчизняної
історії й викладання предметів громадянської та
історичної освітньої галузі в умовах НУШ»
Випуск 1**

**Збірник наукових праць
за матеріалами
Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції з
міжнародною участю
17 листопада 2022 року
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

м. Глухів

2022

УДК 373.5.016 : 94 (477):005.745(082)

А 43

Рекомендовано до друку вченою радою ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 10 від 14 листопада 2022 р.)

Редакційна колегія:

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, директор ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, співголова

Мелешенко Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, професор, заступник декана з виховної і наукової роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Мінченко Марина Василівна – асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мисник Світлана Олексіївна – старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Моцак Світлана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Петренко Наталія Миколаївна, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. – Вип. 1. – 234 с. : іл.

Перший збірник наукових праць містить статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ», присвяченої дослідженню актуальних аспектів дослідження вітчизняної історії в умовах трансформацій гуманітаристики, а також представленню практичного досвіду пілотування навчально-методичних матеріалів у пілотних 5-х класах Нової української школи у 2021-2022 н.р. та визначенню актуальних питань викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ.

Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії.

УДК 373.5.016 : 94 (477):005.745(082)
ISBN 978-966-376-084-1

© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022

Вступне слово

Ідея проведення подібного наукового заходу зародилася з розширенням Концепції нової української школи, як ключової реформи Міністерства освіти і науки України, до рівня базової середньої освіти. Основоположним у цьому плані став 2021 рік: 2 квітня наказом Міністерства освіти і науки України № 406 було затверджено новий Державний стандарт базової середньої освіти.

Паралельно серед науковців, методистів та практиків велася робота над підготовкою модельних навчальних програм для 5-6-х класів у відповідності до Переліку модельних навчальних програм для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої 19 лютого 2021 року наказом № 235 Міністерства освіти і науки України.

Важливою віхою для нас науковців, що теоретично та практично здійснюють фахову підготовку майбутніх учителів навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі, став початок 2021/2022 навчального року. Вчителі-практики пілотних закладів загальної середньої освіти в рамках інноваційного освітнього проєкту першими почали працювати за новими модельними навчальними програмами. Вони надали ще більше практичних даних про цей інноваційний процес. Повномасштабне російське вторгнення в Україну, що триває вже дев'ятий місяць, безперечно, вплинула на діяльність і вчителів-практиків, і методистів, і науковців, однак, ще більш ствердила на думці, що всі ми на правильному шляху. Адже, зараз як ніколи, Україна потребує ефективних реформ та змін, перш за все для молодого покоління.

Перша Всеукраїнська онлайн конференція «Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ» проходить за партнерства науковців Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Донбаського державного педагогічного університету та Національного заповідника «Глухів».

Ми висловлюємо слова щирої вдячності колегам, що підтримали та розвинули цю ідею. У нашій спільній конференції взяли участь 114 учасників, перш за все, з України, а також з Польщі та Ізраїлю. Серед учених представлені матеріали 9 докторів наук, 2 наукових співробітників та 34 кандидатів наук. Важливий вклад до обговорення актуальних питань – це напрацювання 13 вчителів-практиків. Про перспективи розвитку порушеної на конференції тематики свідчить участь 11 аспірантів та 42 здобувачів вищої освіти – майбутніх науковців та педагогів. Географія учасників конференція в Україні представлена 13 областями та м. Києвом.

Завдяки нашій спільній співпраці під час проведення Всеукраїнської онлайн конференції «Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ» відбулося обговорення достатньо важливих та актуальних аспектів дослідження вітчизняної історії в умовах трансформацій гуманітаристики, а також представлено практичний досвід пілотування навчально-методичних матеріалів у пілотних 5-х класах Нової української школи у 2021-2022 навчальному році та визначено актуальні питання викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ. Ми впевнені, що цей науковий захід в майбутньому стане традиційним. До зустрічі у листопаді 2023 року!

З повагою, Андрій Гриценко, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії збірника.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ГУМАНІТАРИСТИКИ»

Мар'ян Мудрий ШКІЛЬНА ІСТОРІЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТА ОСВІТНІХ ЗМІН	10
Віктор Прокопчук БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДЖЕРЕЛ І ПОРЯДОК ЙОГО СТВОРЕННЯ.....	14
Олександр Курок, Андрій Гриценко ЗАСНУВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ	19
Олексій Остапчук, Олександр Курок РАДЯНСЬКІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ БРЕЖНЄВСЬКОЇ ДОБИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО	23
Людмила Артемова СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА БЛАГОДІЙНІСТЬ ТЕРЕЩЕНКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ.....	26
Надія Воронова ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ	28
Альона Бровко ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА АППОЛОН СКАЛЬКОВСЬКИЙ	32
Юрій Давиденко ПРОБЛЕМИ ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В 70-Х РР. ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	35
Поліна Голодюк, Ігор Горобець РОЗВИТОК «ФОЛКЛЕНДСЬКОГО ПИТАННЯ» З 1976 Р. ПО КВІТЕНЬ 1982 Р.	39
Максим Левченко ПРОГНОЗУВАННЯ ДРУКОВАНИМИ ЗМІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ 2014 РОКУ.....	44
Надія Мірошниченко УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ ВИХОВАННЯ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ М.М. НЕПЛЮЄВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА.....	47

Наталія Петренко ПЕДАГОГІЧНІ СЕМІНАРИ ТА КУРСИ ЯК ФОРМА ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ПУНКТІВ ЛІКНЕПУ НА СУМЩИНІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КАМПАНІЇ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ У 20-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ	50
Нікіта Поскрипко НОРМАЛІЗАЦІЯ СЕРБСЬКО-КОСОВСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ	53
Євгенія Страшко НІЖИНСЬКА ВИЩА ШКОЛА У СУПЕРЕЧЛИВОМУ РОЗВОЇ УКРАЇНІЗАЦІЇ ТА СТАЛІНІЗАЦІЇ В 20-30-х рр. ХХ ст.	56
Тетяна Ашаулова ДО ПИТАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ГЛУХОВА ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ (ГЛУХІВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТА ГЛУХІВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ)	60
Андрій Гриценко, Віталій Гриценко ПОХОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКОГО РОДУ САВИЧІВ.....	63
Валентина Добровичська РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 рр.).....	66
Олексій Мозговий, Андрій Гриценко ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ	69
Віталій Крижанівський МИКОЛА ЗЕРОВ ТА ВИПУСКНИКИ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ	72
Віра Назарова ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ЄВРЕЇВ З ГЛУХІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ, ЗНИЩЕНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	75
Андрій Гриценко, Вадим Гриценко МИХАЙЛО ПАВЛОВИЧ МИКЛАШЕВСЬКИЙ (1756–1847) – ЙМОВІРНИЙ АВТОР ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОГО ТРАКТАТУ «ІСТОРІЯ РУСІВ»	80
Олександр Чижов СТОРІНКИ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЛУХІВ»: СЕР. 90-Х РР. ХХ СТ. – 2000-НІ РР.	82
Олександр Грибенко «ЗАКОНИ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ» ВІД 30 КВІТНЯ 1918 РОКУ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ).....	86

Сергій Кириленко

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ РУСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ89

Олена Чумаченко, Андрій Гриценко

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОРОЗЬКИХ СЧЕЙ В 1980-1990-Х РОКАХ93

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ТА АНАЛІЗ УПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛЬНИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ НУШ»

Ігор Коляда

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА ЗАСОБАМИ ФІЗІОГНОМІСТИЧНОГО ПІДХОДУ96

Тетяна Ладиченко

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ 102

Світлана Моцак

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ІСТОРІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 105

Андрій Подобєд, Олена Подобєд

КВЕСТИ З ІСТОРІЇ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 107

Ірина Бондар

ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ВІДПОВІДНО КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 109

Наталія Ігнатенко

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ..112

Лілія Кашуба, Катерина Дмитренко

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ 114

Дмитро Кмець, Лариса Слінченко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ..... 118

Ігор Коляда, Софія Іжук

ІСТОРИЧНА ПЕРСОНАЛІЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У 5 КЛАСІ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА (НА ПРИКЛАДІ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА УПА РОМАНА ШУХЕВИЧА) ..122

Марина Мінченко ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 5-Х КЛАСАХ НУШ	127
Володимир Мирошниченко ПРОЕКТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В НУШ	128
Ігор Коляда, Дмитро Пацерук РОЛЬ ФІЗІОГНОМІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ЯК ЗАСОБУ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА (НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ РОМАНА ШУХЕВИЧА) В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	131
Сергій Просяник РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ	137
Віталій Жмака ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ	140
Ілля Леннік, Тетяна Мелешенко ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ОСВІТИ, ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ТА ІСТОРИЧНІЙ ГАЛУЗЕЙ НАУК	144
Катерина Маленко GOOGLE ДОДАТКИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ДПТНЗ	147
Олена Милютіна ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ	151
Ігор Федоров ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	153

СЕКЦІЯ
«ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПІЛОТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ У ПІЛОТНИХ 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
У 2021–2022 Н. Р.»

Олександр Желіба СТРУКТУРА ТА НАПОВНЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЛЯ УРОКІВ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ НУШ.....	155
Діана Прокопенко-Дубова, Олена Ільїна ПІЛОТУВАННЯ В 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	160

Світлана Базиль

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАОЧНОСТІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В 5 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 163

Лілія Рябовол, Карина Шаповалова

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА». 168

**СЕКЦІЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ТА
ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ
ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ»**

Антон Павленко

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 172

Денис Аторін

ПОЛТАВСЬКА БИТВА 1709 РОКУ: ПРИЧИНИ ПЕРЕХОДУ МАЗЕПИ НА БІК ШВЕДІВ 175

Дмитро Сосновський

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ГУМАНІТАРИСТИКА ЯК ЗМІНА ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 177

Вікторія Ребенок

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ 180

Ігор Карпенко

СПОГАДИ УЧАСНИКІВ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, ЯК СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МЕМУАРИСТИКИ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 182

Альбіна Федотенко

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА – ПАТРІОТА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 186

Антоніна Завгородня

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ 188

Ярослав Біленький

ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 190

Олексій Деркач ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАВОЗНАВСТВА	192
Вікторія Ріпа РОЛЬ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....	194
Анастасія Семененко ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В НУШ.....	196
Марія Василенко РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НУШ: СТЕНДАПИ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА.....	199
Діана Гринь МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ПРАВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ НУШ	202
Ілона Крисенко ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ НУШ	204
Єгор Суббота ПРО ВАЖЛИВІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	205
Ярослав Чуприна ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	208
Марія Шершень ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2022 РР.)	210
Микола Яретик ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУ ГЕТЬМАНА БОГДАНА РУЖИНСЬКОГО.....	214
Людмила Бровко ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ 5-6 КЛАСІВ В УМОВАХ НУШ	219
Анна Диптан РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ	223
Карина Дяченко ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	225
ПРО АВТОРІВ.....	229

СЕКЦІЯ «АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ГУМАНІТАРИСТИКИ»

ШКІЛЬНА ІСТОРІЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТА ОСВІТНІХ ЗМІН

Мар'ян Мудрий

I. Чому треба (пере)осмислювати історію

Історія як шкільний навчальний курс завжди перебуває у фокусі суспільної уваги. Це природно, бо те, як бачимо минуле, по суті, характеризує сьогодення, визначає перспективи на майбутнє. Образ історії, який стає нашою самопроекцією, так чи інакше зумовлюють політичні, економічні, соціальні та культурні обставини. Тож бачення минулого перебуває в певному русі, а історія – наче дзеркало, у яке дивимося, щоб краще пізнати себе.

Постійне (пере)осмислення минулого зумовлюють щонайменше три обставини: 1. Розвиток історіографії, поява нових наукових підходів до опису і тлумачення минулого; 2. Пошук відповідей на виклики сучасності, постановка питань щодо шляхів майбутнього розвитку; 3. Поступ дидактики, поява нових способів навчання і виховання, тобто передачі суспільно-історичного досвіду.

В Україні завдання шкільної історичної освіти детально регламентовані державним стандартом і модельними навчальними програмами. Що ж до практики, то успіх навчання залежить не від документів, а від майже невлесних наголосів і ставлення до минулого, які транслює вчитель. Саме позиція вчителя визначальна в постановці цілей шкільної історії. Здебільшого це самопроекція вчителя, його розуміння зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім.

У теорії сучасна школа в Україні спрямована на подолання прірви між освітою та вимогами життя. виправити ситуацію покликаний компетентнісний підхід, який наголошує на сукупності (системі) знань і вмінь у дії. Він пов'язаний з особистісно-орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Однак звернення до компетентнісного підходу може виявитися малодієвим, якщо не буде підкріплене виразнішими цілями.

Аналіз стану шкільної освіти в Україні, як і завдання випереджувального розвитку суспільства, дають підстави визначити такі актуальні цілі історичної освіти:

1. Формувати ідентичність людини, вказувати на контексти, важливі для життя людини і спільноти;
2. Увиразнювати наскрізні лінії з минулого, які дають змогу пояснювати сучасні події;
3. Навчитися ставити до минулого запитання так, щоб готувати зміни, творити образи майбутнього;
4. Утверджувати цінності людського буття, зокрема цінність свободи, та

формувати нові смисли;

5. Показувати можливості самореалізації людини тепер і в майбутньому.

II. Оновлення шкільних програм: зміст та очікування

Упродовж майже п'яти місяців (від кінця квітня до вересня 2022 р.) під егідою МОН працювала робоча група, яка поставила за мету оновити чинні навчальні програми з історії. Йшлося не тільки про те, щоб доповнити наявний матеріал останніми подіями, а й урахувати нові історіографічні та методичні напрацювання. Звичайно, над роботою групи тяжіли політичні, економічні, соціальні й культурні виклики, що виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України.

У фокусі уваги робочої групи були навчальні програми для 6–11 класів закладів загальної середньої освіти з навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» (наказ МОН № 521 від 3 червня 2022 р.). Оновлені програми затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН № 698 від 3 серпня 2022 р.). Після затвердження оновлених програм робоча група продовжувала працювати над роз'ясненням змін серед учительства, зокрема методистів. Тим часом стараннями Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору оновлені програми було видано [1; 2].

Розуміння того, що саме треба змінити в програмах, упродовж роботи групи розширювалося. Насамперед внесено положення, спрямовані на висвітлення останніх подій: передбачено повний (окремим навчальним блоком) розгляд сучасної російсько-української війни, зокрема її історичного коріння; запроваджено нові поняття і терміни, актуальні для розуміння сучасності (як-от «доктрина „русского міра»», «рашизм»). А втім було відчуття, що таке швидке перетворення сучасності на історію хоч і важливе, але не дає розуміння витоків.

Тож одним із ключових постало питання про природу політичного устрою Радянського Союзу і про статус у його складі України. Відтак важливим нововведенням стало включення у програму погляду на СРСР як на державу імперського типу, у якій імперський спосіб організації влади було поєднано з тоталітарним режимом. Не можна заперечити, що є багато ознак імперськості СРСР (як-от домінування центру над національно та культурно відмінними периферіями), однак ключовим інструментом, який прив'язував периферію до російського центру, був тоталітарний режим.

Далі наголошено на державотворчій спадкоємності сучасної України від Української Народної Республіки. Не заглиблюючись у правові норми щодо державного правонаступництва, очевидно, що Україна увібрала в себе історичний досвід не тільки УРСР, а й УНР, яка була виявом модерного націєтворення в Центральній-Східній Європі. Тож в історії Української революції наголос перенесено на події 1917–1918 років, адже революція досягла мети, коли постала національна держава. Такий підхід дає змогу чіткіше побачити збройну агресію та окупацію України більшовицькою Росією.

У новій редакції програми актуалізовано низку положень, які вказують на прями

аналогії між політикою сучасної Російської Федерації та сталінським режимом у СРСР. Наприклад, ширше представлено практику використання в СРСР масового штучного голоду як політичного зняття. Зокрема, включено сюжет про голод 1928–1929 років, який став прелюдією Голодомору. Цей голод, хоча і стався на тлі недородів, усе ж був наслідком свідомих дій радянської влади, її голодотворної політики. Так більшовицький режим апробував масове голодування як зняття для приборкання українського села. Провокування продовольчої кризи (а по суті, голоду в кліматично вразливих регіонах світу) залишається політичним інструментом у руках сучасного керівництва РФ.

Коли всі питання з оновлення програм, здавалося, були вичерпані, впала у вічі велика невідповідність між рівнем осмислення і представлення новітньої історії та давніших періодів. Виклад та інтерпретація матеріалу від княжих часів до початку ХХ ст. суттєво відставали від сучасної історіографії. Тому насамперед приведено до сучасних наукових значень такі поняття, як «Русь» і «Україна», упорядковано хронологію Галицько-Волинського князівства («держави Романовичів») / Королівства Руського.

Концептуального переформатування потребував матеріал з ранньомодерної історії України. Було два ключові питання: як співвідносяться Річ Посполита і козацька Гетьманщина, і як назвати події на теренах України середини ХVII ст.? В оновленій програмі досвід перебування українських земель у складі Речі Посполитої та Війська Запорозького / Гетьманщини зв'язано між собою як генетично споріднені в розрізі державних інституцій, політичної культури, економіки, культури й повсякденного життя. Впроваджено поняття-концепт «Козацька революція середини ХVII століття».

Переглянуто також проблематику «довгого» ХІХ століття. Складність вивчення цього історичного періоду зазвичай полягає в неготовності школярів сприймати абстрактні базові поняття, які історики застосовують для його характеристики. Тож належало знайти спосіб, як наблизити цю історію до учня. Тримаючи в полі зору основне завдання – показати процес українського націєтворення і націєствердження, суттєво розширено сюжети з історії повсякдення. Саме вони дають змогу подолати надмірну схематизацію, показати зв'язок між націєтворенням і модернізаційними змінами.

Деякі питання викликали тривалі обговорення. Утім ці дискусії відображали не так світоглядні розходження, як стосувалися точності формулювань або методики (доречності й посиленості для засвоєння учнями). Зокрема, досягнуто згоди, що програма допускатиме зміну поняття «радянський» на «советський» у контекстах, які вказують на: а) непридатність для України і нав'язані керівним центром СРСР політичні, економічні, соціальні й культурні практики (як-от світогляд «советської людини», «советизація», «концепція «советського народу»); б) негативізацію, спотворення більшовиками (комуністами) поняття «ради», «радитися», «народовладдя».

З огляду на зміни було доопрацьовано пояснювальні записки до програм і методичні рекомендації. Вони особливо важливі з точки зору розуміння цілей громадянської освіти. Зокрема, школярів зорієнтовано на вивчення не тільки

інструментів насильства, якого в ХХ ст. зазнавали українці, а й опору йому (важливою є робота над такими поняттями, як «опозиційний рух», «рух опору / спротиву»). Посилено наголос на понятті «українська політична нація», зокрема на формуванні її контурів та консолідації у ХХ і на початку ХХІ ст.

III. Нова концепція (модель) шкільної історичної освіти як вимога часу

Робота над оновленням чинних програм доволі гостро поставила питання про потребу нової концепції (моделі) шкільної історичної освіти, здатної повернути довіру до історії як галузі знань, що відбиває реальне життя і вказує на можливості саморозвитку особи та поступу спільноти – суспільства / нації. Адже можливості для оновлення чинних програм обмежені.

Осучаснення шкільної історії має враховувати змінений інформаційний простір (формування публічної історії) та новий суспільний ідеал освіченості. Соціальні функції історії нині можна звести до: а) підтримки усталених зразків (моралізації і накопичення соціального досвіду); б) легітимізації (задоволенні потреби в самоствердженні) та мобілізації; в) ідентифікації (самопізнанні, «націоналізації» соціального простору); г) відкритті *Іншого* (потребі в знанні про іншу реальність, «втечі від дійсності») [3, с. 60–62].

Насамперед треба звернути увагу на вкрай актуальну потребу розширення тематичних і просторових контекстів української історії, осмислення з української перспективи сюжетів світової історії. Тож нова модель шкільної історії має спиратися на єдиний курс історії України (можливо, під назвою «Історія: Україна і світ»), забезпечення його достатнім навчальним часом, концентричний і тематичний спосіб організації навчального матеріалу.

Розширюючи контексти і вирішуючи політичні питання, не можна втратити з поля зору головної дійової особи історії – людини. Навчити учня розуміти себе і людей навколо має стати одним з пріоритетів шкільної історії. Важливо, щоб на уроках історії з'являвся не тільки перелік імен історичних постатей у зв'язку з конкретними подіями, а й їхні цілісні історичні портрети. Належить усіляко формувати в учнівства вміння характеризувати особистості, створювати колективні біографії, а також розвивати його інтерес до родинних історій.

Кажучи про оновлення навчальних програм чи створення нових, треба також мати на увазі, що програма – це тільки один з компонентів освітнього процесу. Замало змінити програму (чи навіть державний стандарт), треба ще знайти спосіб, як змінити шкільну реальність. А ця шкільна реальність – це й загалом освітнє середовище, і конкретний учитель у конкретному класі, і підручники, і матеріально-технічне забезпечення.

Шкільний курс історії має бути спрямований на розуміння минулого і водночас формувати в молоді людини такі вміння і ставлення, які будуть затребувані навіть не в найближчі кілька років, а на кілька десятиліть. А життєва перспектива в Україні, вочевидь, пов'язана з поняттями свободи, демократії, можливості для кожної людини реалізувати себе у професії, громадській діяльності. Тому-то шкільний курс історії має плекати дух цієї свободи, зокрема інтелектуальної, та готовність її захищати.

Література

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.
2. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 64 с.
3. Удод О. Історія в інформаційному суспільстві. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями*. Київ: Генеза, 2018. С. 60–118.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДЖЕРЕЛ І ПОРЯДОК ЙОГО СТВОРЕННЯ

Віктор Прокопчук

Розглядаються причини появи і розвитку бібліографічного опису, його роль у дослідницькій праці, деякі аспекти теорії і практика творення основних видів бібліографічного опису.

Ключові слова: бібліографія, документ, бібліографічний опис, область бібліографічного опису, монографічний опис, аналітичний опис.

Мета статті – привернути увагу дослідників до ролі бібліографії у пошуку джерел та правильного їх опису в наукових працях.

Бібліографічний опис (далі – БО) виник з появою письма. Причина – цілком прагматична: необхідність обліку написаного. Найдавніший бібліографічний документ – список книг на шумерійській глиняній таблиці - датується 2000 роком до н.е. Оскільки тоді книги не мали назв, у таблиці наведено перші рядки текстів більш ніж 60 творів. А на табличках з бібліотеки асирійського царя Ашшурбаніпала (VII ст. до н.е.) вже зафіксовані назва твору, номер таблиці, ім'я власника. Перша давньоруська бібліографічна пам'ятка «Богословица от словес» – список «хибних» та «істинних книг» – вміщена в «Изборнике Святослава» (XI ст.), підготовленому Григорієм Богословом для княжича Святослава за завданням Ярослава Мудрого [4]. Так зароджувалася бібліографія.

Нам часто доводиться вживати термін «бібліографія» на означення списку використаних джерел («бібліографія статті», «бібліографія монографії»), наукового доробку того чи іншого дослідника («бібліографія праць доцента...»), книгоопису, галузі практичної діяльності з підготовки різних бібліографічних посібників і бібліографічного обслуговування споживачів інформації, а також і науки, яка вивчає історію, теорію і методику бібліографування. Інколи складно усвідомити це багатоманіття потрактувань, однак усі вони вірні, бо в ході історичної практики цей термін набув багатозначності, поліфункціональності. У широкому значенні, як збірне поняття, що об'єднує названі явища, він може бути визначений так: «Бібліографія – це галузь знань і практичної діяльності, яка забезпечує виробництво і поширення в суспільстві бібліографічної інформації». Слово «бібліографія» стало

вперше вживатися в Греції і означало «бібліон» - книга, «графо» - пишу, тобто – «переписування книжок», а переписувачів звали бібліографами. У нинішньому значенні, як «книгоопис», термін почав вживатися у Франції на початку XVIII ст. і згодом набув всеєвропейського і міжнародного застосування. З появою в бібліотечній практиці терміну «документ» у значенні єдності інформації та речовинного носія як каналу передачі інформації в соціальному комунікаційно – інформаційному процесі він набуває значення і «документоопису» [5].

Термін «бібліографія» є базовим для утворення низки інших бібліографознавчих термінів, зокрема «бібліографічний опис» і «бібліографічний запис». Оскільки їх часто вживають як синонім одного і того ж поняття, варто зауважити, що ці терміни позначають різні поняття: «*Бібліографічний опис*» - це множина (сукупність) бібліографічних даних, що ідентифікують документ, а «*бібліографічний запис*» – це бібліографічне повідомлення, зафіксоване в документальній формі, яке включає бібліографічний опис, шифр, УДК чи ББК, анотацію тощо. Бібліографознавство, як наукова галузь, у теоретичному плані виробило розмаїтий понятійно – термінологічний апарат, тому його оприлюднення на цьому зупинимо, а надалі у нашій статті появу нових термінів будемо потрактовувати, як кажуть, по ходу.

Перейдемо до головного питання нашої статті – до бібліографічного опису. Бібліограф, у тому числі й дослідник, має справу з *первинним документом*, створеним автором (відправником інформації), який відображує факти - події, явища дійсності чи думки автора, вдається до аналітико – синтетичної обробки одного чи кількох первинних документів, стиснення, згортання інформації, зменшення її фізичного обсягу і створює *вторинний документ*. Це може бути бібліографічний опис, бібліографічний запис, шифр, який дає можливість віднести документ до певної групи, класу (історичні науки позначаються комбінацією цифр і літер навколо провідного індекса 63, наприклад, 63.1 – історія історичної науки), анотація, реферат, бібліографічний список, бібліографічний покажчик, бібліографічний огляд тощо.

Серцевиною бібліографічної інформації та одним з головних і найпоширеніших її видів є *бібліографічний опис* – сукупність зафіксованих у певному порядку бібліографічних даних про окремих документ, його частину чи групу документів.

Його важливість визначається функціями, які він виконує: *ідентифікаційною* (дозволяє виявити тотожність документів, а також відрізнити один від одного і при цьому не бачити їх); *пошуковою* (дає уявлення про документ й можливість вибрати саме той, який найбільше відповідає потребам користувача); *інформаційною* (інформує про твір, його зміст); *сигнальною* (повідомляє про вихід чи надходження документа).

У залежності від об'єкта бібліографування розрізняють три *види* бібліографічних описів: *монографічний* – складається на окремо виданий документ – книгу, окремих том або випуск серіального видання; *зведений* – бібліографічний опис багатотомного, серіального видання; *аналітичний* – опис частини документа – розділу чи глави твору, окремої статті наукового збірника, журналу чи газети.

Дослідник здебільшого має справу з монографічним та аналітичним БО, тому на цьому зупинимось більш детально, перед цим оговоривши деякі принципові засади його творення.

При складанні БО необхідно дотримуватися *точності* – бібліографічні відомості мають відповідати документу, елементи – своїй області, розділові знаки застосовуватися не інтуїтивно, а в порядку, передбаченому державним стандартом бібліографічного опису; *повноти* – повного набору даних (елементів) для встановлення відмінності документа від іншого; *єдності* опису – склад відомостей, форма і послідовність мають бути стабільними; *стислості, лаконічності* опису – для цього використовуються скорочення. Опис складається мовою тексту документа, що описується. *Числівники* подаються у формі, зазначеній у виданні (римськими, арабськими чи в словесній формі), окрім дати виходу книги, номера тому чи випуску серіального видання, де вживаються тільки арабські цифри. Кількісні числівники пишуться без нарощування, порядкові – з нарощуванням (2-ге вид. – друге видання).

З метою забезпечення компактності БО допускається *скорочення слів* (крім прізвищ авторів і назви документа) відповідно до правил «ДСТУ 3582-97. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила». У цьому документі, який можна знайти і в Інтернеті, також подано словник скорочень найбільш вживаних у БО слів. У двоскладових географічних назвах, що пишуться через дефіс, у другій складовій відсікають «-ський» (напр. Корсунь – Шевченків.) Скороченню підлягають назви місяців: січень – січ., янв.; лютий – лют., фебр.; березень – берез., март; квітень – квіт., апр.; травень – трав., май; червень – черв., июнь; липень – лип., июль; серпень – серп., авг.; вересень – верес., сент.; жовтень – жовт, окт.; листопад – листоп., нояб.; грудень – груд., дек. [1]. І ще одна особливість: у БО використовуються *умовні розділові знаки*, які вживаються за правилами бібліографічного опису, передбаченими згаданим Держстандартом.

Тепер, маючи певний потенціал теоретичних знань, перейдемо до творення самого бібліографічного опису. Він складається зі слів, словосполучень та числівників, які називають *елементами БО*. Елементи об'єднують у групи, які прийнято називати *областями бібліографічного опису* (може зустрітись і раніш вживаний термін – «зона БО»). Таких областей у повному БО є вісім, п'ять із них обов'язкові, а три – факультативні, відділяються вони одна від одної крапкою і тире (. –). Починається БО, як правило, із заголовка (напр., прізвище автора), який залишається поза областю. І загальний вигляд бібліографічний опис має такий:

Мелешко В.С. Античний світ = Античний мир [Текст]: монографія Валентина Мелешко; Національна академія наук України, Ін-т археології. - 2-ге вид., доповн. – Київ; Харків: Альтернатива, 2006. – III, 360, IV с.: іл. + і електр. опт. диск (CD-ROM). – (Серія «Всесвітня історія»; вип. 3). – Бібліогр.: С.340 – 360 (220 назв). – 500 прим. – ISBN 968- 965-420-030-7: б.ц.

Проаналізуємо цей умовно створений бібліографічний опис, пам'ятаючи, що область одна від одної відділяється крапкою і тире. Отже прізвище автора є заголовком і не входить до області.

Перша область БО називається «*область назви і відомостей про відповідальність*». До неї входить основна і через знак дорівнює паралельна назви (текст у книзі подається стовбчиками двома мовами – українською і російською); підназва – «*монографія*» (у підназві допускається скорочення, якщо вона містить кілька слів, напр., «*краєзн. нарис*», «*наук. – краєзн. зб.*»); і через похилу лінію, яка від попереднього і наступного елементів відмежовується проміжками, відомості про відповідальність – ім'я і прізвище автора так, як воно позначене на титульній сторінці, й організації, відповідальні за випуск у світ вказаної монографії.

Друга – «*область видання*» – формується, якщо книга перевидається повторно, у скороченому вигляді позначаються зміни, яких зазнало перше видання (виправлене, доповнене тощо).

Третя область – «*область специфічних відомостей*» – застосовується при описі об'єктів, які є особливим типом публікації або розміщені на специфічних носіях (картографічні, нотні, стандарти і технічні умови, патентні, електронний ресурс та ін.). У наведеному описі ця область відсутня.

Четверта – «*область вихідних даних*» – має такі елементи: місце видання, видавництво чи видавець, рік видання. Друге і наступні місця видання відокремлюються крапкою з комою (Київ; Нью – Йорк; Париж...), допускаються скорочення (Київ: Наук. думка, 2006).

П'ята і остання з основних областей називається «*областю фізичної характеристики*» і фіксує кількість сторінок, через двокрапку (:) – наявність ілюстрацій, за наявності кількох пагінацій (нумерацій) сторінки наводяться в послідовності і тими цифрами, які зазначені в об'єкті опису, за наявності супровідного матеріалу він зазначається через знак плюс (III, 360, IV с.: іл. + 1 електр. опт. диск (CD-ROM)).

Наступні три області, як уже зазначалося, є факультативними - область серії, область приміток і область міжнародного стандартного номера книги (ISBN), ціни, і дають додаткову інформацію про видання.

Шоста – «*область серії*» – наводиться після області фізичної характеристики, якщо видання серійне, у круглих дужках, номер серії подається арабськими цифрами. У нашому випадку – (Серія «Всесвітня історія»; вип. 3). Назва серії береться в лапки, закривається крапкою з комою, слово випуск пишеться з малої літери і скорочується.

Сьома область – це «*область приміток*», в якій зазначається у разі потреби інформація про бібліографію, сторінки, кількість назв тощо, та дані про тираж арабськими цифрами із скороченнями «екз.», «прим.».

Восьма, остання область, називається «*областю міжнародного стандартного номера книги та умов доступності*» (ISBN 968-965-420-030-7: б.ц.) [2].

У залежності від комбінації обов'язкових і факультативних областей, повноти їх застосування створюються: *повний* БО, складається з обов'язкових і факультативних областей і використовується при формуванні бібліотечних каталогів, картотек, списків використаних джерел і літератури бакалаврських, магістерських, дисертаційних і монографічних праць; *розширений* з обов'язкових та

кількох факультативних областей; *короткий* – використовується здебільшого в системі бібліографічних посилань.

Коротко про *аналітичний бібліографічний опис*. Він складається з двох частин: з опису розділу, глави книги, статті із збірника, журналу чи газети і після двох навскісних (//) згідно ДСТУ – 2006 – опису джерела, в якому розміщена складова. Наприклад:

Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.) // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів, 2014. – № 2. – С. 39 – 52.

Степанов В.П. Лідер наукової школи (до 60- річчя професора Л.В. Баженова) // Університет: іст. – філос. журн. – 2006. – №1 (9). – С. 58 – 65.

Задко В. Перлина архітектури // Народна трибуна. – 1995. – 28 черв. (№ 48). – С. 3.

На жаль, задекларований в інформаційному листі обсяг статті не дозволяє навести приклади бібліографічного опису архівних джерел, електронних та інших видань. У зв'язку з цим відішлю моїх читачів до джерела, з якого з урахуванням первинних знань, почерпнутих з цієї статті, ви отримаєте відповіді на інші питання методики творення бібліографічного опису: «ДСТУ ГОСТ 1.7-2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. – Київ: Держспоживстандарт України, 2007».

І насамкінець. На цьому місці у вас виникнуть закономірні питання: Але ж у наукових працях при формуванні списку використаних джерел та організації посилань вже не вживають крапки і тире між областями бібліографічного опису? Може не вживатися і дві навскісних між складовими аналітичного опису? Та інші питання щодо формування різних видів списків використаних джерел та бібліографічних посилань. Наголошу, ваші питання правомірні, як і правомірне застосування наведеного мною бібліографічного опису – ніхто не відміняв ДСТУ 2006, він використовується в бібліотеках, видавництвах і в наукових публікаціях на вибір організаторів конференцій, редколегій журналів, збірників.

Однак Книжкова палата України імені Івана Федорова розробила новий документ «ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», затверджений наказом ДП «УкрНДНЦ» від 22 червня 2015 р. № 61, який унормовує і значно спрощує бібліографічний опис використаних у наукових працях джерел та посилань [3]. Але про це – вже в наступній статті.

Література

1. ДСТУ 3582-97 Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила. Київ: Держстандарт України, 1998. 25 с.

2. ДСТУ ГОСТ 1.7-2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. Київ: Держспоживстандарт України, 2007.

3. ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с.
4. Казьмирчук Г.Д. Історична бібліографія: курс лекцій і метод. матер. 2-ге вид. Київ: Логос, 2007. 68 с.
5. Кушнарєнко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів: підручник. 2-ге вид. випр. і доп. Київ: Знання, 2004. С. 13-20, 47-107.

ЗАСНУВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ

Олександр Курок, Андрій Гриценко

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, створений у 1874 р., як Глухівський учительський інститут, вважається найстарішим за часом заснування серед існуючих закладів вищої педагогічної освіти.

Питання різних аспекти функціонування Глухівського учительського інституту досліджували вчені В. Белашов, Л. Гнатюк, А. Гриценко, М. Гурець, Л. Задорожна, В. Заїка, В. Зінченко, В. Крижанівський, О. Курок, О. Лук'янченко, І. Ляшко, І. Мошик, В. Ткаченко та ін.

У ході проведення Великих реформ 1860-х років і, зокрема, освітньої, актуальним стало питання професійної підготовки вчителів. Новий міністр народної освіти Російської імперії Д. Толстого з 1866 р. запропонував заснувати педагогічні курси для підготовки вчителів початкових училищ. Однак, він сам, перш за все всіяко саботував їх роботу, бо вважав, що вони не відповідають своєму призначенню та не задовольняють потреби міського населення в якісній освіті [5, с. 41-43; 6, с. 28; 7, с. 32].

Новий проєкт організації професійної підготовки вчителів було розроблено у квітні 1869 р. Однак його обговорення та доопрацювання ривало наступні три роки [16, с. 3; 19, с. 350]. І лише 31 травня 1872 р. імператор Олександр II затвердив Положення про міські училища та вчительські інститути [15, с. 4; 17, с. 1174-1304].

Перші учительські інститути було відкрито в 1872 р. у Москві, Санкт-Петербурзі [19, с. 354] та Тифлісі. У 1873 р. Глухів відвідали міністр народної освіти Російської імперії граф Д. Толстой та піклувальник Київського навчального округу Антонович. Голова Глухівських земських зборів І. Маркович, голова земської управи Ф. Красовський і Глухівський міський голова Н. Терещенко підняли питання відкриття у Глухові вчительського інституту для підготовки професійних фахівців, щоб працювали у народних училищах [14, с. 221; 16, с. 6]. Земством для цього було запропоновано недобудований будинок по сусідству з будівлею прогімназії, що призначався для розміщення земської лікарні. Багато клопотав про відкриття учительського інституту також відомий громадський діяч М. Неплюєв [2, с. 74]. Гласним Глухівського повітового земства вдалося вмовити міністра народної освіти

прийняти рішення про відкриття у Глухові учительського інституту, де б можна було забезпечити вихованців від впливу всяких «тлетворних» ідей [16, с. 6].

Після того як і міське товариство взяло на себе частину видатків на завершення будівництва приміщення для інституту, уповноважені Земства 3 (15) жовтня 1873 р. звернулися до міністра народної освіти з проханням відкрити в Глухові вчительський інститут та прийняти у власність міністерства будинок. Міністерство народної освіти дало дозвіл прийняти у власність під приміщення учительського інституту будинок, подарований Глухівським земством [18].

Від міністерства внутрішніх справ одержали санкцію на відкриття в Глухові учительського інституту з трирічним терміном навчання, що здійснював би підготовку вчителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній. Від так, 2 (14) березня 1874 р. піклувальник Київського освітнього округу отримав повідомлення від міністерства народної освіти, що імператор Олександр II дав згоду «Про прийняття у власність міністерства народної освіти пожертвованого Глухівським повітовим земством за згодою з місцевим міським товариством будинку для розміщення в ньому Учительського інституту...» [16, с. 7].

6 (18) липня того ж року директором інституту був призначений інспектор народних училищ Київської, Подільської та Волинської губерній Київського навчального округу колезький радник О. Белявський [16, с. 8]. 21 вересня (3 жовтня) 1874 р. відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту [1, с. 7; 4, с. 81; 10, с. 2; 16, с. 5, 8]. А вже 23 вересня розпочалися вступні іспити. Із 66 чоловік, які подали заяви, на екзамені з'явилися 39 абітурієнтів, 20 з яких зарахували для навчання. Перше засідання педагогічної ради інституту в складі директора, викладача М. Демкова та законовчителя, відбулося 30 вересня (11 жовтня) 1874 р. [12, с. 3; 13, с. 8].

7 (19) жовтня [10, с. 2] або 14 (26) жовтня 1874 р. [16, с. 8] розпочалися навчальні заняття. Глухівський учительський інститут з трирічним терміном навчання був закритим закладом освіти, який готував учителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній.

Місто Глухів не випадково було обране для заснування в ньому учительського інституту. Царський уряд проводив політику русифікації та асиміляції українців. Піклувальник Київського навчального округу писав міністрові освіти, що «місто Глухів, знаходячись на околиці Чернігівської губернії, поряд з Курською та Орловською губерніями, має чисто російський характер, а тому вихованці інституту будуть знаходитись поза будь якими неблагонадійними впливами місцевого оточення... І якщо ми бажаємо, щоб учителі в малоросійських губерніях були «справді російські люди» і в той же час розуміли малоросійську мову, необхідно, щоб вони пройшли курс у доброму російському педагогічному закладі, який знаходиться в російському місті» [16, с. 5]. Зрозуміло, що й освітній процес відбувався виключно російською мовою.

У 1877 р., на третій рік існування Глухівського учительського інституту міністерством народної освіти були затверджені обов'язкові державні навчальні плани, програми й інструкції про порядок управління учительськими інститутами. [3, с. 36-37].

Вихованці учительського інституту на першому році вивчали навчальні дисципліни: Закон Божий, російська мова і церковнослов'янське читання, арифметика та початки алгебри, геометрія, географія, історія (російська і загальна), природнича історія та фізика, педагогіка і дидактика, чистописання, креслення та малювання, співи, гімнастика (дві останні дисципліни – у позаурочний час). Наступні два роки навчання (II-III класи) вивчення названих навчальних дисциплін поглиблювалося. Специфікою організації навчання в Глухівському учительському інституті стало офіційне запровадження з 29 січня 1896 р. посади вчителя ручної праці [20, арк. 49].

Важливу роль для майбутніх учителів міських народних училищ, зокрема, в Глухівському учительському інституті відігравала педагогіка. Крім того, вихованці готували письмові роботи з історії та географії. Вивчення природознавства супроводжувалося екскурсіями, виконанням практичних завдань, метеорологічними спостереженнями. За всіма предметами виконувалися реферати, обговорення яких проходило під час основних занять [4, с. 38, 132]. Важливу роль для організації освітнього процесу в учительському інституті, відігравали фундаментальна та учнівська бібліотеки [4, с. 115-116; 8, с. 191–192].

Перший директор учительського інституту докладав багато зусиль для збагачення навчально-матеріальної бази закладу освіти, вимагав від викладачів глибоких знань педагогіки та методики викладання власного предмету, вважав необхідним вивчення й узагальнення досвіду найкращих учителів народних шкіл, виступав за поліпшення матеріальних умов учителів [11, с. 234]. У 1876 р. було відкрито двокласне міське училище, в якому студенти третього року навчання проходили педагогічну практику. При цьому вони здійснювали психолого-педагогічні спостереження за дітьми та виконували обов'язки помічника вчителя, а щотижня відвідували уроки досвідчених учителів. Проведення залікових уроків супроводжувалося обговоренням їх змісту на спеціальних конференціях. Наприкінці третього року складалися випускні іспити. Той, хто закінчив повний курс учительського інституту одержував атестат установленого зразка [3, с. 37; 4, с. 114-115; 19, с. 353-354].

За зразком Глухівського учительського інституту в 1875 р. подібний заклад освіти було відкрито у Вільно, наступного року – в Белгороді, а також Казані. У 1878 р. такий інститут було відкрито в Оренбурзі [9, с. 196; 10, с. 2; 16, с. 4].

Для відкриття наступного після першого на території сучасної України Глухівського учительського інституту знадобилося 35 років. У 1909 році такий заклад освіти було відкрито в Києві, а наступного року - в Катеринославі, в 1912 році – у Вінниці, потім (в 1913 році) – у Миколаєві, а також Полтаві (1914 р.) та Чернігові (1916 р.) [4, с. 85]. Весь цей час на всю Російську імперію (до якої входила територія України) існувало вісім учительських інститутів. Серед них лише два на території сучасної України – Глухівський та Феодосійський. Останній проіснував до 1941 року й зараз знаходиться на тимчасово окупованій території. А Глухівський вже 149-й рік готує якісні педагогічні кадри. Від так, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка – найстаріший заклад вищої педагогічної освіти України.

Література

1. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / Авторі-упорядники: В. І. Белашов, М. П. Гурець, В. В. Заїка та ін. Суми : Мрія, 1994. 79 с.
3. Гурець М. П. Літературно-мистецьке краєзнавство у курсі зарубіжної літератури. Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. 106 с.
5. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителів в Україні (XIX – перша половина XX ст.) : [монографія]. Київ : ІЗМН, 1998. 323 с.
6. Дем'яненко Н. М., Кравченко І. М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 512 с.
10. Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1867 г. *Журнал Министерства народного просвещения*. СПб., 1869. Ч. 142. № 3.
11. Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1868 г. *Журнал Министерства народного просвещения*. СПб., 1870. Ч. 147. № 1.
12. Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1869 г. *Журнал Министерства народного просвещения*. СПб., 1871.
14. Инструкция о порядке управления учительскими институтами. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1876. Август. С. 183–199.
15. Исхакова Р. Р. Городские училища и учительские институты Российской империи: от проекта до реализации. *Казанский педагогический журнал*. 2021. № 5. С. 193-197. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gorodskie-uchilischa-i-uchitelskie-instituty-rossiyskoy-imperii-ot-proekta-do-realizatsii/view-er> (дата звернення: 29.10.2022).
16. Кириченко А. В. До історії Глухівського педінституту (1874-1924). Глухів, 1924. 70 с.
21. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.
22. Ленц Н.И. Историко-статистический очерк десятилетия Феодосийского учительского института. 1874 – 1884. Феодосия, 1888. 532 с.
23. Ломако Л. Учительські інститути в системі педагогічної освіти Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.: аналіз сучасної історіографії. *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. № 1. С. 55-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lipd_2018_1_6 (дата звернення: 29.10.2022).
26. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки: 1917 – 1985. Київ : Либідь, 1992. 196 с.
36. Ряппо Я. Реформа вищої школи на Україні в роки революції. Харків : Книгоспілка, 1925. 130 с.
37. Сапитон Г. Л. Глуховському учительському інституту 75 лет (1874-1949 гг.). Глухов, 1949. 49 с.
39. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Санкт-Петербург : тип. Т-ва "Общественная польза", 1864-1904. Том. 5: Царствование

императора Александра II, 1871-1873. СПб. : тип. Т-ва "Общественная польза", 1877. 2258 стб., 53, [1] с., 30, 30 стб., [1] л. портр. : табл.

40. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Санкт-Петербург : тип. Т-ва "Общественная польза", 1864-1904. Том 6. Царствование императора Александра II. 1874 – 1876. СПб. : тип. Т-ва "Общественная польза", 1878. 2000 стб., 53, [1] с., 30, 30 стб., [1] л. портр. : табл.

41. Сергеенкова В. В. Городские училища и учительские институты в России: создание, структура, статус, социальный состав воспитанников (60 - 70-е гг.). *Российские и славянские исследования* : науч. сб. Вып. 7 / редкол. : А. П. Сальков, О. А. Яновский (отв. редакторы) [и др.]. Минск : БГУ, 2012. С. 349-356. URL: <https://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/risi/7/-Sergeenkova.pdf> (дата звернення: 29.10.2022)

43. С перепиской по Глуховскому учительскому институту (1908). *ЦДІАК України*. (Центр. держ. істор. Архів України). Ф. 707, оп. 229 (1908), спр. 2, 105 арк.

РАДЯНСЬКІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ БРЕЖНЄВСЬКОЇ ДОБИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Олексій Остапчук, Олександр Курок

«Багато років лицемірство Заходу перетворювало планету на поле битви. У той час як вороги народу баламутили, наші співвітчизники проливали свою кров у братовбивчій війні. Але обман – гостра зброя. Чим жахливіша брехня, тим охочіше в неї вірити. А коли ціла нація потребує відплати, брехня поширюється зі швидкістю лісової пожежі. Це полум'я спалахує все яскравіше, пожираючи все на своєму шляху», за своїм змістом, дане висловлювання сьогодні можна приписати будь-якому сучасному російському політику, який там чи іншим чином висловлює підтримку(або намагається вислужитися) російській владі, у її антигуманній війні проти України. Також дані слова могли б чудово звучати з вуст офіційних представників СРСР у своїх антикапіталістичних промовах. Проте дана цитата, являється монологом вигаданого російського персонажа (Володимир Макаров) американськими сценаристами. Попри її мистецьке походження, з її словами все ж таки можна навести паралелі з діями радянської пропаганди брежнєвської доби та путінської росії. Те як маніпуляції та викривлення фактів в засобах масової інформації, можуть направляти емоції людей у потрібний владі напрямок, мобілізувати населення задля боротьби з «уявними» ворогами, створювати ілюзію всенародної підтримки.

Риторичу радянських ЗМІ, а також сучасних російських, також можна порівняти з «Двохвилиною ненависті» з роману Джорджа Орвелла «1984». Щоденний ритуал, протягом якого члени «партії» у вигаданій «Океанії» зобов'язані переглядати фільми, у якому зображуються вороги «партії».

В період брежнєвського «застою», радянські ЗМІ (газети, журнали, телебачення, радіо), зіграло важливу роль у денационалізації українців, тобто перетворенням їх, або в росіян, або в радянських людей, а також ідеологізації титульної нації СРСР. Для цього радянські ЗМІ використовували набір сталих тверджень, які на їх думку являлися непохитними постулатами. Серед них ідея вічної єдності «радянського народу», турбота партії про трудящих, перевагу колективного над індивідуальним.

Попри певну наявність друкованих газет та журналів українською мовою, їх загальна маса, порівнюючи з російськомовними, було дуже малою. Складаючи 17 % населення СРСР, українці могли розраховувати лише на 4,3 % україномовної продукції [1, с. 129]. Разом з цим в 1970 х роках частка україномовних журналів продовжувала зменшуватися. І загалом зменшилася з 46% до 19% [2, с. 93]. Також була наявна і фінансова дискримінація, так член Ради з української літератури при Спілці письменників СРСР Ф. Кравченко писав: «Відповідальний секретар українського республіканського журналу одержує 120 руб. на місяць, а відповідальний секретар російського обласного («Дон», «Подъем») – 180 руб. Чому? Пояснити неможливо!.. А за кордоном нашої країни все це помічають і роблять на цьому «політику»... Недавно «Голос Америки» грав на тому, що така різниця в оплаті журналістської праці пояснюється, мовляв, все тими ж причинами: на українців дивляться, як на менш повноцінних працівників» [2, с. 94]. В радянських друкованих ЗМІ, теми, які мали відношення до національних питань окремих народів, не мали змогу бути друкованими, через жорстку цензуру. Тому все більшу популярність почали набирати самвидав, через можливість отримати альтернативну точку зору, на події які відбуваються.

Наряду з цим, альтернативну точку зору пропонували й іноземні радіостанції: «Голос Америки», «Радіо Свобода», британська радіостанція «ВВС», «Ватикан» і інші. Для того, щоб очорнити іноземні ЗМІ, радянська пропаганда, використовувала ідеологічне та пропагандистське кліше називаючи усі ці радіостанції «Ворожими голосами» і намагалася активно боротися з їх мовленням на території СРСР використовуючи різні глушильні засоби. За даними доповідної записки відділу пропаганди та агітації ЦК Компартії України про організацію перехоплень в республіці передач ворожих радіостанцій, станом на 1974 р. на Радянський Союз вели радіопропаганду 35 «ворожих» станцій. Їх передачі здійснювалися 22 мовами, а загальний обсяг становив понад 200 годин щодня.[3, с.194].

Своєю чергою радянська влада також активно використовувала радіо, для ідеологічної пропаганди. Загалом велика частина населення активно прослуховувала різні радіопередачі, по Україні цей відсоток був на рівні 90% [4, с. 16]. Через те, що і «Ворожі голоси», радянська радіопропаганда поширювалася на великій кількості мов. Так «Радіо Москва» мовило на більше ніж 70 мовах, попри велику кількість мов, особливу увагу радянська пропаганда приділяла увагу, тим континентам і країнам, які мали сильну прорадянську позицію і таким чином намагалася перетягнути у свою сфери впливу. Це країни Африки, Азії та Латинської Америки. Основними темами виступів була зовнішня політика СРСР, поглиблення розрядки міжнародної напруженості та дії СРСР зі співпраці зі США та західними країнами.

Під час роботи XXV з'їзду КПРС із Кремлівського Палацу з'їздів у прямому ефірі йшли передачі про відкриття та кінцеве засідання форуму КПРС англійською та французькою мовами, також йшов синхронний переклад доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва на з'їзді партії [5]. Радіоглушіння Москва на заході майже не здійснювалося.

Наряду з радіомовленням, активну владну підтримку отримувало телебачення. Попри (спочатку) малу наявність телеприймачів серед населення, радянська пропаганда вбачала великий потенціал у цьому напрямку. Вже починаючи з 50 років, починається активна розбудова телевізійної інфраструктури. В листопаді 1952 р. в Києві розпочав свою роботу перший в Україні телецентр, а пізніше він запрацював в Харкові та Донецьку. Позаяк і в будь-якій сфері, як могла впливати на думку суспільства, виробництво телепродукції знаходилося під пильним контролем різних органів цензури. Телестудії мали змогу запускати в ефір лише ту інформацію, що відповідала радянській суспільній ідеології та політиці, інакше кажучи, здійснювали масову пропаганду ідеологічних засад. Прикладом пропагандсько-ідеологічного використання телеефіру, є те що усі телеконцерти розпочиналися піснями про В. Леніна і Комуністичну партію: «Комуністичній партії хвала», «З іменем Леніна», «Марш бригад комуністичної праці» [2, с. 95].

Отже, використання ЗМІ в брежнєвський період у різних її формах, розпочинаючи від друкованого слова і закінчуючи текстом на суфлері, знаходилося на контролі в радянської ідеологічної пропаганди. А пропаганда ідей про світле майбутнє і перемогу комунізми, поширювалася далеко за територію СРСР. На телебаченні виступали представники компартійної верхівки, що прагнули ліквідувати усі національні відмінності в СРСР, возвеличити «єдиний радянський народ» та «панівну» російську мову. Завдяки ЗМІ, радянська влада могла активно керувати суспільною думкою народів, використовуючи їм емоцій направляти їх у потрібне партії річище, тобто мобілізувати та експлуатувати його задля боротьби з «уявним» ворогом, який намагається знищити саму ідею радянської держави. Попри розпад Радянської держави, концептуальні напрацювання, які використовував у своїй пропаганді СРСР, надалі присутні вже у сьогоднішній путінській росії. «Чим жахливіша брехня, тим охочіше в неї вірити».

Література

1. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50–80-х рр. ХХ ст. : дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди. Київ, 2007. 222 с.
2. Кіндрачук Н. Радянські засоби масової інформації як ідеологічне знаряддя руйнації національної ідентичності українців: кінець 50-х–70-ті рр. ХХ ст. *Література та культура Полісся*. Серія «Історичні науки». Ніжин, 2016. Вип. 83. С. 90–97.
3. Каганов Ю. «Ворожі голоси»: ідеологічне протистояння на радіохвилях у Радянській Україні (друга половина ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. Вип. XXXV. С. 193-201.

4. Журавлѐв Г. Свободное время молодежи. Москва: Знание, 1979. 38 с.
5. Радиовещание на зарубежные страны. *Музей телевидения и радио в интернете*. URL: <https://cutt.ly/jN1h6Ae> (дата звернення: 06. 11. 2022).

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА БЛАГОДІЙНІСТЬ ТЕРЕЩЕНКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Людмила Артемова

Науковий керівник:
Олена Чумаченко

В умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України та наступу російського централізму відповідями на ці виклики сьогодення є перегляд і оновлення змісту навчальних програм предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Україна і світ». Внесення відповідних змін, доповнень і нових історичних напрацювань не лише увиразнюють наскрізні лінії з минулого, розширюють просторові контексти української історії, а й створюють додаткові можливості для аналогій і порівнянь, дають змогу пояснити події, що відбуваються [5].

Водночас розвитку історичної науки на сучасному етапі продовжує сприяти інтеграція останньої у національний гуманітарний простір, котрий своєю соціально-психологічною, цивілізаційною та культурологічною спрямованістю ставить на меті вивчення людинознавчої концепції, крім іншого, й у контексті локальної історії. Такі зіперті на людиноцентризм дослідження минулого крізь призму окремих місцевостей регламентовані державним стандартом, Кабінетом міністрів України та відображені у Міжгалузевій освітній програмі «Пізнай свою країну» (наказ № 49/765/3027/308 від 27.08.2007 р.). Практична мета означених розвідок полягає у можливості використання фактографії для популяризації історії рідного краю, патріотичного виховання молоді, а для тих, хто все ще перебуває в пошуках власної ідентичності є гарним прикладом національної конкурентоспроможності. Наукову значущість щодо названих вище аспектів, на нашу думку, має меценатська діяльність родини Терещенків у соціально-гуманітарному просторі Глухова, дослідження якої дозволило авторці ліквідувати наявні інтелектуальні прогалини та повнити історіографічну базу новими першоджерелами.

Змістовний аналіз архівних матеріалів засвідчив, що історично-прогресивний життєвий шлях представників багато розгалуженої родини Терещенків протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. сприяв духовному відродженню Глухова як культурного центру, а їхня благодійна діяльність була направлена на створення умов для розв'язання актуальних й пріоритетних проблем життєдіяльності місцевої спільноти колишньої гетьманської столиці [1, с. 197].

Вливаючи на економічний прогрес та рухаючи суспільне життя як у цілому, так і локально, зокрема, на своїй батьківщині – у Глухові, такі матеріально-спроможні власники цукрового бізнесу як родина Терещенків у колишній гетьманській столиці створили десяток атракцій, котрі змінили архітектурне обличчя міста. Серед найвизначніших нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини, які займають домінантне місце в композиції вулиці Києво-Московська (нині – Київська), що нам залишили у спадок Терещенки, – пам'ятки Гуманітарно-просвітницького комплексу. Це група із трьох історичних будівель, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток культурної спадщини за категорією національного значення, а саме: Учительський інститут, Чоловіча гімназія, Пансіон чоловічої гімназії.

Суспільно-корисна діяльність Терещенків-меценатів, їхня взаємодія з новоствореними державними й соціальними інституціями у кінці XIX ст. сприяла формуванню у Глухові найпередовішої для того часу мережі освітніх закладів. Окрім класичних гімназій та ремісничих училищ, особливе місце серед них займав Глухівський учительський інститут.

Виникнення Глухівського учительського інституту нерозривно пов'язане з розвитком освіти в Україні, коли у 1870-х роках в урядових колах визріла ідея його створення. Після тривалих дискусій і не без впливу Миколи Терещенка (котрий протягом 1851–1860 рр. був старшим бургомістром Глухівського магістрату, а з 1860 р. до 1872 р. – міським головою, членом міської земської управи, обіймав посаду почесного мирового судді декількох округ [3]) та за підтримки міністра народної освіти Російської імперії графа Толстого, зрештою, у 1873 р. було ухвалено рішення заснувати учительський інститут у Глухові. Для новоствореного закладу віддали недобудований корпус земської лікарні на розі вулиць Києво-Московської і Квасницької [2].

5 жовтня 1874 року відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту – першого навчального закладу такого профілю в Україні. Курс навчання становив три роки. Вступати до нього могли тільки юнаки. Інститут готував учительські кадри для міських училищ Південно-західного краю, так окупаційна імперська влада тоді називала Україну. Студенти- третьокурсники Глухівського учительського інституту проходили педагогічну практику у міському двокласному училищі. Із 1891 р., з часу відкриття Глухівського міського трикласного училища Федора Терещенка, Ф. Терещенко подавав клопотання щодо залучення підготовлених фахівців інституту для вчителювання в своєму училищі. Тут випускники Глухівського учительського інституту забезпечували належними знаннями своїх вихованців, допомагаючи таким чином високорентабельному цукровому виробництву Терещенків розв'язувати проблему підготовки освічених фахівців для своїх підприємств, від яких, у багато чому, залежав подальший поступальний розвиток їхньої цукрової імперії [1, с. 200].

Архівні документи ЦДІАКу (ф. 707) «О назначеніи преподавателей и других лицъ въ частное трехклассное городское училище, учрежденное въ г. Глуховъ Действительнымъ Статскимъ Советникомъ Ф.А. Терещенко» засвідчують, що Федір Терещенко у 1893 р., уже в перші роки існування закладу, звертаючись до попечителя Київського учбового округу «Его Превосходительства

В.В. Вельяминова-Зернова» «въ виду увеличения числа учащихся въ Глуховском городскомъ 3-и классномъ «Федора Терещенко» училище до 300 учениковъ» просить про затвердження на посаді помічника вчителя трикласного ремісничого училища випускника Глухівського учительського інституту Петра Яроша «с жалованием по 300 рубл. въ годъ из взносовъ специальныхъ средствъ училища» та призначення на аналогічну посаду ще одного «окончившого курсъ Глуховского Учительского Института Порфирия Худякова» [4, арк. 28–31].

Корисна благодійна діяльність родини Терещенків у Глухові тривала, а Глухівський учительський інститут в усталених педагогічних традиціях продовжував розвиватися й готувати спеціалістів.

Сьогодні, 148-років потому безперечна історико-культурна цінність Глухівського учительського інституту визначається, передусім, когортою видатних діячів української науки і культури, які отримали освіту в його стінах. Це кіносценарист та відомий український письменник О. Довженко, український письменник і педагог С. Васильченко, білоруський поет, перекладач, публіцист Янка Журба, батько братів Зерових Костянтин Зеров, видатний російський письменник, академік С. Сергєєв-Ценський, український політичний діяч доби УНР, міністр пошти і телеграфу І.С. Паливода, академіки С. Шаповаленко і Ф. Овчаренко, академік Академії педагогічних наук України М. Ващуленко та інші.

Висновуючи зауважимо, що сивочолий Глухів багатий видатними персоналіями, своїми культурно-духовими та історичними традиціями. Зберігаючи їх, сьогодні він стоїть форпостом на українсько-російському прикордонні, запобігаючи спробі реального знищення Росією українського етносу, нашої історії, мови, інтелектуального спадку.

Література

1. Артемова Л.В. Перші благодійні ініціативи родини Терещенків у Глухів. Дитячий притулок (1871–1915 рр.) *Сівєрищина в історії України*. 2020. № 14. С. 197–200.
2. Вечерський В., Белашов В. Глухів. Київ : Абрис, 2003. 164 с.
3. Ковалинский В. Семья Терещенко. Київ : Преса України, 2003. 387 с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 707, оп. 57, спр. 82.
5. Оновлено зміст навчальних програм ЗСО. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/onovleno-zmist-navchalnih-program-zso> (дата звернення: 23.10.2022).

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ

Надія Воронова

Заздалегідь спланована збройна агресія Росії проти України розпочалася 20 лютого 2014 року з військової операції збройних сил Російської Федерації із захоплення частини території України – Кримського півострова. Здійснивши

тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, Кремль перейшов до наступного етапу – війни на українському Донбасі. Підрозділи російського спецназу та інших збройних формувань РФ, російські військові «у відпустці» та військові радники захопили місцеві органи влади, поліцейські відділки, військові об'єкти України в окремих районах Донецької і Луганської областей України. Досягнуті в подальшому за посередництва ОБСЄ, а також Німеччини і Франції Мінські домовленості та домовленості у «Нормандському форматі», з першого ж дня не виконувалися Росією, яка замість їх імплементації намагалася замінити процес мирного врегулювання та зусилля, спрямовані на те, щоб покласти край війні, наданням «особливого статусу» створеним нею квазі-державним утворенням. Розпочавши збройну агресію проти України, Росія порушила фундаментальні норми й принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів та угод.

Починаючи з листопада 2021 року, Російська Федерація активно накопичувала війська на кордоні з Україною як зі свого боку, так і з боку Білорусі, запевняючи при цьому у відсутності будь-яких намірів атакувати Україну. 21 лютого 2022 року Росія офіційно «визнала» «державами» створені в окремих районах Донецької та Луганської областей України терористичні утворення «Луганська народна республіка» та «Донецька народна республіка». 24 лютого 2022 року президент РФ оголосив початок так званої «спеціальної військової операції» під приводом здійснення «демлітаризації та денацифікації України». Після цього, близько четвертої години ранку, були здійснені ракетні удари по всій території України, а російські війська здійснили широкомасштабне вторгнення на територію нашої держави, увійшовши з боку РФ, Білорусі та тимчасово окупованого Кримського півострова.

Важливим елементом протидії агресору стали спільні політико-дипломатичні зусилля міжнародного співтовариства. У рамках міжнародних організацій та на двосторонньому рівні були прийняті численні документи та рішення на підтримку територіальної цілісності України у рамках міжнародно-визнаних кордонів. Найбільш ефективним інструментом тиску на державу-окупанта стали політичні та економічні санкції, які були спрямовані на те, щоб примусити РФ сісти за стіл переговорів. Водночас, реального бажання врегулювання збройного конфлікту політико-дипломатичним шляхом з боку РФ світ так і не побачив. Європейська спільнота здійснює безпрецедентну підтримку України, як на міжнародному, так і на локальних рівнях. Найпотужнішою підпорою українцям стала сусідня країна – Польща. Велика кількість громадських, державних організацій намагаються підтримати українців у різних сферах.

Благодійна діяльність в сучасних умовах розвитку освіти, культури, ринкової економіки, громадянського суспільства та соціальних ініціатив, набула великого розмаху у вигляді меценатства й підтримки через надання грантів, пожертв, стипендій, матеріальних, інформаційних ресурсів. Поширення благодійності та набуття нею форми організованої діяльності сприяло виникненню фандрейзінгу – науки про планування й упорядкування дій, що допоможуть організовано діяти як меценатам, так і бенефіціарам. Практика надання грантів українським науковцям в

галузі освіти, мистецтва, історії та культури досить незначна. Адже європейські, американські інституції намагаються підтримати матеріально переважно фахівців з прикладних наук. **Метою** дослідження вважаємо висвітлення та аналіз діяльності урядових та неурядових європейських взагалі, та польських організації зокрема, які націлені на надання фінансової допомоги в історико-культурній сфері.

Міжнародна програма «House of Europe. Stand with Ukraine. Підтримка від ЄС для українців: сфери культури та освіти» надає перелік корисних вебінарів від House of Europe. Наприклад, індивідуальні програми та резиденції для професіоналів зі сфери культури: House of Europe. Фахівці з фандрейзінгу, меценати, благодійники влаштовують вебінари з освіти, культури, мистецтва, де обговорюють наступні питання: навіщо брати участь у міжнародних програмах та резиденціях; де шукати індивідуальні програми та резиденції; з чого складається стандартний пакет документів та які особливості підготовки кожного з них (CV, портфоліо, біографія, мотиваційний лист, презентація проєкту); що слід враховувати під час подачі документів – поради та лайфхаки; чого очікувати під час проходження програми, стажування, резиденції. Спікерами виступають менеджери грантів, перекладів, міжнародних навчальних подорожей та резиденцій House of Europe, відповідальні за реалізацію програми міжнародних розміщень та впроваджень House of Europe. Зазвичай вебінари безкоштовні, проте заздалегідь слід реєструватися за відповідними посиланням, як наприклад: <https://forms.gle/uTnD2MNWV13dcQhv7>. В ході зустрічей плануються цікаві освітньо-мистецькі події, як от Q&A сесія. Участь береться на конкурсній основі.

Програма «ARTISTS AT RISK (AR)» - міжнародна організація для митців, які перебувають під загрозою. Організація ARTISTS AT RISK працює в галузі мистецтва та прав людини. Artists at Risk (AR) займається пошуком та підтримкою художників та діячів культури, переслідуваних державою; сприяє їх безпечному виїзду з країн походження та розміщення в «резиденціях AR-Зона Безпеки» (AR-Safe Haven Residencies), а також керування пов'язаних з ними проєктів, таких як AR Павільйон. Прийом заявок триває безперервно, призначений для діячів культури, що перебувають, також, в умовах ризику. Заявки можуть бути подані у будь-який час. Фахівці в галузі мистецтва, наражені на ризик неприпустимого придушення свободи самовираження, переслідування або політично мотивованих загроз свободі, можуть звертатися за посиланням artistsatrisk.org/apply/; artistatrisk@gmail.com.

Artists at Risk (AR) запрошує AR-резидентів як професіоналів у галузі мистецтва. FR-резиденції дозволяють практикуючим фахівцям «перепочити» від реалій життя на батьківщині або використовувати програму як крок для переорієнтації свого професійного життя. Відбір резидентів Artists at Risk (AR) здійснюється на основі перевірки біографії фахівцями з різних галузей мистецтва та відповідних регіональних та міжнародних комісій з прав людини; рекомендацій; а також консультацій з Експертною Радою AR щодо можливостей розміщення AR-резидентів.

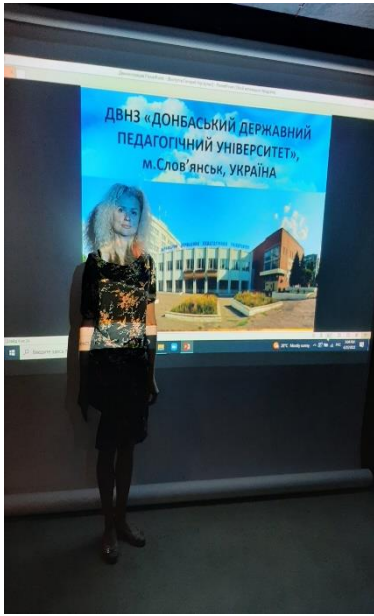

Фото. IP Group, Wrocław, Poland

Сфера діяльності Artists at Risk (AR). Artists at Risk (AR) /Художники в небезпеці/, позиціонує себе як міжнародна організація, що активно зростає. Розширюючи свою діючу програму резиденцій, розпочату в Гельсінкі, вона створила резиденції AR-Safe Haven у 19 локаціях у 16 країнах. Незважаючи на те, що Artists at Risk (AR) була першою резиденцією у своєму роді, присвяченою образотворчому мистецтву, вона з самого початку приймала кандидатів та інших творчих областей, включаючи кінематограф, театр і танець. Як міжнародна мережа резиденцій, що включає тісну кураторську підтримку Artists at Risk (AR) залишається унікальною установою. У координації з партнерами та іншими мережами, вони будують горизонтальну мережу AR-Safe Havens по всьому світу, захищаючи права митців, схильних до ризику.

Artists at Risk (AR) є Perpetuum Mobilezation. Perpetuum Mobile (PM) – заснована Івором Стодольським та Марітою Муукконен. Мають кураторську платформу, яка об'єднує мистецтво, практику та дослідження. Perpetuum Mobile розробляє довгострокові тематичні проекти, які включають конференції, воркшопи, резиденції, виставки, фестивалі, публічне та вуличне мистецтво, публікації, фільми та new media. Тематичні проекти включають Re-Aligned Project, Perpetual Romani Pavilion, Perestroika Project, Arts Assembly, Artists at Risk (AR), Perpetuum Labs, Sino-Fi, Pluriversity, Mobile Talks and Ecologists at Risk (ER). PM активно працює як у скандинавських та європейських країнах, так і на міжнародному рівні.

Ця організація знайшла мене сама, завдяки моїм постам в мережі Facebook, активній громадянській та патріотичній позиції. Вони самі зателефонували мені в Messenger, з цього і почалося наше спілкування. Відбір тривав на протязі трьох місяців, були співбесіди, з'ясовувалося моє місцезнаходження, обставини перебування, і, головне, що я можу запропонувати тій організації, яка погодиться виступити Hosting institution. Почався складний процес пошуку Hosting institution у місті Wrocław, Polska.

Так, я почала співпрацювати з IP Studio, Wrocław. IP Studio, Wrocław – це простір для діяльності на межі візуального та перформативного мистецтва, музики, кіно, архітектури та літератури. Започаткований у 2014 році членами міждисциплінарного формування IP Group, він став основою для реалізації проектів, що межують із мистецькою та дослідницькою творчістю. IP Studio орієнтована на організацію заходів, що виходять за межі загальнодоступної культурно-мистецької програми, тому у своїй діяльності сприяє розвитку та злиттю різних сфер творчої думки та повсякденного життя з мистецькою практикою та теоретичним дискурсом. IP Studio – студія внутрішньо лабораторної діяльності та місце, відкрите для презентацій вистав та фільмів, концертів, семінарів та майстер-класів. Наразі IP

Studio включає галерею, студію перформансу, а також мультимедійні та аудіовізуальні студії. Особлива подяка за можливість співпраці - **Lena Shulga**, Ukraine Solidarity Team, Artists at Risk (AR) та **Dominika Kluszczyk**, менеджер проекту та куратор IP Group / IP Studio.

Написано рецензію на дипломну роботу «Obszary czułe – dotyk jako naturalny sposób komunikacji» Julia Czerwińska, aktualnie studentka trzeciego roku na kierunku Mediacja Sztuki na Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Була й інша співпраця. Фіналом співробітництва стала моя презентація на тему «ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ». Європейцям було представлено найкращі зразки з історії української культури і мистецтва. Намагалась розповісти про них цікаво та неупереджено. Думаю, це мені вдалося.

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА АПОЛОН СКАЛЬКОВСЬКИЙ

Альона Бровко

А. Скальковський – член Одеського товариства історії і давностей, одне з центральних місць у науковій спадщині якого займало дослідження Запорізької Січі.

Варто зазначити, що загальні уявлення А. Скальковського про козацьке товариство спочатку не виходили за рамки царського маніфесту 1775 р. У січовиках він бачив лише розбійників, ворожих Росії, руйнівну, анархічну силу. Однак згодом нові відомості змусили дослідника переглянути свої погляди на дане питання. Першим кроком у цьому напрямку стало знайомство А. Скальковського зі спогадами колишнього запоріжця М. Коржа. Проте остаточна зміна поглядів дослідника на історію запорізького козацтва відбулася після віднайдення ним у 1839 році архіву Коша запорізької Січі, який перебував у його розпорядженні з 1839 по 1898 рр.

Обставини, за яких було зроблено це важливе відкриття, по-різному висвітлюється в історіографічній науці. Так, О. Апанович переконана, що віднайдення архіву аж ніяк не є заслугою А. Скальковського. За її твердженням, документи Запорізької Січі були віднайдені рядовим канцеляристом Спичаком. І лише після того, як Катеринославський повітовий суддя Куценко повідомив про знахідку Воронцова, документи були направлені в Одесу та передані до рук А. Скальковського, який приписав собі заслугу відкриття запорізьких матеріалів, зазначаючи, що частину архіву він придбав у приватних осіб, а інші розшукав «в уривках архіву одного давно ліквідованого присутственного місця» [1, с. 260-270]. Звинувачуючи дослідника у привласненні запорізького архіву, О. Апанович зазначила: «Тримаючи запорізький архів як особисту власність, Скальковський не підпускав до нього дослідників» [1, с. 270]. На прохання Д. Яворницького ознайомитись з архівом, історик нібито зажадав велику суму. Хоча не зовсім можна погодитись з О. Апанович про приховування А. Скальковським архівних матеріалів.

Як відомо з документів, Скальковський надав матеріал за 1770 – 1771 рр. Я. Новицькому для вивчення історії запорозького козацтва [2, арк. 2]. Інші вчені, навпаки, визнають за А. Скальковським заслугу відкриття і збереження для науки архіву Коша Запорозької Січі. Цей останній погляд знаходить підтвердження в спогадах сучасників історика, зокрема відомого польського письменника Ю. Крашевського, який особисто допомагав А. Скальковському розбирати і вивчати напівзотлілі документи запорозької канцелярії [3, с. 346].

Проте, щоб там не було, саме А. Скальковському завдячуємо збереженням архіву Коша Запорозького, документи якого дадуть змогу по-іншому поглянути на історію запорозьких козаків. Досліднику довелося вилучати їх із брудної маси, на яку перетворилися ці розпорошені документи, тим самим врятувавши частину від повної загибелі, й розміщувати матеріали в хронологічній послідовності. Як зазначав А. Скальковський: «...я старанно зайнявся цими бридкими і майже зотлілими обривками, і після чотирирічної праці, на кінець, вдалось мені їх зібрати, з'єднати хронологічно в деякі розділи, зшити і зробити з цього ветхого зборища вельми значний архів, який сміливо назовемо: Архівом Січі Запорозької» [4, с. 7].

Окрім віднайденого архіву Коша Запорозького, історик, для вивчення запорозького козацтва, широко використовував й документи родинних архівів польських та українських магнатів Правобережної України. Переважно ці документи пов'язані з гайдамацьким виступом в Україні з участю запорожців.

Результатом опрацювання архіву стало видання «Історії Нової Січі, або останнього Коша Запорозького», опублікованого 1841 р. в Одесі. Дана праця витримала кілька перевидань й щоразу зі значними уточненнями і доповненнями на основі нових джерел. Так, уперше А. Скальковський перевидав свою книгу у 1846, вдруге – в 1884–1886 роках. Окрім архівного матеріалу, історик використовував також великий корпус наративів. Довгий час дана праця лишалась єдиною фундаментальною монографією з історії козацтва Нової Січі.

Принагідно зауважити, що через літописну форму викладу й надто розлоге цитування «Історія Нової Січі» мала недостатній науковий рівень. Окрім того, при написанні книги автором було використано незначну частину архіву, а ряд цитованих документів було скорочено без якихось застережень. До цього слід додати й суб'єктивний підхід з боку історика до висвітлення історії запорожців, на що свого часу дорікав у своєму виданні М. Максимович, вказуючи, що: «Имет «перед глазами своими тысячи Запорожских бумаг» – не значит еще видеть ясно характер и судьбу Запорожья; прослушать или прочесть сотню или две Козацких песен и новых стихотворений, писанных в подражание им, – не значит еще постигнуть характер Запорожских песен» [5, с. 68]. До того ж відсутність достатньої матеріальної бази при розгляді останньої Січі змушувала історика звертатися до усної народної творчості, що, зокрема, зустрічаємо при розгляді автором останніх років існування Нової Січі та долі козацької старшини після її зруйнування.

Проте, незважаючи на певні недоліки, праця А. Скальковського зробила вагомий внесок у розвиток української історіографії, змінивши тим самим ставлення до запорозького козацтва на офіційному рівні, яке тривалий час мало негативне забарвлення. Безперечною заслугою цієї праці є введення ним до наукового обігу

архівних джерел, переважно ним же відшуканих і збережених від повної втрати. Залишаючись єдиним ґрунтовним виданням з історії Нової Січі, дослідження А. Скальковського тривалий час буде використовуватися істориками при вивченні даного періоду діяльності запорозького козацтва. До того ж, враховуючи те, що історія Запорозжя періоду Нової Січі ще тільки починала розроблятися вітчизняними істориками, вміщені у працях А. Скальковського документи, з одного боку, сприяли підвищенню ступеня достовірності зображення історії Запорозжя, з іншого ж – розширювали джерельну основу для істориків наступних поколінь.

Проблеми козацтва А. Скальковський торкнувся і в інших своїх працях [6;7;8;9]. Слід зазначити, що його дослідження заклали основу для об'єднання в одне ціле вивчення історії Запорозжя та Південної України, які розглядалися в російській історіографії відокремлено, як не пов'язані між собою теми. Звісно, він висвітлював історію Запорозжя як історію регіону російської імперії, а акти січового архіву вважав „вітчизняними» [10, с. 12]. Зауважимо, що науковий доробок А. Скальковського був належно оцінений і російським керівництвом. Так, надіславши екземпляри своїх книг імператору, А. Скальковський отримав від нього „благоволение» та „благодарность» [11, арк. 7-9]. Про високий науковий рівень праць, а можливо, ще й про достатній ступінь угодовства, свідчить і перемога 1848 року А. Скальковського на конкурсі, що проводився Імператорською Академією Наук [11, арк. 10].

Література

1. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. К.: Дніпро, 1991. 335 с.
2. ДАЗО. Ф. 161. Оп. 1. Спр. 8. 5 арк.
3. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.) Харків: Основа, 1996. 376 с.
4. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. [перед. та комент. Г.К. Швидько]. Дніпропетровськ: Січ, 2003. 678 с.
5. Максимович М. Известия о гайдамаках. (Замечания на книгу Г. Скальковскаго: «Наезды Гайдамаков на Западную Украину в XVIII столетии», изданную в Одессе, 1845 г. в 8 д. 230 стр.). С. 45 – 68.
6. Скальковский А. О. Наезды гайдамаков на Западную Украину 1738-1768 гг. Одесса, 1845. 230 с.
7. Скальковский А. Сношения Запорозжя с Крымом. 1749. Материалы для истории Новороссийскаго края. Одесса, 1841. 6 с.
8. Скальковский А. Соляная промышленность в Новороссийском крае (1715 – 1847). СПб., 1849. 65 с.
9. Скальковский А. Торговая промышленность в Новороссийском крае. СПб., 1850 –1851. 58 с.
10. Андрєєва С. С. Запорозько-татарські взаємини у висвітленні А. О. Скальковського. *Наук. доповіді студентів та аспірантів кафедри історії України ЗДУ*. Запоріжжя, 1998. Вип. 4. С.11 – 16.
11. АСПБФІІ РАН. Ф. 200. Спр. 1. 25 арк.

ПРОБЛЕМИ ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В 70-Х РР. ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Юрій Давиденко

Україна являється однією з поліетнічних країн, в якій проживають представники різних національностей. Тому будь-які політичні, соціальні, культурні процеси, неодмінно зачіпають ті чи інші аспекти національного або конфесійного питання. Український народ є продуктом багатоголікового співжиття та взаємовпливу етнічно-конфесійних груп, кожна з яких додала свій штрих до його сучасного портрету. Крім того, геополітичне положення сучасних українських територій та особливості їх історичного розвитку зробили кожен регіон неповторним та своєрідним.

На рубежі 90-х рр. ХХ ст., набуваючи незалежності, Україна стала на шлях демократичних перетворень, що сприяло вивченню білих плям її історії. Дослідження етнічної історії стало одним із пріоритетних напрямків у світлі реалізації державної програми щодо відродження національних меншин України. В сучасних умовах загострення релігійних конфліктів, необхідно глибоке та повне взаєморозуміння не тільки між представниками різних релігійних конфесій, але й між різними етнічними групами. Гармонізація міжетнічних стосунків, всебічне врахування духовних і культурних потреб усіх національних груп є однією з ключових проблем розвитку Української держави на сучасному етапі.

Зазначимо, що взаємовідносини між народами багатонаціональної держави склалися історично в складному процесі суспільного розвитку. Розмаїття етносів є духовним багатством країни, оскільки кожен з них віддає свій творчий, економічний потенціал у справу її розбудови. Регіон Чернігівської губернії завжди відрізнявся значним різноманіттям в етноконфесійному складі населення. Починаючи з ХІV ст., ці землі були ареною військового протистояння між Росією та Литвою, а з ХVІІІ ст. з Річчю Посполитою.

Відмітимо той факт, що традиційно стан національно-конфесійних відносин в Чернігівській губернії зазвичай розглядалася науковцями фрагментарно, в контексті аналізу соціально-економічних процесів, або навпаки – досліджувалася лише одна конкретна національна або конфесійна група, як наприклад, ніжинські греки, євреї, німецькі колоністи.

Метою даної статті є спроба історіографічного аналізу наявного комплексу історіографічних та нарративних джерел з досліджуваної теми. Завданням даної публікації є проаналізувати наявну історіографічну базу та стан наукової розробки дослідження.

Проблема міжконфесійних відносин та національно-конфесійного розвитку Чернігівської губернії у пореформений період є органічною складовою регіональної історії Чернігівщини. Дослідження цієї теми вже багато років привертає до себе увагу вітчизняних та зарубіжних істориків. За цей проміжок часу накопичена велика кількість розвідок та праць узагальнюючого характеру, де розглядаються окремі аспекти досліджуваної теми. Крім того існує низка наукових розробок, що висвітлюють національні та конфесійні процеси на території Російської імперії і,

зокрема, українських земель, і певним чином аналізують етноконфесійні відносини та структуру населення Чернігівської губернії в пореформений період. У зв'язку з цим, роботи з історіографії проблеми умовно можна поділити на три основні періоди: перший – дореволюційний (80-ті рр. XIX ст. – 1917 р.); другий – радянський (1917 – 90-ті рр. XX ст.); третій – новітній, який розпочався з 1990-х років і триває дотепер. Зазначимо, що наукове дослідження деяких аспектів етноконфесійного розвитку у Російській імперії почалося у 80-ті роки XIX ст., коли відбувався подальший розвиток капіталістичних відносин, що зумовив активізацію інтересу до етноконфесійних проблем Російської імперії, зокрема Чернігівської губернії. Цікавими з точки зору дослідження обраної нами теми є ґрунтовні роботи М. Лілеєва [14] присвячені вивченню історії церковного розколу, де міститься в тому числі й інформація про причини появи великоросів-розкольників на території Чернігівської губернії (зокрема Стародубського уїзду), дані щодо їх побуту, демографічні показники, особливості відносин з місцевим населенням. Цікавим на нашу думку є робота М. Гербеля, що у своїй розвідці з історії лицю князя Безбородька фрагментарно висвітлює питання, що стосуються історії такої етнічної спільноти як ніжинські греки. Історик А. Вельцин зосередив свої дослідження на причинах появи, особливостях правового статусу, економічного та соціального розвитку конфесійної структурі німецьких колоністів Російської імперії, серед яких помітне місце займали й німці Чернігівщини [3].

З досліджень даного періоду також привертає увагу десятитомна «Історія України-Руси» М. Грушевського, у першому томі якої містяться судження про співвідношення понять «народу», «народності» та «племені», які в загальних рисах цілком співпадають з основами теорії етносів, яка буде розроблена лише у 20-х рр наступного століття [7].

Таким чином, у перший період історіографії даної проблеми виникла низка праць з питань історії, демографії та розвитку окремих етнічних груп, де національно-конфесійна структура Чернігівської губернії розглядалася епізодично в загальному контексті розвитку Російської імперії. Наступним історіографічним періодом став період 1917 – 1990 рр. Встановлення радянської влади в Україні, запровадження в усіх сферах життя суспільства марксистсько-ленінських ідеологічних схем корінним чином змінило умови діяльності істориків. З одного боку, набуває поширення універсальна догматизована теорія історичного процесу, що ґрунтувалася на постулатах марксизму - ленінізму. Крім того, з офіційним утвердженням атеїзму, питання конфесійного розвитку практично не висвітлюються. А з іншого боку, відбуваються значні зміни у вивченні етнічної історії – у 30-50-ті рр. XX ст. – коли вивчення національного питання відходить на другий план, оскільки після прийняття Конституції 1936 р. та оголошення «побудови соціалізму в основному» вважалося, що національне питання в СРСР було вирішено. Тому в цей час практично відсутні дослідження, присвячені розвитку національних відносин та історії національних меншин в Україні. Таким чином, історіографічний доробок характеризується появою праць, в яких акцентується увага на питаннях соціально-економічному розвитку, демографії, правового становища. Акцентуємо

увагу на тому, що у зазначений період відбувалася надзвичайно важлива подія в розвитку та методологічного інструментарію етнічної історії як такої.

У даний період відбувається надзвичайно важлива подія для етнічної історії як такої. Так, у 1923 р. С. Широкогоров вводить у науковий обіг саме поняття «етнос», починається формування перших теорій етносу, їх активна наукова розробка. Поряд із С. Широкогоровим провідними є також праці таких науковців як, С. Арутюнов, Н. Чебоксаров [1]. Безперечним є той факт, що у радянський період було видано велику кількість фундаментальної довідкової, енциклопедичної літератури, що частково висвітлювала окремі аспекти досліджуваної нами теми. Значний обсяг фактологічного матеріалу з історії Чернігівської губернії міститься в енциклопедичному виданні «Історії міст і сіл Української СРСР» [9]. Можемо відмітити, що національно-конфесійний аспект у даних працях висвітлено фрагментарно, інтерес становлять швидше відомості про формування самої Чернігівської губернії. Цікавим науковим доробком з даного питання є історичні розвідки Ю. Гессен [5]. Так, автор в своїй роботі детально висвітлив діяльність державних чиновників у реформуванні єврейської освіти, показав процес створення державних єврейських навчальних закладів. У свою чергу К. Харлампович займався комплексним дослідженням грецької колонії у м. Ніжин., але, на жаль, його праця не збереглася в повному обсязі.

Зазначимо, що в рамках даного історіографічного періоду, питання етноконфесійних відносин також фрагментарно досліджувалося в контексті вивчення промислового перевороту. Однією з причин актуальності цієї проблеми було те, що дослідження цього питання відповідало всім вимогам цензури та не викликало небажаного зацікавлення з боку владних органів. Про актуальність даної теми свідчать дослідження таких науковців як Б. Литвак, Л. Мельник, К. Нежитков, М. Петровський, И. Фадеев, В. Яцунський. У наукових розвідках зазначених науковців можна знайти деякі статистичні, демографічні дані, характеристику та аналіз етнічних процесів, що відбувалися в досліджуваній період у Чернігівській губернії.

Таким чином, за радянський період історіографії з'явився значний масив різнопланових досліджень з даної проблематики. Однак, переважна більшість істориків керувалися у своїх працях, як правило марксистсько - ленінською методологією і, внаслідок цього, об'єктивний, виважений та аналітико - критичний розгляд питань етноконфесійних відносин був неможливим.

Сучасний історіографічний період розпочався з відновленням державної незалежності України. Відкрився принципово новий етап розвитку історичної науки, для якого характерні такі риси як освоєння нових методологічних підходів, подолання фальсифікацій та ліквідація «білих плям» в історії, освоєння нових комплексів історичних джерел. Якщо раніше історія України розглядалася не інакше як складова частина історії Імперської Росії або Радянського Союзу то в зазначений період основний акцент досліджень спрямований на розкриття української історичної ідентичності.

Відновлення незалежності України корінним чином змінило й державну політику в галузі міжнаціональних відносин. Соціальнополітичні перетворення

стали потужним імпульсом, який прискорив процес відродження культур національних меншин. Це актуалізувало велику кількість досліджень, об'єктом яких є та чи інша національна або конфесійна група, при чому щодо Чернігівської губернії та історію інших українських регіонів та їх етноконфесійного розвитку торкаються роботи Т. Горбаня, В. Кременя, В. Тарасенко, Т. Бевз [6; 13; 2], А. Морозова [17], Ю. Москаленка, Л. Пляшко, О. Ростовської [19; 21], М. Карамзина [10] та ін. При чому в зазначених працях автори намагаються висвітлити та проаналізувати особливості розвитку досліджуваної групи в усіх доступних векторах, залучити якомога ширшу джерельну базу, усунути «білі плями», що існували до того. Цікавим також є той факт, що при дослідженні соціально-економічних процесів сучасні науковці не оминають національну та конфесійну специфіку різних груп населення досліджуваного регіону, намагаються оцінити її вплив Б. Миронов, С. Макарець [15; 16].

Отже, для сучасного періоду історіографії характерне глибоке дослідження окремих національних чи конфесійних груп регіону, деяке переосмислення розвитку губернії з урахуванням специфіки даних груп, а також поглиблення досліджень теорії етносу і історії релігії.

Таким чином, проведений історіографічний огляд свідчить про те, що не існує комплексного дослідження проблеми етноконфесійних відносин в даний період. Це продукує необхідність подальшого вивчення комплексу питань пов'язаних з етноконфесійним розвитком нашого регіону.

Література

1. Арутюнов С.А., Чебоксаров Н.Н. Народные механизмы языков и традиций. Язык. Культура. Этнос. М., 1994. С. 5-12.
2. Бевз Т. Феномен української еміграції кінця XIX - початку XX ст. *Історія України*. 2002. № 18. С. 3-6.
3. Вельцин А. Немцы в России. СПб., 1893. 280 с.
4. Геллер М.Я. История Российской империи: В 2 т. М., 2001. Т. 2. 536 с.
5. Гессен Ю.И. История еврейского народа в России. Ленинград, 1925. Т. 1. 382 с.
6. Горбань Т. Українці в структурі етнонаціональної ієрархії Російської імперії (XIX - початок XX ст.) *Історичний журнал*. 2005. № 6. С. 90-97.
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т. 12 кн. / Редкол. П. С. Сохань та ін. Київ, 1991. Т. 1. 1994. 736 с.
8. Захарова Л.Г. 1860-1870-х годов: поворотный пункт российской истории? *Отечественная история*. 2005. №4. С. 151-167.
9. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 Т. Чернігівська область. / Зав. Ред. В.М. Кулаковський. К., 1972. 780 с.
10. Карамзина М. Питання національних меншин в Українській ноні тичній думці кінця XIX – початку XX століття. *Історія України*. 1999. № 11 С. 1-2.
11. Клейн Б.С. Россия между реформой и диктатурой. *Вопросы истории*. 1991. № 9-10. С. 3-14.
12. Колодний А.М., Яроцький П.Л. Історія релігії в Україні. Київ, 1999. 735 с.

13. Кремень В. Г., Ткаченко В. М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). Київ, 1996. 793 с.
14. Лилеев М.И. Из начальной истории раскола в Стародубье. Киев, 1889. 215 с.
15. Макарець С. Ринок зерна в губерніях Лівобережної України на рубежі XIX - XX ст. *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 59-65.
16. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII - нач. XX в.): в 2-х тт. Москва, 1993. Т. 1. 566 с.
17. Морозова А. Єврейське землеволодіння та землеробство, землеробні колонії Північного Лівобережжя. *Сіверянський літопис*. 2003 № 5-6. С 74-81.
18. Морозова А.В. Єврейське населення Лівобережної України XIX - на початку XX ст. Київ, 2009. 300 с.
19. Москаленко Ю. З історії нашого міста. II Греки в Ніжині. Збірник наукових статей та матеріалів. / Упор. та автор приміток О. Морозов. Київ, 2001. С. 198-201.
20. Ожегов М.И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва, 1990. 921 с.
21. Пляшко Л. Греки в Ніжині. *Греки в Ніжині*. Збірник наукових статей та матеріалів. / Упор. та автор приміток О. Морозов. Київ, 2001. С. 190-194.

РОЗВИТОК «ФОЛКЛЕНДСЬКОГО ПИТАННЯ»

З 1976 Р. ПО КВІТЕНЬ 1982 Р.

Поліна Голодюк, Ігор Горобець

На початку 1976 р. британський уряд відмовився продовжувати переговори з Аргентиною і дотримуватися резолюції ООН, як і умови Угоди 1971 року. У зв'язку з цим виникла ситуація двосторонньої напруженості. У свою чергу Буенос-Айрес почав регулярно використовувати загрозу вторгнення на острови як інструмент дипломатичного тиску.

З урахуванням великої кількості дипломатичних і військово-морських інцидентів, пов'язаних з експедицією лорда Шеклтона на Мальвіни, 13 січня уряд Аргентини прийняв рішення про відкликання свого посла з Лондону М. Анчорена та висилку посла Великобританії в Буенос-Айресі Д. Еша [6].

У відповідь на таку різку акцію Буенос-Айреса, Дж. Каллаган 12 січня направив до Міністерства закордонних справ Аргентини послання, заявивши, що питання суверенітету є «безплідною суперечкою», запропонувавши провести бесіду на конфіденційному рівні [1, с. 71].

Особливо слід наголосити, що незважаючи на дипломатичні інциденти, аргентинський уряд продовжував підтримувати зв'язок з островами.

Подальший розвиток дипломатичного наступу Аргентини продовжувався у стінах ОАД, на засіданні Міжамериканського юридичного комітету, яке відбулося 16 січня 1976 р. у Ріо-де-Жанейро. Учасники наради затвердили заяву з проблеми Мальвінських островів, в якій йшлося про незаперечні аргентинські права на

суверенітет, що дають підстави «для проведення всіх необхідних процедур» резолюціям ООН 1965 та 3160» [7].

Найбільш напружений момент дипломатичної кризи був пов'язаний з подіями 4 лютого 1976 р., коли аргентинський есмінець «Альміранте Сторні» затримав британське океанографічне дослідницьке судно, що вельми символічно носило ім'я керівника дослідницької групи – «Шеклтон».

З низки причин, переговори, що відбулися 10–11 липня 1976 р. у Парижі, мали секретний характер. Участь у них з боку Аргентини взяли заступник Міністра закордонних справ Г. Аллара, посол у Лондоні Х. Барберіс та секретар посольства Р. Гоуланд. Великобританію на переговорах представляли помічник Міністра закордонних справ у справах Латинської Америки Р. Едмондс, директор латиноамериканського департаменту Х. Карлесс, та його заступник А. Сіндал. Дискусія тривала 7–8 серпня у Буенос-Айресі на борту фрегата «Президент Сарм'єнто», і нарешті завершилася 22–23 лютого 1976 р. на території британського посольства в Буенос-Айресі.

Результати переговорів, як і сам їх факт, були конфіденційними, проте незабаром аргентинський уряд направив до Лондона письмову заяву з вимогою поступової передачі суверенітету над островами. Пропозиція полягала у продовженні спільної адміністрації на вісім років; повторювалися також гарантії поваги прав острів'ян. У свою чергу, британці представили свої пропозиції, ключовою з яких була співпраця в акваторії островів, режим спільного рибальства та експлуатації вуглеводнів.

Слід також згадати про резолюцію 31/49 Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої 1 грудня 1976 р., у якій організація висловила визнання аргентинських зусиль мирного врегулювання конфлікту, закликавши до продовження переговорів, уникаючи односторонніх дій [2, с.175].

Аналізуючи причину неоднозначного ставлення британців до «фолклендської проблеми», слід зазначити, що торгівля з Аргентиною багатьом представникам бізнес-еліти здавалася привабливішою, ніж незрозумілі вигоди від контролю над віддаленим архіпелагом [2, с.176].

Прагнучи вирішити «фолклендську проблему» на взаємовигідній основі, в середині лютого 1976 р. Е. Кросланд направив на острови та в Буенос-Айрес Е. Роулендса. У ході цієї місії перед дипломатом було поставлено завдання з'ясувати позицію острів'ян і спробувати переконати у перевагах економічного співробітництва з Аргентиною. Е.Роулендс мав транслювати думку про те, що обговоренню підлягає лише економічна співпраця. «Келпери» (жителі островів), цю ідею, втім, відкинули.

Тим часом, неофіційні зустрічі дипломатів тривали, і Уайтхолл запропонував дві паралельні лінії переговорів: щодо економічної співпраці та «гіпотетичних майбутніх конституційних відносин між Фолклендськими островами та Аргентиною» (тобто з питання суверенітету). Аргентина і Сполучене Королівство повідомили, що вони спільно розроблять план «мирного врегулювання існуючої суперечки між державами щодо суверенітету і створять основу для аргентинсько-британського економічного співробітництва» [1, с. 72].

Під час наступного раунду вже офіційних переговорів, проведених у Римі 13–14 липня 1977 р., прозвучали конкретні пропозиції, такі як оновлена ідея спільної адміністрації, список гарантій Аргентини народу Фолклендів та торговельний режим для них. Але ці ініціативи були припинені британцями, яких цікавило лише укладання угоди про співпрацю, яка б полегшувала експлуатацію природних ресурсів на островах та в їх навколишніх водах.

Наприкінці 1977 р. ситуація знову погіршилася, після того, як був розкритий факт спорудження Аргентиною на о. Південний Туле, який був частиною Південних Сандвічевих островів, своєї військової бази «Корбета Уругвай», що супроводжувалося стріляниною по британському кораблю, відкликанням посла з Лондона та вимогою від британського уряду відкликати свого. Капітан Х. Анайя, аргентинський аташе в британській столиці, повідомив, що його країна готова перехоплювати і топити будь-які кораблі, які «вторгнуться до аргентинських територіальних вод» навколо Фолклендських островів.

Великобританія, у свою чергу, 21 листопада таємно відправила на острови бойові судна Королівського флоту, представлені атомними підводними човнами «Дреднот» [3, с. 333].

Ситуація дещо змінилася у 1979 р. у результаті перемоги на британських виборах Консервативної партії. У Буенос-Айрес і на острови був направлений Н. Рідлі, перед яким було поставлено мету з'ясування позицій кожної зі сторін. Зустрівшись 12 червня з помічником міністра закордонних справ Аргентини К. Кавандолі, він через місяць відвідав Фолклендські острови, де намагався донести переваги співпраці з Аргентиною.

Новий раунд переговорів відбувся 28–29 квітня 1980 р. у Нью-Йорку, причому до складу британської делегації, крім Н. Рідлі та депутата Законодавчої ради Фолклендських островів, увійшла заступник міністра закордонних справ М. Тетчер. Зустріч мала ознайомлювальний характер [3, с. 334].

Слід зазначити, що через економічну кризу, що переживала Аргентина, багато політиків наполягали на впровадженні ліберальних реформ, вимагаючи розширення співпраці із західними державами. Один із таких політиків, Міністр економіки М. де Хоза у червні 1980 р. зустрівся в Лондоні з низкою британських міністрів, які підтримали ідею впровадження ліберальної моделі в аргентинську економіку.

Незабаром після візиту М. де Хоза, британський уряд вирішив продовжити діалог на основі оренди, і в період з 22 по 29 листопада 1980 р. Н. Рідлі знову відвідав острови. На розгляд було представлено чотири альтернативи:

- формула оренди;
- перехід під юрисдикцію Аргентини;
- повне «заморожування» питання про суверенітет на період 25 років;
- повне припинення будь-яких дискусій про суверенітет [5, с. 211].

Паралельно з освітленими вище подіями британське керівництво розглядало пропозицію про створення об'єднаної адміністрації на умовах оренди терміном на 99 років, отримавши згоду аргентинського уряду на обговорення такого варіанту. У листопаді того ж року М. Тетчер повідомила про це, але палата громад виступила проти.

Таким чином, активні дії фолклендського лобі стали на заваді одній з останніх спроб британців домовитися про суверенітет. Безкомпромісна позиція більшості британських політиків не залишалася непоміченою з іншого боку океану - в Аргентині. Як наслідок, на початку 1981 р. військовий уряд схилився до думки про необхідність інтенсифікації дипломатичної роботи, спрямованої на примус Сполученого Королівства до виконання вимог ООН про продовження переговорів. Британські парламентарі підтримали рішення своїх фолклендських колег [4, с. 57].

Період року, що передував переходу «фолклендського питання» до збройної фази, був відзначений зростанням націоналістичних настроїв в Аргентині. Один із лідерів хунти, Л. Галтьєрі у своїй промові 29 травня 1981 р. заявив, що «Ніхто не може заперечувати, що ми були надзвичайно спокійні та терплячі у вирішенні наших міжнародних проблем, які аж ніяк не впливають із територіальних прагнень нашої сторони. Однак через півтора століття вони [британці] стають все більш нестерпними» [5, с. 345].

Враховуючи ескалацію напруги, Н. Рідлі прагнув розрядити обстановку, а тому 15 червня в Парижі провів зустріч із аргентинським дипломатом Е. Росом. Уряд Аргентини заявив про свою готовність дочекатися підсумків жовтневих виборів до Законодавчих зборів Фолклендських островів, перш ніж продовжити переговори.

Для коригування політики щодо Фолклендських островів, 30 червня в Лондоні було організовано засідання Міністерства закордонних справ та у справах Співдружності на чолі з Н. Рідлі, на якому були присутні британський посол у Буенос-Айресі та губернатор островів [6].

Особливістю переговорів, що відбувалися у 1981 – на початку 1982 р.р. була офіційна участь у складі британської делегації представників Фолклендських островів: А. Монка, фермера з острова Східний Фолкленд (Соледад) та С. Уоллеса, голови телекомунікаційної компанії «Cable & Wireless», які також були депутатами Законодавчої ради островів.

Незважаючи на активну позицію, зайняту «острівним лобі», Уайтхолл прагнув продовжити переговори, до яких Міністерство оборони також опосередковано мало відношення. Причина в тому, що у зв'язку з необхідністю скорочення витрат, військове відомство в червні 1981 р. оголосило, що зі складу Королівського флоту (що відповідає за оборону Фолклендських островів) буде виведено авіаносці «Гермес» та «Інвінсібл», функції яких на себе візьмуть більше дешеві в обслуговуванні есмінці та фрегати. Також було запропоновано припинити експлуатацію десантних кораблів «Фіерлесс» та «Інтерпід». Але найбільш далекі наслідки могло мати прийняте рішення про відкликання у березні 1982 р. із Південної Атлантики без заміни антарктичного патрульного судна «Ендуранс» [6].

Зазначене рішення Міністерства оборони про скорочення флоту було опротестовано представниками «острівного лобі», мас-медіа та багатьох громадських організацій.

Тим часом, у вересні 1981 р. лорд Каррінгтон заявив, що варіант оренди островів залишається «не лише найкращим, а й єдиним життєздатним вирішенням спору». Незважаючи на це, шанси досягти такої угоди зі схваленням острів'ян були відсутні.

Ще одним кроком на шляху до силового вирішення «фолклендського питання» була відставка Н. Рідлі з Форін Офісу та заміна Р. Люсом, якого аргентинці вважали представником «острівного лобі».

На початку 1982 р. Аргентина спробувала сформувати постійну переговорну комісію, яка збиралася б щомісяця протягом року для вирішення спору про суверенітет. У лютому в Нью-Йорку було проведено серію зустрічей на рівні міністрів, які знову ні до чого не привели, з урахуванням чого в березні Аргентина опублікувала заяву, в якій закликала Лондон прийняти останню пропозицію. У свою чергу, британський уряд запропонував «заморозити» питання про суверенітет на 25 років для розробки проектів економічного розвитку островів і вод, що їх оточують [1, с. 74].

Підсумовуючи, відзначимо, що етап у розвитку «фолклендського питання» на відрізку часу з 1964 по 1982 рр. знаменувався постійно наростаючими спробами Аргентини оскаржити колоніальний статус Мальвін і встановити над ними свій суверенітет. Протягом цього періоду Аргентина та Великобританія вели переговори про вирішення спору дипломатичними каналами, в рамках яких жодна із запропонованих моделей не призвела до зміни статус-кво. Вищою точкою діалогу виступив Меморандум про взаєморозуміння 1968 р.

Література

1. Бредіхин А. В. Зовнішня політика Аргентини у 80-90-х рр. ХХ ст. *Наукові праці: Науково-метод журнал*. Т. 37. Вип. 24. Історичні науки. Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2005. С. 71–74.
2. Бредіхин А. В. Перехід від авторитарзму до демократії в Аргентині (80-ті рр. ХХ ст.). *Історичні і політологічні дослідження* / Гол. ред. П. В. Добров. Донецьк. 2004. № 4. С. 174–178.
3. Бур'ян М. С. Фолклендські острови у зовнішній політиці Великобританії (40-і – 70-ті рр. ХVІІІ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2006. № 15. С. 334–340.
4. Гуцол О. В. Американо-аргентинський конфлікт 1831 року навколо Фолклендських (Мальвінських) островів та позиція Великобританії. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2008. № 15 (154). С. 51–58.
5. Татарков Д. Б. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. К.: Румб, 2007. 416 с.
6. A brief history of the Falkland Islands. Part 2. Fort St. Louis and Port Egmont. URL: <https://web.archive.org/web/.../history2.html> (дата звернення: 02.11.2022).
7. Alexander H. Without Chile's help, we would have lost the Falklands. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/falklandislands/947350/Without-Chiles-help-we-would-have-lost-the-Falklands.html> (дата звернення: 01.11.2022).

ПРОГНОЗУВАННЯ ДРУКОВАНИМИ ЗМІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ 2014 РОКУ

Максим Левченко

Науковий керівник:
Олександр Курок

У 2014 році у спокійне життя українців увірвалася війна. Для багатьох це стало громом серед ясного неба, проте перші шпальти українських засобів масової інформації ще двадцять років тому у формі сатири чи аналітики, прогнозували російське вторгнення на територію України, анексію Автономної Республіки Крим та війну, яка з 24 лютого 2022 року розгорілася з новою силою.

Одне із перших, дещо сатиричних пророцтв про загрозу анексії Криму пролунало у жовтневому номері канадського двомовного гумористично-сатиричного журналу української діаспори «Всесміх» за 1994 рік. На карикатурі авторства Ігоря Яціва рука з написом «Росія» на рукаві тягнула мапу півострова Крим, який вигукував: «Рятуйте!» [9]. Інтернет-видання «Історична правда» у публікації «Журнал «Всесміх»»: канадсько-українська сатира-1991» за 23 грудня 2015 року наводить добірку шаржів з випуску журналів у рік проголошення Української Незалежності. Приміром, на одній з них авторства все того ж Яціва жіночка на виборчій дільниці вкидає бюлетень у скриньку з написом «Самостійність», а за привідкритою скатертиною під столом видніється інша скринька з написом «Союз», куди цей бюлетень і падає. Нині цю карикатуру теж незрідка сприймають як певне пророцтво і прогноз того, що з розпадом СРСР росія не позбавиться споконвічних імперських амбіцій і, раніше чи пізніше, знову захоче повернення земель до «історичного лона» [4].

Номер № 33 (42) журналу «Український тиждень» від 15 серпня 2008 року вийшов з промовистою обкладинкою, де під загрозливим заголовком «Наступною буде Україна» над мапою нашої держави нависав кирзовий чобіт з державної символікою російської федерації. Номер був тематичним, і поза аналітичними матеріалами про тодішню війну в Грузії подавав думки авторів про те, що Україні слід готуватися до того, що росія прийде сюди з війною [7]. Приміром у своїй колонці «Війна на порозі» колумніст Сергій Данилов, серед іншого зазначав, що наслідками війни в Грузії стане початок нової мілітаризації регіону й збільшення впливу того, хто готовий і може застосувати силу. Розглядаючи матеріал цікаво довідатися, що вже у перший день грузинської війни дуже близький до частини кремлівського керівництва ідеолог конфронтаційної моделі розвитку відносин зі світом і

«сталінської» модернізації росії Александр Дугін відверто заявив, що «нещо подобное [к событиям в Южной Осетии] нас ожидает и на Украине». Наприкінці колонки автор зауважував, що Україні не достатньо лише досягнути членства в НАТО, а й паралельно вибудовувати власні схеми захисту. Однією з них він називав розвиток регіональної солідарності. Закликав до найголовнішого – готуватися до війни [3].

Цікаво, що в умовах війни український музикант Олег Скрипка поділився на своїх сторінках у соціальних мережах під назвою «Геополітичний удар Олега Скрипки» з газети «Афіша» датованою кінцем 90-х рр. «У тісній гримерці «Акваторії» українські рок-зірки уважно слухали промову Дугіна, який трактував українців як зрадників Великої Євразії. У повітрі запахло національним розбратом. Олег Скрипка, кутаючись у

новському клубі «Акваторія». Варто й було покинути сцену, як туди піднявся чоловік: волосся до плечей, борода, гімнастерка. З'ясувалося, що це російський геополітик, радник голови Держдуми Александр Дугін, відомий і українській публіці за численними бовієвільними публікаціями з проблем так званого «євразійства».

У тісній гримерці «Акваторії» українські рок-зірки уважно слухали по «слухому зазвону» промову Дугіна, що трактує українців як зрадників Великої Євразії. У повітрі запахло національним розбратом. Олег Скрипка, кутаючись у легеньке пальтено, рушив до виходу. І зупинився з геополітиком.

Ораторський запал Дугіна не згас – він вплив на Скрипку полік нецензурної лайки. Не промовивши ні слова, Скрипка злетів у повітря і завдав блискавичного удару ногою в щелепу Дугіна.

Редакція щиро вітає вчинок гана Скрипки і поділяє погляд музиканта на проблему «євразійства».

у легке пальто, попрямував до виходу, і зіткнувся з геополітиком», – пише газета. У публікації йдеться

про те, що Дугін образив Скрипку. А той мовчки врізав Дугіну ногою у щелепу.

Таким чином він, за версією автора публікації, Скрипка захистив честь країни. Після цього Дугін ще неодноразово закликав до знищення українців [6].

Знаковою у контексті обкладинок, які часто називають пророчими і поширюють інтернет-користувачі, є обкладинка журналу «Корреспондент» №16(16) за 29 квітня 2010 року, на якій тодішній президент України Віктор Янукович в «матросці» та моряцькій безкозирці зображений на фоні Чорного моря в Росії, а заголовок звучить «Служу народу России. Виктор Янукович выторговал скидку на российский газ в обмен на часть суверенитета» [5]. У супроводжувачому матеріалі «Дал газу» йдеться про те, що Віктор Янукович вибив у росії знижку на газ на два свої імовірні президентські терміни, але на 32 роки позбавив свою країну частини її суверенітету та зовнішньополітичної свободи. За два дні до того, 27 квітня 2010 року парламент ратифікував так звані харківські домовленості Президента України з його російським колегою Дмитром Медведевим. Згідно з ними, офіційний Київ отримав на десять років знижку на газ з росії, але продовжив на 25 років перебування в Криму Чорноморського флоту (ЧФ) російської федерації. Угода, яку Янукович уклав на свій страх і ризик без попередніх обговорень, і лише потім передав її на схвалення парламенту, викликала обурення. Її й досі пригадують українці, говорячи про нинішню війну [2].

Показово, що за кілька років до того, у березні 2003 року, інформаційний бюлетень Представництва Європейської Комісії в Україні «Євробюлетень» вийшов з обкладинкою, де тодішній прем'єр-міністр України Віктор Янукович тисне руку президенту Європейської комісії Романо Проді, а заголовок публікації говорить «Будемо дружити домами». У самій публікації розповідається про те, що Європейська Комісія оприлюднила нову концепцію відносин з новими сусідами. Йдеться, що Янукович взяв участь у щорічній конференції «Україна-ЄС» та провів в Брюсселі спільну з Проді пресконференцію, де останній дав зрозуміти журналістам, що хоча вступ України до ЄС у найближчі десять років і не стоїть на порядку денному,

на далеку перспективу питання про членство цієї європейської країни лишається відкритим. Як запевнив тодішній прем'єр у відповідь, зустрічі дали чітко з'ясувати, чого бракує Україні і скласти графік «роботи над помилками». У наступні роки політик, вже як президент, поступово відкочуватиме Україну з євроінтеграційного курсу, про що свідчить попередній абзац нашої розвідки [1].

Прогнозувалося друкованими ЗМІ російського вторгнення в Україну 2014 року й у вересні 2009 року. У статті «Великий сусід визначився. Що Україні робити далі?» для газети «Дзеркало тижня» екссекретар Ради національної безпеки та оборони України Володимир Горбулін та доктор політичних наук Олександр Литвиненко заявили, що стратегічною метою зовнішньої політики російської федерації є встановлення «протекторату» над Україною з можливим подальшим поділом країни. Серед іншого, автори не виключали, що протекторат над Україною не є кінцевою зовнішньополітичною метою рф. «Не виключено, що встановлення протекторату може розглядатися лише як перехідний етап для подальшого територіального поділу України, ймовірно, на три частини, за моделлю, оголошеною швидше за все російською розвідкою в італійському геополітичному журналі Limes», – припускали фахівці. У згаданій моделі, за словами Горбуліна та Литвиненка, йшлося про пряме включення Півдня та Сходу України до складу росії, створення маріонеткового уряду на території Центральної України та відгородження від Західної як основного «порушника спокою» [8].

Отже, зважаючи на вищенаведене, можна зробити висновок, що друкованими засобами масової інформації в Україні у різні роки та за різних обставин неодноразово прогнозувалося російське вторгнення в Україну, яке почалося у 2014 році. Зважаючи на те, що український інформаційний простір чи не протягом всіх років української незалежності був поляризованим в плані висвітлення думок, імовірно, ці заголовки та матеріали губилися серед інших та нехтувалися споживачами інформації, що, бодай психологічно, відмовлялися вірити у вірогідність таких сценаріїв.

Література

1. Будемо дружити домами. *Євробюлетень*. Інформаційний бюлетень Представництва Європейської Комісії в Україні. 2003. 36 с. URL:

http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/200303_uk.pdf (дата звернення: 06.11.2022).

2. Дал газу. *Korrespondent.net*. Вип. 16. URL: https://korrespondent.net/Default.aspx?page_id=2&lang=ru&roi=5&id=1072130&tu=dal-gazu. (дата звернення: 06.11.2022).

3. Данилов Сергій. Війна на порозі. *Журнал «Український тиждень»*. 2008. № 33 (42). 15 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/1016>. (дата звернення: 06.11.2022).

4. Журнал «Всесміх»: канадсько-українська сатира-1991. *Історична правда*. 2015. URL: <https://www.istpravda.com.ua/artefacts/2015/12/23/148824/>.

5. Журнал *Korrespondent.net*. 2010. Вип. 16 (16). URL: <https://korrespondent.net/magazine/archive/433/>. (дата звернення: 06.11.2022).

6. Олег Скрипка врізав Дугіну по щелепі. *Факти*. 2022. 22 серпня. URL: <https://fakty.ua/406160-oleg-skripka-vspomnil-kak-v-90-e-vrezal-duginu-za-oskorblenie-ukraincev>. (дата звернення: 06.11.2022).

7. Український тиждень. 2008. № 33 (42). URL: <https://tyzhden.ua/Magazine/42>. (дата звернення: 06.11.2022).

8. Эксперты: Стратегическая цель РФ – установление протектората над Украиной. *Зеркало недели*. 2009. Вип. 35. 18-25 вересня. URL: https://zn.ua/internal/eksperty_strategicheskaya_tsel_rf_ustanovlenie_protectorata_nad_ukrainoy.html. (дата звернення: 06.11.2022).

9. Diasporiana: електронна бібліотека. Результати пошуку «Всесміх». URL: <https://diasporiana.org.ua/?s=всесміх>. (дата звернення: 06.11.2022).

УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ ВИХОВАННЯ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ М.М. НЕПЛЮЄВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА

Надія Мірошниченко

Постать Миколи Миколайовича Неплюєва (1851–1908 рр.) є багатогранною та складною, він був надзвичайно розумною людиною свого часу, видатним мислителем, філософом і педагогом. М. Неплюєв заснував чоловічу та жіночу сільськогосподарські школи, Православне хрестовоздвиженське трудове братство. Він присвятив своє життя реалізації місії реформування суспільства, шляхом створення нової генерації людей на засадах християнської педагогіки і продуктивної праці.

Школи, створені Неплюєвим, давали дітям початкову, спеціальну аграрну освіту і релігійно-моральне виховання, по закінченні яких вони отримували відповідний фах. Всі турботи Неплюєва зосереджувалися на вихованні довірених його піклуванню дітей в дусі християнства і формуванні корисних трудівників села [2, с. 18].

Керуючись принципом культуровідповідності виховання, М. Неплюєв у своїх навчальних закладах здійснив спробу втілення українознавчого компоненту педагогічного процесу (виконання народних танців і пісень, написання вихованцями україномовних віршів, п'єс, рефератів, присвячених історії рідного краю, використання елементів української релігійно-родинної обрядовості: колядок, щедрівок, тощо). Як свідчать документи, це було унікальним досвідом для шкіл України в умовах російського самодержавства [3; 6]. М.М. Неплюєв наполягав на тому, щоб «великоруське плем'я добровільно відмовилося від свого гордовитого становища нації панівної», а налагоджувало відносини з іншими народами на засадах любові та рівноправ'я.

Апеляція до народних звичаїв сприяла формуванню національної самоідентифікації учнів, тому серед вихованців М. Неплюєва – ціла плеяда яскравих діячів української культури: композитор П. Сениця, поети Ф. Петруненко і В. Басок, історики П. і П. Федоренки, краєзнавець І. Абрамов, які хоча й залишили стіни альма-матер, незважаючи на перспективи викладацької роботи, однак отримали тут потужний творчий заряд [3, с. 144].

Проведене дослідження засвідчує, що на відміну від тогочасних сільськогосподарських шкіл, у закладах М. Неплюєва було розроблено і реалізовано оригінальну систему учнівського самоврядування, що ґрунтувалася на авторитеті засновника, який делегував частину владних повноважень своєрідному активу – групі довірених товаришів; роботі гуртків (загонів), підпорядкованих обраним старшинам; спадкоємності поколінь вихованців (праця-турбота старших і молодших, культивування власних шкільних традицій, розробка символіки та атрибутики школи); чіткій системі внутрішньошкільного контролю, що передбачала підбиття щоденних результатів роботи у гуртках, щосуботні педагогічні ради і загальні збори, на яких узагальнювалися підсумки за тиждень, на товариському суді здійснювалося схвалення гідних і засудження негативних вчинків членів колективу. Центральним керівним органом були загальні збори колективу, що ухвалювали всі рішення шляхом голосування. Критерієм ефективності учнівського самоврядування у закладах Миколи Неплюєва було забезпечення стабільності їх життєдіяльності навіть за умов тривалої відсутності засновника [4].

Демократичні риси учнівського самоврядування у школах М. Неплюєва полягали у процедурі обрання старшин і наставників, можливості конструктивної критики дій вчителів, старшин, товаришів, праві на вільне висловлення власної думки, що сприяло формуванню активної громадянської позиції та розвитку організаторських та управлінських якостей вихованців, впевненості у власних силах, відчуття значимості своєї особистості. Негативні прояви цієї системи полягали у підпорядкуванні особистих інтересів колективним, надмірному втручанні у приватне життя вихованців включно з вибором подружжя і заборонаю спілкування з рідними [4; 5].

Учнівське самоврядування у школах Миколи Неплюєва розвивалося в контексті нових тенденцій педагогічної теорії та практики Західної Європи. Воно містило елементи тьюторської системи в Англії, де за першокурсником закріплювався товариш-наставник, старший помічник, своєрідний провідник у

навчанні, який ділився із новачком власним досвідом. М. Неплюєв особисто у книзі «Воздвиженська школа – колиска Трудового братства» засвідчив подібність його общини до християнських фєрейнів німецького педагога М. Люттіхау, з вихованцями якого «неплюєвці» підтримували листування [4]. Водночас Микола Миколайович переконував, що він самостійно дійшов до ідеї шкільного самоврядування, заперечуючи звинувачення критиків у прямому запозиченні німецького досвіду. Натомість, учнівське самоврядування було зовсім не властиве російським школам ХІХ століття і більш раннього історичного періоду, оскільки будь-які елементи демократії сприймалися як посягання на жорстку вертикаль влади і відповідно – на авторитет вчителя.

Розподіл на молодші і старші братства (конгрегації), урочиста обітниця, пишна церемонія прийому до братства, виборність керівництва, розподіл доручень між братчиками, всебічна підтримка побратимів, допомога в навчанні, опіка старших над молодшими були характерними для західно-європейських (протестантських, католицьких), українських братських та козацьких шкіл ХVІ–ХVІІ ст., а також Києво-Могилянської академії [1, с. 153]. Аналіз практики учнівського самоврядування у закладах М. Неплюєва свідчить про спорідненість організації шкільного колективу із «новими школами» общинного типу Західної Європи і США кінця ХІХ – поч. ХХ ст., що ґрунтувалися на ідеях самоорганізації, корпоративної солідарності, рівності, продуктивної праці, тісних взаєминах вчителів і вихованців [3, с. 182].

Отже, організацію виховного процесу у школах Миколи Неплюєва доцільно розглядати в контексті українських та європейських освітніх традицій, що не було властиво для навчальних закладів російської імперії.

Література

1. Ісаєвич Д. Я. Братства та їх роль в розвитку української культури ХVІ–ХVІІІ століття. Київ : Наукова думка. 252 с.
2. Ковальова Н. О. Система учнівського самоврядування в школах Миколи Неплюєва. *Історико-педагогічний альманах*. Умань, 2013. Вип. 1. С. 18–21.
3. Мірошніченко Н.О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (ХІХ – поч. ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук :13.00.01 / Сумський державний педагогічний університет. Суми, 2015. 293 с.
4. Неплюев Н.Н. Воздвиженская школа – колыбель Трудового братства. Санкт-Петербург : Паровая скоропечатня Я.И. Либермана, 1895. 110 с.
5. Неплюев Н.Н. Трудовое братство и школы его. Санкт-Петербург : Типография В. Тиханова, 1900. 125 с.
6. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії : спроба державного регулювання (1847–1914) : збірник документів і матеріалів / відп. ред. Г. Боряк. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. 810 с.

ПЕДАГОГІЧНІ СЕМІНАРИ ТА КУРСИ ЯК ФОРМА ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ПУНКТІВ ЛІКНЕПУ НА СУМЩИНІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КАМПАНІЇ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ У 20-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Наталія Петренко

Кампанія ліквідації неписьменності у період 20-х років ХХ століття являла собою процес масового обов'язкового навчання дорослого населення усіх соціальних верств. Для навчання були створені спеціальні пункти ліквідації неграмотності, які включали в себе державні школи ліквідації неписьменності двох ступенів (школи грамотності), лікпункти при гуртках та організаціях, гуртки, недільні школи.

На початку 20-х років важливим завданням проведення реформи системи освіти дорослих було забезпечення цих навчальних закладів педагогічними кадрами й організація їх перепідготовки відповідно до нової радянської дійсності. Для широкої мережі пунктів ліквідації неписьменності потрібні були гарно підготовлені викладачі. Перед системою лікнепу стояли грандіозні завдання з навчання неграмотного і малограмотного населення, виконати які за допомогою вчителів, діяльність яких в основному була направлена на навчання підростаючого покоління, не було можливим. Тому для виконання цього завдання, були впроваджені нові форми і методи підготовки вчителів для пунктів ліквідації неписьменності.

Складний шлях проходив процес формування системи виховання ліквідаторів, як і вся кампанія ліквідації неписьменності. Основна робота по підготовці кадрів велася на чистому ентузіазмі. Але на практиці виявилось, що на аматорських засадах належним чином розв'язати це завдання не можна ні з точки зору набуття необхідних знань, ні з точки зору матеріального забезпечення. Аматорські методи, стихійний пошук матеріальних джерел також виявилися неефективними.

Завдання ліквідації неписьменності формально спрощувало те, що для її вирішення не були потрібні кадри, які володіють спеціальними знаннями в сфері освіти (кваліфіковані вчителі). Вважалося, що грамоті могли навчати і ті, хто сам був просто грамотний [4, с. 18]. В перші місяці проведення кампанії до навчання неписьменного та малописьменного населення залучалися вчителі-спеціалісти, студенти педагогічних училищ, випускники педкурсів та активісти, які вміли читати й писати і самі виявили ініціативу навчати.

Проте, керівництво розуміло, що й самі вчителі потребують певної підготовки та додаткового навчання. Тому, за сприяння Всеукраїнської надзвичайної комісії з ліквідації неписьменності були створені пункти навчання для вчителів. Ліквідаторів, як тоді називали вчителів лікнепу, почали направляти на курси та семінари перепідготовки. Нові вимоги у викладанні та запровадженій процесу українізації вимагали, щоб всі учителі незалежно від рівня їх попередньої освіти проходили таку перепідготовку.

Згідно архівних документів, такі семінари були різними за тривалістю – від декількох днів до одного місяця. Очевидно, що і напрями підготовки на семінарах були відмінними. Проте, мета цих заходів була однаковою – «підготувати

Окрінспекторів по ліквідації неписьменності, завідуючих кабінетами ліквідаторів, викладачів шкіл т.д. для активної діяльності на лікпунктах» [3, арк. 164].

Учасниками семінарів могли стати лише ті особи, які зробили не менше одного випуску учнів. Важливою вимогою до ліквідаторів, яких відправляли на семінар, було членство у партійних органах чи організаціях, наявність педагогічного досвіду, середньої освіти та організаторських здібностей. Тобто, учасників таких семінарів та курсів перепідготовки можна віднести до категорії досвідчених учителів. Перед початком навчання вони повинні були ознайомитися із програмою семінарів та курсів і опрацювати одну з тем, що буде розглядатись, знати методику роботи з дорослими «хоча б в об'ємі «Порадника ліквідатора» [3, арк. 165].

Вчителі мали представити на семінарах матеріали за результатами власної діяльності: щоденник роботи на пункті ліквідації неписьменності чи у школі для дорослих, плани уроків, зошити учнів (як найуспішніших так і тих, хто відстає). Обов'язково на семінарах оприлюднювалися звіти із результатами діяльності за певний період.

Програма семінарів зазвичай складалася із занять з основ загальноосвітніх предметів, таких як історія України, українська мова та література, географія, та спеціальних дисциплін – робота з неписьменними, педагогічна психологія. Вивчення програм таких курсів дає можливість стверджувати, що їх зміст був політично заангажований, перенасичений радянською термінологією [2, арк. 13].

За таким же принципом на Сумщині у 20-ті – початку 30-х років ХХ ст. здійснювалося підвищення кваліфікації вчителів та викладачів лікнепів і народних шкіл. На перше місце виходив не професійний рівень вчителя, а його політична свідомість та насадження йому радянської ідеології.

Що ж до власне проведення семінарів, то на них учасники відвідували заняття з основ загальноосвітніх предметів (історія України, українська мова та література, географія) та вивчали методи роботи з неписьменними, педагогічну психологію.

Проте, як вже зазначалося, більшість занять були політично заангажованими. У назвах занять зустрічалися терміни: політграмота, політосвіта, марксизм [2, арк. 13].

У циркулярі з інформацією про один із семінарів, зазначалося: «*Работа на семинаре будет проводиться главным образом по принципу самостоятельности его участников*» [3, арк. 165]. Тому одним із методів навчання ліквідаторів неписьменності на семінарах по перепідготовці була робота в групах. На таких заняттях учасники об'єднувалися по 10-15 чоловік та розробляли гасла і плакати, сценарії п'єс, призначені для агітації за грамотність, готували дидактичні матеріали до уроків математики (робили вирізки з газет, складали таблиці та схеми), створювали обладнання для влаштування судів над неписьменними, аналізували букварі та практикуми [3, арк. 166].

Велика увага на таких семінарах приділялася методичним питанням. Зокрема на заняттях курсанти (як називали учасників семінару) розглядали методи навчання грамоти, математики на лікпункті, розвиток письмової та усної мови.

При навчанні дорослих в процесі ліквідації неписьменності важливе значення мали стримуючі фактори навчання, характерні для даної вікової групи: негативне

сприйняття цінності навчання, відсутність мотивації, вікової консерватизм, складність в поєднанні навчання і роботи на промислових підприємствах, в колгоспах і радгоспах. Головними дидактичними особливостями навчання дорослих в ході ліквідації неписьменності були: прискорений темп навчання; відповідність навчального матеріалу рівню дорослої людини; зв'язок досліджуваного матеріалу з професійною діяльністю дорослих учнів. Тому так важливо було знати та розуміти психологію даної навчальної групи.

Тож, оскільки ліквідатори працювали з дорослим населенням, певна кількість годин була виділена на заняття з психології. Зокрема у програмах зустрічаємо тему заняття «Основні елементи педагогічної психології та навчання дорослих» [3, арк. 166].

Окрім роботи в групах, учасники семінару відвідували показові екскурсії та лекції в школах ліквідації неграмотності, які стали найбільш успішними за короткий період. Це все робилося з метою спонукання ліквідаторів неграмотності для більш активної діяльності на власних пунктах лікнепу.

Варто зазначити, що учасникам курсів та семінарів перепідготовки надавалися певні пільги. Так, їх забезпечували житлом, давали можливість безкоштовно харчуватися. Також за кошти, виділені Всеукрграмчека, ліквідаторам платилися добові та компенсувалася вартість проїзду [3, арк. 165].

Наприкінці 20-х років ХХ століття активізувалася робота з підготовки ліквідаторів неписьменності. В Україні у 5-6 разів зросли темпи роботи з цього питання. Для досягнення поставлених завдань тисячі комсомольців були залучені до різних ділянок роботи з ліквідації неписьменності. З цією метою в 1927 році на території України було здійснено кілька практичних заходів: спочатку мобілізовано на постійну роботу ліквідаторами 5 тисяч комсомольців, надалі призначено 10 тисяч організаторів із роботи по ліквідації неписьменності, на яких покладалося багато роботи, у тому числі створення мережі гуртків, шкіл, організаційна робота із обліку письменних та неписьменних. І третім заходом було виділення грамотних комсомольців для індивідуально-групового навчання робітників та їх сімей вдома [1, с. 80].

Тож, у 20-х роках ХХ століття було проведено вагому роботу із організації діяльності всеукраїнських, окружних і районних курсів та семінарів підвищення рівня педагогічної кваліфікації викладацьких кадрів для шкіл лікнепів. Найхарактернішою рисою цього напрямку у педагогічній освіті є те, що велика увага приділялася не професійній підготовці педагогів, а підвищенню рівня їх політичної свідомості. Більшість дослідників вважають цей факт однією із причин невисокої ефективності педагогічних семінарів та курсів. Співвідношення раціонального та ідеологічного, національного та політичного, набувало домінуючих позицій при під час вирішення питань кадрового призначення в навчальних закладах з подолання неграмотності Сумщини упродовж 20-х – початку 30-х років ХХ ст.

Література

1. Бойко О. Період тимчасового згорання ліквідації неписьменності в Україні (1921–1923 рр.). *Історико-педагогічний альманах*. Умань. Випуск 1 (20). 2015. С. 79-84.

2. Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). Ф. Р-2322. Оп. 2. Спр. 67. 45 арк.
3. ДАСО. Ф. Р-4563. Оп. 1. Спр. 964. 383 арк.
4. Корогод Б. Здійснення політики українізації на Сумщині в 20-их роках. Суми : Облтипографія. 27 с.

НОРМАЛІЗАЦІЯ СЕРБЬСЬКО-КОСОВСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ

Нікіта Поскрипко

Науковий керівник:
Олена Чумаченко

Західні Балкани займають важливе місце у політиці Європейського Союзу у XXI ст. Будучи впливовим актором у регіоні, ЄС послідовно впроваджує політику добросусідства з державами регіону та сприяє інтеграції їх у європейський простір (Neighbourhood Policy and Engagement Negotiation). Однак наслідки конфліктів на пост-югославському просторі, такі як атмосфера взаємної не довіри та ворожнечі між новими країнами значно ускладнюють місію Союзу зі стабілізації відносин у регіоні. Найбільш гостро на даний момент стоїть проблема нормалізації сербсько-косовських відносин.

«Косовська проблема» є прямим наслідком Югославської кризи. На фоні дезінтеграційних процесів у цій державі переважна більшість населення Косова, яку склали етнічні албанці, почала схилитись до відділення від Сербії та об'єднання із Албанією. У лютому 1998 р. ці сепаратистські настрої вилились у повномасштабну війну між збройними силами Соціалістичної республіки Югославії і так званою Армією визволення Косова. Конфлікт притягнув до себе увагу Міжнародних організацій – передусім ООН, ЄС та НАТО. Протягом 24 березня – 10 червня 1999 р. силами НАТО була проведена операція «Союзна сила», внаслідок чого, сербські війська змушені були залишити територію Косова. Натомість в краї було затверджено міжнародне керівництво і розгорнута миротворча місія. 17 лютого 2008 р. Косово в односторонньому порядку проголосило про свою незалежність. Ця подія створила додаткову проблему у нормалізації сербсько-косовських відносин, однак в той же час висунула на перший план ЄС як головного актора у її вирішенні. ЄС здійснював свою діяльність в Косово ще з 1999 р., однак саме з 2008 р. він починає активно включатись у переговорний процес між Белградом та Приштіною. Сербія офіційно не визнає незалежність Косова і відмовляється вести з косоварами прямі перемовини. Натомість, вона звернулася до міжнародних посередників, у тому числі до місії ЄС із «забезпечення законності» у Косові (EU Rule the Law mission; EULEX), затверджену Радою Європи 4 січня 2008 р. [4].

У процесі нормалізації сербсько-косовських відносин перед ЄС постає низка проблем, перш за все – проблема визнання незалежності Косова. Як вже зазначалося

вище, Сербія рішуче відмовляється визнавати незалежність краю, наголошуючи на недоторканності кордонів Сербії. Слід відмітити, що і Сербія і Косово є кандидатами у члени ЄС, однак означена проблема створює значні перешкоди для цього. Сербський президент Воїслав Коштуниця заявляв, «Косово – це Сербія» і що Сербія може призупинити євроінтеграційні процеси, якщо ЄС не визнає Сербію в існуючих кордонах [5]. Крім цього, гостро стоїть питання статусу сербів, які проживають на території Косова, передусім на півночі. Перед ЄС постає проблема забезпечити захист їхніх прав і в той же час зберегти кордони Косова у визнаному Європою вигляді.

Технічний діалог між Белградом та Пріштіною розпочався з 2011 року, але першим серйозним кроком вперед щодо нормалізації сербсько-косовських відносин можна вважати підписання урядами Косова та Сербії «Першої угоди про принципів нормалізації відносин» 19 квітня 2013 р. у Брюсселі (далі – Брюссельська угода). Відповідно до угоди, у Косові мала бути утворена Асоціація муніципалітетів на тих територіях, де серби складають більшість населення. Асоціація отримала повноваження здійснювати місцеву політику у сферах економічного розвитку, освіти, охорони здоров'я, міського та сільського господарства. Вся сербська поліція на півночі Косова мала бути інтегрована до складу косовської поліції. У муніципалітетах Північна Мітровиця, Звечан, Зубін-Поток та Лепосавич запроваджувалась посада регіонального начальника поліції. Він мав призначатися Міністерством внутрішніх справ Косова із числа косовських сербів. Судові органи мали бути об'єднані в єдине правове поле Косова. У складі Апеляційного суду у Пріштині мала бути створена окрема комісія для розгляду судових справ на території сербських муніципалітетів. Протягом 2013 р. мали бути проведені вибори до сербських муніципальних органів під наглядом ОБСЄ та відповідно до законодавства Косова та міжнародних норм. Окремо зазначалося, що Косова та Сербія зобов'язуються не блокувати одна одній вступ до ЄС [2]. Таким чином, умови Брюссельської угоди стосувались переважною мірою проблеми статусу сербських общин у Косові і не торкалися статусу самого Косова. Це можна пояснити тим, що п'ять країн-членів ЄС (Греція, Румунія, Словачія, Кіпр та Іспанія) не визнали одностороннього проголошення незалежності Косова і для них вирішення «косовської проблеми» не співвідноситься із визнанням незалежності краю. Однак, не дивлячись на це, угода поклала початок конструктивному діалогу між Белградом та Пріштіною. Прем'єр-міністр Косова Хашим Тачі заявив: «Ця угода допоможе нам залікувати рани минулого якщо у нас є мудрість та знання використати її на практиці» [6].

Незважаючи на суттєвий здвиг у нормалізації косово-сербських відносин в кінці 2014 р. діалог між сторонами зайшов у тупик. Це пов'язано зі зміною урядів в обох країнах та радикалізацією їх позицій. Лише у серпні 2015 р. за посередництва Верховного представника ЄС із зовнішньої політики Фредеріки Могеріни було підписано низку угод. За сербськими муніципалітетами були закріплено право самостійно вирішувати питання місцевої освіти та економіки. Крім того, Асоціація сербських муніципалітетів отримало право мати свої президента, збори та власний прапор. Для Косова було ліквідовано певні незручності щодо використання

міжнародних телефонних кодів, в той час як сербські муніципалітети мали змогу користуватись сербськими телефонними кодами [7]. Представник ЄС назвала ці угоди «епохальним досягненням», а Хаджим Тачі заявив, що Сербія де-факто визнала незалежність Косова [7]. Фактично ж значення цих угод полягає у відновленні сербсько-косовського діалогу та черговому покращенню відносин Сербії та Косова.

Протягом наступних років ЄС продовжив політику нормалізації відносин Белграда та Приштини. Зокрема у своїй стратегії «Надійна перспектива розширення та активізації взаємодії ЄС із Західними Балканами» було підкреслено, що без ефективної та всебічної нормалізації відносин Белграда та Приштини, через діалог за сприянням ЄС, неможливо досягти тривалої стабільності в регіоні. Всеосяжна, юридично зобов'язуюча угода про нормалізацію є терміною та надзвичайно важливою для того, щоб Сербія та Косово змогли просунутись на своєму європейському шляху [1, с 8]. Однак, протягом 2018-2020 рр. діалог в черговий раз зайшов у тупик через зростання насилля в Косово та запровадження урядом республіки 100% мита на товари із Сербії. Незважаючи на це, ЄС продовжував налагоджувати контакти між Белградом та Приштиною. У вересні 2020 р. під егідою Союзу відбулась зустріч Президента Сербії Олександра Вучича та прем'єр-міністра Косово Авдулли Хоті у Брюсселі, в рамках якої було укладено нові домовленості щодо економічного співробітництва та співпраці з приводу зниклих безвісти. Обидві сторони також підтвердили свою прихильність курсу євроінтеграції [3].

В процесі нормалізації сербсько-косовських відносин ЄС бере на себе не лише роль посередника у діалозі між сторонами, але й функції антикризового менеджера. Яскравим прикладом цього стало загострення відносин Сербії та Косово у кінці липня 2022 р.. Причиною стала вимога уряду Косова до косовських сербів замінювати сербські посвідчення та номери авто на косовські відповідники. Сербі відмовились це виконувати, а Сербія та Косово стягнули до кордонів війська. Лише завдяки екстремому втручанням ЄС конфлікт вдалось врегулювати.

Підсумовуючи все вищезазначене можна стверджувати, що нормалізація сербсько-косовських відносин залишається одним із ключових напрямів політики ЄС у Західних Балканах. На даний момент ЄС вдалось встановити діалог між сторонами та значно наблизить їх до інтеграції у європейський простір. Варто також відзначити, що реалізація даного напрямку є не лише важливою віхою в розширенні ЄС, але й показником змоги Союзу вирішувати складні регіональні проблеми.

Література

1. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. European Commission. Strasbourg. 2018. 19 с.
2. Brussels Agreement. *The Government of the Republic of Serbia*: веб-сайт. URL: <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Serbia-Kosovo negotiations advance: EU. *Anadolu Agency*: веб-сайт. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-kosovo-negotiations-advance-eu/1965866> (дата звернення: 31.10.2022).

4. Kosovo. *European Comission*: веб-сайт. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/kosovo_en (дата звернення: 31.10.2022).
5. PM: Serbia not choosing between Russia and West. B92: веб-сайт. URL: https://web.archive.org/web/20110607012855/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=03&dd=25&nav_id=48766 (дата звернення: 31.10.2022).
6. Serbia and Kosovo reach EU-brokered landmark accord. *BBC News*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-22222624> (дата звернення: 31.10.2022).
7. Kosovo and Serbia sign «landmark» agreements. *BBC News*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34059497> (дата звернення: 31.10.2022).

НІЖИНСЬКА ВИЩА ШКОЛА У СУПЕРЕЧЛИВОМУ РОЗВОЇ УКРАЇНІЗАЦІЇ ТА СТАЛІНІЗАЦІЇ В 20-30-х рр. ХХ ст.

Євгенія Страшко

Кожна історична доба формує своє соціальне лице і виявляє свій культурно-освітній та духовний зміст. Революційний час заклав потужну домінанту нового образу України. Тому слушною видається думка Петра Голубенка: «В огні та бурі революції відбулися глибокі зрушення в свідомості українського народу і перетворення елементів його душі і духу української нації. Сталося чудо державного відродження України» [4, с. 396].

Неабияка роль у цьому процесі належала закладам національної освіти, одним із історичних осередків якої в Україні була Ніжинська вища школа. Усі протиріччя суспільної долі українства 20-30-х рр. у концентрованому вигляді відбилися й на діяльності Гоголівського інституту. Сама доба дивовижно звела та поєднала у ньому сили творення та нищення, сили духовного відновлення та водночас руїни, прагнення до збереження імперських традицій і «нововведення» державницько-сталінського режиму. Тому цілком закономірно, що розмаїта історія Ніжинської вищої школи була органічно вплетена у строкату тканину освітнього життя України в 20-30-х рр. ХХ ст.

Передусім, за умов радянського будівництва вуз уповні відчув на собі принципи централізації та силові методи управління. У серпні 1919 р., за ініціативою спеціальної державної комісії з освіти при раднаркомі, друга всеросійська нарада з педагогічної освіти винесла рішення про організацію нових єдиного типу педагогічних навчальних закладів. Вони повинні були мати багатопрофільний характер – не менше ніж п'яти відділів: дошкільний, шкільний двох ступенів, трудовий; а також три–чотирирічний термін навчання [3]. Восени 1919 р. Ніжинський інститут став науково-педагогічним.

Проте ця реорганізація була далеко не останньою. У 1921 р. вуз реформувався в Інститут народної освіти (ІНО) із чотирьохрічним строком навчання [16, с. 493], у структурі якого виокремлювалися такі три факультети: соціального виховання (за тодішньою лексику – «соцвих»), професійної освіти (відповідно – «профос», який

у 1923 р., з причин не зовсім відомих, було закрито) і робітничий («робітфак») [9, арк. 7-8]. У лютому 1930 р. на базі факультету соціального виховання відкривається Ніжинський інститут соціального виховання (НІСВ) з терміном навчання до трьох років. На той час у вузі функціонувало чотири відділи: історико-географічний, мовно-літературний, агробіологічний та фізико-математичний; чотирнадцять кафедр, на яких працювали 230 викладачів, у тому числі чотири професори – В.І.Бельський, В.І.Резанов, О.І.Покровський, І.І.Семенов [10, арк. 8, 12, 17].

Жовтень 1932 р. став ще одним кроком на шляху більшовицьких реорганізацій. Згідно розпорядження народного комісаріату освіти УРСР, у Ніжині було відкрито Інститут професійної освіти. Він готував учителів-предметників для середньої школи [13, арк. 7].

У 1935 р. при Ніжинському педінституті було організовано учительський інститут, який готував учителів 5-7 класів загальноосвітньої школи з мови й літератури, математики, фізики, історії, географії та інших предметів. Щорічний прийом до інституту становив 220-250 осіб, а за період 1935-1941 рр. його випускниками стали 1.149 осіб [16, с. 529]. Своєрідним історичним символом названих реорганізацій стало присвоєння у 1939 р. Ніжинському педагогічному інституту імені М.В.Гоголя.

Власне цими організаційно-статусними змінами в педагогічній освіті радянське керівництво по-своєму «освячувало» адміністративні засади централізованої системи та уніфікувало управління освітнім процесом, що, за оцінкою відомого польського дослідника Є.Шацького, мало глибинний орієнтир на викорінення національних традицій [17].

Архівні матеріали з історії Ніжинської вищої школи доводять, що своєрідним політичним еталоном для викладачів стають положення однієї з постанов ЦК ВКП(б) від 5.Х. 1931 р.: «Викривати методологічні збочення і перебудувати свою роботу; слідкувати, щоб у процесі викладання не просувалася ворожа студентам ідеологія, висвітлювалися кризи буржуазної науки...» [11, арк. 25]. І далі: «Інститут повинен дати педпрацівників з якостями войовничого матеріаліста-діалектика, озброєного марксо-ленінською теорією, активного бійця з усякими проявами ворожої нам ідеології...» [12, арк. 124].

Документальні джерела дозволяють історично змодельовати ідейно-духовну атмосферу у вузі кінця 20-30-х р.р. Провідну роль у її формуванні відігравали політизація та воєнізація навчального процесу. Так, у протоколі засідань педради знаходимо такі рядки ухвали: «1. На першому курсі додати дві години на воєнізацію за рахунок скорочення чужих мов. 2. На третьому курсі ввести одну годину викладання історії ВКП(б) і Комінтерну за рахунок зменшення годин на літературу» [8, арк. 43-44].

Сталінізація навчально-виховного процесу в педагогічній школі здійснювалася й за допомогою таких ідеологічних прийомів і методів, як ударництво та соцзмагання. Саме в них І. Сталін вбачав соціально-психологічний фактор впливу на молоду вчительську інтелігенцію [6]. На поч. 30-х років Ніжинський інститут змагався з Луганським, Полтавським, Київським та іншими вузами України [8, арк. 45].

Зрозуміла річ, що наведений абрис політизованого змісту навчально-виховного процесу не затіняв тих духовних острівців у вузі, які по-справжньому оберігали та плекали у студентства вічне та людяне. Мова, насамперед, йде про літературну студію та її рукописні газету й альманах «Зростання», про діяльність у них літературознавця Леоніда Стеценка, прозаїка Юрія Збанацького, поетів О.Ющенко, А.Бурлаки, П.Артеменка, І.Москаленка та ін. [15].

В історії Ніжинської вищої школи на 20-ті роки припадає надзвичайно цікавий та одночасно короткий період українізації. Першим його легітимним актом можна вважати постанову ВУЦВК «Про вживання в усіх установах української мови нарівні з російською» у лютому 1920 р., а надалі серію декретів від 27 липня – 1 серпня 1923 р. [5]. На цій хвилі підйому національного самоусвідомлення 30 вересня 1923 р. в Ніжинському інституті було створено студентську комісію з українізації, до якої увійшли М.Борисенко – голова, П.Одарченко – секретар, І.Крементуло, О.Кулініч та ін. [1, с. 102-103]. Згодом, 8 грудня 1923 р., комісія ухвалила декларацію, в якій була викладена програма українізації вузу.

Незважаючи на помітну категоричність ряду формулювань, вона містила конструктивну стратегію українізації наукової, навчальної, побутової життєдіяльності інституту. Так, наприклад, студенти вимагали, щоб не менше 50% коштів на поновлення фондів бібліотеки йшло на придбання української літератури, а серед підписних періодичних видань було до 30% україномовних тощо. З метою запровадження, популяризації та контролю мови діловодства при учбовій частині інституту створювалося консультативне бюро живої української мови.

Яскравою та унікальною сторінкою історії Ніжинської вищої школи означеного періоду стала діяльність Науково-дослідної кафедри історії, культури та мови (далі – НДК). Створена на основі рішення колегії Укрголовпрофосу від 17.ІІ. 1922 р., вона входила в систему 55 науково-дослідних кафедр України, з яких 39 функціонували у Харкові, 11 – у Катеринославі, 3-у Кам'янськ-Подільському, 1-у Києві, 1 – у Ніжині [14, арк. 9-11]. Натомість, унікальний досвід Ніжинської НДК, на відміну від інших, полягав у її комплексному історико-культурно-мовному характері діяльності. У 1927 р. постановою президії Укрнауки окремою ланкою НДК стала секція української літератури та мови (керівник – проф. Є.А.Рихлик) [14, арк. 12].

За період науково-дослідницької роботи кафедри, а вона продовжувалася до вересня 1930 р., в ній брали участь відомі українські вчені: професори П.В.Тихомиров (перший керівник НДК), В.Г.Ляскоронський, М.М.Бережков, Г.А.Максимович, В.І.Резанов, І.Г.Турцевич, І.Т.Семенов, О.І.Покровський, М.Н.Петровський та ін. [7, с. 296]. З 1922 по 1927 рр. члени кафедри разом опублікували понад 100 наукових праць, заслухали та обговорили на засіданнях близько 86 наукових доповідей [2, с. 39].

Під тиском тоталітарних методів управління освітою та наукою, її силовою політизацією хвиля українізації на кінець 20- поч. 30-х рр. як у країні, так і в Ніжинськiм вищій школі помітно спадає, поступово набуває характеру конформізму і бюрократизації. Так, у вересні 1927 р. Ніжинська НДК прийняла рішення «...У зв'язку з нагальною потребою підсилити марксівський ґрунт наукової роботи"

зарахувати науковими співробітниками кафедри комуністів М.Г.Куїса (тодішнього ректора) та В.В.Кукаркіна. Вони й стануть на кафедрі основними провідниками більшовицької офіційної ідеології та політики [2, с. 43].

Дух демократизму, наукової сміливості та вільнодумства, що панував у культурному та інтелектуальному просторі Ніжині, на довгі роки буде витіснений. Більшовицька політика, що не терпіла інакомислення, репресивний апарат радянської влади відвертали від себе багатьох студентів, викладачів і професорів, які були носіями наукових традицій Ніжинської вищої школи. Це не могло не позначитися на кадровому складі професури та студентства: дехто буде підкреслено уникати всілякої «політики» (наприклад, проф. М.Бережков), декого будуть цькувати (К.Ф.Штепа), деякі підуть у відставку (проф. І.Г.Турцевич), а інші, хто не зміг емігрувати або ж пристосуватися, будуть репресовані та фізично знищені.

Література

1. Бойко О. Д. Українізація в НІНО. *Література і культура Полісся*. Випуск 2. Ніжин, 1994.
2. Бойко О. Д. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії, культури і мови в історичному контексті 20-30-х рр. *Література і культура Полісся*. Випуск 4. Ніжин, 1994.
3. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Ходжаева. Москва, 1948.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. Київ, 1993.
5. Даниленко В. М. Українізація: здобутки і втрати (20-30 рр.) *Проблеми історії України*. Київ, 1992.
6. Майер Р. О чудесах и чудовищах. Стахановское движение и сталинизм. *Отечественная история*. 1993. № 3.
7. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії, культури і мови при інституті. *Записки НІНО* / За ред. М.Н. Петровського. Книга IX. Ніжин, 1929.
8. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині (далі-ВДАЧОН). Ф. 427. Оп.1, Спр. 135.
9. ВДАЧОН. Ф. 427. Оп.1. Спр. 141.
10. ВДАЧОН. Ф. 427. Оп.1. Спр.170.
11. ВДАЧОН. Ф. 427. Оп.1. Спр.172.
12. ВДАЧОН. Ф. 427. Оп.1. Спр.200.
13. ВДАЧОН. Ф. 427. Оп.1. Спр.202.
14. ВДАЧОН. Ф-р. 6121. Оп.1. Спр.281.
15. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: Від Гімназії вищих наук до університету. Ніжин, 2000.
16. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. Київ, 1990.
17. Шацкий Е. Утопия и традиция. Москва : Прогресс, 1990. 456 с.

ДО ПИТАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ГЛУХОВА XIX – XX СТОЛІТТЯ (ГЛУХІВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТА ГЛУХІВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ)

Тетяна Ащаулова

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

Історія розвитку та діяльності різних освітніх закладів відіграє важливу роль у дослідженні тих чи інших причино-наслідкових зв'язків. Історія повсякденності як відносно молода галузь історичного знання, предметом вивчення якої є саме сфера людської буденності у багатьох її контекстах є цінним матеріалом для розуміння історико-культурних, політичних, етнічних або конфесійних контекстів. Тому здійснення, зокрема, порівняльної характеристики соціального статусу та життєвого рівня викладачів цих закладів є поясненням багатьох факторів. Саме ці освітні заклади функціонували в одному й тому ж місті (Глухів на Сумщині) з 1870-х років (з 1870 року – гімназія та з 1874 року – інститут) та до 1917 року.

Зазвичай вивчення даного аспекту та історії цих навчальних закладів здійснювали переважно місцеві вчені В. Белашов [1; 2], А. Гамалій, А. Гриценко [4], Л. Задорожна, В. Заїка [6], В. Крижанівський [11; 12] та інші. Тому і дослідження даного питання залишається недостатньо вивчено.

Стосовно джерельної бази, то вона представлена наступними типами джерел: мемуари, спогади гімназистів (М. Василенко) [3] та викладачів, статистичні довідки, біографії, резюме тощо.

Спочатку у місті Глухові було відкрито чотирикласну чоловічу прогімназію. Офіційно це датується 1 (14) вересням 1870 року. Вона складалася з першого класу, який поділявся на два великих відділення. Саме в першому класі спостерігається велика кількість учнів. Натомість другий клас складався з 10 учнів. Пізніше відкрилося ще декілька класів [11; 12]. Першим очільником прогімназії став П. Чуйкевич (1870-1874) [6, с. 47].

Важливим для нас документом стало «Оголошення від начальства Київського учбового округу» [10] у якого йдеться про заснування учительського інституту в 1874-1875 навчальному році. Інститут було створено для підготовки учителів для народних училищ [7; 8].

З часом Глухівська чоловіча гімназія перетворилася на культурно-освітній центр у даній місцевості. У різні роки свого існування вона стала прихистком для таких викладачів: з десять випускників Ніжинського інституту князя О. Безбородько, які закінчили історико-філологічний напрям. Потім ще десять осіб з університету Святого Володимира з Києва, п'ять осіб – з імператорського Московського університету, ще три випускники – з Глухівського учительського інституту та шість – з Санкт-Петербурзького університету. Також працювала одна особа яка закінчила медичний факультет Юрієвого університету, три викладачі з Духовної академії та ще по дві особи з Чернігівської духовної семінарії та Новоросійської духовної академії [3].

Цікавими були і правила освітньої системи які розповсюджувалися і на ці навчальні заклади також. Випускники закладів вищої освіти зокрема університеті, академій чи інститутів, автоматично отримували VIII клас. Вже інші особи які вчилися у закладах середньої освіти мали нижчі класи IX або X. Тому таким особам було запропоновано підвищувати власний досвіт та клас за вислугою років. За десять років праці у закладах освіти вчителі могли переходити з VIII до VI класу. Так, В. А. Мальченко, будучи викладачем історії Глухівської гімназії мав у 1890 році VIII клас. А вже з 1891 року він мав змогу отримати такі класи:колезький асесор, надвірний радник, колезький регістратор та статський радник [9].

За такою ж системою свої ранги підвищили і інші викладачів П. А. Адамов та А. К. Ніколаєв. Ще одним моментом стосовно класів та рангів є, те що особи які мали V клас тобто дійсний статський радник прирівнювалися до дворян. Такою особою став директор Глухівської гімназії М. Ф. Лазаренко [8].

Подібним фактором цих двох освітніх закладів була дуже педантична та сурова регламентація прийняття на роботу викладачів про це пише Крижанівський [11; 12] Тому Глухівський інститут, згодом державний педагогічний інститут, мав кваліфіковані кадри це і доцент В. Д. Симоненко, М. Д. Касьяненко, кандидат педагогічних наук та багато інших [4; 5].

Звичайно у таких статусних закладах була теж статусна заробітна плата, але залежала від різних факторів. Наприклад викладач російської мови у Глухівській гімназії О. Н. Малінко отримував річну заробітну плату у вигляді 1 800 рублів. До цієї суми входило 900 руб. жалування, додаткові уроки які він проводив отримував 540 руб., за класне керівництво платили 160 руб., також як лінгвіст за перевірку зошитів платили 100 руб. Оплату його праці оцінювали згідно VIII класу [8].

С. В. Живаго теж викладач-лінгвіст але вже давніх мов. Отримував в рік до 2120 рублів. З цієї суми, 900 руб. було жалування, 960 руб., додаткові уроки, класне керівництво було теж 160 та перевірка зошитів 100 руб. заробітна плата викладачів-мовників була однаковою, а вже жалування залежало від рангу. Наприклад, викладачу без суттєвого досвіду роботи нараховували заробітну плату у розмірі 750 руб., а відпрацювавши 5 років платили вже 900 руб. [9].

Нижчою заробітна плата була у працівників Глухівського інституту. Директор якого І. С. Андрівський станом на 1901 рік отримував 2 000 рублів. Жалування з цієї суми становило 1 200 руб. та ще 800 руб. на харчування. Розглянемо також приклад оплати праці і вчителя російської мови А. І. Троснікова, за свій VIII клас, заробітна плата якого налічувала 1 200 рублів. З цієї суми жалування було 650 руб. та столові 550 руб. інший математик М. О. Цибульський мав таку саму оплату праці [9].

Проаналізувавши джерела та статистичні дані, можна стверджувати зо оплата праці педагогічних працівників інституту прирівнювалася до викладачів Ніжинського технічного училища імені А. Ф. Кушакевича. Про це свідчить штатний розпис за 1900 рік. Згідно з ним директор училища отримував жалування у розмірі 840 руб., столові 760 руб. річна сума становила близько 1600 рублів. Враховуючі різні фактори вчителі інституту намагалися надавати додаткові уроки для покращення свого фінансового становища або намагалися влаштуватися на роботу саме до гімназії, зокрема, чоловічої [3].

У ході підрахунку статистичних даних можна стверджувати, що оплата праці працівників Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту, зокрема, на початку ХХ століття коливалась в межах 1300-3000 руб. на рік. Ці показники були більш високими на фоні інших закладів. Так як Глухів був провінційним містом та посередніми цінами, викладачі цих закладів мали достатньо високий життєвий рівень.

Література

1. Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874–2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.11.2022).
2. Белашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.). Суми : Мрія, 1994. 79 с.
3. Василенко М.П. Спогади. Щоденник. Листування. Київ: Академперіодика, 2008. 720 с.
4. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ, Глухів, 2022. Вип. 15. С. 140-147.
5. Задорожна Л. В. Педагогічні здобутки викладачів Глухівського інституту дореволюційного періоду (1874 – 1917 рр.) : навч. посібник. Глухів: РВВ ГДПІ, 1999. 75 с.
6. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Сумська старовина*. 2013. № 41-42. С. 45–53.
7. Журналы Глуховского уездного земского собрания 1871 года. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1872 г. 89 с.
8. Календарь Черниговской губернии на 1890 год. Год четвертый / Издание Черниговского губернского статистического комитета. Чернигов : Типография Губернского правления, 1889. 355 [3] с.
9. Календарь Черниговской губернии на 1892 (високосный) год. Год шестой / Издание Черниговского губернского статистического комитета. Чернигов : Типография Губернского правления, 1891. 361 [1] с.
10. Кириченко А. В. До історії Глухівського педінституту (1874-1924). Глухів, 1924. 70 с.
11. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.
12. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874 – 1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

ПОХОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКОГО РОДУ САВИЧІВ

Андрій Гриценко, Віталій Гриценко

Історія створення та генеалогії відомих українських старшинських родів була дуже складною. У той же час її дослідження дає важливий матеріал для вивчення історичного минулого. Так, представники козацько-старшинського роду Савичів, з одного боку, практично нічим не виділялися із загальної маси представників лівобережної родової еліти. Але, з іншого боку засновник та його син змогли досягти важливих посад серед Генеральних старшин.

Родоначальником козацько-старшинського роду Савичів, що жили на Чернігівщині, був Сава Прокопович [12, с. 34]. Рік його народження, на жаль, не відомий, але вже в 1669 р. він, як воронезький сотник (Глухівського повіту, нині містечко Шосткинського району), виходить на загальнодержавну арену. Він бере участь в укладенні Глухівських статей. Його роль оцінюють і він в цьому ж році їде з посольством від гетьмана Дем'яна Многогрішного (бл. 1630–після 1701) до Москви [8, с. 623]. В 1671 р. Саву Прокоповича призначають Переяславським полковником.

У 1672 р. до влади приходять гетьман Іван Самойлович. Він вводить перспективного діяча до свого уряду. Чотири роки, до 1676 р., Сава обіймає одну з найвищих посад Гетьманщини, посаду Генерального писаря. Але згодом з невідомих причин гетьман відсторонює його від влади. Сава Прокопович бере участь в Чигиринських походах в 1677 – 1678 рр. проти турецько-татарських військ [2, с. 185].

Настає вдалий час і статус-кво відновлюється. В 1687 р. С. Прокопович спільно з групою генеральних старшин (С. Солониною, А. Гамалією, Я Лизогубом та С. Забілою) під час невдалого Кримського походу, організовує змову проти гетьмана І. Самойловича. Від так, в липні 1687 р. на Коломацькій раді бере участь в арешті Самойловича і підтримує кандидатуру Івана Мазепи (1639–1709) на гетьманство [1, с. 195; 2, с. 185].

В свою чергу Мазепа, ставши новим гетьманом, не забуває доброго прихильника. Відразу ж вводить Саву Прокоповича до складу Генеральної старшини, призначаючи Генеральним суддею [9, с. 78]. Цю важливу посаду він обіймав 13 років, аж до хвороби. Брав активну участь в усіх подіях того часу.

Важливу справу батька гідно продовжує його син Семен (Симеон) Савич. Дуже поважна людина, отримує прізвище за іменем свого знаменитого батька Сави і вже іменується, відповідно, Савичем. Підписує в 1887 р. Коломацькі статті разом з батьком Савою Прокоповичем [2, с. 185].

В 1689 р. в ранзі значного військового товариша супроводжував гетьмана І. Мазепу до Москви. В цей час перспективний старшина одружується із Тетяною Леонтіївною Полуботок – донькою Леонтія Артемійовича Полуботка. Він тоді обіймав посаду переяславського наказного полковника. Його інший син Павло Полуботок (бл. 1660-1723), як відомо був чернігівським полковником (1706–1722) та наказним гетьманом Лівобережної України (1722–1723). Після смерті батька гетьман І. Мазепа здійснював через Семена Савича вплив на чернігівську старшину,

призначивши в 1701 році на високу посаду писаря Генерального військового суду (1701 – 1706 рр.) [1, с. 195; 2, с. 185; 3, с. 323; 7, с. С. 705, 597-598; 10, с. 129].

Другим сином Сави Прокоповича та дружини Ірини був Савич Іван Савич. Про нього вперше згадують у 1689 р.: він бере участь у битві під Голтвою проти орди, потім – у 1695 р. під Кезикерменом і Азовом, 1697 р. під Таванью, 1698 р. під Кезикерменом і коломацькому поході, 1704 р. в двох польських походах під Сандомиром. 20 лютого 1704 р. Іван отримав гетьманський універсал на тестівські зліївські ґрунти і місце для млина. У 1706 р. брав участь у битвах під Ченстоховом, у 1707 р. – під Білою Церквою, у 1708 р. – під Глуховом зі шведами, а 1713 р. – під Києвом і оборона кордонів. 17 січня 1716 р. він отримав гетьманський універсал на підтвердження універсалу 1704 р. Мазепи і куплених батьком новосельських і кротинських ґрунтів. У 1721 р. разом з іншими українськими старшинами та козаками був направлений на Ладогу на каналні роботи, перебував також під Астраханню і на Коломаці. Крім того, Іван Савич був любецьким сотником (1727–1733). Помер у 1733 р. в Чернігові, будучи при полковому правлінні [1, с. 195-197].

Його дружина – Пронкевич Феодотія Григорівна (бл. 1667–1743–ран. травня 1743, с. Зліїв), донька любецького священика [3, с. 322]. Хоча вчений Георгій Папакін називає Івана Савича – родичем гетьмана Івана Скоропадського за його першою дружиною Пелагією Никифорівною Калениченко (Каленик) – донькою полкового обозного Чернігівського полку [6, с. 37].

Як, відомо, гетьман від першої дружини мав доньку Ірини. В 1703 р. вона вийшла заміж за бунчукового товариша Лизогуба Семена Юхимовича (?-1734) – сина Чернігівського полковника [3, с. 214].

У Сави Прокоповича було ще дві доньки Анна та Марія. Анна Савівна Савич-Булавка була одружена з військовим канцеляристом Булавою Петром Михайловичем (?-1708-1719). В 1708 р. він став писарем Чернігівського полку. В 1711-1713 роках – писар судів військових генеральних [1, с. 197; 2, с. 185].

23 січня 1719 р. вдова Анна Савич з дітьми (Леонтієм та Іваном) була прийнята під гетьманську оборону і протекцію. За нею були затверджені «село Кобилянка із сіножаттю Семковською і з озерцем Круглим, Дудчиним і Задворцем, дві сіножаті – за перевозом міським Чернігівським при мості Песковському, а інша – на острові Пчильському, сільце Смичин Городницької сотні, млин батьківський під с. Кудровкою на р. Убедь, сіножать між с. Онісовим і Кольчевкою і Девіцької сотні с. Будище. В 1730 р. володіла Кобилянкою (5 дворів) та Смичином (7 дворів) [4, с. 119].

Старший син Булавка Леонтій Петрович в 1730 р. був обраний військовим канцеляристом. Через шість років його брат Іван Петрович став військовим товаришем, а згодом бунчуковим товаришем. На 1736 рік за ним значилось в с. Будь Девіцької сотні ґрунтових 1 двір та убогих 4 двори. Їх діти йшли по стопам батьків. Василь Леонтійович Булавка в 1767 році став військовим товаришем, а через 17 років – бунчуковим товаришем (1784 р.). В цьому ж році (26 квітня) він був обраний колезьким асесором, а також Чернігівським губернським казначеєм. Також В. Булавка підписав наказ Чернігівського шляхетства в Комісію про створення проекту нового Статуту (1767). В 1791 році він в ранзі колезького асесора був засідателем 1-

го департаменту Чернігівського верхнього земського суду. [1, с. 197; 2, с. 185; 4, с. 120-121].

Молодшою донькою засновника роду була Марія Савівна Савич. Вона одружилася з глухівським козаком Ніжинського полку, військовим (1708) та бунчуковим (1722) товаришем, Новгородсьверським сотником (1712-1715) Кутневським (Гаращенком) Данилом Герасимовичем [3, с. 202; 4, с. 648-650].

У Марії та Данила Кутневських було три сина Никифор, Василь (?-1733-1785-?) та Іван (?-1733 – до 1768). Про першого інформація, відсутня, а інші два брати були бунчуковими товаришами з 1733 року. Однак володінь біля нашого села у них вже не було. У Никифора було двоє синів Олексій та Антон.

У Василя Кутневського з дружиною (донькою Чернігівського полкового сотника) Булавкою Ганною Тимофіївною (?-до 1783) було четверо дітей Андрій (бл. 1755-1783-?), Анна (дружина бунчукового товариша Олексія Степановича Сулими), Парасковія (бл. 1756-1783-?) та Марія (бл. 1758–1783-?). Іван Кутневський був одружений на вдовій Парасковії. У них – троє дітей Михайло і Петро та Катерина [5, с. 650-651].

Найвідоміший син, Семен Савич на посаді генерального писаря пропрацював п'ять років – до 1706 р. Через три роки в 1709-му він обирається до уряду Івана Скоропадського, знову ж таки генеральним писарем, разом з іншими сімома генеральними старшинами. Гетьман і вся козацька старшина не діставали пенсії, а брали платню натурою. Генеральна старшина (до якої крім названого генерального писаря входили також генеральний обозний, два генеральних судді, два генеральних осавули, генеральний хорунжий і генеральний бунчужний) замість пенсії отримували так звану рангову маєтність. Це було, як правило одне або кілька сіл з майном, що відписувались «на кормленіє» урядникові на час його служби. Але поступово ці маєтності у впливових родах переходять у спадок [1, с. 197; 2, с. 185].

Знатне військове товариство несло державну та військову службу з землі. І їх становище визначалось цілою системою привілеїв: на володіння населеними слободами і селами, на участь в органах представницької влади (радах, з'їздах, нарадах), на певну юрисдикцію, фінансові пільги [11, с. 105].

Отже, ми бачимо, що засновник роди Савичів – Сава Прокопович відразу стає впливовим у козацько-старшинському середовищі та бере участь у важливих історичних подіях. Завдяки його політичній вазі й нащадки також мають значні преференції для свого політичного та соціально-економічного становища. Особливо це стосується його найстаршого сина Семена Савича, що, як і батько, увійшов до Генеральної старшини, обіймаючи довгий час уряд генерального писаря – другого після гетьмана урядовця Гетьманщини.

Література

1. Гриценко А. П. До питання генеалогії роду Савичів. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. Вип. 5. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. С. 195-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviu_2012_5_45 (дата звернення 5.11.2022).

2. Гриценко А. П. Родина Савичів – натхненники Сіверщини. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. Вип. 4. Київ – Глухів: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2011. С. 184–189. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/75611> (дата звернення 5.11.2022).
3. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ : «Стилос», 2009. 432 с.
4. Модзалевський В. Л. Малоросійській родословникъ. Т. I. : А – Д. Київ : Типографія Т-ва Г. Л. Фронцкевича і К°, 1908. 520 с.
5. Модзалевський В. Л. Малоросійській родословникъ. Т. II : Е. – К. Київ : Типографія Т-ва Г. Л. Фронцкевича і К°, 1910. 533 с.
6. Папакін Г. Архіви родини Скоропадських першій чверті XVIII ст. *Студії з архівної справи та документознавства*. Том одинадцятий. Київ: Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2004. С. 25-42.
7. Підкова І. Семен Савич. *Довідник з історії України (А – Я)* / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. Київ : Генеза, 2001. С. 705, 597-598.
8. Прокопович Сава. *Довідник з історії України (А – Я)* / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид., доопр. і доповн. Київ: Генеза, 2001. 1136 с.
9. Терлецький В. В. Глухів у житті Павла Полуботка. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: Матеріали третьої науково-практичної конференції. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 170 с.
10. Терлецький В. В. Глухівщина та її люди в житті і працях Миколи Костомарова. *Історико-культурні надбання Сіверщини у контексті історії України*: Зб. наук. праць (Матеріали V НПК). Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. 127-130 с.
11. Швидько Г. К. Історія держави і права України (X – початок XIX століття): навчальний посібник. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1998. 176 с.
12. Шевчук В. Примітки до «Діаріуша, або журналу...» Миколи Ханенка. *Київська старовина*. 1994. № 1 (січень – лютий). С. 31-37.

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 рр.)

Валентина Добровичська

У Другій Речі Посполитій невід'ємною складовою шкільної політики були релігійна освіта та релігійно-моральне виховання, котрі декларувалися тогочасним законодавством. А так, як польська конституція 1921 р. гарантувала для усіх національних меншин широкі права і громадянські свободи, то українці в своїх національних школах на уроках релігії дістали право на вивчення основ православного віросповідання, що сприяло збереженню національної ідентичності, важливим компонентом якої виступає конфесійна пам'ять. Релігія в освітніх програмах належала до обов'язкових шкільних предметів, а викладання християнського вчення було прерогативою духовних осіб. Уроки релігії проводили

священники з вищою богословською освітою або середньою, тобто випускники духовних семінарій. Тема християнської релігійної освіти та релігійного виховання упродовж усього міжвоєнного періоду перебувала у фокусі уваги православних священників. Ці проблеми неодноразово ними обговорювалися на конференціях і волинських єпархіальних з'їздах, зокрема щодо впорядкування навчальної програми Закону Божого для початкового, середнього та професійного шкільництва, видання нових підручників і молитовників, катехизації дітей, а також оплати праці вчителів релігії (законовчителів) [4, с. 1].

Для відтворення релігійної освіти в загальній 7-класній початковій школі важливим джерелом слугує підручник «Закону Божого» для учнів п'ятого та шостого класів, у якому вміщено загальні відомості про християнську віру і зміст священних для християн книг – Старого та Нового Заповіту. Дидактичний матеріал згруповано у трьох розділах – «Про Віру» (тут обґрунтовано символи Віри, значення семи святих таїнств – хрещення, миропомазання, євхаристії, сповіді, вінчання, елеопомазання, хіротонії), «Про Надію» (розуміння про молитву), «Про Любов» (до Бога та ближнього). Ґрунтовний аналіз десяти заповідей Закону Божого був зорієнтований на прищеплення релігійно-духовних цінностей, бо як насамкінець у підручнику зазначено, щоб знання про віру не були даремними, «слід на практиці застосувати науку про християнську віру і мораль до життя» [3, с. 82].

На допомогу вчителю релігії у міжвоєнний період у Польщі вийшов перший навчально-методичний посібник Закону Божого в початковій школі, підготовлений протоієреєм Анастасієм Абрамовичем, зредагований колишнім директором Луцької української приватної гімназії Іваном Власовським, і схвалений 1937 р. Волинським єпархіальним комітетом. «Методика Закону Божого» є оригінальним виданням і вирізняється високим рівнем вимог до педагогічної праці тогочасного законовчителя: «Навчання релігії, як кожне інше навчання, є свого роду мистецтвом. Підставою своєю воно має одначе певні засади і правила, які повинен знати кожний, хто хоче посвятити себе цій праці. Як музикант не може бути добрим віртуозом і музикантом, не засвоївши твердо технічних засад музики, так і законовчитель не може добре викладати Закону Божого, не знаючи педагогічно-методичних засад і способів навчання» [4, с. 2]. Посібник складався із двох змістових частин – теоретичної й практичної, котрі сприяли розробці та реалізації методичних і дидактичних принципів у процесі викладання релігійного курсу.

Навчання Закону Божого передбачало не лише засвоєння учнями нових знань на уроці, а й релігійні практики, метою яких були спільні молитви, недільні і святкові богослужіння учнів і вчителів. Так, у Рівненській українській приватній гімназії навчання розпочиналося спільною молитвою «Отче наш», а закінчувалося – «Богородице, Діво». Щоденною практикою після ранкової молитви стало читання священником тексту Євангелія і виголошення проповіді. У недільні дні учні відвідували святкові богослужіння у підвальному приміщенні місцевого Свято-Воскресенського собору, де відправа відбувалася українською мовою, тоді як у самому соборі – церковнослов'янською мовою.

Такий стан справ спонукав українську громаду Рівного до відкриття окремої гімназійної церкви в 1936 р. Через брак коштів на будівництво нового храму,

викупили в центрі міста на вулиці Міцкевича (нині проспект Миру) одноповерховий просторий будинок і переобладнали його під Свято-Юріївську церкву. Учні під керівництвом учителів малювання Г. Косміади та О. Карпенка розписали стіни орнаментом в українському стилі. Дружина посла С. Скрипника – Іванна Скрипник – разом з іншими жінками вишила хоругви, ризи для священника, деяке церковне начиння. А оскільки в Рівному не було іншої української православної церкви, то сюди приходила не лише гімназисти і учні початкової школи імені гетьмана Івана Мазепи, а й інші віряни.

6 травня 1937 р. (за православним календарем – ушанування Св. Юрія) гімназисти вперше відзначили храмове свято. До святкування долучилися широкі кола духовенства, інтелігенції та молоді. На урочисту літургію з Луцька до Рівного прибув єпископ Полікарп у супроводі професора богословського факультету Варшавського університету архімандрита Григорія (Перадзе). Святкове богослужіння здійснив Полікарп за участю чотирьох священників та трьох дияконів. За сумлінну службу настоятеля церкви священника і вчителя Є. Барцевського єпископ нагородив скуфією (головний убір), а учень 4-го класу гімназії О. Гуменюк отримав стихар (одяг, який дають мирянам за прислужування у храмі). У молебні після літургії взяло участь міське духовенство. У церковному хорі співали учні старших класів, а всі богослужіння традиційно завершувалися виконанням духовного гімну українців «Боже великий, єдиний» [2, с. 96–98].

За спогадами колишньої учениці Дерманської української приватної жіночої гімназії Галини Книш, такі ж релігійні практики існували у стінах цієї школи, яку створили на базі перенесеного з Кременця і реорганізованого жіночого єпархіального училища. У закладі збереглися традиції відвідування дівчатами святкових богослужінь, читання щоденних молитов перед і опісля сніданку, обіду та вечері. Обов'язковою була спільна молитва перед навчанням, а останній урок завершувався виголошенням черговою ученицею молитви: «Дякуємо Тобі Творцеві нашому, що сподобив нас ласки Твоєї, і ми вислухали навчання. Благослови наших старших батьків та учителів, що ведуть нас до пізнання добра і дай нам сили продовжувати науку нашу Богові на славу, Церкві й Україні на користь» [1, с. 249-250].

В українських школах навчалися, переважно діти православного віровизнання, а якщо були учні іншого обряду, то примусу щодо них не відбувалося. Приміром, у Кременецькій приватній українській гімназії таких учнів звільняли від уроку релігії, що свідчить про релігійну толерантність [5, с. 168].

Отже, в міжвоєнну добу в українському шкільництві обов'язковим шкільним предметом були уроки релігії, що сприяли збереженню національної ідентичності в умовах асиміляційної політики польської католицької держави. Релігійне навчання і виховання було впливовим чинником шкільної освіти, адже закладало в учнів високі морально-духовні чесноти через пізнання основ християнського вчення на противагу примусовій атеїзації у радянській школі досліджуваного періоду.

Література

1. Гуцуляк М. Про близьке здалека. Рівенська українська гімназія 1923–1939. Ванкувер, 1976. 299 с.

2. Добровичська В. Рівненська українська гімназія (1923–1939 рр.) : культурно-освітній феномен на тлі доби: монографія. Рівне: ПП Дятлик М., 2016. 224 с.
3. Підручник Закона Божого для семикласових початкових шкіл. Вид. 2. Warszawa. Drukarnia Synodalna. 1934. 82 с.
4. Протоієрей Анастасій Абрамович. Методика Закону Божого. Кременець. 1938. 148 с.
5. Скакальська І. Формування інтелігенції краю в навчальних закладах Кременеччини першої половини ХХ ст. *Кременецький ліцей в контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.* Зб. наук. пр. Тернопіль, 2009. С. 160–172.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

Олексій Мозговий

Андрій Грищенко

В наш час дослідження комуністичної пропаганди тісно пов'язане з таким явищем як декомунізація. Декомунізація це процес подолання спадщини колишніх тоталітарних комуністичних режимів, що характеризується відмовою від тоталітарного законодавства, методів управління та державних структур [2, с. 5]. Цей процес характерний для більшості посткомуністичних держав. Особливо це стосується країн центральної та східної Європи. Декомунізація була здійснена в Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Румунії, Албанії, Чехії, Словаччині та Угорщині. В кожній з цих країн декомунізація мала свої особливості. Якщо одні обмежилися лише люстрацією колишніх комуністичних функціонерів та заборонаю символіки, то інші, наприклад Польща, поставили собі за мету максимально зменшити присутність залишків комунізму на своїй території [2, с. 10].

В Україні процес декомунізації розпочався після Революції Гідності у 2014-му році. Законодавчу базу цього процесу в нашій державі становлять прийняті у 2015-му році чотири основні закони [1, с. 162].

Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» встановлює необхідність вшанування пам'яті всіх українських державних утворень та військових формувань, які протягом ХХ століття боролися за незалежність України, а не лише УРСР [2, с. 4].

Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» прийнятий для недопущення фальсифікації та викривлення історії Другої Світової війни, маніпуляцій в питанні українського національного руху опору [2, с. 4].

Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» направлений на всебічне дослідження

істориками документації комуністичних репресивних органів для встановлення та розуміння масштабів репресій СРСР проти українського народу [2, с. 5].

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» законодавчо закріплює антилюдську суть комунізму та прирівнює його до нацизму в масштабі злочинів проти українського народу та народів світу [1, с. 46].

Враховуючи це, в наш час, важливо щоб науковець, який аналізує комуністичну пропаганду, не став її провідником. А в першу чергу, дослідник повинен здійснити науковий, критичний аналіз спрямований на всебічне та об'єктивне дослідження цього питання. При цьому важливо розуміти, що факти та події зазначені в комуністичних джерелах як правило є викривленими та інтерпретованими пропагандою згідно з комуністичною ідеологією. В умовах, коли державна політика направлена на демонтаж залишків тоталітарної комуністичної системи це вкрай важливо. В першу чергу слід пам'ятати про деякі особливості пропаганди комунізму.

По перше, як і будь-яка інша тоталітарна система, комунізм розповсюджує свою пропаганду в усі сфери життя. Пропаганда в СРСР, та інших комуністичних державах, стала частиною суспільного та культурного життя, неодмінним елементом державного апарату. Тому зустріти її можна не лише досліджуючи комуністичні ЗМІ та офіційні документи, але і в художніх творах, музиці та архітектурі [3, с. 447].

По друге, в основі комуністичної пропаганди лежить викривлення реальності та переосмислення її згідно з догматичними поглядами теоретиків комунізму, зокрема К. Маркса та Ф. Енгельса. Це призвело до того, що дуже часто пропагандистські тези та установки суперечать та контрастують з реальним станом речей. Відірваність від реальності це, загалом, елемент присутній в будь-якій пропаганді, але в комуністичній пропаганді він проявляється особливо часто [4, с. 68].

По третє, важливим елементом комуністичної пропаганди є підміна понять та маніпуляція суспільною думкою. Пропаганда називає інакодумців ворогами народу, масові репресії замінює боротьбою з класовими ворогами та шпигунами, маріонеткові комуністичні режими перетворює на братні соціалістичні держави. Збройне захоплення влади комуністами в будь-якій країні подається як воля народу, а ті хто цьому протистоїть зображуються як терористи та агенти буржуазного впливу. Комунізм завжди зображується як народна ідеологія, яка завжди має підтримку робітників та селян, попри те, як це є в реальності. Тому в необізнаній людини може скластися враження, що комуністична влада діяла справедливо, захищаючи інтереси простого народу, хоча реальний стан речей був повністю протилежний [3, с. 450].

Тому, для якісного та максимально об'єктивного аналізу комуністичної пропаганди науковцю необхідно комплексно підходити до цього питання. В першу чергу досліднику, який аналізує пропаганду комунізму, необхідно мати широке уявлення та вагомий обсяг знань про природу та історію цієї ідеології, а також про

її теорію та догматику. Адже якщо науковець не володіє достатніми знаннями про особливості комуністичної ідеології, то він може розцінити пропагандистську інформацію як правдиву або не помітити та пропустити її. Також потрібно використовувати альтернативні джерела інформації. Тобто необхідно зіставляти інформацію з комуністичних джерел з інформацією з джерел не комуністичного походження. Це допоможе пролити світло на те, де саме в джерелі присутні пропагандистський елемент та виокремити його. Варто уникати повторення комуністичних кліше та стереотипів, таких як: «народна демократія», «буржуазний капіталізм», «народне господарство». Такі формулювання також відігравали свою роль в комуністичній пропаганді, та використовувались для досягнення пропагандистського ефекту, в тому числі для маніпуляції суспільною думкою. В умовах демонтажу залишків комуністичної системи їх використання в наукових працях не доречно.

Важливим аспектом дослідження комуністичної пропаганди, особливо в умовах декомунізації, є дослідження та спростування міфів створених та поширених комуністичною пропагандою. Наприклад монополізація перемоги у Другій Світовій війні Радянським Союзом, або зображення досягнень науки та культури радянського періоду як результатів діяльності саме комуністичної партії та комуністичного ладу. Подібні твердження глибоко вкорінені в суспільній думці пострадянських країн навіть в наш час. Тому їх спростування має бути важливим елементом дослідження комуністичної пропаганди. Сьогодні, в умовах побудови демократичного суспільства та в умовах декомунізації, наукові дослідження комуністичної пропаганди мають, в тому числі відігравати контрпропагандистську роль. Та сприяти, за допомогою наукових фактів, зменшенню впливу комуністичної пропаганди на суспільство.

Таким чином, в умовах декомунізації, дослідження та аналіз комуністичної пропаганди мають бути максимально критичними та об'єктивними. Важливо щоб в наукових дослідженнях не трансливалися пропагандистські твердження. А самі дослідження сприяли послабленню впливу комуністичної пропаганди на суспільство.

Література

1. Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
2. Рябенко С., Когут А. Європейські законодавчі практики декомунізації: висновки для України. Аналітичний звіт. Центр досліджень визвольного руху. Львів: «Часопис», 2017. 52 с.
3. Cioflanca, A. The communist propagandistic model: towards a cultural genealogy. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 10(3), P. 447-482.
4. Lasswell H.D. The Strategy of Soviet Propaganda. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 24, No. 2, The Defense of the Free World. (Jan., 1951), P. 66-78.

МИКОЛА ЗЕРОВ ТА ВИПУСКНИКИ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ Віталій Крижанівський

Микола Костьович Зеров – знаний науковець та поет доби українського Ренесансу 1920-х – поч. 1930-х рр. Зрозуміло, що масштабність постаті М. Зерова та ідеологічний тиск на українське літературознавство в радянську добу зумовили появу багатьох «білих плям» в його життєписі. У 1990 – 2010-х рр. відбулися істотні зміни в зеровознавстві й вітчизняним дослідникам вдалося реконструювати коло осіб, які здійснили вагомий вплив на становлення української ідентичності нашого Героя. У таку своєрідну референтну групу потрапили й випускники Глухівського учительського інституту. У нашій розвідці ми сконцентруємо увагу лише на кількох випускниках цього навчального закладу.

Перш за все доцільно звернути увагу на постать батька М. Зерова, Костянтина Іраклійовича. Оскільки про К. Зерова вийшли розвідки С. Білоконя, Г. Кочура, В. Панченка, тому ми лише коротко згадаємо батька Поета, окресливши маловідомі віхи його життя [25; 26; 28]. Костянтин Іраклійович закінчив 1881 р. Глухівський учительський інститут, у 1884 – 1903 рр. – викладав історію, географію в Зіньківській жіночій прогімназії, від 1886 р. – 1903 р. – учитель, завідувач (від 1894 р.) Зіньківського 2-класного міського училища. Також К. Зеров у «Зіньківський період» свого життя був членом повітової училищної ради (на 1900 – 1903 р.), депутатом міської думи (на 1898 р. – 1900 р.). У 1903 – 1905 рр. був переведений у Переяслав та очолював 2-класне міське училище (Полтавська губернія). У 1905 – 1917 рр. – інспектор народних училищ 9-го району Чернігівської губернії (Кролевецький, Конотопський повіти, м. Конотоп). Після 1917 р. – 1922 р. – учитель. Новосанжарської трудової школи. Помер 1940 р., м. Дашев (Вінницька область).

Костянтин Іраклійович був прекрасним педагогом, який прищепив синові Миколі любов до античної літератури, астрономії, природознавства. У роки свого вчителювання в Зіньківському міському училищі навчав таких неординарних особистостей, як: Павло Губенко (майбутній Остап Вишня), Михайло Тарханов (художник-графік, м. Москва), Сергій Подгаєвський (художник, футурист). У той же час К. Зеров достатньо прохолодно ставився до української мови, традицій, у родині Зерових панувала російська мова [10, С. 28, 29; 18, С. 335; 22, С. 304; 23, С. 336; 24, С. 302; 25; 12, С. 436; 4, С. 79; 5, С. 6, 2, 10; 7, С. 4, 7, 8; 6, С. 2, 5, 8].

У свою чергу утвердження української ідентичності Поета було органічно пов'язане з родиною матері М. Зерова - Марії Яківни Яресько. Яреськи – давній український козацький рід, який відчував свою шляхетність, дворянство. Не даремно дядьки М. Зерова (Антон, Олексій), які навчалися в Глухівському учительському інституті, у документах зазначалися як «дворяни». Батьки Марії Яківни та її брати (П. Я., Антон, Олексій) мали хист до музики. У родовому хуторі функціонував домашній театр. Дружина Миколи Зерова, Софія Федорівна, так згадувала матір Поета: «Батько Зерова був росіянин, мати – українка. Вона прагнула прищепити дітям любов до української мови, хоча, батько, чиновник, цього не підтримував. На мовному ґрунті у них траплялися непорозуміння, про що мені потім розповідала

саме мати Миколи Костьовича, коли приїздила Гостювати до нас». Окрім матері вагомий вплив на Миколу Костьовича здійснювали й дядьки. Так, у листі від 1924 р. до М. Плевака М. Зеров зазначав: «Національною свідомістю забов'язаний впливу [...] дядька свого П. Я. Яреська».

Інший дядько поета, Олексій Якович, також дотримувався україноцентричних поглядів. М. Зеров його згадував, як «досвідченого, популярного в городі [Зінькові] дерижера аматорських концертів», який був невід'ємною частиною місцевого музико-драматичного товариства, що пропагувало вітчизняну музику, творчість Т. Шевченка [28, С. 11 – 13]. На жаль, в історіографії відсутні розвідки про життєпис Олексія Яковича, тому ми подамо короткі відомості про нього. О. Я. Яресько народився 1865 або 1866 р. у Зінькові, закінчив міське училище, а 1887 р. – учительський інститут. Від 1889 р. – 1899 р. викладав російську мову в Барському 2-х класному міському училищі (Подільська губернія), 1899 р. – на 1904 р. – викладав загальнопредметні дисципліни в Білокриницькій казенній с-г школі 1-го розряду ім. А. Ф. Вороніна (Волинська губернія). До 1 листопада 1908 р. працював у Гадяцькому 4-класному міському училищі (Полтавська губернія). 1 листопада 1908 р. вийшов на пенсію за станом здоров'я [1, Арк. 2 – 6; 20, С. 31; 15, С. 133; 9, С. 77; 24, С. 119].

На завершення варто згадати й про життєвий шлях третього дядька М. Зерова – Яреська Антона Яковича, який народився 3. 11. 1873 р. Закінчив Зіньківське міське училище, учительський інститут. Від 1900 р. – на 1902 – в. о. учителя історії, географії. Володимир-Волинського 2-класного міського училища. На 1906 – учитель Гадяцького 4-класного міського училища. На 1907 р. – на 1908 р. – учитель Хорольського 3-класного міського училища, від 1915 р. – учитель Зіньківського вищого початкового училища (Полтавська губернія) [2, Арк 3 – 4; 21, С. 27; 16, С. 7; 17, С. 9; 15, С. 372; 14, С. 154; 8, С. 55].

Микола Зеров у своєму листуванні середини 1920-х рр. відмічав особливу роль земляка Андрія Івановича Лещенка у формуванні паростків української ідентичності. На жаль, в довідковій літературі, історичних виданнях, електронних ресурсах наявні лише фрагментарні відомості про цю непересічну особу. Нам вдалося на основі матеріалів Центрального державного історичного архіву в м. Києві та дореволюційних статистичних видань дещо доповнити його біографію. Так, А. І. Лещенко народився 18. 10. 1879 р. в сім'ї козака. Закінчив Зіньківське міське училище, а 1898 р. – Глухівський учительський інститут і був направлений на посаду помічника учителя в Золотоніське міське училище (Полтавська губернія). Проте не забажав працювати в ньому. На 1904 р. – 1908 р. – студент фізико-математичного факультету університету св. Володимира. Від 3. 09. 1908 р. – 1909 р. – учитель математики Київського 5-го міського 2-класного училища ім. Н. Х. Бунге, від 1909 р. – на 1915 р. – викладач математики та фізики в Київській 7-й гімназії та реальному училищі при ній, 1909 р. – на 1914 р. – учитель приватної жіночої гімназії М. І. Левандовської. «Золотий час» А. І. Лещенка припав на добу Української революції, коли він проявив неординарні менеджерські здібності під час процесу українізації

системи освіти¹. Так, 1917 р. стає одним з співзасновників Товариства шкільної освіти, від 13. 11. 1917 р. – комісаром Генерального Секретаріату зі справ освіти Київської губернії, від 1. 03. 1918 р. – Департаменту нижчої освіти МНО, 1919 р. – обраний депутатом Трудового конгресу, за Директорії – товариш Міністерства освіти УНР. На жаль, Андрій Іванович, помер передчасно 1921 р. [3, Арк. 3 – 6, 14; 19, С. 352; 27; 11, С. 354; 13, С. 83, 96, 101].

Таким чином, формування української ідентичності М. Зерова в «зінківський період» його життя відбувалося значною мірою під впливом випускників Глухівського учительського інституту.

Література

1. Центральний державний історичний архів. Ф. 707. Оп. 53. Спр. 22.
2. Центральний державний історичний архів. Ф. 707. Оп. 61. Спр. 79.
3. Центральний державний історичний архів Ф. 707. Оп. 64. Спр. 22.
4. Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1897 год. Составлен Д. А. Иваненко. Полтава. Типография Губернского Правления. 1897.
5. Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1899 год. Составлен Д. А. Иваненко. Полтава. Типография-Литография Губернского Правления. 1899.
6. Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1901 год. Полтава. Паровая типография Д. Н. Подземского. 1901.
7. Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1903 год. Полтава. Типо-литография Полтавского губернского правления. 1903.
8. Памятная книжка Волынской губернии на 1903 год. Житомир : Волынская Губернская Типография, 1902.
9. Памятная книжка Волынской губернии на 1905 год. Житомир : Волынская Губернская Типография, 1904.
10. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1890 год. Часть V. Полтавская губерния. Киев. 1890.
11. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1909 – 1910 год. Киев. 1910.
12. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1912 – 1913 учебный год. Киев. 1913.
13. Памятная книжка Киевской губернии на 1909 год с приложением адрес-календаря губернии. Год издания двадцать седьмой. К., 1909. 606 с

¹ Спогади Леоніда Білецького про роботу Андрія Лещенка в міністерстві освіти 1917 – 1918 рр.: «це була дуже розумна й талановита людина. Коли народні школи міста Києва у своїй великій кількості були зукраїнізовані, то це треба завдячувати праці Андрія Лещенка. Коли Іван Стешенко і Петро Холодний рішуче наступали на Київську Шкільну Округу, щоби взяти її в свої руки й досягнули в цім успіху, то це також на більш як 50 % було працею Андрія Лещенка. Він пішов головою Комісаріату в справах Київської Шкільної Округи, вів усю справу з надзвичайним талантом, умів так приборкувати непослушних директорів гімназій і в першу чергу директора 1-ї гімназії в Києві Стороженка, що той робив те, що вимагав Комісаріят. Але його не любило російське вчителство і мало рацію, бо більшого борця з ними за українську школу, українську ідею й рішучого в найкультурніших межах, українські ряди не мали» (Білецький Л. Мої спомини (1917 - 1926). Кам'янець-Подільський, 2013. С. 63). В. Панченко Повість про Миколу Зерова... С. 98 – 99).

14. Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год. Издание Полтавского губернского статистического комитета под редакцией Н. А. Снесского. Полтава. Типо-Литография Губернского Правления. 1916.
15. Полтавский календарь на 1909 год. Полтава. Типо-литография Полтавского губернского правления. 1909.
16. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1907 год. – Полтава. Типо-литография Полтавского губернского правления. 1907.
17. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1908 год. Полтава. Типо-литография Губернского правления. 1908.
18. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1893. № 1 - 12. С. 335
19. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1898. № 1 – 12. 455 с.
20. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1899. № 1 -12. 496 с.
21. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1900. № 1 – 12. 683 с.
22. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1903. № 1 – 12. 702 с.
23. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1906. № 1 – 12. 806 с.
24. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1909. № 1 – 12. 446 с.
25. Білокінь Сергій. Історик України. Персональний сайт. Микола Зеров. URL: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/Zerov/2.html> (дата звернення: 20. 04. 2019)
26. Кочур Г. Шлях Миколи Зерова до поезії. *Родинне вогнище Зерових*. Київ: Гелікон, 2004. С. 35-36.
27. Лещенко Андрій Іванович. URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 02. 06. 2019)
28. Панченко В. Повість про Миколу Зерова. Київ: Дух і літера, 2018. 624 с.

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ЄВРЕЇВ З ГЛУХІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ, ЗНИЩЕНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Віра Назарова

У статті на підставі документальних джерел розповідається про архівні документи з історії євреїв Чернігівської та Сумської областей України, які зберігалися у Глухівському історичному архіві. Наводяться назви та номери фондів, кількість справ у кожному з них, початкові та кінцеві дати, а також коротка характеристика справ, що містилися в них. Шляхом зіставлення вищезгаданих справ із фондами Державного архіву Сумської області, Державного архіву

Чернігівської області та інших архівів зроблено висновки про те, що «єврейські» справи із фондів Глухівського історичного архіву слід вважати безповоротно втраченими.

Ключові слова: Глухів, Новгород-Сіверськ, Середина-Буда, Путивль, Вільно, євреї, ревізські казки, метричні книги, архівні фонди

Говорячи про євреїв та Другу світову війну, насамперед згадують Голокост, який забрав понад 6 мільйонів життів. Проте, Друга світова війна загалом завдала непоправної шкоди всій ашкеназькій цивілізації, знищивши не лише етнос, традиційний уклад єврейського життя, його соціальну структуру та культурну складову, а й матеріальні сліди багаторічного існування євреїв у багатьох містечках та містах. Йдеться про знищені єврейські цвинтарі, синагоги, предмети культового призначення, книги, рукописи, сувої, метричні книги та різні архівні документи, що зафіксували сторінки історії єврейського народу, громад та окремих сімей. Більшість цих матеріальних пам'яток єврейської історії та культури загинули в ході бойових дій, були знищені нацистами або були втрачені під час евакуації. Комплекс єврейських справ у місті Глухові (Сумська область, Україна), що зберігався в місцевому архіві, був знищений військами радянської армії, що відступали, у вересні 1941 року. Німецькі війська наступали настільки швидко, що провести повноцінну евакуацію архіву було неможливо. Як альтернативний варіант було прийнято рішення спалити всі архівні документи разом із будівлею архіву. Старожили стверджували, що пожежа тривала кілька днів, а обгорілі листи паперу літали містом більше тижня [1, с. 17].

На початку 2000-х років було видано декілька робіт, що відображають наявність документальних та друківаних джерел єврейської тематики в архівах Сумської (Державний архів Сумської області) [2] та Чернігівської (Державний архів Чернігівської області) областей України [3]. Ці публікації містять інформацію про великий масив документальних джерел з різних аспектів історії євреїв регіону. Дані путівники включають характеристики фондів, що містять назву фонду за його останнім найменуванням, його номер, місцезнаходження фондоутворювача, крайні дати документів, дати документів з єврейської тематики, мову документів, анотацію із зазначенням пошукових даних, включених до путівника документів з єврейської історії. Для самостійних єврейських фондів наводиться інструкція та вказується загальна кількість справ. У виданнях впадає у вічі відсутність метричних книг равінату по Глухову і Новгород-Сіверську (входив до складу Новгород-Сіверського району Глухівської округи) та інших прямих генеалогічних документів щодо євреїв цих міст. Відповідь на питання, де шукати ці архівні матеріали і чи варто це робити, є метою цієї статті, при цьому наведені в роботі відомості про єврейські справи з фондів Глухівського історичного архіву, знищених під час відступу радянських військ у вересні 1941 року, публікуються вперше.

Глухівський архів розпочав свою роботу у вересні 1925 року [4, с. 1-12]. Архівні матеріали, що зберігалися в архіві, за своїм характером були історичними, довідковими та науковими. Основним контингентом, який користувався архівними матеріалами, були: суд, прокуратура та інші організації. Довідкова робота

проводилася та планувалася обласним архівним управлінням, але цей план був орієнтовним. Наприклад, в 1938 році Облархівом було заплановано до видачі 400 довідок, в той час як запитів надійшло 1556 шт. Усі запити за 1938 рік було виконано, їх 1186 із задовільною відповіддю. На березень 1939 року в архіві перебувало 1087 архівних фондів з 230 616 одиницями зберігання. Крім того, було 76 фондів секретних архівних матеріалів, що містили 357 справ.

В архіві функціонувала архівно-довідкова бібліотека. У 1939 році вона знаходилася в процесі розбору та обліку. До бібліотечної інвентарної книги було занесено лише 2000 шт. книг, а загальна кількість видань, що зберігалися, була значно більшою. За весь час існування архіву документальної ревізії ніколи не проводилося. До 1939 року з 1087 описів фондів, 394 описи не пройшли внутрішнього впорядкування (в описах невідомо кількість аркушів), а 313 описів фондів були прийомододатковими і вимагали повного упорядкування. Повний перелік фондів та короткий їх опис міститься у справі Державного архіву Російської Федерації Федерації «Акт приймання Глухівського історичного Архіву Сумської області» за 30 березня – 5 квітня 1939 [5, арк. 18-22; 6, л. 23-87зв.]. Вищеописані недоліки у складанні описів позначилися мізерності чи повній відсутності анотацій до багатьох фондів, і навіть ця інформація дає уявлення про кількість і значимість справ з історії євреїв регіону, втрачених внаслідок навмисного підпалу за умов неможливості евакуації архіву.

Найбільш ранніми документами у фондах Глухівського історичного архіву були «Ревізькі казки» (ф. 441 – тут і далі, згідно з Актом приймання Глухівського історичного архіву Сумської області). Цей фонд містив 78 справ за 1799–1884 роки. Ревізькі казки містять результати подушних переписів податного населення Російської імперії на початку XVIII – 2-ї половини XIX ст., що проводилися з метою оподаткування. Ревізькі казки являли собою поіменні списки населення, в яких зазначалися ім'я, по батькові та прізвище (за її наявності) глави сім'ї, його вік, ім'я та по батькові членів сім'ї із зазначенням віку, ставлення до глави сім'ї. Ревізькі казки склалися абсолютно на всіх громадян країни, у тому числі євреїв. Один екземпляр ревізьких казок передавався до повітового казначейства, а інший — до казенної палати. Усього було зроблено 10 ревізій. З них 4 проводились у той час, коли євреї не мали права проживати у межах досліджуваного регіону (сьогоднішніх Сумської та Чернігівської областей України). На даний момент виявлено ревізькі казки з євреїв міста Глухова, що містять результати 5-ї [7] та 8-ї [9] ревізій, а також ревізькі казки з євреїв Глухівського повіту, що відображають результати 5-ї ревізії [8]. У хронологічні рамки до фонду 441, зазначені в Акті (тут і надалі мається на увазі Акт приймання Глухівського історичного архіву Сумської області), потрапляють також матеріали 6-ї, 7-ї, 9-ї та 10-ї ревізій, які на даний момент в архівах України та Росії виявити не вдалося. З великою ймовірністю їх можна вважати втраченими в 1941 році під час пожежі, якою навмисне знищили архів. Варто зазначити, що фонд Глухівського повітового казначейства (ф. 806, 1782-1918 рр., 2843 одиниць зберігання), куди мав бути передано один примірник ревізьких казок кожної з ревізій, теж, мабуть, згорів разом із будинком архіву.

Ще однією цінною матеріальною пам'яткою єврейської історії є метричні книги. Вони є найважливішим джерелом інформації для істориків, краєзнавців і генеалогів. Метричні книги містять інформацію, що використовується в історії, біографістиці, соціології, статистиці, некрополістиці, генеалогії та інших дисциплінах. У фондах Глухівського історичного архіву зберігалися метричні книги про народження, смерті та одруження євреїв по місту Глухову за 1861-1923 рік (ф. 1078 «Глухівський повітовий рабинат», 42 одиниці зберігання) і метричні книги про народжених і померлих євреях по місту Новгород-Сіверську за 1855-1912 рік (ф. 1079 «Н.-Сіверський повітовий рабинат», 225 справ). У фондах Державного архіву Сумської області метричні книги Глухівського та Новгород-Сіверського рабинату відсутні. У фондах Державного архіву Чернігівської області є лише одна метрична книга про розлучення євреїв по місту Новгород-Сіверську за 1910 рік [10] і одна метрична книга про народження, шлюби, розлучення і смерті євреїв по місту Глухову за 1845 [11]. В інших архівах метричних книг вищевказаних міст також не було виявлено. На підставі цього можна впевнено припускати, що всі метричні книги, що зберігалися на момент початку Другої світової війни в Глухівському історичному архіві, безповоротно втрачені разом з рештою фондів архіву.

Фонд 861 Глухівського історичного архіву «Новгород-Сіверське повітове єврейське училище» складався всього з 1 справи за 1812-1840 рік. Згідно з Актом, справа містила дані про різних осіб та установи міста. За всієї малочисельності матеріалу з цього навчального закладу могло б стати цікавим джерелом інформації з історії єврейської громади Новгород-Сіверська. Очевидно, цю архівну одиницю слід вважати втраченою назавжди.

Серед фондів радянського періоду в Глухівському історичному архіві перебувала на обліку ще 1 справа про єврейські заклади освіти. Це фонд 823 «Семенівське єврейське училище Новозибківського повіту», єдина справа якого містила загальне листування та датувалася 1924-1926 рр.

Фонд 854 «Єврейське релігійне Товариство м. Путивля», згідно з Актом, містив 1 справу з листуванням загального характеру, яке належало до 1923 року.

Відсутність у Акті інструкції до фонду 189 «Нацменшини: Єврейська секція» (3 справи за 1926-1930 рр.) не дає уявлення про характер документів, які у ньому. Однак, навіть за найменшої інформативності, ці справи могли б стати важливим доповненням до історії євреїв регіону.

Не менш цікавими щодо історії міста Глухова та його єврейської громади могли стати 13 справ із фонду 655 «Млин, колишній. Каплуна, в Глухові», що датувалися 1926-1927 рр.

Без можливості повноцінно ознайомитися з описами Глухівського історичного архіву, які теж згоріли у вогні 1941 року, не можна більш детально оцінити значущість вивчення історії євреїв регіону інших фондів архіву, перерахованих в Акті. З упевненістю можна сказати, що відомості про євреїв містилися у справах Глухівського окружного РАГСу (ф. 59, 67 справ за 1925-1928 рр.), Глухівського повітового РАГСу (ф. 376, 8 справ за 1920-1923 рр.), Глухів РАГСу (ф. 386, 3 справи за 1923-1924 рр.), Середино-Будського РАГСу (ф. 239, 106

справ за 1919-1928 рр.), Новгород-Сіверського окружного РАГСу (ф. 243, 42 справи за 1924 рр.), Семенівського районного РАГСу (ф. 1075, 87 справ за 1921-1926 рр.), Путивльського районного РАГСу (ф. 1076, 163 справи за 1924-1926 рр.), Ямпільського районного РАГСу (ф. 1077, 187 справ за 1921-1927 рр.), Глухівської чоловічої гімназії (ф. 269, 8 справ за 1910-1918 рр.), Глухівської жіночої гімназії (ф. 264, 16 справ за 1895-1920 рр.), Глухівської (ф. 272, 14 справ за 1917-1919 рр.), Глухівської «Віленської» гімназії (ф. 828, 581 справа за 1834-1915 рр. – була евакуйована до Глухова з Вільно у роки Першої світової), Глухівського трьохкласного Федорівського училища (ф. 284, 32 справи за 1891-1917 рр.), Середино-Будського двокласного училища (ф. 595, 42 справи за 1883-1926 рр.), Шостенської жіночої гімназії (ф. 20, 8 справ за 1914-1919 рр.), а також у багатьох інших фондах Глухівського історичного архіву спаленого у вересні 1941 року частинами радянської армії, що відступали.

Науково-дослідна та публікаторська робота під час існування архіву ніколи не проводилася, тому знайти будь-які публікації, зроблені за матеріалами Глухівського історичного архіву, є малоімовірним. Самі ж архівні документи можна вважати втраченими назавжди під час Другої світової війни, як і цілий пласт єврейської історії та культури.

Література

1. Часницький М. М. Глухов. Евреи. Память жива... Київ : Атопол, 2009. 317 с.
2. Покидченко Л. А. История украинского еврейства в документальных и печатных источниках Государственного архива Сумской области: Путеводитель. Сумы: СОТ издательство «Козацький вал», 2001. 166 с.
3. Морозова А., Полетун Н. Документи з історії євреїв у Державному архіві Чернігівської області. Довідник. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2003. 320 с.
4. ДАРФ (далі – Державний архів Російської Федерації). ф. Р5325. оп. 10. д. 241. «Акт приемки Глуховского исторического Архива Сумской области»
5. ДАРФ. ф. Р5325. оп. 10. д. 241. Л. 18-22. Список секретных архивных фондов Глуховского Государственного Исторического Архива по состоянию на 5 апреля 1939 года
6. ДАРФ. ф. Р5325. оп. 10. д. 241. Л. 23-87об. Список Архивных фондов.
7. ЦДАК України (Центральний державний історичний архів України), ф. 1826, оп. 1, д. 328. Ревизская сказка г. Глухова, 1795 г.
8. ДАЧО (Державний архів Чернігівської області), ф. 132 оп. 2 д. 302. Ревизская сказки евреев, 1795-1800 гг.
9. ДАЧО, ф. 127 Оп. 15 Спр. 96 л. л. 103-109. Копия Ревизских сказок 1834 года о семействах мещанах евреях города Глухова. 1847 г.
10. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 302
11. ДАЧО, ф. 127, оп. 17, спр. 3176 Книги записей родившихся, умерших, бракосочетавшихся и разведшихся евреев за 1845 г.

МИХАЙЛО ПАВЛОВИЧ МИКЛАШЕВСЬКИЙ (1756–1847) – ЙМОВІРНИЙ АВТОР ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОГО ТРАКТАТУ «ІСТОРІЯ РУСІВ»

Андрій Гриценко, Вадим Гриценко

Феномен першого українського історико-політичного трактату «Історія Русів чи Малої Росії», більш відомого під скороченою назвою «Історія Русів» до сих пір залишається нерозгаданим. Твір, написаний найімовірніше або наприкінці XVIII або на початку XIX століття російською мовою невідомим автором. Вчені-історики та літературознавці й досі не можуть з упевненістю сказати, хто написав «Історію Русів». Одним з можливих авторів трактату, що мав значний вплив на українських інтелектуалів XIX століття, також був і відомий військовий та політичний діяч Михайло Миклашевський.

Початок XIX століття була доба духовних пошуків. Михайла Павловича Миклашевського - український історик О. Оглоблін вважав учасником українського автономістичного руху і можливим автором «Історії Русів». В 1789–1792 роках М. Миклашевський – полковник Стародубського карабінерного полку. В 1797 році його призначають губернатором Волинської губернії, ще через рік – Чернігівської, а через два (в 1801 р.) – Катеринославської [1].

На посаді губернатора Михайло Павлович був одним з активних діячів Новгород-Сіверського патріотичного гуртка, що існував в останній чверті XVIII століття. Розвинувши ідеї відродження української державності й національної культури М. Миклашевський в 1812 році пише проект відновлення козацьких полків на Лівобережжі за участю не тільки козаків, а й державних селян. У 1818 році він виходить у відставку і оселяється у маєтку в Понурівці, де досліджує історію, засновує суконну фабрику [10, с. 16].

У Михайла Миклашевського та Анастасії Яківни Бакуринської було двоє дітей – син Олександр та донька Софія (дружина Олександра фон дер Бригена). Декабрист Олександр Михайлович (1798/9–1831) був також другом О. Бригена. Підполковником 22 егерського полку брав участь в російсько-персидській та російсько-турецькій війнах 1827–1829 роках, учасник походів Єрмолова, Паскевича, князя Мадатова та графа Сухтелена.

Учасник Вітчизняної війни О. Бриген повернувся до Санкт-Петербурга в липні 1814 році. В 1816 році він штабс-капітан, командир роти (1816), капітан (1819), а потім і полковник в 1820 році [3, с. 317-318; 6, с. 3; 7, с. 2; 13]. Сам Олександр фон дер Бриген - учасник містичного гуртку пані Тангарової, входив до масонській ложі «Петра к Истине». Участь в масонських ложах було обов'язковим для освічених і передових людей того часу. «Соединение в ложах людей разных общественных положений, мнений, говорит Пипин, соединение их во имя какой то идеи, должно было производить впечатление; мысль, что они исполняют какую то программу, служить нравственным и общественным целям, должна была действовать возбуждающим образом» [2, с. 53].

Серед його друзів в Петербурзі були майбутні декабристи Микола Тургенєв, Олександр Миклашевський, Матвій Муравйов-Апостол, Євгеній Оболенський, письменники Костянтин Рилєєв, Микола і Михайло Бестужеви, Олександр

Грибоедов, брати Федір та Сергій Глінки, а також, Вільгельм Кюхельбекер, Василь Туманський, художники Костянтин Сомов та Федір Толстой [4, с. 43-44; 5, с. 6-8; 8, с. 2].

І тому була закономірна поява молодого філософа і небайдужої людини в 1818 році в декабристському товаристві «Союз благоденства». Олександр Федорович з 1819 року входив до складу керівного органу Корінної управи, в 1821 році – у Північному товаристві [13].

В записці про «Союз благоденства», що була подана імператорові Олександрю І начальник Третього відділення імператорської канцелярії і шеф жандармів Олександр Бенкендорф назвав Брігена третім по значенню після Федора Глінки. Як відомо, «Союз благоденства» невдовзі саморозпустився. В 1820 році полковник Олександр Бріген одружується із сестрою свого друга Олександра Міклашевського Софією Михайлівною (1803-?) [8, с. 2; 12, с. 3]. У них в шлюбі народилося четверо дітей – син та три доньки. Першою, в 1821 році, народилася донька Марія, через рік в 1822 році - народжується син Михайло (1822-?). На «ласку» імператора Миколи І він виховувався в першому кадетському корпусі. В 1842 році був вже офіцером кінної артилерії, де дослужився до капітана. В 60-ті роки ХІХ століття повернувся на Глухівщину [9, с. 2]. В 1824 році в сім'ї Бригенів народилася друга донька Анастасія, а через два роки (в 1826 р.), коли батько був заарештований, ще одна донька Любов.

Батько Софії Михайло Павлович Миклашевський (1756–1847) – видатний російський військовий і політичний діяч, герой Фокшан і Римніку, сенатор. Він був сином козацького полковника Павла та правнуком Михайла Андрійовича Миклашевського (1640-1706) – стародубського полковника та фундатора Михайлівської церкви у Глухові. Також його бабуся Євдокія Василівна (донька лубенського полковника) – походила з роду Савичів.

Чотириюрідним братом можливого автора «Історії Русів» був Андрій Михайлович Миклашевський – в майбутньому засновник порцелянової фабрики. Він володів селом Волокитине Глухівського повіту Син сенатора і власник села Волокитине [8, с. 2].

Звідси виникає різниця поглядів дослідників: де ж саме в 1820–1826 роках проживав Олександр Бріген? Перша точка зору – назване село Волокитине [11, с. 4; 12, с. 3].

Дослідник Олександр Ільїн вважає, що Олександр фон дер Бриген проживав на той час саме в Панурівці Стародубського повіту Чернігівської губернії (нині – це село Брянської області Російської Федерації), де займався українською історією, збирався друкувати «Історію Русів», список якої подарував Кирилу Рилєєву. Це ще раз підтверджує про можливе авторство «Історія Русів» саме Михайла Миклашевського

Література

1. Вирський Д.С. Миклашевський Михайло Павлович. *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во "Наукова думка", 2009. 790 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myklashevsky_M_P (дата звернення: 08.11.2022)

2. Головачев П. М. Декабристы : 86 портретов, вид Петровского завода и 2 бытовых рисунка того времени / пояснительный биографический текст П. М. Головачева ; вступительная статья В. А. Мякотина. Москва : Издание М. М. Зензинова, [1906] : Типо-литография Н. И. Гросман и Г. А. Вендельштейн. XX, 294, II, [1] с. : ил., портр., рис.
3. Гриценко А. П. Декабрист Олександр Бріген – популяризатор «Історії Русів». *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 6. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2013. С. 317 – 320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviu_2013_6_76 (дата звернення 5.11.2022).
4. Гриценко А. Письменник та історик Олександр фон дер Бріген. *Історія в сучасній школі*. 1995. 2013. № 3 (139). С.42-47.: фотогр.
5. Гриценко, Андрій. Декабрист Олександр Бріген - патріот рідного краю. *Історія в школі* : наук.-метод. журн. для вчителів. 2013. № 6. С. 6-8.
6. Задко В. Наш видатний земляк Олександр Бріген. *Глухівщина*. 2003. № 91. 6 грудня. С. 3.;
7. Задко В. Пошта у Глухові. *Народна трибуна*. 2003. 8 листопада. С. 2.
8. Ільїн О. Декабрист Олександр фон дер Бріген. *Народна трибуна*. 1996. № 17 (11005). 2 березня. С. 2.
9. Ільїн О. Декабрист Олександр фон дер Бріген. *Народна трибуна*. 1996. № 22 (11010). 23 березня. С. 2.
10. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. /Упоряд. Т. В. Ананьєва; відп. ред. П. С. Сохань. Київ: Наукова думка, 1997. 324 с.
11. Остапенко Х. Максимович Сумщина і рух декабристів *Народна трибуна*. 1963. № 2 (133). 4 січня. С. 4.
12. Хвостенко Г. Березинями не лише свого роду, а й народу були завжди сумчанки. *Сумщина*. 2002. 8 березня. С. 3.
13. Усенко П. Г. Бриген Олександр Федорович фон дер. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Brygen_O (дата звернення: 08.11.2022).

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЛУХІВ»:

СЕР. 90-Х РР. XX СТ. – 2000-НІ РР.

Олександр Чижов

Історично-архітектурна спадщина м. Глухів являє собою велику цінність в науковому, естетичному та патріотично-популяризаторському сенсі. У XVIII ст. місто було столицею Гетьманщини, та на відміну від таких гетьманських столиць, як Чигирин та Батурін, у Глухові частково збереглася архітектура того періоду. Переважна більшість вулиць та площ у місті зберегла планування кінця XVII – XIX ст., вціліло чимало визначних будівель XIX – початку XX ст. Враховуючи

вищезазначене, цілком доцільним є існування на території Глухова історико-культурного заповідника. Адже саме в історико-культурних заповідниках, що є науково-дослідними і культурно-просвітніми закладами, створюються оптимальні умови для охорони, реставрації, вивчення, використання та популяризації архітектурних, археологічних та історичних пам'яток. Дослідження історії існуючих у Сумській області історико-культурних заповідників дозволяє виробити оптимальні алгоритми для створення та функціонування нових заповідників у регіоні в майбутньому.

Нажаль за часів СРСР переважало нігілістичне ставлення до історико-культурних пам'яток. У цей період у Глухові було знесено чимало цінних архітектурних об'єктів. Особливо цей процес активізувався у 60 – 70-х рр. ХХ ст., коли розпочинається перебудова центральної частини міста. Також відбувалося спотворення історичного обличчя міста за рахунок зведення нових будинків поряд зі старими. Щоб запобігти цьому вандалізму науковці Київського науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування В. В. Вечерський та В. О. Ленченко у 1984 р. розробили перший історико-архітектурний опорний план Глухова, де були зазначені зони охорони пам'яток історії та культури, регулювання забудови. Збереження архітектури історичного центру міста значною мірою завдячує цьому документу [1, с. 131 – 132].

Після здобуття Україною незалежності в країні особливо активізуються процеси національно-культурного відродження. На початку 90-х рр. ХХ ст. з метою збереження архітектурної спадщини колишньої гетьманської столиці Глухова, його відродження та розвитку на рівні уряду України підіймається питання про створення у місті історико-культурного заповідника. У 1992 р. Київський науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування розробив проект заповідника. Автор проекту – В. В. Вечерський [2, с. 119]. При розробці проекту заповідника були враховані рекомендації глухівських краєзнавців [1, с. 132].

За пропозицією Сумської обласної державної адміністрації та Міністерства культури України Кабінет Міністрів України 8 лютого 1994 р. прийняв постанову за № 80 про створення Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові. Проте фактично заповідник було створено не як культурно-просвітню та пам'яткоохоронну установу, а як архітектурно-заповідну зону: фінансування з боку держави та, відповідно, штату співробітників заповідник не мав. Питаннями збереження та реставрації пам'яток Глухівського заповідника займалися міські та обласні органи влади. У 1994 – 1995 рр. було реалізовано комплекс заходів з реставрації пам'яток історії та архітектури Глухова, реконструкції та впорядкування історичного центру міста (створення пішохідної зони, будівництво об'їзної магістралі тощо), встановлення пам'ятних знаків і пам'ятників (серед них пам'ятник відомим композиторам ХVІІІ ст. Д. С. Бортнянському та М. С. Березовському), відтворення втрачених пам'яток (могила політичного діяча, генерального хорунжого М. Д. Ханенка) та інше [2, с. 127 – 128].

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. зі стабілізацією економічної ситуації в Україні уряд нарешті знаходить можливість розпочати фінансування заповідника. Згідно постанови Кабінету Міністрів України за № 1576 від 2 жовтня 1998 р. Глухівський

історико-культурний заповідник було передано у власність Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики з фінансуванням з державного бюджету. Формується штат працівників заповідника, котрі розпочинають роботу за різними напрямками відповідно до функціонального призначення цього закладу. Першим директором Глухівського заповідника став З. Д. Кацюба. З 2001 р. почалася розробка Генерального плану розвитку заповідника, що мав вирішити низку важливих пам'яткоохоронних завдань. У 2003 р. Генеральний план Глухівського заповідника було затверджено [1, с. 132].

У науково-дослідній роботі співробітниками заповідника, окрім вивчення архітектурної спадщини, також активно розроблялись теми столичного періоду в історії міста, історії розвитку культури Глухова, дослідження життя меценатів з дворянського та купецького станів (перш за все – родини Терещенків) [5, арк. 1 – 2; 6, арк. 2].

Важливими об'єктами екскурсійної діяльності історико-культурних заповідників є музеї, що розташовані на їх території. Проте стан Глухівського краєзнавчого музею наприкінці 90-х рр. ХХ ст. був вкрай незадовільним. Перша багата колекція музею була вилучена у нього у 1954 р., а більшу її частину передано Сумському обласному краєзнавчому музею. З 1954 по 1973 рр. Глухівський музей не працював, а коли поновив свою діяльність, його новостворена колекція була значно біднішою за попередню. Крім того музей не мав стаціонарної експозиції через відсутність приміщення, де б її можна було розмістити, та обмежувався тимчасовими виставками [1, с. 127 – 128].

У 2000 р. для облаштування Глухівського музею було надано відреставрований будинок колишнього дворянського зібрання, який знаходився на балансі заповідника. У 2000 – 2002 рр. у цьому приміщенні велася робота зі створення стаціонарної музейної експозиції. Разом з власними експонатами в експозиції музею в була представлена низка експонатів, передана Сумським обласним краєзнавчим музеєм, а також низка експонатів, скопійована у Чернігівському обласному історичному музеї ім. В. В. Тарнавського. Для відвідувачів музей відкрився у грудні 2002 р. [1, с. 128]. Експозиція музею розміщувалася на загальній площі 383 м² та поділялася на такі зали: природи, епохи середньовіччя, столичного періоду міста, економічного та культурного розвитку ХІХ – початку ХХ ст. та буремного ХХ ст. Центральна зала музею призначалася для виставок та проведення урочистостей [4, с. 7].

У зв'язку з тим, що придбання нових експонатів для музейної колекції заповідника коштувало дорого, головним джерелом надходжень експонатів стали археологічні знахідки. Цьому сприяло те, що м. Глухів та його округа мають надзвичайно багатий на артефакти культурний шар. Так, заповідником у 2002 р. велися обстеження семи археологічних об'єктів: Барвінкова гора, Обложківське городище, Глухівське городище і посад, Софронієвська пустинь, Ємадикинське городище, поселення в урочищі Лука с. Червоне та в урочищі Цегельня біля с. Некрасове Глухівського району [6, арк. 4]. У середині 2000-х рр. до заповідника надійшло на камеральну обробку чимало артефактів, що були отримані під час

здійснення нагляду за проведенням земляних робіт комунальною службою на території охоронних зон заповідника [7, арк. 9].

У першій половині 2000-х рр. оформлюється науково-видавнича діяльність заповідника. З 2002 р. співробітниками Глухівського заповідника започатковано щорічне проведення науково-практичних конференцій. На них обговорювалися важливі питання пов'язані з історичним минулим гетьманської столиці, розвитком сучасного міста та його довкілля, науково-дослідною і культурно-просвітньою роботою. За результатами конференцій видаються збірки матеріалів. Окрім українських дослідників у цих конференціях брали участь науковці і з інших країн. На початку лютого 2004 р. було започатковано друкований орган заповідника – газету «Соборний майдан». У цьому виданні співробітниками заповідника висвітлювались актуальні проблеми загальнонаціональної та регіональної історії [1, с. 132].

З 2003 р. суттєво зросли надходження коштів до заповідника з державного бюджету та за рахунок субвенцій на реставрацію архітектурних пам'яток. Усього з 1999 по 2009 рр. заповідником було відреставровано 16 пам'яток на його території, головним чином у 2003 – 2007 рр. [8, арк. 43].

Накопичення та опрацювання значного масиву археологічних знахідок надало можливість створити при Глухівському заповіднику перший на Сумщині музей археології. Музей відкрився 6 листопада 2008 р. Він зайняв частину пам'ятки архітектури «Садибний будинок Кочубеїв». На площі 205 м² розташувались чотири експозиційні зали: палеоліту – раннього середньовіччя, давньоруської доби, пізнього середньовіччя, зала розвитку будівельної справи та будівельних матеріалів у регіоні [4, с. 8].

За досягнення у справі збереження, вивчення і популяризації архітектурної, історико-культурної спадщини та історичних традицій колишньої столиці Гетьманщини Державному історико-культурному заповіднику у м. Глухові Указом Президента України № 1027 від 10 листопада 2008 р. було надано статус Національного. За цим указом заповідник отримав нову назву – Національний заповідник «Глухів» [9, с. 1].

З розвитком музестворчої, культурно-масової, реставраційної діяльності заповідника він все більше пригортав увагу відвідувачів. Якщо у 1999 р., у перший рік повноцінного функціонування заповідника, його співробітниками було проведено лише 60 екскурсій з охопленням близько 2000 осіб [5, арк. 3], то у 2010 р. – проведено 1474 екскурсії з охопленням 20140 осіб.

У другій половині 2000-х рр. Національний заповідник «Глухів» займав площу 75 га – головним чином в історичному центрі міста, де сконцентрована більшість пам'яток. Разом у реєстрі заповідника налічувалося 52 об'єкти, що мають архітектурну, історичну та культурну цінність [3, с. 7 – 8]. Серед них одна пам'ятка міжнародного значення (Миколаївська церква), 13 будівель – пам'ятки архітектури загальнодержавного значення, інші – місцевого [1, с. 132].

Отже, історико-культурний заповідник у м. Глухові було створено у перші роки державної незалежності України з метою збереження унікальної архітектурної спадщини міста та використання її у патріотично-популяризаторській роботі. Проте

уряд країни спочатку переклав завдання з облаштування заповідника на місцеві органи влади, фактично створивши лише архітектурно-заповідну зону. Тільки з кінця 90-х рр. ХХ ст. заповідник оформлюється як науково-дослідний і культурно-просвітній заклад з фінансуванням з держбюджету. Більшість своїх завдань заповідник зміг реалізувати з невеликими фінансовими затратами, проте виконання одного з найважливіших завдань, реставрації пам'яток, стало можливим лише після надходжень значних сум грошей з держбюджету та за субвенціями. У першому десятилітті ХХІ ст. відбувається активний розвиток заповідника за різними напрямками діяльності відповідно його до призначення, та він перетворюється на значний культурний, науковий, пам'яткоохоронний та музеєтворчий центр в регіоні, що привертає до себе увагу все більшої кількості зацікавлених осіб.

Література

1. Белашов В. І. Глухів – столиця Гетьманщини: (До «Глухівського періоду» історії України (1708-1782 рр.)). Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
2. Вечерський В. В., Белашов В. І. Глухів. К.: Абрис, 2003. 168 с.
3. Жукова С. Державний історико-культурний заповідник у Глухові. *Культура. Історія. Традиції*. 2005. №7. С. 6 – 8.
4. Музеї Сумщини запрошують / упоряд. О. Д. Аленич. Суми: ПКП «Еллада S». 2009. 25 с.
5. Поточний архів Національного заповідника «Глухів» (ПАНЗГ). Спр. 03 – 07/ 1999. Звіт Державного історико-культурного заповідника за 1999 р. 4 арк.
6. ПАНЗГ. Спр. 03 – 07/ 2002. Звіт роботи Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові за 2002 р. 10 арк.
7. ПАНЗГ. Спр. 03 – 07/ 2008. Звіт роботи Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові за 2008 р. 45 арк.
8. ПАНЗГ. Спр. 03 – 07/ 2009. Звіт роботи Національного заповідника «Глухів» за 2009 р. 43 арк.
9. Указ Президента України від 10 листопада 2008 р. «Про надання Державному історико-культурному заповіднику у місті Глухові статусу національного». *Глухівщина*. 2008. № 88. С. 1.

«ЗАКОНИ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ» ВІД 30 КВІТНЯ 1918 РОКУ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

Олександр Грибенко

Навесні 1918 року в Україні змінилася політична ситуація. Оскільки парламентська форма правління Української Народної Республіки показала повну нездатність, викликає розуміння пошук П. Скоропадським такої форми правління, яка допомогла б державі вийти з важкої кризи. Спочатку для наведення порядку потрібна була диктатура, а вже потім «ні диктатура пролетаріату, ні диктатура вищого класу, а рівномірна участь всіх класів суспільства в політичному житті

краю» [1, с. 106–109]. Тому у квітні 1918 року в Україні було встановлено Гетьманство на чолі з генералом П. Скоропадським. Своєрідність становища гетьмана, що впливала з негативного способу його приходу до влади, визначала форму, зміст нормативних актів нового режиму.

Основоположними документами, що заклали підґрунтя правотворчого процесу Гетьманату, стали «Грамота до всього українського народу» й «Закони про тимчасовий державний устрій України». Цими нормативно-правовими актами визначалася форма правління, система органів влади й управління, особливості законотворчого процесу. Відповідно до цих актів Гетьман тимчасово перебирав на себе всю повноту влади. Крім того, «Гетьман стверджував закони і без санкції його закон не мав юридичної сили» [2, с. 5].

У «Законах» було закріплено широке коло прав і свобод людини, а саме: а) недоторканість житла; б) право придбання та відсудження майна; в) свобода вибору місця перебування і праці; г) недоторканість майна.

Аналізуючи «Закони про тимчасовий державний устрій України», можна сказати, що гетьман уособлював собою державу, виступаючи у зовнішній і внутрішній політиці як голова держави, здійснював фактично одноосібне правління і був формально незалежним у своїй діяльності. «Влада управління належала виключно гетьманові України в межах усієї Української Держави».

Отже, треба зазначити, що чітко розробленої процедури нормотворчості до початку червня 1918 року в Українській Державі не існувало, як не було вироблено й певної законодавчої програми [3, с. 122].

Важливим конституційним актом був «Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави ясновельможного пана Гетьмана всієї України». За цим законом у зазначених випадках влада переходила до Колегії Верховних правителів держави. Колегія мала складатися з трьох осіб: одного правителя заздалегідь визначав сам гетьман, одного вибирав сенат і одного – Рада Міністрів. Характеризуючи цей закон, можна говорити про прагнення створити механізм правового забезпечення стабільності й наступності вищої державної влади [4]. Цей нормативно-правовий акт докладніше буде розглянуто в третьому розділі дисертаційного дослідження.

Значна частина законодавчої діяльності гетьманського уряду припадала на судову систему. Основи судової системи були визначені в «Законах про тимчасовий державний устрій України» від 30 квітня 1918 року. Генеральний Суд Української Держави проголошувався «найвищим охоронцем й захисником закону та найвищим судом України для справ судочинства й адміністративних. Генеральний суд оголошує до загального відома всі закони і накази уряду, слідкуючи за законністю їхнього видання» [5, с. 5].

Згідно з Законом Генеральний Суд складався з департаментів – цивільного, карного і адміністративного. Генеральний Суд виконував усі функції Урядового Сенату, а також касаційні функції Головного військового суду, якщо їх не замінено іншими нормативно-правовими актами Української Держави. Даний Закон діяв до прийняття нового закону про Державний Сенат.

До повноважень апеляційних палат належало: а) члени судових палат повинні мати вищу юридичну освіту і стаж роботи не менше 10 років (судовому присуді на посадах не нижче судового слідчого або товариша прокурора окружного суду, або на посаді присяжного адвоката, або мав вчений ступінь і викладав у вищих школах); б) суддям не дозволялось займати державні або громадські посади, крім викладання у вищих школах та виконання тимчасових доручень на державній службі; в) кандидатура подавалася міністром юстиції і затверджувалась Гетьманом; г) при Київській, Харківській, Одеській судових палатах вводилися посади скарбника і архіваріуса; д) Полтавський та Лубенський окружні суди приєднувалися до Харківської округи, а Кам'янець – Подільський та Вінницький – до Одеської Судової Палати [6]. Компетенція Судових Палат залишалась старою: у складі трьох постійних суддів вони розглядали апеляційні скарги на вироки та рішення окружних судів. Касаційні скарги на рішення Судових Палат вносилися до Державного Сенату [7].

Судові установи при розгляді справ керувалися кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством Російської імперії, щоправда, вносячи певні зміни відповідно до нових умов у склад злочинів і призначення міри покарання.

Аналізуючи закони Української державності в галузі судочинства можна зробити висновок, що яскраво простежується їхня спрямованість на законодавство дореволюційної російської судової системи.

Як свідчить аналіз, законодавча процедура в Українській Державі була більш розвинутою, порівнюючи з Українською Центральною Радою. Гетьманат у перших нормативних актах, на відміну від універсалів Української Центральної Ради, не обмежився проголошенням лише загальних засад політики уряду. Одразу було визначено і конкретизовано основні положення, що стосувалися державної влади, прав і обов'язків громадян Української Держави, законодавчої процедури, фінансової політики, судочинства.

Література

1. Грибенко О. М. Нормативно-правова база державотворчих процесів 1917 – 1918 рр.: хрестоматія з дисципліни «Актуальні питання української революції 1917 – 1921 рр.». У 2-х томах. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2017. 266 с.
2. Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917 – 1919 років і їхня політико-державна якість. Торонто, Канада. 1964. 186 с.
3. Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873 – 1945. (редкол. Лупанов О.). Київ : Академпрес, 1993. 398 с.
4. «Тимчасовий закон про верховну владу на випадок смерті, важкої хвороби і перебування межами ясновельможного пана гетьмана всієї України». – ЦДАВОУ. Ф. 1064. Рада Міністрів Української Держави. Оп. 1. Од. зб. 284. Арк. 1-4.
5. Накази Гетьмана. *Державний вісник*. 1918. 30 квітня;
6. Закон « Про судові палати й апеляційні суди». ЦДАВОУ. Ф. 1064. Рада Міністрів Української Держави. Оп. 1. Од. зб. 249. Арк. 1зв.
7. Закон «Про утворення Державного Сенату». ЦДАВОУ. Ф. 1064. Рада Міністрів Української Держави. Оп. 1. Од. зб. 240. Арк. 1зв.

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ РУСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Сергій Кириленко

Важко не погодитися зі словами відомого сучасного медієвіста Володимира Рички, який ще на початку нинішнього тисячоліття сказав що «...не існує в історичній науці проблематики більш контроверсійної, більш складної для осягнення, ніж окреслена словосполученням «Київська Русь». Незважаючи на наявність величезного комплексу фахової літератури, створеної зусиллям не одного покоління істориків, яка, до того ж постійно поповнюється шляхом використання інструментарію різних дисциплін... давньоруська проблематика, непомітно виокремившись у самостійну спеціальність, продовжує залишатися в центрі уваги медієвістів...» [11, с.23].

Історіографія Київської Русі на сьогодні настільки розрослася в об'ємі, що по праву може перетворитися в окрему самостійну сферу дослідження поряд з давньоруським минулим. На думку В. Арістова «в цій галузі науки окремі ідеї та історіографічні традиції повинні розглядатися як самостійний предмет спеціальних інтелектуальних розвідок. При цьому мова йде зовсім не про антикварні дослідження в жанрі «життя і праці N». Дослідження першого порядку до певної міри повинні бути доповнені спостереженнями над дослідженнями (і дослідниками) [1, с. 23].

З огляду на сказане вище складно відшукати проблему більш дискусійну та суперечливу, ніж питання про походження Русі. Майже тисячу років тому ним переймалися старокиївські літописці. «Повість временних літ» – визначальний літописний твір, створений у Києві на початку XII ст., не випадково розпочинається такими, далеко не риторичними словами: «откуда есть пошла Руская земля». Минали століття, епохи різних імперій, на політичній карті світу з'являлися і зникали нові народи і племена, накопичувалися різноманітні факти, спостереження та гіпотези, а питання про походження Русі і в наш час, за словами О. Назаренка, «здається настільки ж далеким від свого вирішення, як за часів М. Ломоносова та А. Шльоцера» [8, с. 46.; 49, с. 11]. Близько восьми десятиліть тому відомий славист В. Мошин зазначав, що «головною умовою на право дослідження питання про початок руської держави повинно стати ознайомлення з усім тим, що вже зроблено в цій галузі» [7, с. 109].

Актуальність теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку історичної науки існують десятки різного роду концепцій походження Давньоруської держави, але наразі немає цілісних історіографічних досліджень які б підводили ризику під багатоміліардній кропіткій праці сотень дослідників. Окрім того роботи такого роду продиктовані ще й нагальними потребами часу. Так, у 2012 р. відбулося святкування 1150-літнього ювілею «російської державності» зі столицею в Ладозі. Методика уточнення цієї дати є предметом окремого дослідження, а от питання місця зародження держави відомої в джерелах під назвою «Русь», «Руська земля» тепер як ніколи стає актуальною, адже, як слушно зауважував відомий український вчений

О. Моця, попереду ще чимала робота, щоб багато питань стосовно виникнення й розвитку Русі й «Руської землі» стали стабільними й загально визнаними» [5, с. 6].

В сучасній українській історичній науці побутують декілька концепцій походження русі. Одна з таких це південно-стєпова. Започаткована ще у XIX ст. Г. Еверсом, підхоплена В. Шелухіном та В. Пархоменком. Свій варіант проблеми про первинну Русь, заснований на використанні пізньоантичних та візантійських джерел, які знають народ Рос (Русь) на півдні Східної Європи, також запропонував ще в минулому тисячолітті М. Брайчевський. Спираючись на сирійські, арабські, біблійні джерела, він упевнено стверджував, що «ім'я рос було позначенням якоїсь етнічної групи, розташування якої здавна припадає на північно-східне Причорномор'я, Приазов'я, Кавказ, і яка мала тісні ранні зв'язки з країнами Сходу (зокрема, Закавказзя)» [2, с. 160-161]. Що ж до етнічної ідентифікації, то М. Брайчевський схильний був бачити цю групу сармато-аланською, історія якої в певному відношенні була зв'язана із історією слов'ян, але яку ототожнювати зі слов'янами (як це робили ранні представники антинорманізму – М. Ломоносов, І. Забелін, Д. Іловайський та ін.) неможливо [2, с. 161].

Своєрідною підсумковою віхою у вирішенні проблеми походження Русі з півдня є ґрунтовна монографія Ю. Павленка «Передісторія давніх русів у світовому контексті.» Користуючись новими методиками досліджень, автор ще раз довів зв'язок роксолан із Дніпровською Руссю. Так, на його думку, «внаслідок відповідних етноінтеграційних процесів у Середньому Подніпров'ї південніше Києва поступово утворюється слов'янський (за всіма етно-культурно-господарськими ознаками) соціальний організм, в назві якого зберігається свідчення спадкоємного зв'язку з роксоланським об'єднанням. В третій чверті IV ст. його представники відомі як «р о с о м о н и», а з середини VI ст., особливо після розгрому антив-полян аварами, як «н а р о д р о с», що володіє «Руською землею» – Середнім Подніпров'ям» [10, с. 264, 320].

Діаметрально протилежну точку зору висловлює Олексій Толочко. В одній із недавніх своїх праць він зазначає, що «коли на заході Європи починається епоха вікінгів і загони скандинавських піратів наводять жах, грабуючи монастирі та міста, збиваючись у величезні армії, спустошують цілі провінції та скидають владу християнських правителів, на сході континенту з'являються люди, що називають себе русами. Відомості про них уривчасті та випадкові. Вони дозволяють зробити висновок, що руси не належать до числа тубільних народів Східної Європи, вони є вихідцями з якихось північних країн, а археологія підказує, що їх матеріальна культура – «скандинавська» [12, с. 307]. Дослідник також відмічає, що руси нечисленні, рухливі, підприємливі та войовничі. Він задається питанням, «що спонукає до руху цих людей у Східну Європу? Тут, на відміну від Заходу, не було жодних багатих монастирів, ні старих міст; зате простори були величезними. Клімат – несприятливий, труднощі пересування значні, а населення – бідне». Подолання перешкод, на думку історика, обіцяло багато чого: за Східноєвропейською рівниною відкривався світ Сходу з його нечуваними багатствами [12, с. 307].

На Середньому Дніпрі русь опинилася на прикордонні, що розділяє у Східній Європі ліс та степ: в оточенні слов'янських племен та у небезпечному сусідстві з

кочовими печенігами. Сучасні документи подають нам київську русь як чисельно невелику групу работорівців, зосереджену в єдиній належав їм «фортеці» на краю східноєвропейського степу. Про точну демографію цієї спільноти говорити, зрозуміло, немає можливості. Відносно невелике військово торговельне суспільство, цілком можливо, припускає історик, могло нав'язати власні інтереси оточуючому слов'янському населенню [12, с. 309].

Етнічні витоки русі із Скандинавії бачить і О. Моця. Він вважає, що дану проблему потрібно розглядати із «голови», тобто з походження самої династії, яка без сумніву є норманською [6, с.186].

На сьогоднішній день історіографічний спадок з проблеми виникнення й формування Давньоруської держави, роль у цьому процесі позанаукових політико-ідеологічних чинників, особистий внесок окремих дослідників потребує комплексного наукового дослідження. Також студіювання історіографічних праць сучасних істориків, присвячених проблемі походження Русі, дає змогу розширити наші уявлення про загальний історіографічний процес. Відокремлення позанаукових компонентів, які мають місце в науковому житті, дозволяють глибше поглянути на дану проблему.

Методологічною основою подібних досліджень повинна стати неупереджена репродукція всіх об'єктивних і суб'єктивних складових, що сприяє комплексному розкриттю історіографічного процесу вивчення проблеми походження Русі сучасною історичною наукою.

Проблема інтегрованого знання є однією з ключових у сучасній історіографії. У цьому контексті одним із системотворчих чинників виступає потреба чіткішої ідентифікації категорії «походження Русі». Як правило, цю сентенцію пов'язують з походженням держави. Поняття «держава» різнопланове і багатогранне, тому в філософії і публіцистиці ряду століть пропонувалися різні пояснення і причини виникнення об'єднань, позначених цим терміном. Так, англійські філософи XVII ст. Т. Гоббс і Дж. Локк визначали державу як орган, який повинен зупинити війну всіх проти всіх. Людовик XIV говорив: «Держава – це я». Микола I в Росії в другій чверті XIX ст. протиставляв російських і німецьких дворян: «російські дворяни служать державі, а німецькі – нам», цим самим трактуючи державу як соціально-територіальне утворення і владу. В німецькій філософії і публіцистиці XIX ст. доволі популярні були ідеї про здатні і не здатні народи для створення держави. В марксистській науці держава розглядалася як продукт виникнення класів з їх неминучими протиріччями. Тому одне з важливих питань – проблема виникнення держави. Зокрема постає питання, чи була держава наслідком внутрішнього розвитку того чи іншого народу, або ж держава виникає в результаті завоювання і підкорення одних племен іншими? Як показує історичний досвід, правомірним є визнання обох шляхів політогенезу. В реальній історичній практиці виникнення держави часто було наслідком симбіозу різних шляхів виникнення. Як правило, у створенні державних об'єднань приймали участь різні етноси, а тому традиції, принесені різними народами в ході їх взаємодії або конфронтації, необхідно враховувати при осмисленні історії держави особливо на ранніх етапах її становлення і розвитку.

Майже три століття ведуться дискусії про початок Русі – утворення Давньоруської держави, феноменальної цивілізації, яка відрізнялася від Заходу і Сходу. Так, у проблемі походження Русі, як правило, виділяють три головні етнічні аспекти: слов'янський, варязький і руський. Слов'янський аспект можна вважати найбільш легким, оскільки більш ніж тисячолітня писемна слов'янська історія і величезні простори розселення слов'ян дають можливість реконструювати історію слов'ян навіть виходячи із сучасного стану речей. Варязька проблема складніша вже тим, що їх етнос не зберігся і історична реконструкція базується на залученні багатьох джерел, які несуть в собі суперечливий і епізодичний зміст. Проблема етнічної природи і ранньої історії держави під назвою «Русь» є найбільш складною в Європейській історії. За останні триста років вийшли тисячі робіт, оприлюднені сотні джерел різними мовами, які вчені залучають до своїх досліджень. У цьому контексті особливо важливо врахувати свідчення літописів та умови їх виникнення, філологічні, археологічні та антропологічні матеріали. Врахувати закономірності історичного процесу, без чого давні джерела не можуть бути адекватно прочитані і трактовані, особливості етнічних і міжетнічних відносин. Лише в цьому контексті можна окреслити основні напрямки дослідження, які можна розглядати як накопичення матеріалів для майбутнього вирішення питання [12, с. 69-71].

Таким чином, термінологічно можна виділити дві складові: «Русь» як політонім, і «русь» як етнонім.

Стосовно ж цілісного погляду на питання походження Русі, то, на наш погляд, варто погодитися з істориком І. Данілевським і розділити інтегровану проблему на ряд більш дрібних, але більш реальних і здійснених для розуміння ранньої історії Давньоруської держави. Окремо варто розглядати проблеми:

- а) походження і значення самого оніма «Русь»;
- б) етнічної приналежності перших руських князів;
- в) роль варязького етнічного елемента в ранніх державних структурах Давньої Русі;
- г) походження держави у східних слов'ян [142, с. 45].

Отже, поєднання різнопланових методів та принципів історіографічного дослідження, відбору та аналізу джерел, використання міждисциплінарних зв'язків має сприяти всебічному розкриттю теми. Комплексний синтез методичних та методологічних засад дозволить опрацювати значний комплекс матеріалів, систематизувати і узагальнити інформативну базу та зробити адекватні висновки.

Література

1. Аристов В. Что нового в Киевской Руси? *Ab Imperio*. 2015. № 1. С. 480-488.
2. Брайчевський М. Ю. Походження Русі / Відп. ред. О. С. Компан. АН УРСР. Інститут історії. Київ : Наукова думка, 1968. 228 с.
3. Данилевский И. Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.): курс лекций : учебное пособие для вузов. Москва, 2001.
4. Кузьмин А. Г. История России с древнейших времен до 1618 г. : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 2 кн. Кн. 1. Москва, 2003.
5. Моця О. П. Дніпровська Русь. Київ : КОРВІН ПРЕСС, 2013. 232 с.

6. Моця О. П. Південна «Руська земля». Київ : КОРВІН ПРЕСС, 2007. 264 с.
7. Мошин В. А. Варяго-русский вопрос. *Slavia*. 1931. Т. 10. С. 109–136.
8. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях : междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII в. Москва, 2001.
9. Назаренко А. В. Об имени «Русь» в немецких источниках IX–XI вв. *Вопросы языкознания*. 1980. № 5. С. 46.
10. Павленко Ю. Передісторія давніх русів у світовому контексті. Київ: Фенікс, 1994. 398, [2] с. + 16 с. Фото.
11. Ричка В. М. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації. *Український історичний журнал*. 2001. № 2. С. 23–33.
12. Толочко А. П. Очерки начальной руси. Киев : Санкт-Петербург: Лаурис, 2015. 336 с.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОРОЗЬКИХ СІЧЕЙ В 1980-1990-Х РОКАХ

Олена Чумаченко, Андрій Гриценко

Перші археологічні дослідження Запорозьких Січей, розташованих на території сучасної України, розпочалися ще в ХІХ столітті. Цей період пов'язаний з діяльністю тодішніх учених А. Скальковського та О. Афанасьєва-Чужбинського [3, с. 112; 5, с. 20]. Однак, це не були, в сучасному розумінні, наукові археологічні розкопки, скоріше, огляд, часткова фіксація та попередній аналіз знайдених археологічних пам'яток. Першим, наприкінці ХІХ століття, здійснив достатньо науковий опис та топографічне обстеження майже усіх відомих Січей на пониззі Дніпра відомий дослідник українського козацтва Д. Яворницький [7, с. 138].

В подальшому (в останні роки існування Російської імперії та перших десятиліть радянської влади) про справжні археологічні дослідження говорити також не доводилося. Вони носили локальний характер в окремі періоди деякими дослідниками. Серед інших, виокремимо діяльність директора Херсонського музею старожитностей В. Гошкевича, який досліджував Кам'янську Січ [6, с. 17].

Відносно повноцінними археологічні дослідження стали лише в 1950-х роках, що пов'язано, перш за все, з лібералізацією суспільного життя в радянському суспільстві в ході так званої «Хрущовської відлиги». Хоча в той же час, радянська влада, намагаючись вирішити проблему з електропостачанням населення, одночасно й «ховала» назавжди місця перебування козацьких вольностей у величезних водосховищах по Дніпру. Тому, в цей час, найбільш плідними були розкопки на Хортицькій, Кам'янській і Томаківській Січах здійснені експедиціями під керівництвом Ф. Копилова. Чим вченим, а також, археологом М. Макаревичем на Чортомлицькій Січі чи не вперше за всю історію досліджень були розкриті рештки оборонних споруд, куренів, виробничих майстерень та зібраний численний речовий матеріал [7, с. 139].

Подібні продуктивні археологічні дослідження відновилися практично лише через два десятиліття, не рахуючи досліджень, на думку Р. Юри фортеці Вишневецького XVI ст. на острові Мала Хортиця у 1968 році. Зокрема, у 1971-1975 роках в ході експедиції Державного історико-культурного заповідника на острові Хортиця археологи О. Бодяньський, А. Сокульський, Р. Юра знайшли залишки залізоплавильних печей [6, с. 17]. Також ці та інші дослідники працювали в означений час на території колишньої Кам'янської Січі, дослідивши напівземлянкові й наземні споруди. Завдяки цим дослідженням вчені прийшли до думки, що курені на території Кам'янської та Олешківської Січей мали напівземлянковий характер (глибиною до півтора метри). Згідно з розмірами однієї із досліджених на Кам'янській Січі споруд, що згоріла, вона мала довжину 13, а ширину майже 9 метрів. До неї примикали вузькі (двометрові) сіни. Наземна частина куреня об'язувалась жердинами, які кріпились до стовпів, запліталась лозою і обмазувалась глиною. Покрівля з дерев'яних плах, що спиралися на сволок, перекривалась зверху очеретом. Долівка в житлі була земляна, вікна маленькі округлі, а шибки - з гутного скла [8, с. 23].

На базі цих достатньо плідних досліджень в другій половині 1980-х років розпочинається сплеск археологічних пошуків на території більшості Запорізьких Січей. На нашу думку, саме період другої половини 1980-х – першої половини 1990-х років, не дивлячись на зростаючі економічні труднощі в країні, стали найрезультативнішим часом проведення масових археологічних досліджень. Зокрема, в 1986-1987 роках археологічною експедицією під керівництвом М. Товкайла було зібрано чимало матеріалів часу Нової Січі поблизу риболовецького Гарду на Південному Бузі біля с. Богданівка Доманівського району на Миколаївщині [8, с. 23]. Завдяки появі програми «Запорозька Січ: зруйноване й уціліле» наприкінці 1980-х років городище Кам'янської Січі досліджував В. Ленченко [7, с. 138].

В процесі зародження та оформлення в 1991 році науково-дослідницького центру «Часи - Козацькі» (ініціатор та багаторічний керівник Д. Телегін) при Українському товаристві охорони пам'яток історії [4, с. 145] археологічні дослідження місць перебування українських козаків досягли свого найбільшого апогею. Так, у 1990-1991 рр. експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом Д. Телегіна та В. Іллінського провела розвідки на території усіх відомих Січей. Чи вперше ґрунтовно археологами було локалізовано місцезнаходження та доведено, що п'ять із восьми Січей на території Великого Лугу затоплені водами Каховського водоймища. Тому тут можливе лише проведення підводних археологічних робіт. Зокрема, станом на час археологічних розвідок 1990-1991 рр., Чортомлицька Січ, знаходиться на відстані півкілометра від берега на глибині 1-2 м; а рештки Нової Січі, хоча й також на такій же відстані, але товща води над ними сягає 8-9 м. [8, с. 24].

Залишилися на суходолі лише Кам'янська та Олешківська Січі. Утім, вони зазнали великого руйнування, в результаті забудови її території та втрати, внаслідок цього, багатого культурного шару. Через такий стан, що склався ще на початку 1950-х років, на території цих Січей можливі лише охоронні розкопки.

Зокрема, у 1989-1991 роках спільна експедиція Інституту археології АН України та заповідника «Хортиця», під керівництвом вчених А. Козловського та В. Іллінського накопичила ґрунтовну інформацію про об'єкти Кам'янської Січі, що дозволила

локалізувати розміри та кордони Січі, зафіксувавши різноманітні будівельні комплекси на її території [6, с. 17].

В результаті розкопок проведених у 1993-1994 рр. за керівництва Д. Телегіна, О. Титової та В. Бойка) на території колишньої Олешківської Січі було знайдено та досліджено напівземлянкове житло, глибиною трохи більше ніж 1 м. Таким чином удалося доповнити припущення дослідників цієї та Кам'янської Січей в першій половині 1970-х років.

Також доступну для досліджень Хортицьку Січ у 1990-1994 рр. вивчала експедиція під керівництвом В. Іллінського, що продовжила напрацювання попередників з уже далекого 1968 року. Також багато матеріалів, зброї та побутових речей було знайдено в 1995 році експедицією під керівництвом С. Пустовалова на о. Мала Хортиця. Найціннішим стало те, що ученим вдалося віднайти тут залишки укріплень з кам'яними стінами епохи міді-бронзи [8, с. 23].

В подальшому таких регулярних та великих за обсягом досліджень вченими вже не проводиться. Зокрема, активізувалась робота з дослідження території Кам'янської Січі у 2009 році (розкопки під керівництвом В. Іллінського). Через два роки розвідувальні роботи з локалізації залишків січового кладовища проводив Д. Никоненко [2, с. 98]. Наступні археологічні розкопки на території Кам'янської Січі, зокрема, в селі Республіканець на Херсонщині, проводилися у 2017 й 2018 роках [1, с. 98-100].

Література

1. Біляєва С. О. Османсько-українські реалії північного причорномор'я у другій половині XVII–XVIII ст. (за матеріалами історико-археологічних досліджень). *Сходознавство*. 2021. № 88. С. 39-62.
2. Власов О. Кам'янська запорозька січ як туристичний об'єкт: проблеми та перспективи. *Краєзнавство*. 2012. Вип. № 2. С. 97-103.
3. Гейко С.О. Нариси з історії Береславщини Випуск 4. Київ - Херсон - Береслав : "Просвіта", 2005. 183 с.
4. Залізник Л. Л. Дмитро Якович Телегін. *Археологія* : науковий журнал 2011. № 1. С.143-145.
5. Ленченко В.О. На городищі Кам'янської Січі. *Пам'ятки України*. 1990. Вип. № 1. С. 20-22.
6. Оленковський М.П. Археологічні пам'ятки Бериславського району Херсонської області : Археологічна карта. Херсон : Айлант, 2007. 108 с.
7. Смолій В., Щербак В., Гурбик А. Історія Запорозької Січі / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Щербак (наук. ред. та упорядн.), В. Горобець, О. Гуржій, Т. Чухліб. Київ: Арій, 2015. 240 с. (Таємниці історії).
8. Телегін Д.Я., Винокур І. С., Титова О. М. Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст. : навч. посіб. / М-во освіти України, Ін-т змісту і методів навчання, Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ: [Ін-т змісту і методів навчання], 1997. 336 с. : іл.

**СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
ТА АНАЛІЗ УПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛЬНИХ ПРОГРАМ
В УМОВАХ НУШ»**

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО
НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО
ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА ЗАСОБАМИ ФІЗІОГНОМІСТИЧНОГО ПІДХОДУ**

Ігор Коляда

У сучасному світі могутнім чинником розвитку людини, формування її духовної культури, інтелектуальних і творчих потенціалів майбутнього виступає освіта.

Невідповідність індустріальної освітньої парадигми сучасним соціокультурним викликам вимагає від освітньої системи приведення теоретичних і методологічних засад організації освітнього процесу в умовах Нової української школи.

Педагог сучасної освіти, на думку професора Міжнародного інституту з проблем глобальної освіти Грема Пайка (Торонто), має володіти комплексом здібностей: мислити глобально; бачити світ у всій різноманітності, цікавитися іншими культурами; педагогічна діяльність завжди орієнтована на майбутнє; педагог використовує широкий спектр технологій викладання; зацікавлений у формуванні цілісної особистості; намагається досягти відповідності між способом подачі змісту та самим змістом; створює у здобувачів освіти упевненість у своїх можливостях [3].

Сучасне реформування та зміни в сфері освіти в умовах реалізації концепції Нової української школи спонукають вчителя історії України до пошуку та створення нових способів організації освітнього процесу.

Одним з таких підходів є впровадження інноваційних технологій навчання у практику вчителя історії України.

Історія за своєю суттю є процесом мислення, що опирається на свідчення з минулого; надає можливість людині вільно пересуватися в історичному просторі, озброює її знанням історичного досвіду, що в результаті дозволяє самостійно оцінювати сучасні політичні й соціальні процеси. Тому парадигма сучасної шкільної історичної освіти передбачає набагато більше, ніж пасивне засвоєння фактів, дат, імен та місць.

На сучасному етапові найважливішими цілями освіти в цілому, а історичної – зокрема є: розвиток у здобувачів освіти самостійності та здатності до самоорганізації; вміння відстоювати свою позицію, формування високого рівня громадянської та правової культури; готовність до співпраці, розвиток здатності до

творчої діяльності, толерантність, терпимість до чужої думки, вміння вести діалог, шукати і знаходити змістові компроміси; ініціатива, вміння кооперуватися з іншими, робота в групі і спільне навчання, вміння оцінювати явища і розв'язувати проблеми, планувати, самостійно вчитися, а отже здобувати і опрацьовувати інформацію.

При викладанні історії в контексті реалізації завдань концепції НУШ уроки історії мають сприяти розвитку у здобувачів освіти умінь аналізувати та оцінювати історичні факти, події та явища, визначати їхні впливи на сьогодення.

Сучасний вчитель історії працює в умовах полікультурного та глобалізованого суспільства, що створює відповідні педагогічні проблеми, де «чутливі» теми створюють виклики в його діяльності, сенс якої полягає в необхідності навчати сучасного при вивченні особливостей минулого.

Реалізація нових завдань в контексті реалізації концепції НУШ потребує нових підходів, звернення до особистості здобувача освіти з її потребами та інтересами. Такий підхід у педагогічній літературі дістав назву гуманістичного або пошукового, в основу якого покладено метафору – сприйняття навчального процесу як вільного зростання, розвитку живої істоти. Відповідно до нього, як зазначає сучасний вчений методист О. Баханов, основним завданням учителя є сприяння активізації пізнавальної активності здобувачів освіти, створення умов для їх самонавчання, а не пасивне підкорення вимогам вчителя. Метою навчання історії України має бути не отримання знань як сукупності фактів, теорій та інше, а зміна особистості здобувача освіти внаслідок самостійного учіння [1].

Виходячи з концепції НУШ саме реалізація цих завдань має стати це основою організації навчання історії в школі, що передбачає формування таких практичних умінь та навичок, як знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її, характеризувати явища і процеси суспільного життя, встановлювати зв'язок між подіями та явищами, формулювати, висловлювати та доводити власну думку, робити висновки. Все це вимагає застосування у навчанні дослідницьких методів [5].

Сучасні навчальні програми з історії передбачають реалізацію змістових та міжпредметних змістових ліній. Навчання по змістовим лініям має реалізовуватися через актуалізацію знаннєвих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній інтеграції, позанавчальну діяльність [4].

З метою набуття здобувачами освіти історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до освітньої підготовки здобувачів освіти, є організація дослідницької діяльності на уроці історії України.

У дидактиці під дослідницьким методом (дослідницьким принципом, підходом) розуміється спосіб організації пошукової творчої діяльності здобувачів освіти із розв'язання нових для них проблем. Тобто проблеми вже вирішені суспільством, наукою, але школярам вони ще не відомі. Під час роботи здобувачі освіти знайомляться з основними методами дослідження, які застосовуються в історичній науці, засвоюють доступні їм елементи такої методики, оволодівають уміннями самостійно здобувати нові знання, досліджуючи історичні події й процеси через аналіз документів [1].

Учитель історії України, який здійснює постійний пошук інноваційних методів навчання, для ефективного засвоєння знань та здатності оперувати ними в реальному житті, як спосіб організації самостійної дослідницької діяльності здобувачів освіти може використати уроки-практикуми.

Навчальна програма з історії передбачає обов'язкове проведення практичних робіт. Саме такий вид заняття, як уроки-практикуми створюють найсприятливіші умови для організації вчителем історії дослідницької діяльності здобувачів освіти на уроці історії України [4].

Особливість навчання історії полягає в тому, що воно виключає експеримент у буквальному розумінні, маючи справу з фіксованими у джерелах історичними фактами. Тому здобувачі освіти, зазначає сучасний вчений методист О.Баханов, не можуть безпосередньо впливати на об'єкт дослідження, постійно змінюючи умови, як у природничому експерименті. Але вони можуть аналізувати джерела під різними кутами зору, залучати нові, щоб дійти вірогідних, на їхню думку, висновків [1].

На уроці – практикумі здобувачі освіти не мають можливостей охопити всю багатогранність історичного розвитку, тому, звичайно, йдеться лише про вивчення якоїсь події, історичної постаті, позиції певного діяча щодо події, загальних рис якогось явища тощо. Відтак метою уроку-практикуму, слушно зазначає відомий український методист О. Баханов, є не стільки вивчення певної навчальної теми за допомогою історичних джерел, скільки розвиток певних здібностей, умінь і навичок, пізнавальної активності та самостійності здобувачів освіти [1].

Особливість історії як навчальної дисципліни, безперечно, позначається на змісті, структурі й організації занять. Так, об'єктом дослідження на уроках історії є історичне джерело. Сучасне джерелознавство розрізняє їх сім видів: письмові, речові, етнографічні, усні, лінгвістичні, фотодокументи і фонодокументи [2, с. 45].

Останнім часом коло джерел для дослідження на уроках історії значно розширилося за рахунок внесення до них світлин, карикатур, рекламних плакатів тощо. В основі організації роботи з цим видом історичних джерел є їх самостійний аналіз, який виконується за спеціальним дослідницьким завданням здобувачами освіти. [1].

Одним із таких завдань може бути застосування фізіогномістичного аналізу при вивченні особистості історичної персоналії на уроці історії України.

На межі ХХ і ХХІ ст. історична наука прийшла до висновку, що основним персонажем подій і процесів минулого в усі періоди історії була особа, наділена непересічними організаторськими або інтелектуальними здібностями, громадською ініціативою або активною позицією, обдарованістю, хистом або талантом бути політиком, письменником, митцем. Самореалізація постатей з перерахованими даними, як правило, вписувала їх в контекст доби і на сторінки історичного літопису. Вони ставали історичними через відомі заслуги, досягнення, або неперевірені результати. Тобто персоніфікація минулого, як актуальне завдання сучасних історичних студій, передбачає відтворення галереї відомих діячів не в традиційному висвітленні звичайної біографії, а в поглибленому вивченні особистісно-індивідуального змісту конкретної особи, або групи осіб, зв'язаних між собою родовими, професійними чи іншими зв'язками [6, с. 6].

У цьому контексті не менш пізнавального значення набуває поглиблене вивчення особистісної сутності персоналії на уроці, яка дозволить вчителю пояснити причини і наслідки подій та фактів з історії України. Наш непідробний інтерес до зовнішності людини пояснюється тим, що нерідко буває так, що зовнішність краще передає характер людини, його сильні та слабкі сторони, ніж відгуки і спогади сучасників, висловлювання самої особи, думки істориків. Історичні приклади нас часто в цьому переконують.

Фізіогномістичний аналіз зовнішності історичної персоналії. При такому аналізі історичної персоналії у першу чергу увага звертається на риси обличчя, що характеризують людину як особистість.

Фізіогномістичний аналіз зовнішності історичної персоналії є основою для складання опису історичного діяча. У свою чергу опис є базовою процедурою при організації роботи здобувачів освіти над формуванням уявлень про історичну персоналію та складанням історико-психологічного портрету історичного діяча, коли здобувачі освіти мають розв'язати дослідницьке завдання – відтворити психологічний портрет зображеної особистості й простежити, як індивідуальний характер історичної особи вплинув на її діяльність. Відтворюючи фізіологічний аналіз особистості здобувач освіти може створити певне враження про особу яку досліджує. Він може пізнати ряд таких значень як: соціальний стан, індивідуальні риси зовнішності, характер, темперамент, професійні здібності, моду епохи, уподобання, вдачу. У ширшому понятті забезпечує здобувачеві освіти створити історико-біографічний та історико-психологічний описи.

Так, портретна характеристика на уроці історії України відіграє важливу роль в формуванні уявлення про цілі епохи, періоди та особливості тої чи іншої особи в певний історичний проміжок.

Наведемо ряд прикладів можливих описів історичних діячів, що вивчаються в шкільних курсах історії України, зроблених з використанням фізіогномістичного аналізу: **Микола Гулак** (діяч Кирило – Мефодіївського братства): «Перед нами молода інтелігентна людина, діяльність якої була пов'язана із наукою. В першу чергу про це свідчить відповідний одяг, постава, шляхетне зовнішність і розумні великі очі. Має овальну форму обличчя найбільш поширену. Виділяється його широкий лоб, який з погляду фізіогноміки свідчить про високі розумові здібності, особистість, що підтримує добрі стосунки з оточуючими, і високі кар'єристські здібності. Прямий ніс є свідченням працьовитості, чесності і спокійності характеру, стриманості у поведінці. Виступаюче вперед підборіддя засвідчує впевненість особистості у своїх силах. Так, біографії Миколи Гулака засвідчують, що проаналізовані й окреслені риси обличчя підтверджують факти з його діяльності та його спосіб життя» (історія України, 9 клас). **Йосип Гладкий** (кошовий отаман Задунайської Січі): «Зовнішність Йосипа Гладкого справляла враження заможної людини, вказуючи на його походження з давнього козацького роду. Його округле обличчя, високий опуклий лоб свідчать про розум, мудрість; довгі і вигнуті брови - про відкритість до людей; довгий ніс і вуха з вираженими раковинами, вказують на організаційні здібності особистості, лідерство. Маленькі прищурені сірі очі та лукавий погляд говорить про хитрість, певну підступність, яскраво виражену

схильність до авантюризму, вміння підлаштовуватись під будь-які обставини» (історія України, 9 клас). **Василь Капніст** (поет, драматург, автономіст-радикал). «Обличчя приємне, у вогняних очах і насмішкуватій посмішці відображається кмітливий розум і жвавість характеру. Його погляд впевнений та рішучий. Зовнішність вирізняють великі очі. Як правило, люди з великими круглими очима, згідно з фізіогноміки, мають усі задатки лідера. Їх вирізняє мужність, воля, душевна чутливість. Високі брови засвідчують, що у товаристві такі люди вирізняються люб'язністю. Товщина верхньої губи є свідченням гостроти та веселістю у спілкуванні. Такі люди дуже компанійські. Чим товстішою є верхня губа, тим з більшим задоволенням людина любить товариство, спілкування. Високе чоло свідчення неабиякого інтелекту. Василь Васильович Капніст – самодостатня та волелюбна особистість, яка прагне комфортного життя. Проте особистість трохи сентиментальна, з мрійливими, лагідними очима, тонкими, вразливими рисами» (історія України, 9 клас). **Василь Стус** (поет, дисидент, політичний в'язень): «Портретна світлина засвідчує, що перед нами постає рішуча та впевнена у своїй правоті особистість. Особистість з вольовим характером. Але особистість достатньо нервова, нестримана, спонтанна, яка самобутньо реагує на ситуації-виклики, здатна на активний протест. Високий лоб свідчить про самодостатню, інтелектуально глибоку людину, достатньо талановиту, людину сильної волі, схильної до експансивної реакції та непристосованої до компромісів. Овальна форма обличчя також є свідченням особистості, яка прагне до осмислення навколишньої дійсності, оточуючих. Широкі та густі брови є свідченням того, що їхній носій має власну думку та важко піддається впливу оточуючих. Відтопиреність вух показує, що ця людина не бажає підлаштовуватися під думку інших (ліве – в особистому житті, праве – у професійній сфері). Широке підборіддя та широкий хребет носа також свідчать, що перед нами є вперта та «пробивна» особистість. Великі очі засвідчують таку рису як довірливість. Великі вуха мають ті, хто готовий вислухати. Губи тонкі і стислі говорять про глибокий конфлікті всередині людини. Родимка на лівій щоці говорить про те, що людина володіє талантом, а родимка яка на підборідді свідчить про внутрішню силу. «У Василя дуже характерне обличчя. Коли він розмовляв з друзями, воно сяяло добротою і ставало надзвичайно гарним. Коли ж говорив з ворогом чи ницою людиною, вперед виходило підборіддя, і очі ставали колючими й такими, як у людини, котра бридкується жабою. Він міг не сказати ні слова, але одного такого погляду вистачало, щоб тюремники відправляли його до карцеру «за оскорблення начальства» (В'ячеслав Чорновол). Його психологічну винятковість часто окреслюють влучні метафоричні характеристики на зразок «оголеного нерву» Михайлини Коцюбинської чи «людини без шкіри» Семена Глузмана» (історія України, 11 клас). **Леонід Кучма** (інженер, політичний діяч, Президент України): «Трапецієподібна форма обличчя має багато спільного з трикутною. Для цього обличчя характерний широкий лоб і злегка звужене (але незагострене) підборіддя. Трапецієподібна форма обличчя означає, що він людина інтелігентна, повільна, чутлива, артистична, при цьому йому не притаманний дух борця. Він не любить ставити перед собою високі цілі та, тим більше, за всяку ціну. Не варто забувати, що в характері людини з трикутним обличчям фізіогномісти

ззначають і таку риси, як хитрість. Такі люди не схильні до відданості. Маленькі, глибоко посаджені очі. Маленькі очі – ознака обережності. При прийнятті рішень власники таких очей довго обмірковують ситуацію, ретельно зважують всі «за» та «проти». Такі очі часто належать замкнутим, іноді самовдоволеним людям. Люди з глибоко посадженими очима і чолом, яке дещо нависає над ними, бувають потайні, обережні та мають малодушний характер, але здатні на несподівану агресію. А ще ці люди чутливі, темпераментні й підозрілі. Таких людей краще даремно не сердити. Ще у нього очі тухлі, як у риби, що свідчить про те, що за зовнішнім його спокоєм ховається нестійкість та імпульсивність. Колір очей – світлий сіро-блакитний, а це означає, що нерідко вони приховують обман. Володарі таких очей - цілеспрямовані, не надто сентиментальні люди. Людей зі світлими сіро-блакитними очима не розчулиш сльозами. Іноді вони переживають напади сильного гніву або безпричинної депресії. Але такі перепади настрою зустрічаються вкрай рідко. Найчастіше блакитноокі люди мають спокійний характер, проте одноманітність їх гнітить. У той же час, вони дуже рішучі й розумні, не вдаються до «страусинового методу», якщо у них з'являються проблеми. Навпаки, вирішують їх без зволікання. Але, разом з тим, виявляються безпорадними перед ситуаціями, де розум безсилий. Очі такого кольору є прикметою чутливості та допитливості. Таким людям усе цікаво. Великий м'ясистий ніс, який угорі вузький і поступово розширюється до кінчика. Власники такої форми носа - це, як правило, люди, дуже швидкі в усьому, що вони роблять. Вони швидко думають, а діють ще швидше. Це активні люди, які не витрачають багато часу на обдумування чогось, а відразу приступають до реалізації планів. Часом вони здаються оточуючим надто агресивними. Але вони також є турботливими і чуйними партнерами щодо своєї другої половинки. Трикутна форма ніздрів говорить про скупість та надмірну обережність. Великий рот. Це вказує на людину, що прагне якомога більше втримати біля себе інформації, людей, речей. Такі люди рідко щось упускають у житті. Великий рот зі спадаючими куточками губ свідчить про сильну волю, на таку людину важко чинити тиск. Стиснуті, дещо втягнуті губи видають у людині пристрасть до накопичення, а спілкування з іншими людьми будується суворо з корисливості» (історія України, 11 клас).

Таким чином, застосування фізіогномістичного аналізу, як засобу формування уявлень у здобувачів освіти про історичного діяча на уроках історії України та дослідницька діяльність здобувачів освіти над фізіогномістичним аналізом світлини – портрету історичного діяча допоможе творчому вчителю не тільки урізноманітнити уроки історії України інноваційними підходами та прийомами, але й, збуджуючи інтерес здобувачів освіти до навчального матеріалу, адже в силу специфіки самого навчального предмета історії ми не можемо обійтися без вивчення історичних осіб, аналізу їхньої діяльності та оцінки її результатів, забезпечити реалізацію однієї з ключових цілей Нової української школи – організації освітнього процесу як вільного зростання та розвитку здобувача освіти як особистості, що самостійно мислить, самостійно приймає обґрунтовані рішення та несе відповідальність за них.

Література

1. Баханов О. Дослідницька робота учнів як складова сучасного навчання історії в школі. URL: <https://cutt.ly/AMmHTx2> (дата звернення 22.10.2022).
2. Калакура Я. Структура спеціальних історичних дисциплін як підсистеми історичної науки. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2004. № 11. С. 37-52. URL: <https://cutt.ly/MMmHPmc> (дата звернення 22.10.2022).
3. Lamy S. L. Basic Skills for a World of Transition. *Promising Practices in Global Education: A Handbook with Case Studies* / Ed. by R.E. Freeman. N.Y., 2001.
4. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 22.10.2022).
5. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2006. № 13. С. 6-27. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2006_13_1_6 (дата звернення 22.10.2022).

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Тетяна Ладиченко

В останні роки у зв'язку із пандемією та широкомасштабним вторгненням Росії до України, дистанційне навчання поряд з очним навчанням, широко використовується у системі освіти нашої держави, зокрема у середніх загальноосвітніх закладах. Проте дистанційне навчання має свою специфіку і вчителі під час проведення таких занять повинні використовувати нові методичні прийоми та новий інструментарій.

По-перше, дистанційні уроки історії вимагають значно більшої кількості наочних методів, на відміну від очного навчання де домінують усні методи. Під час дистанційного уроку вчителі мають постійно демонструвати картини, карикатури, меми, фото та відеоматеріали, інші види наочності. Всі етапи уроку супроводжуються відеорядом. Ілюстрації стають джерелами, до яких ставляться питання і які обговорюються. Окремо слід сказати про інтернет джерела, вчителі та здобувачі освіти теж активно використовують їх під час занять та виконання домашніх завдань.

По-друге, для ущільнення матеріалу і виділення в ньому головних складових на уроках мають бути залучені схеми, таблиці, карти та інші види умовно-графічної наочності.

По-третє, дистанційні уроки дають можливість активно використовувати інтерактивні завдання і вправи, розроблені інтернет провайдерами для перевірки та закріплення знань.

Як допомогти вчителю\вчительці в цей не простий час оволодіти сучасними інструментами проведення дистанційних уроків? Значну допомогу викладачам нададуть сучасні підручники історії, які пройшли конкурс і отримали гриф Міністерства освіти і науки України. Нове покоління підручників, створених колективами авторів в останні роки і виданих провідними видавництвами, відрізняється наявністю всіх необхідних елементів для проведення як очного так і дистанційного навчання.

Наведемо приклади з власних підручників, написаних разом з колегами в останні роки, і виданих видавництвом «Генеза». Друковані підручники для 7-го та 8-го класів, вчителі та здобувачі освіти можуть використовувати як під час очного, так і дистанційного навчання. Вони насичені ілюстративним матеріалом, серед якого домінують автентичні картини, гравюри, малюнки, написані в період Середньовіччя або в ранній Новий час. До них зроблені підписи та поставлені запитання і завдання для роботи у парах чи малих групах.

Ці ж підручники в електронному вигляді розміщені на сайті видавництва і вчителі можуть використовувати ілюстрації з них під час своїх дистанційних занять. Наприклад, в підручнику «Всесвітня історія» для здобувачів освіти 8 класу, авторів Тетяни Ладиченко, Ілони Лукач та Наталії Подоляк, з метою розвитку критичного мислення та зв'язного мовлення подані полотна титанів Високого Відродження з відповідними підписами та запитаннями. Зокрема в підручнику розміщена картина Пітера Брейгеля Старшого «Нідерландські прислів'я». Автори пропонують учням\ученицям уважно розглянути полотно і знайти сюжети знайомих прислів'їв, адже народні прислів'я і в Нідерландах і в Україні багато в чому схожі. До іншої картини Пітера Брейгеля Старшого «Селянське весілля», подано завдання порівняти чим селянське весілля в Нідерландах було схоже на весільне застілля тогочасних українців.

Крім надрукованих у підручнику ілюстрацій, автори пропонують скористатися QR-кодами або інтернет посиланнями, поданими у підручнику і подивитися відеоматеріали та виконати завдання до них. Наприклад на с.131 підручника розміщений QR-код і подано завдання переглянути відео «Наука і наукові знання» та відповісти на питання: які природні права людини затвердила епоха Просвітництва? Чи згодні ви з думкою, що провідна роль у просвітництві належить монархам? Відповідь обґрунтуйте.

З метою структуризації та ущільнення матеріалу, в підручниках останніх років активно використовуються схеми та таблиці. Так в підручнику «Всесвітня історія» для 9 класу авторів Тетяни Ладиченко, Сергія Осмоловського, Олександра Мальованого схеми і таблиці розміщені практично у кожному параграфі. Також в кожному параграфі наведені цікаві документи такі як уривки з конституцій, кодексів законів, декларацій, так і приватні документи окремих громадян. До них поставлені питання, які мають допомогти здобувачам освіти створити уявлення про державний устрій тих чи інших країн, основні політичні партії та рухи, особливості життя пересічних громадян.

Новим інструментом у підручнику є хмаринки слів, в яких закодовані різні терміни, визначення, прізвища історичних діячів тощо. В переважній більшості вони

розміщені на початку параграфів з метою актуалізації опорних знань. Автори пропонують попрацювати у парах чи індивідуально, якщо це дистанційне заняття, і розкрити зміст цих фігур.

Одним із завдань шкільних курсів історії є формування гендерної компетентності, хоча в минулому жіночих імен залишилося набагато менше ніж чоловічих. Тому при кожній нагоді автори підручників намагаються виокремити жіночі постаті в історії. Так в підручнику для 7 класу «Всесвітня історія» авторів Наталя Подоляк, Ілона Лукач, Тетяна Ладиченко наводиться приклад візантійської імператриці Феодори. В підручнику вміщено її мозаїчний портрет і подано уривок з «Таємної історії», після прочитання якого здобувачі освіти мають розказати про її вплив на державні справи Візантії.

Важливим етапом навчального процесу є закріплення та перевірка отриманих знань. В означених підручниках автори пропонують на різних етапах уроку використовувати он лайн платформи Learning Apps, Word It Out, Thinglink та інші, на яких створений інтерактивний навчальний контент. Автори підручника після кожного параграфу створили різноманітні інтерактивні вправи такі як інтелектуальні перегони, вікторини, головоломки, сенкани, кросворди, ребуси, анаграми тощо, які можна знайти за поданим у підручнику посиланням. В електронному додатку до підручника пропонуються тематичні перевірки знань теж у вигляді вправ, тестів тощо. Однак використовуючи ці платформи, вчителі самі можуть створити інтерактивні вправи, враховуючи рівень навченості здобувачів освіти кожного конкретного класу.

Сучасним інструментом навчання є проектна технологія. В підручниках для 7, 8 та 9 класів пропонуються різноманітні проекти, зокрема пригодницькі, такі як «плакат думок», «подорож у минуле»; творчі: «шість капелюхів», «броунівський рух», «дискусійне кафе» тощо, а також інформаційні проекти, зокрема за QR –кодом, практично орієнтовані проекти, такі як fishdone та інші. Безумовно, для виконання проектів створюються команди, малі групи і такі технології більш притаманні очному навчанню, проте і в умовах дистанційного навчання метод проектів може бути ефективно використаний.

Окремо слід сказати про роботу з картографічною наочністю. Традиційно знання карт – слабе місце в навчанні історії. В радянський час вчителі користувалися настінними картами, а здобувачі освіти атласами. В 90-х роках на початку двохтисячних видавництво «Картографія» поступово занепало, карти в підручниках малюють художники видавництва і вони все більше переносяться в Інтернет простір. Тому автори підручників включають карти в електронні додатки, дають до них завдання і здобувачі освіти мають можливість детально ознайомитися з визначними морськими експедиціями, освоєнням нових земель, походами хрестоносців чи інших військ, місцями розташування видатних культурних пам'яток.

Таким чином, в сучасних підручниках з історії для середніх загальноосвітніх закладів, передбачені нові інструменти навчання як в очному так і в дистанційному форматі. Наголос робиться на використанні на уроках історії наочності, зокрема відеоматеріалів, цікавих інтерактивних вправ, проектних та хмарних технологій,

різноманітних ігор та дискусій. За допомогою якісних підручників останнього покоління здобувачі освіти зможуть засвоїти знання з шкільних курсів історії, розвинути критичне мислення, отримати навички співпраці в групах, сформувані свою громадянську позицію.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ІСТОРІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Світлана Моцак

Позаурочна робота з історії в НУШ є важливим резервом і засобом формування та розвитку інтересу учнів до історії, успішного оволодіння ними історичними знаннями, вміннями та навичками, формування національної ідентичності, виховання відповідальності не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та людства загалом і надає більш широкі можливості для творчої діяльності як учителів, так і учнів.

Позаурочна робота – широке й багатозначне поняття, яке передбачає проведення різноманітних за змістом, призначенням та способом керівництва занять, які доповнюють і розширюють можливості учнів у засвоєнні змісту освіти та розвитку особистості. Серед специфічних особливостей позаурочної роботи, у порівнянні з урочною, сучасні дослідники називають те, що, на відміну від останньої, вона не регламентується єдиними обов'язковими програмами (програми мають характер рекомендацій). Її зміст, методи й організаційні форми менше регламентовані, аніж у навчальному процесі [5, с. 5].

Позаурочна робота з предмету визначається як організація пізнавальної діяльності учнів на добровільних засадах у позаурочний час та у різноманітних формах, які забезпечують додаткові можливості для розв'язання освітніх, виховних і розвивальних завдань навчально-виховного процесу, зокрема і завдань навчання окремого предмета.

Про важливість навчальної позаурочної роботи свідчать ті функції, які вона виконує в розвитку особистості школяра, а саме: розвиток пізнавального інтересу учнів, поглиблення і закріплення учнівських знань, умінь і навичок, підготовка до самоосвіти і творчої діяльності, поглиблення різнобічних інтересів і здібностей учнів, підвищення ефективності професійної орієнтації школярів, розвиток кращих особистісних якостей підростаючого покоління.

Дослідники вважають, що урочна і позаурочна робота з історії поєднані спільністю мети, завдань та змісту, тобто остання є продовженням, важливою складовою шкільної історичної освіти в цілому [4].

Важливими завданнями позаурочної роботи з історії згідно з нормативними документами щодо функціонування загальноосвітньої школи є сприяння формуванню світогляду майбутнього громадянина демократичного правового суспільства; розуміння основних історичних процесів і тенденцій; вміння

самостійно відшукувати, систематизувати і узагальнювати історичні знання [2, с. 47].

Позаурочне середовище основної школи акселерує процес формування творчих здібностей учнів за допомогою окремих чинників, а саме: інтеграції позаурочної роботи з класно-урочним навчальним процесом; диференціації учнів за інтересами; варіативності форм і привабливості позаурочної роботи шляхом поєднання когнітивної та емоційної сфер; використання та розвитку ініціативи, самостійності, самодіяльності і активності; єдності виховання і самоосвіти особистості учня; співпраці і співтворчості вчителя та учня; використання широких комунікативних та рефлексивних можливостей; культурологічної та творчої спрямованості середовища життєдіяльності учня; сприятливості психологічного клімату в позаурочному мікросоціумі; суспільно-корисної спрямованості позаурочної діяльності [5, с. 167].

Позаурочна діяльність учнів надає більше свободи у виборі засобів і методик, аніж діяльність на уроках. Істотною відмінністю позаурочної роботи від урочної є те, що саме після уроків вчитель має змогу виходити за межі шкільної програми [5, с. 86].

Організація процесу позаурочної навчальної діяльності учнів основної школи потребує використання певних форм, методів, методичних прийомів та засобів навчання.

До форм організації позаурочної роботи з історії фахівці у цій царині відносять проведення історичних вікторин, конкурсів, випуск історичних газет, бюлетенів, проведення дидактичних ігор, проекти тощо. Випуск історичної газети, зазвичай, присвячується певній події: річниці видатного історичного діяча, відкриття, винаходу або як підсумок тижня історії, чи як анонс історичного заходу. Їх оформлення і підбір матеріалів здійснюють учні під керівництвом учителя. Історичний бюлетень випускається частіше, ніж газета. Він доповнює її, оскільки містить оперативний матеріал про цікаві історичні події на даний час. Історичні вікторини можуть бути як елементом історичного заходу, так і самостійним елементом активізації учнів поза уроком. Її зміст складають цікаві запитання або короткі питання з усього курсу історії або окремих розділів. Відзначення переможців здійснюється в рамках історичного заходу [3, с. 8–13].

Таким чином зазначимо, позаурочна робота з історії в НУШ є невід'ємною складовою шкільної історичної освіти, що дозволяє більш повно забезпечити досягнення її освітніх, виховних і розвивальних цілей. Завдання позаурочної роботи знаходяться у тісному взаємозв'язку із загальними завданнями вивчення історії в загальноосвітній школі [2, с. 54].

З огляду на це, одним із основних завдань позаурочної роботи з історії є посилення інтересу учнів до історії як науки. При цьому мається на увазі не проста допитливість, а значно більше – виховання глибокої зацікавленості у вірному осмисленні історичних явищ, усвідомлення історичних процесів у контексті сучасності, розвиток їх інтересу до самостійної пошукової діяльності як засобу формування їх історичної компетентності. У процесі зазначеної роботи зростає інтерес учнів до історичних джерел та їх дослідження, що має непересічне значення для розвитку інтелектуальних і практичних умінь та навичок учнів.

Література

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки [посібник для студентів вищих навчальних закладів] – [видання друге доопрацьоване і доповнене] Дрогобич Коло, 2006. С. 56–58.
2. Довідник вчителя історії, правознавства та етики / Авт.упоряд. О. В. Галегова та ін. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 560 с.
3. Позакласні заходи з історії. / Упоряд. Н. І. Харківська. Харків: Вид. група «Основа». Випуск 2. 2005. 160 с.
4. Пометун О. Методика навчання історії в школі : [посібник]. Київ: Генеза, 2009. 327 с.
5. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі. Кременчук, 2004. 384 с.

КВЕСТИ З ІСТОРІЇ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Андрій Подобєд, Олена Подобєд

Масштабна освітня реформа, яку розпочало наприкінці другого десятиліття ХХІ ст. Міністерство освіти і науки України, увійшла в історію під назвою «Нова українська школа» (НУШ). Її творці ставили за мету «творити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання [...] а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті» [2].

Нова українська школа – це школа, в якій панують співпраця та взаєморозуміння, навчання у ній не лише цікаве, а й ефективне. Використання у навчальному й позанавчальному процесах квестів позитивно вплине на мотивацію та результативність навчання школярів, допоможе їм оволодіти ключовими компетентностями та наскрізними вміннями.

Навчальний квест (від англ. quest – пошук) – це форма організації навчального процесу у вигляді інтелектуального змагання учнівських команд або окремих школярів-квестерів з елементами рольової гри, яка полягає в послідовному виконанні пізнавальних і рухливих завдань.

Сучасні навчальні квести є до певної міри продовженням справи, яку півстоліття тому розпочав американський програміст Вільям Кроутер. Саме тому на початку 1970-х рр. судилося стати засновником жанру пригодницьких комп'ютерних ігор. А першопрохідцем у сфері навчальних квестів, точніше навчальних веб-квестів, можна назвати викладача університету Сан-Дієго (США) Берні Доджема. У 1995 р. він запровадив у навчальний процес використання веб-квестів як найвдалішого, на його думку, способу використання інтернету під час навчальних занять. Тож перші квести існували лише у віртуальному світі. Однак поступово і впевнено зацікавлення квестами настільки зросло, що вони перейшли з екранів персональних комп'ютерів у реальний світ.

Сьогодні квести можуть зайняти свою нішу в Новій українській школі. До них можна звертатися на уроках вивчення нового матеріалу і практичних заняттях, на уроках повторення, узагальнення й тематичного оцінювання. Квести доцільно практикувати й під час проведення позакласних заходів з історії.

Така форма організації навчального процесу як квести є актуальною для сучасної педагогічної теорії та практики. Участь школярів у квестах сприяє активізації їхньої участі в навчальному процесі, підвищує внутрішню мотивацію навчання, розвиває стійкий пізнавальний інтерес школярів, а головне – допомагає усвідомити, як отримані на уроках знання можна ефективно застосовувати тут і зараз у практичній діяльності.

Розв'язування квестових завдань вимагає не лише знань, а й сприяє розвитку логічного мислення, уміння аналізувати й порівнювати, створює умов для застосування знань у нестандартних ситуаціях, вимагає оригінальних і креативних рішень, а також уміння їх оперативно приймати. Більшість квестів має командний характер. Школярі вчаться взаємодіяти, знаходити спільну мову один з одним. У такий спосіб вони здобувають навички комунікації та соціалізації.

Сьогодні у педагогічній літературі виділяють такі різновиди навчальних квестів:

- лінійний – передбачає проходження маршруту та виконання завдань у визначеній послідовності;
- штурмовий (нелінійний) – учасники самостійно розробляють маршрут для розв'язання поставленого завдання;
- замкнена кімната – квест, учасники якого повинні виконати низку завдань для того, щоб отримати можливість вийти з кімнати;
- веб-квест – квест, для розв'язання завдань якого потрібно використовувати інформаційні інтернет-ресурси [3, с. 6].

Сюжети квестів можуть бути різноманітними. Наприклад, детектив, таємнича історія, журналістське розслідування, головоломка, наукове дослідження, подорож у минуле, ніч у музеї, творчий проєкт, пошук певної речі, із виконанням спортивних вправ. Розробляючи відповідно до обраного сюжету завдання, вчитель історії може передбачити використання міжпредметних зв'язків, що допоможе реалізувати ключові компетентності, визначені у «Державному стандарті базової середньої освіти» [1].

З-поміж етапів проведення квестів виокремлюють:

- створення команд (у разі індивідуального виконання – визначення учасників, розподіл ролей (за потреби));
- постановка ігрової мети (ведучий розповідає історію, що має зацікавити та мотивувати учасників, занурити у відповідну історичну епоху);
- ознайомлення з правилами квесту, вручення маршрутного листа;
- проходження маршруту, виконання завдань;
- досягнення мети;
- підбиття підсумків квесту, визначення і нагородження переможців.

Обираючи сюжет і сценарій квесту, вчитель історії має враховувати особливості кожного класу, його вподобання, навчальний і виховний потенціал.

Можна залучати учнів та учениць до написання сценарію, розробки завдань, тематичного оформлення простору, в якому відбуватиметься квест. Переконані, що така співпраця й співтворчість приведе до найкращого результату.

Таким чином, теоретичне осмислення проблеми та багаторічний педагогічний досвід дозволяє авторам зробити висновок, що використання квестів на уроках історії та під час проведення позакласних заходів у НУШ, є обґрунтованим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Використання квестів у навчально-виховному просторі НУШ створить передумови для оволодіння школярами ключовими компетентностями та наскрізними вміннями, визначеними у «Державному стандарті базової середньої освіти», сприятиме створенню позитивного іміджу історії як навчального предмета та позитивно вплине на мотивацію здобувачів освіти.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення 22.10.2022).
2. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 22.10.2022).
3. Подобєд О. Квести на уроках історії. 5 – 11 класи. Київ : Видавничий дім «Перше вересня», 2017. 184 с.

ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ВІДПОВІДНО КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ірина Бондар

Реформуванням системи освіти в Україні ставить низку викликів, що вимагають корінних змін у її змісті й організації освітнього процесу, його методичному забезпеченні, виборі методів, засобів та організаційних форм навчання. Реалізація концепції Нової української школи вимагає центрування уваги на індивідуальності здобувача освіти, його здатності вчитися та більшої міри його залучення до пізнавальної діяльності, що забезпечить ефективність оволодіння системою компетентностей. Упровадження нової концепції передбачає зміни в організації навчання, підвищує увагу до самостійної роботи школярів, її змісту, організаційних форм, мотивації та контролю, вимірювання її трудомісткості, оцінювання ефективності.

Український педагогічний словник тлумачить сутність самостійної роботи як «різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданням вчителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі. Реалізація цих настанов вимагає

від учнів активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних завдань, застосування раніше засвоєних знань» [3, с. 297].

Аналіз фахової літератури з проблеми дослідження вказує на неоднозначність тлумачень означеного дидактичного поняття, невизначеність його категорійної належності. Так, до сьогодні не існує загальноприйнятого трактування сутності самостійної роботи. Наразі, науковці послуговуються терміном «спеціальні завдання» (П. Підкасистий); «вид навчальної діяльності» (К. Баханов); «метод навчання» (О. Малихін, О. Савченко), «форма організації навчання» (О. Мороз); «спосіб роботи учня без безпосередньої участі педагога, але за його завданням» (Б. Єсіпов, І. Унт).

На основі осмислення пропонованих українськими вченими визначень самостійної роботи потрактуємо її як вид пізнавальної діяльності, важливий складник освітнього процесу навчання історії, як умову формування ключових і предметних компетентностей.

С. Гончаренко поділяє види завдань для самостійної навчальної роботи учнів за дидактичною метою на підготовчі, спрямовані на засвоєння нових знань, тренувальні, узагальнююче повторювальні й контрольні. Найбільш широко самостійна навчальна робота учнів застосовуються під час закріплення і вдосконалення знань, умінь та навичок [3, с. 297].

Ураховуючи компетентнісний і діяльнісний підходи до навчання історії, визначені нормативними документами вимоги до організації самостійної діяльності учнів на уроках ми пропонуємо зорієнтувати форми, засоби й види завдань самостійної роботи на ті, що сприяють засвоєнню історичних знань, формуванню предметних умінь та досвіду здійснення самостійної творчо-пошукової діяльності.

Акцентуємо, що пріоритетними формами самостійної роботи учнів на уроках історії ми вважаємо поєднання групової (парна, малі групи за вибором), індивідуальної та фронтальної з наданням переваги виконанню індивідуальних, зокрема ситуаційних завдань та проєктів.

Серед завдань самостійної роботи можна виділити наступні:

- підготувати статті до історичного довідника, електронної енциклопедії Вікіпедії;
- скласти логічно-структурну схему;
- підготувати тематичну віртуальну екскурсію, зустріч, олімпіаду, конкурс; скласти тези статті
- інтерв'ю;
- укласти п'ять тестових завдань з теми;
- підготувати п'ять запитань відомим історикам-дослідникам з Інституту історії АН України для розміщення їх на сайті інституту; – написати твір на тему: «Якби автором підручника з української історії був я...»;
- підготувати інфографіку з теми;
- написати сценарій фільму з теми;
- розробити фейсбук-сторінку історичного діяча;
- провести веб-квест (проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовують інформаційні ресурси Інтернету) тощо.

Окрім зазначених сучасних видів завдань і технологій, доцільним є і використання традиційних (тестування, укладання таблиць, схем, аналіз історичних подій, явищ, процесів тощо), проте із незначними модифікаціями щодо надання незвичної форми, ситуаційного характеру чи зміни засобів і форм контролю.

Пропоновані учням завдання для самостійної роботи сприяють формуванню предметних і ключових компетентностей, охоплюють усі рівні пізнавальної діяльності особистості, передбачають застосування комп'ютерних технологій, посилюють інтерес до вивчення історії. Успішність виконання цих завдань та ефективність самостійної навчальної роботи учнів в цілому, на наш погляд, значною мірою залежить від якості керівництва (організації, корекції, контролю) нею з боку вчителя та його творчого потенціалу.

Отже, розмаїття форм і видів завдань самостійної роботи учнів зумовлене станом розвитку української школи, її орієнтацією на європейські стандарти, впровадженням особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до вивчення історії, нормативними документами, програмовими вимогами до результатів освітньої діяльності учнів, специфікою організації навчання. За нашими переконаннями, головним завданням організації самостійної роботи учнів на уроках історії є використання традиційних та інноваційних форм і методів навчання, які б, доповнюючи один одного оптимізували навчання, становили цілісну систему, адаптовану до особливостей освітнього процесу в умовах сучасних викликів.

Література

1. Бондар І. В. Креативні завдання як засіб формування компетентностей на уроках всесвітньої історії. *Нова педагогічна думка*. 2018. Вип. 3 (95). С. 66-69.
2. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія.. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія.. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11> (дата звернення: 01.11.2022).
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258 (дата звернення: 01.11.2022).
5. Сучасні підходи до історичної освіти. Метод. додаток до навч. посіб. «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.». Львів : НВФ «Українські технології», 2004. 128 с., іл.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Наталія Ігнатенко

Докорінні зміни, що відбулися наприкінці ХХ ст. в усіх сферах сучасного українського суспільства, зумовили нові тенденції та напрями розвитку педагогічної науки і практики на поч. ХХІ ст. Реалізація концептуальних положень Закону України «Про загальну середню освіту» (1999) стала підґрунтям для упровадження компетентнісної парадигми змісту освіти. Концептуально, загальноосвітня модель перестала наполягати на знаннях, уміннях та навичках як ключових її елементах, натомість стала активно оперувати поняттями «компетентність», «компетенції», «розвиток», «творчість» які за своїм змістом сформували дефініцію концепту «компетентнісний підхід в освіті».

Не зважаючи на широке обговорення окреслених проблем у середовищі педагогічної громадськості, появу низки наукових праць присвячених особливостям організації інноваційного навчання та технологізації освітнього процесу, чимало педагогів критично поставилися до такого роду оновлень, надаючи перевагу усталеному імперативному виду навчання, зрідка розбавленому елементами проблемності та варіативності.

Разом із тим аналіз наявного арсеналу педагогічних інновацій, розроблених та адаптованих до особливостей навчання історії у закладі загальної середньої освіти, дослідження зарубіжних та вітчизняних педагогів (Р. Джонсона, К. Сміта, К. Баханова, В. Беспалька, Т. Вольфовської, В. Монахова, О. Пишко, О. Пометун, Г. Сазоненка, Л. Пироженка, Т. Туркота, О. Уварова, І. Сербіна, та ін.), власний практичний досвід, дозволяють говорити про якісні переваги у застосуванні інтегрованого підходу до методики навчання базових предметів в умовах інноваційного середовища сучасного закладу загальної середньої освіти (далі ЗЗСО). В контексті історичної освіти таким засобом інтеграції може виступати інтерактивне навчання.

Термін інтерактивне навчання відносно новий. Вперше його було вжито у 1975 р. німецьким дослідником Г. Фріцом, який репрезентував інтерактивне навчання як динамічну модель взаємодії між учасниками освітнього процесу, побудовану на принципі єдності пізнання та діяльності і здатну до трансформації під впливом змінних обставин навчального середовища [2, с. 6].

Розглядаючи інтерактивне навчання через призму єдності усіх його компонентів (чого вимагає від нього статус технології), дидакти кін. ХХ – поч. ХХІ ст. акцентують увагу на перевагах його організаційно-цільової складової та механізмах засвоєння знань і способів навчальних дій які максимально розкриваються в умовах чітко спланованої спільної діяльності у режимі діалогу/полілогу [2; 3; 4; 5; 6]. Водночас, інтерактивне навчання характеризується ними як складова процесу трансформації змісту освіти, скерована у напрямку формування гуманістичних цінностей і життєвих навичок особистості учнів ЗЗСО [4; 6; 7; 8; 9].

Виходячи із перелічених теоретичних узагальнень, інтерактивне навчання можна дефініціювати як навчання через дію та особистий досвід. Включаючи в себе процес осмислення, рефлексії та застосування комплексу набутих знань, умінь та навиків, воно дозволяє його учасникам самостійно розв'язувати складні загальноосвітні проблеми, а відтак, переходити від ролі спостерігача і споживача освітніх послуг у розряд самобутнього творця інтелектуального продукту.

Застосування теоретичних основ інтерактивної педагогіки на практиці зумовлює потребу у трансформації загальнодидактичної моделі у вужчу – технологічну. З цієї позиції інтерактивне навчання набуває особливих – вузькоспеціалізованих ознак моделювання навчального процесу.

Характерною особливістю будь-якої дидактичної технології є її орієнтація на кінцевий результат. Тобто, спочатку педагог повинен визначитися чого він хоче, і лише після цього добирати найбільш придатну для досягнення поставленої мети технологію навчання. Такий підхід зумовлює потребу в адаптації будь якої дидактичної моделі до особливостей конкретної навчальної дисципліни. Зокрема, обираючи інтерактивну технологію навчання історії у ЗЗСО, учитель повинен враховувати особливості структури навчальної дисципліни, вимоги державного стандарту до рівня навченості учнів з предмету. Відповідно до цього визначатиметься теоретична та практична мета навчального заняття.

При вивченні історії мета зумовлюється не лише розширенням загального кругозору з предмету, а й набуттям учнями предметних компетентностей. Це означає, що вивчаючи ту чи іншу тему, учень не просто повинен засвоювати історичні знання на рівні факт–теорія, але й усвідомити як застосувати їх на практиці. Для досягнення цієї мети, самих лише теоретичних знань не достатньо, учень повинен набути ряд спеціальних умінь. Зокрема: переконливо доводити свою думку до оточуючих; чітко структурувати теоретичний матеріал, визначати у ньому головну ідею; пояснювати, спираючись на наявні засоби навчання; усвідомлювати закономірності розвитку історичних подій у часі та просторі; володіти навиками роботи з історичним джерелом. Крім того, специфіка історії як науки вимагає від учнів, ще й системного історичного кругозору – сприймання історії як сукупності причинно-наслідкових зв'язків, взаємозалежності фактів і теорії, принципів і процесів.

Інтерактивна модель навчання в повній мірі спроможна забезпечити розв'язання окреслених завдань. Її перевага – у реалізації одного з головних принципів дидактики – «навчаючи інших – навчаюся сам». У світлі останніх реформ, цей принцип набуває особливого значення. Сучасний ЗЗСО переходить на технологічний підхід у навчанні, що зумовлює потребу в кваліфікованих педагогах, які б крім теоретичного знання предмету, могли забезпечити практичну реалізацію навчально-виховного процесу на засадах інноваційної педагогіки. Тому, використовуючи інтерактивну технологію навчання, учитель не лише урізноманітнює теоретичні можливості засвоєння навчальної дисципліни, а й формує перспективний досвід використання інноваційних технологій в практиці сучасного уроку історії.

Проведене нами дослідження концептуальних характеристик інтерактивного навчання як напрямку модернізації шкільної історичної освіти на початку XXI ст. дозволяє зробити висновок про його ефективність при навчання при вивченні історії у ЗЗСО. До основних переваг технології віднесемо: відповідність задекларованим загальноосвітньою реформою «Нова українська школа» базовим принципам особистісно-орієнтованого навчання і партнерської педагогіки; здатність до формування в учнів загальнонавчальних та предметних компетентностей; розвиток ініціативи, незалежності, уяви, самодисципліни, співпраці з іншими учнями; можливість реалізації загальної стратегії розвитку єдиного державного освітнього простору, критеріальні параметри якого відображені в доктринах, концепціях розвитку і стандартах освіти України.

Література

1. Литньова Т. В. Періодизація історії розвитку змісту загальної середньої освіти (30-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42973351.pdf>
2. Пометун О. Інтерактивні методики та системи навчання. Київ: Шкільний світ, 2007. 112 с.
3. Пометун О. І., Побірченко Н. С., Коберник Г. І., Комар О. А., Торчинська Т. А. Інтерактивні технології: теорія та методика. Умань-Київ. 2008. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/377/1/interakt_tehn_teor_met.pdf
4. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії. Київ: Генеза, 2004. 150 с.
5. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Донецьк: Юг-Восток, 2005. 384 с.
6. Ігнатенко Н. Інтерактивне навчання як тенденційна характеристика процесу модернізації шкільної історичної освіти на поч. XXI ст. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка.* 2021. № 1. С. 84-89.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ

Лілія Кашуба, Катерина Дмитренко

У зв'язку з повномасштабною військовою агресією російської федерації проти України Міністерство освіти і науки України вирішили внести зміни та оновити зміст навчальних програм багатьох шкільних дисциплін на 2022/2023 навчальний рік. Тому було запропоновано 11 типових освітніх програм для реалізації громадянсько-історичної освітньої галузі у 5-х класах НУШ (наказ МОН від 12.07.2021 № 795) [3].

У навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин, тому учитель самостійно може обирати час, необхідний для опрацювання кожного розділу. Для організації навчання історії та громадянської освіти в 5 класі мають активні й інтерактивні методи та види навчальної діяльності, зокрема:

- навчально-пізнавальна (розуміння систематизація інформації);
- дослідницька (аналіз різних видів джерел);
- пошукова (пошук інформації та розрізнення фактів від суджень);
- творча (перетворення інформації з однієї форми в іншу, самостійне генерування інформації);
- проєктна (планування та реалізація власної діяльності);
- моделювальна (створення імітаційних моделей життєвих ситуацій для їх подальшого аналізу та вирішення);
- інтерактивна (долучення до різних форм колективної взаємодії задля досягнення спільної мети);
- дискусійна (самостійне оцінювання, сприймання оцінки інших та формування узагальненої позиції) [2].

Серед методів продуктивного навчання слід віддавати перевагу дослідницьким та ігровим прийомам. Уроки історії мають перетворитися на своєрідні дослідницькі лабораторії чи дискусійні клуби, де кожен учень матиме можливість самостійно чи в групі вивчати суспільно-історичні явища та процеси, висловлюючи думки, аргументуючи свою позицію, розмірковуючи вголос чи письмово, ділячись особистим досвідом і враженнями. Оцінювання учнів 5 класу здійснюється на основі очікуваних результатів навчання, передбачених відповідною типовою навчальною програмою:

- мінімальний обсяг знань, необхідних для навчання учня відповідно до його індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей;
- основні навички та вміння, формування / розвиток / удосконалення яких передбачено програмою;
- ціннісне ставлення учня до досліджуваних історичних, суспільних і життєвих явищ і подій.

У 2022/2023 навчальному році уроки історії в 6-11 класах проводитимуться за оновленою навчальною програмою «Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи» (наказ МОН від 03.08.2022 № 698) [4]. «Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас»; «Історія України. 7-9 класи»; «Історія України. 10-11 класи»; «Всесвітня історія. 7-9 класи»; «Всесвітня історія. 10-11 класи». Для учнів старшої школи також рекомендовано інтегрований курс «Історія: Україна і світ. 10 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Було рекомендовано провести діагностику навчальних досягнень учнів шляхом організації різних видів учнівських занять та/або педагогічного спостереження. У календарно-тематичному плануванні слід передбачити для такої роботи оптимальну кількість часу, ущільнивши новий зміст. А підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованими основами, зошити для контролю та/або

корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи МОН [1].

Через повномасштабну війну Україна переживає найважчі випробування за весь час своєї незалежності. Тому теми на уроках історії присвячені:

- націоналізація України та утвердження українських національно-демократичних цінностей;
- історія боротьби за українську державність та протистояння імперській колоніальній політиці Московії-Росії;
- вивченню тенденцій розвитку української культури;
- усвідомлення важливості історичної пам'яті для становлення та розвитку демократичного суспільства тощо;
- створення чіткої концептуальної системи, яка не дозволить ворожій пропаганді підмінювати поняття та маніпулювати свідомістю.
- До навчальних планів предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» внесено суттєві зміни, зокрема:
 - включено погляд на Союз Радянських/ Советських Соціалістичних Республік як на тоталітарну державу імперського типу;
 - під час вивчення Української революції наголошено на подіях 1917– 1918 рр.;
 - акцентовано увагу на понятті «українська політична нація»;
 - увиразнено використання комуністичною владою голоду як політичного знаряддя;
 - включено сюжет про національне державотворення ХХ ст. у країнах Балтії, Білорусі та Закавказзя;
 - передбачено повний (окремим навчальним блоком) розгляд російсько-української війни, що розпочалася в 2014 р. [2].

За навчальною програмою «Основи правознавства. 9 клас» здійснюватиметься вивчення предмету затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 № 698 [4], та програмою «Правознавство (профільний рівень). 10–11 класи». Де програма містить низку змін, зокрема:

Введено нові питання та теми для практичних занять, присвячених надзвичайному та воєнному стану. Особливу увагу було приділено змісту правової та адміністративної специфіки адміністративно-правових систем, правам військового начальства та військового управління під час воєнного стану, правовим основам національного опору та забезпечення участі цивільного населення в захисті України. Також рекомендовано актуалізувати теми щодо правового та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, правового статусу біженців та осіб, які потребують тимчасового захисту та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [1].

Слід починати з розгляду таких фундаментальних цінностей, як людська гідність, свобода, рівність і справедливість, акцентуючи увагу на тому, що людина є найвищою цінністю демократичного суспільства. Студенти повинні звернути увагу на соціальні передумови права, що виникають на основі соціального консенсусу,

заснованого на моральних уявленнях і релігійних принципах. Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних занять слід використати напрацювання 23 міжнародних організацій, зокрема ООН, Ради Європи та ОБСЄ. Слід звернути особливу увагу «Керівним принципам освіти в галузі прав людини для систем середньої школи», які містять конкретні рекомендації щодо впровадження освіти з прав людини у закладі загальної середньої освіти. Також невід'ємною частиною роботи вчителя правознавства також є постійний моніторинг нових сучасних концепцій у розвитку теорії права, стандартів захисту прав людини, навчання учнів основним принципам, доктринам та інститутам, що лежать в основі прав людини та основних свобод.

На 2022/2023 навчальний рік реалізувалося оновлення навчальної програми «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 03.08.2022 № 698) [4]. Де навчальна програма містить низку змін тем практичних занять, які передбачають застосування набутих учнями знань й навичок. Наприклад, учням можна запропонувати:

- розробити проєкт;
- підготувати плакат, лепбук;
- скласти петицію;
- написати лист-звернення;
- взяти участь у соціально значущих акціях громади тощо.

На підсумковому оцінюванні важливо враховувати практичні роботи учнів, навчальні проєкти, виконання тестових завдань та письмових робіт (написання есеїв, створення інфографіки, таблиць, діаграм, аналіз текстових та візуальних джерел та ін.).

З метою отримання практичних навичок та компетентностей для життя у закладі освіти може бути запроваджено інтегрований курс «Культура добросусідства». Він може бути введений у будь-якому класі як курс за вибором учнів за рахунок годин варіативної частини навчального плану (35 годин на рік), як гурткова робота або як частина позакласної роботи. Заняття можуть проводити вчителі-предметники, шкільні психологи, соціальні педагоги та бібліотекарі (за умови відповідної методичної підготовки).

Література

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Додаток 9.: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/XMvYOTJ> (дата звернення: 29.10.2022).

2. Рекомендації для викладання навчальних предметів: історія, основи правознавства, громадянська освіта : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/xMmJpmU> (дата звернення: 29.10.2022).

3. Наказ МОН № 795 від 12.07.2021 року. Про надання грифа модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти : веб-сайт. URL : <https://cutt.ly/KMmJqMz> (дата звернення: 29.10.2022).

4. Наказ МОН № 698 від 03.08.2022 року. Про надання грифа оновленим навчальним програмам: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/3MmJyCF> (дата звернення: 29.10.2022).

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Дмитро Кмець, Лариса Слінченко

Пріоритетом становлення України як незалежної, демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства визначено утвердження європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя, насамперед у сфері науки, освіти, культури і духовного розвитку української нації. Саме тому державна політика спрямована на імплементацію норм європейського права, зокрема в національне законодавство. Чинне місце у цьому процесі посідають загальноєвропейські норми щодо основних компетенцій (для надавачів послуг з освіти та професійної підготовки та самих осіб, що навчаються) з метою створення узгодженої структури європейських еталонних рівнів у результаті проведення державних реформ, викладені, зокрема, у Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року [10]. Рекомендації визначили 8 ключових компетентностей, якими має оволодіти кожний учень. Компетентність трактується як «динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [7, 10].

У 2016 році в Україні схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Документ визначає, що важливим завданням Нової української школи (далі – НУШ) є виховання патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини, розв'язання якого можливе лише за умов реалізації компетентнісного підходу [7].

Зрозуміло, що в освітньому процесі кожен вчитель через навчальний предмет, особистий приклад тощо тією чи іншою мірою має формувати всі визначені компетентності. Проте особлива, на нашу думку, роль належить вчителям гуманітарного спрямування, де найбільша увага має приділятися формуванню компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури, а також соціальній та громадянській компетентності.

Компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури передбачає здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність

передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Соціальна та громадянська компетентності включає усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, у професійній діяльності тощо. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

Формуючи вище зазначені компетентності кожен учитель історії має ознайомлювати учнів з нормативно-правовою базою регулювання різних видів діяльності, пов'язаних з історичними дослідженнями.

Таким чином, запорукою успішної дослідницької діяльності в будь якій сфері є знання та застосування норм та правил, якими регулюється ця діяльність.

Це не лише позбавить можливих помилок, а й виведе дослідника на новий, якісніший рівень досліджень та їх результатів. Не є винятком є дві нерозривно пов'язані науки історія та археологія.

Сьогодні значна увага приділяється археологічній діяльності, як безпосередньому інструменту отримання знань про нашу історію.

На сучасному етапі значна кількість істориків, краєзнавців та й просто небайдужих до пам'яті пращурів людей, проводять свої власні археологічні дослідження – не з метою наживи, а з метою відкрити завісу того чи іншого пласту історії, зберегти його.

Як наслідок, виникає необхідність мати хоча б мінімальний багаж знань про основні правила здійснення такої діяльності. Адже це те саме, що виїхати на жваву автостраду, не знаючи правил дорожнього руху.

Таким чином, ми підходимо до питання (проблеми), а з чого ж складаються правила проведення археологічних досліджень, що вони говорять, і де їх знайти.

Структура нормативної бази проведення археологічних досліджень в Україні складається з Конституції України, кодексів України, законів України, міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України з питань охорони археологічної спадщини та підзаконних нормативно-правових актів [3, 8, 9]. Це, насамперед, Земельний кодекс України, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини»; Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (ратифікована у 2003 році) [4, 2, 1, 5].

Так, Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (далі – Закон) - профільний нормативно-правовий акт, що безпосередньо визначає терміни, порядок та умови археологічної діяльності. Він регулює відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини України – невід'ємної частини культурної спадщини людства, вразливого і невідновлюваного джерела знань про історичне минуле, а також визначає права та обов'язки дослідників археологічної спадщини» [1].

Відомо, що дослідження археологічної спадщини України є одним із основних джерел формування цілісної картини про минуле нашого народу. А у випадках відсутності письмових джерел тієї чи іншої епохи, археологія стає єдиним інструментарієм та джерелом відтворення важливих історичних подій. У цьому

контексті є важливим правильне трактування вчителем основних понять в галузі археології та археологічних досліджень, зокрема, таких як: археологічна спадщина, пам'ятка, розвідка, розкопки, охорона археологічної спадщини.

Тому, на нашу думку, під час дослідження або викладання вітчизняної історії досліднику/викладачу/вчителю обов'язково необхідно знати, пам'ятати, керуватися та звертатися до основоположних понять процесу здійснення археологічних досліджень, визначених Законом і наведених нижче.

Археологічна спадщина України – сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини [1].

Об'єкт археологічної спадщини – місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного та етнографічного погляду і повністю або частково зберегли свою автентичність [1].

Археологічна розвідка – вид наукового дослідження археологічної спадщини, не пов'язаний з руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення товщини культурного шару) об'єкта археологічної спадщини і спрямований на виявлення, локалізацію (картографування), інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини, уточнення даних про вже відомі об'єкти археологічної спадщини [1].

Археологічні розкопки – вид наукового дослідження археологічної спадщини, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта археологічної спадщини, що здійснюється шляхом систематичного обстеження земної чи підводної поверхні та включає земляні і підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування досліджуваного об'єкта [1].

Охорона археологічної спадщини – комплекс заходів, що здійснюються відповідно до законодавства органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, громадянами, спрямованих на ведення обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікацію, картографування, державну реєстрацію), захист, збереження, належне утримання, відповідне використання, консервацію, реставрацію, реабілітацію та музеєфікацію об'єктів археологічної спадщини, а також поширення знань про археологічну спадщину [1].

Пам'ятка археології – археологічний об'єкт національного або місцевого значення, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [1].

В результаті, оперуючи та звертаючись до вказаних понять, визначених статтею 1 Закону, дослідник (краєзнавець, історик, археолог, викладач) постійно залишається в правовому полі, що регулює один із різновидів (напрямків) дослідницької діяльності – археологічні дослідження.

Перебуваючи в правовому полі та керуючись його нормами у своїй діяльності дослідник/викладач досягає двох найважливіших цілей:

1) Подальше збереження археологічної спадщини України і примноження її об'єктів (археологічних предметів);

2) Прищеплює учням знання про норми, правила та цілі археологічних досліджень, що створює у них майбутній морально-етичний базис, який сприяє збереженню археологічних об'єктів зокрема та археологічної спадщини в цілому.

Теоретичний аналіз основних положень одного з нормативно-правових актів, регулюючих археологічну діяльність, дозволяє зробити висновок, що ці норми служать не тільки засобом вирішення конфліктних ситуацій (судових розглядів), але й виконують роль регулятора, знання про який і дії відповідно до нього дозволяють громадянам, зацікавленим у збереженні національної археологічної спадщини зробити свій внесок.

Література

1. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення 06.10.2022).
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 06.10.2022).
3. Закон України №2518–VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2518vi-11946> (дата звернення 09.10.2022).
4. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 06.10.2022).
5. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення 06.10.2022).
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.10.2022).
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 06.10.2022).
8. Олейнічук О. М. Нормативно-правова база охорони пам'яток археології. URL: https://legal-science.at.ua/publ/normativno_pravova_baza_okhoroni_pam_jatok_arkheologiji/1-1-0-14 (дата звернення 09.10.2022).
9. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
10. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення 06.10.2022).

ІСТОРИЧНА ПЕРСОНАЛІЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У 5 КЛАСІ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА (НА ПРИКЛАДІ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА УПА РОМАНА ШУХЕВИЧА)

Ігор Коляда, Софія Іжук

Концепція Нової української школи визначає ключові пріоритети в організації освітнього процесу, які мають забезпечити можливості здобуття учнями/ученицями ключових компетентностей, формування наскрізних умінь та сприяти вихованню ціннісних орієнтирів [5].

З 1 вересня 2022 р. навчання учнів 5 класів закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за новим Державним стандартом базової середньої освіти (далі – Державний стандарт), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Виконання вимог Державного стандарту, є обов’язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів, форм власності. Упровадження Державного стандарту спрямоване на зміни в організації освітнього процесу, які мають забезпечити можливості здобуття ученицями/учнями ключових компетентностей, формування наскрізних вмінь та сприяти вихованню ціннісних орієнтирів відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Державний стандарт базової середньої освіти конкретизує вимоги до кожної з освітніх галузей, дотримання яких є обов’язковим у реалізації освітніх завдань. Метою громадянської та історичної освітньої галузі визначається розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв’язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Для реалізації Державного стандарту Міністерством освіти і науки України затверджено «Типову освітню програму для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235), що поетапно впроваджуватиметься з 2022/ 2023 навчального року. Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту з переліку назв навчальних предметів та інтегрованих курсів, визначених Типовою освітньою програмою, різними авторськими колективами створено 11 модельних навчальних програм, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» зі змінами) [6].

У системі навчальних курсів громадянської та історичної освітньої галузі в 5 класі Нової української школи передбачає використання різних варіантів модульних навчальних програм: «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас», інтегровані курси «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 клас», «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи». Підходи кожної з модельних

програм втілюються в авторських підручниках та додаткових навчально-методичних матеріалах [5].

Більшість авторських підручників для 5 класу (Т. В. Бакка, О. В. Желіба, Т. В. Мелещенко, Є. Д. Ашортія. *Вступ до історії України та громадянської освіти*. Київ, УОВЦ «Оріон», 2022; В. Могорита, О. Савко, Ю. Шимон. *Вступ до історії України та громадянської освіти*. Київ, «Грамота», 2022; О. Мокрогуз, А. Єрмоленко. Київ, «Академія», 2022; І.Я. Щупак, О.В. Бурлака, І.О. Піскарьова, А.Л. Посуньо. *Вступ до історії України та громадянської освіти*. Київ, «Оріон», 2022 та інші) передбачають вивчення тем «Боротьба за українську державність у ХХ столітті», «За волю України зі зброєю в руках», «Як українці боролися за свою свободу в роки Другої світової війни» тощо.

Зміст навчальних дисциплін для 5 класу спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу. Змістовий матеріал у цьому курсі відповідає модельним навчальним програмам [6].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів із вказаної освітньої галузі передбачають, що учень мислить історико-хронологічно, геопросторово, критично, системно, встановлює причинно-наслідкові зв'язки та взаємозалежності між подіями, явищами і процесами, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, дотримується демократичних принципів тощо [3].

П'ятикласники уперше знайомляться з історією як навчальним предметом, тому головними завданнями курсу є: формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження; розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації до його вивчення. Пріоритетним у навчальній діяльності є формування базових елементів ключових компетентностей.

Реалізація цих завдань потребує врахування особливостей навчальної діяльності п'ятикласників. Так, для колишніх випускників початкової школи різко збільшується кількість інформації, змінюються методи навчання, водночас у силу вікових психологічних особливостей у ще значною мірою конкретно-образне мислення, тож для підвищення ефективності їхнього навчання необхідним є широке використання різноманітних видів наочності на уроках: ілюстрацій, портретів, репродукцій, творів живопису, схем, таблиць тощо. Разом з тим в освітньому процесі НУШ визначається пріоритетним розвиток логічного, системного, критичного і творчого мислення та формування практичних навичок [1, с. 8-10].

Передумовою ефективного освітнього процесу у 5 класі в умовах НУШ є чергування різних форм діяльності здобувачів освіти. Серед методів навчання доцільно надавати перевагу практичним та дослідницьким, організовувати творчу, пошукову та проєктну діяльність школярів. Діяльнісний підхід реалізується і через залучення різноманітних ігор в навчальний процес, адже гра допомагає підвищити

зацікавленість, урізноманітнити процес навчання та застосувати отримані знання у нетиповій ситуації.

Розкриття цих тем включає в себе також розгляд питань, пов'язаних із національно-визвольною боротьбою українського народу, його протистоянням нацистському та сталінському тоталітарним режимам. Зокрема, висвітлюючи питання України та українців у Другій світовій війні, у боротьбі за Українську державність у ХХ ст. авторами ряду підручників подано навчальний матеріал присвячений героїчній боротьбі вояків Української повстанської армії, висвітлюючи який вчитель не може оминати і постать її командира Романа Шухевича (Тараса Чупринки).

Формуючи уявлення у здобувачів освіти про бойові звитяги Української повстанської армії, вчитель може використати методичний прийом розповіді: «Під час війни Німеччини проти Радянського Союзу за ініціативи Організації українських націоналістів була створена Українська повстанська армія. Офіційною датою її заснування вважається 14 жовтня 1942 р. Вона боролася за незалежну Українську державу проти нацистів і більшовиків. Проти загонів УПА, котрі вели партизанську війну і мали криївки у лісах, радянська влада посилювала війська та спецслужби, переслідувала тих людей, які мали зв'язки з повстанцями, поширювала неправдиву інформацію про них. Ця боротьба тривала ще понад десять років після закінчення Другої світової війни. Однак сили були нерівними; у боях загинули тисячі повстанців, в тому числі і головний командир УПА Роман Шухевич. Більшість патріотів згодом були ув'язнені та засуджені радянською владою».

З метою активізації пізнавальної діяльності, формування образності та налітності мислення у ході цієї діяльності вчитель може запропонувати рольову гру «Підпільник-шифрувальник, поділивши клас на групи і запропонувавши» їм на виконання таке завдання: «Складіть ребус на імя Роман Шухевич», та назву «Українська повстанська армія». Команди за встановленим часом виконують завдання методом мозгового штурму, а потім колективно обговорюють який із запропонованих варіантів є ліпшим.

Формування уявлення у 5-класників про самого командира УПА Романа Шухевича вчитель здійснює за допомогою прийому картинного опису з використанням портрету. Цей методичний прийом сприяє створенню конкретних образних уявлень про історичного діяча, відображає риси його особистості, передає особливості епохи (через костюм, зачіску, обстановку тощо). Так, на уроці вчитель може використати один з найвідоміших портретів Р. Шухевича, виконаний повстанським художником Нілом Хасевичем. Здобувачів освіти у 5 класі варто ознайомити з біографією митця. З цією метою вчитель використовує прийом образної розповіді та презентаційні слайди, демонструючи їх на мультимедійній дошці, в яких зазначається така інформація, що Ніл Хасевич, родом із Рівненщини, ще у дитинстві внаслідок нещасного випадку отримав інвалідність, проте зміг отримати вищу освіту художника і завдяки своєму таланту здобув міжнародне визнання. Згодом він вступив до лав українських повстанців, де продовжував творити навіть у криївках: виготовляв листівки, карикатури, військові нагороди,

портрети повстанських командирів. Там Ніл Хасевич і загинув від рук радянських спецслужб [4].

Використовуючи можливості мультимедійної дошки, можливостей смартфонів, п'ятикласникам пропонується розглянути графічний портрет роботи Ніла Хасевича «Роман Шухевич». Демонстрацію якого вчитель супроводжує прийомом картинний опис: «На портреті зображено чоловіка середніх років у військовій формі. У нього довгасте обличчя, високо піднята голова та зосереджене обличчя. Однією рукою за ременем він тримає пістоль, а іншою – бінокль, що є одним з атрибутів військового командира. Позаду нього розміщено українські національні символи. А так описував Романа Шухевича його охоронець: «красивий, горда постава, відкрите приємне обличчя, обрамлене хвилястим руським волоссям. Ретельно виголений і акуратно зачесаний, він усім своїм виглядом справляв враження надзвичайного педанта...» [2, с. 444].

Формування уявлення про історичну персоналію Романа Шухевича, дозволяє вчителю використати такий засіб навчання історії як драматизація та театралізація, направлені на формування креативного мислення, підвищення образності навчального матеріалу, наближення історичного минулого до сьогодення. З цією метою вчитель організовує зі здобувачам освіти рольову ситуацію «Моя випадкова зустріч із Шухевичем». З цією метою вчитель організовує перегляд фрагменту фільму «Нескорений» (копродукційний українсько-американський художній фільм 2000-го року кінорежисера Олесь Янчука) та формулюючи так завдання: варіант А. «Скористуємося машиною часу. Ви – агент радянської розвідки і зустрілися із Романом Шухевичем», варіант Б. «Ви – український патріот – підпільник, що знав Романа Шухевича гімназійного періоду», Варіант В. « Ви- іноземний журналіст, що прибув у Львів, в який щойно увійшли радянські війська» підготуйте відповіді на такі запитання та виконайте такі завдання: Яким у Вашій уяві постає провідник українських повстанців? Опишіть його риси обличчя, одяг, зброю, емоції, поведінку. Наскільки портретний образ Р. Шухевича відповідав Вашому уявленню про командира УПА?».

Розвитку практичних компетентностей та творчого мислення у п'ятикласників сприятиме така рольова ситуація «Прес-конференція з командиром УПА». Клас поділено на команди: західні іноземні журналісти, радянські журналісти, командир УПА, вояки УПА, лідери ОУН «Уявіть, що Ви – журналісти. Складіть варіанти запитань для інтерв'ю з головнокомандувачем УПА Романом Шухевичем та учасниками прес-конференції». Учасники готують відповідні спічі. Таку гру вчитель готує і організовує заздалегідь.

Використати тему «УПА» на уроці історії у 5 класі вчитель може також при вивченні тем «Чому у світі та Україні зберігають пам'ять про війну», «Історична пам'ять. Формування історичної пам'яті. Культура пам'яті», «Історична пам'ять та історичні пам'ятки» (*підручники О. Пометун, Ю. Малієнко, Т. Ремех. Досліджуємо історію і суспільство. Київ, «Освіта», 2022; І.Я. Щупак, О.В. Бурлака, І.О. Піскарьова, А.Л. Посуцько. Вступ до історії України та громадянської освіти. Київ, «Оріон», 2022; Щупак І. Я. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти*

(інтегрований курс) / І. Я. Щупак, Н. С. Власова, В. О. Кронгауз, В. А. Павловська-Кравчук, Д. О. Секиринський. Київ: УОВЦ «Оріон», 2022) тощо.

Учитель у ході прийому пояснення зазначає здобувачам освіти, що історична пам'ять як уявлення про спільне минуле народу включає також сприйняття певних історичних постатей, героїв. Вагоме місце в історичній пам'яті українців займають воїни УПА та зокрема їхній відважний командир – Роман Шухевич. Прагнучи підвищити емоційне сприйняття навчального матеріалу, забезпечити його зв'язок з повсякденням, вчитель пропонує п'ятикласникам звернутися до творів усної народної творчості, в яких передано пам'ять про українських героїв та ставлення до них простого люду. Про командира УПА Романа Шухевича (псевдонім Тарас Чупринка), при цьому зазначаючи у ході своєї розповіді, що український народ, прагнучи зберегти для преїдешніх поколінь, в умовах жорстокого терору та заборон на саму згадку про УПА чи Р.Шухевича, склав численні легенди, перекази, пісні. Часто ім'я Р.Шухевича фіксувалося у повстанських колядках, які дійшли й до нашого часу. Так, наприклад: «Нова радість стала, яка не бувала, Бо УПА на командира Чупринку дістала...». До цього ж твору запитання для школярів: «Поміркуйте, чому таким було ставлення народу до Шухевича та повстанців?».

Історична пам'ять зафіксована також у пам'ятниках, меморіалах, у поштових марках, пам'ятних монетах, сувенірах тощо. Вчитель може запропонувати школярам розглянути поштову марку, присвячену 100-й річниці від дня народження Романа Шухевича (випущену Укрпоштою у 2007 році). Можливий такий варіант практичного завдання у формі рольової гри «Експерт – філателіст»: «Знайдіть на поштовій марці національні символи. Поясніть значення кожного з них. Поміркуйте, чому в історичній пам'яті українців і до сьогодні збереглася символіка, якою користувалась УПА?».

Таким чином, поєднання різноманітних інноваційних підходів, методів та прийомів роботи у 5 класі у світлі концептуальної парадигми Нової української школи при вивченні тем про вивченні тем з історії України та громадянської освіти, присвячених національно-визвольній боротьбі українського народу за свою державність, збереженню історичної пам'яті, особливо у нинішній ситуації – самовідданого протистояння відкритій агресії путінського рашистського режиму проти України, дозволять вчителю формувати у здобувачів освіти ключові компетентності, зокрема, застосовувати здобуті знання та сформовані уміння й навички у практичній діяльності, розвивати творче та критичне мислення, здійснюючи національно-патріотичне виховання у навчальній та позанавчальній діяльності.

Література

1. Бурлака О. В., Ксьондзик Т. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М. Вступ до історії: навч.-метод. матеріали до пропедевтичного курсу історії для 5 кл. Тернопіль: Астон, 2018. 229 с.
2. Генерал Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА / ред. П. Й. Потічний, М. Посівнич. Л.; Торонто: Літопис УПА, 2007. 576 с.

3. Державний стандарт повної загальної середньої освіти: Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>. (дата звернення: 04.11.2022).
4. Іщук О. Життя і творчість Ніла Хасевича. Л.; Торонто: Літопис УПА, 2011. 429 с.
5. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і наук України від 19.08.2022 р. №1/9530-22. URL: <https://cutt.ly/IMmJEgn> (дата звернення: 04.11.2022).
6. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 22.09.2021 № 1/9-482. URL: <https://cutt.ly/FMmJmwh> (дата звернення: 03.11.2022).

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 5-КЛАСАХ НУШ

Марина Мінченко

Майбутнє України – діти. Ми захищаємо їх зі зброєю в руках, рятуємо від війни, боронимо право на їх мирне дитинство і освіту.

Концепція Нової української школи будується на гуманістичних ідеях, є національною, інтернаціональною. Успішне упровадження нової системи дасть змогу здобувачам освіти стати освіченими, гідними громадянами нашої країни, творчо самореалізуватися у суспільстві [3].

Що стосується історичної освіти у пропедевтичному (вступному) класі, то учні мають фрагментарно досліджувати історичні події та явища, суспільний устрій, сформулювати початкові уявлення про минуле й сьогодення, елементарні уміння роботи з різними видами джерел [2].

Доцільно відмітити, що історичне джерело відображає реальну ситуацію, дає розуміння про відносність історичного знання, створює відчуття духу епохи. Його застосування в навчанні історії якнайкраще вписується в сучасну освітню парадигму. А відтак забезпечується інформаційна компетентність, що прописана у Концепції НУШ.

Наприклад, автори в методичних матеріалах з історії України для учнів 5 класу пропонують такі завдання:

«Визнач, чи є достовірною інформація, розміщена на цьому сайті. Поясни свою думку»

«Знайди вдома, в бібліотеці чи в Інтернеті газети і журнали. Випиши назви та час видань. Переглянь сторінки та з'ясуй, чим цікавились читачі.»

«Розглянь світлини історичних джерел. Поясни, до яких видів вони належать. Що вони можуть розповісти про життя людей в минулому?»

«Які із наведених джерел є первинними, а які — вторинними? Свою думку поясни. Які можливості для дослідження історії надає кожне з них?»

«Розглянь дві світлини Золотих воріт. Яку інформацію можна отримати з кожної з них? Яку світлину, на твою думку, досліджуватиме історик і чому?»

«Розглянь світлини речових пам'яток. Обери одну з них та досліди її як історичне джерело, використавши запропонований вище інструмент дослідження.»

«Розглянь світлини та опиши їх. Що, на твою думку, треба робити, аби архівний документ «заговорив?»» [1].

Як бачимо, під час виконання цих завдань здобувачі освіти вчаться інтерпретувати зміст джерел, критично мислити та формують об'єктивну картину світу. Можливість отримати інформацію безпосередньо з історичних джерел – цінний досвід. До уваги доречно брати й інші модельні програми.

Література

1. Пометун О.І., Малієнко Ю.Б., Ремех Т.О. Досліджуємо історію і суспільство. Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2022. 174с.

2. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) URL: <https://bit.ly/3hu7NYs> (дата звернення: 07.11.2022)

3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; за ред. М. Грищенка. 2016. 40 с. URL: <https://bit.ly/3hvqvPv> (дата звернення: 07.11.2022)

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В НУШ

Володимир Мирошніченко

Якісні перетворення, що відбулись у структурі предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ дозволяють нам розглядати проектну технологію навчання історії як відроджене новаторство, спробу гуманізації навчання, подолання формалізму й авторитарного стилю.

Навчання за проектами здебільшого тлумачиться у двох напрямках – як освітня технологія або як комплексний навчальний метод. Технологія проектного навчання (метод проектів, проектне навчання) є розвитком ідей проблемного навчання та ґрунтується на розробці і створенні учнем під контролем вчителя нових продуктів, що характеризуються суб'єктивною або об'єктивною новизною та практичним значенням; проектно-дослідницька технологія – система інтегрованих процедур у

навчальному процесі, що включає в собі різні методи і способи активного навчання: метод проектів, метод занурення, методи збору й обробки даних, методи дослідницький, проблемний, ділові і рольові ігри; метод творчих проектів – комплексна методична система, яка синтезує різні методи навчання, що активізує творче мислення, допомагає напрацьовувати вміння вирішувати проблеми і сприяє більш продуктивній розумовій діяльності, створенню деякого ідеального образу і його втілення у реальному продукті; проектна система (метод проектів) – організація навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань-проектів [1, с. 203].

Прийнято вважати, що проект у педагогіці (навчальний проект) – "це спеціально організований учителем і самостійно виконуваний учнями комплекс дій, який завершується створенням творчого продукту, а проектування – цілеспрямована діяльність, яка дозволяє знайти рішення проблем і здійснити зміни у навколишньому середовищі" [2, с. 229].

Оскільки проектна технологія є багатоаспектним явищем, учені часто беруть різні категоріальні ознаки для визначення поняття "проект": С.Кримський – систематична форма організації діяльності у взаємозв'язку її теоретичних і практичних аспектів; Ф. Бегьюлі – послідовність взаємопов'язаних подій, які відбуваються впродовж встановленого обмеженого проміжку часу та спрямовані на досягнення оригінального і водночас певного результату; Л. Вашенко – інноваційна форма організації освітнього середовища, в основі якої лежить комплексний характер діяльності тимчасового колективу спеціалістів в умовах активної взаємодії з навколишнім середовищем; Є. Полат – комплекс пошукових, дослідницьких, графічних та інших видів робіт, що виконуються з метою практичного чи теоретичного розв'язання значущої проблеми; У. Чартерс – дія, яка виконується в природних умовах і містить вирішення порівняно складного завдання; О. Пометун – цільовий акт діяльності, в основу якого покладено інтереси людини [3].

Сутність проектної технології полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, методів, прийомів), що адаптує навчально-виховний процес до структурних та організаційних вимог навчального проектування. Уся процесуальна складова цієї технології побудована на проектній діяльності.

На підставі вищезазначеного ми дійшли висновку, що сутність проектної діяльності полягає у вирішенні проблемної ситуації через пошук способів її розв'язання, дослідницьку діяльність, захист проекту і контроль.

Таким чином, логічний аспект сутності проектної діяльності полягатиме в ланцюжку: проблема – проектування – дослідницька діяльність – результат. Процесуальна складова – у проектному завданні, пошуку інформації, дослідницькій діяльності, оформленні результату, його презентації та постійному контролі і самоконтролі.

О. Пехота та С. Сисоєва визначають низку завдань і цільових орієнтирів проектної технології навчання: створення умов, за яких результатом діяльності є індивідуальний досвід проектної діяльності учня; уміння учнів здобувати знання самостійно, застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань; сприяння в здобутті комунікативної компетентності, тобто здатності

працювати в групах, рольової компетентності, тобто спроможності виконувати соціальні ролі; розширення кола спілкування дітей, ознайомлення їх з іншими культурами, різними точками зору на одну проблему; сприяння розвиткові умінь учнів користуватися дослідницькими прийомами; стимулювання інтересу учнів до визначеної проблеми, прагматичної зацікавленості до практичного застосування отриманих результатів; формування прогностичних умінь і навичок учнів; сприяння створенню соціально значущих ситуацій у процесі живого спілкування дитини з оточенням і вплив через це на психологічний розвиток учня [4, с.150-151; 5, с. 26].

Г. Ісаєва такими цільовими орієнтирами бачить необхідність організувати пізнавальну діяльність так, щоб учні навчалися: "визначати основні і поточні (проміжні) цілі і завдання; шукати шляхи їх вирішення, обираючи оптимальні; здійснювати й аргументувати вибір; передбачати наслідки вибору; діяти самостійно (без підказки); порівнювати отриманий результат із тим, що передбачається; об'єктивно оцінювати процес (саму діяльність) і результат проектування" [6, с.7].

Проектна технологія в НУШ реалізує низку характерних функцій: розвивальну (розвиток умінь та навичок, особистісних якостей, наприклад, компетентностей); навчальну (формування системи наукових понять, удосконалення когнітивних процесів); комунікативну (формування досвіду ефективної комунікації); ціннісно-орієнтаційну (спрямованість діяльності на певні цінності); критеріально-оціночну (оцінювання заздалегідь установленими критеріями); соціалізації (отримання досвіду); індивідуалізації (збереження унікальності людини); гуманізації (особистість учня стає епіцентром діяльності вчителя) [7].

Проектна технологія навчання сприяє цілеспрямованій діяльності учнів у НУШ, в процесі якої актуалізуються отримані на традиційних заняттях уміння і знання, набувається особистий досвід їх практичного застосування, а це складає невід'ємну частину будь-якої учнівської компетентності. Отже, результатом ефективного використання проектної технології навчання є формування і розвиток в учнів не лише традиційних знань, умінь та навичок, але і нових особистих якостей – компетентностей. Вони цілеспрямовано формуються за допомогою проектної діяльності під час навчання різних предметів, найчастіше інформатики, іноземної мови, трудового навчання, географії, літератури та іноді історії [8]. Сутність проектної технології навчання історії полягає в тому, що процес оволодіння навчальним матеріалом та специфічними компетентностями з цього предмета здійснюється через виконання чітко орієнтованих на це творчих завдань-проектів. Учні працюють над виконанням особисто значущого для них проектного завдання, у якому кожен отримує свою частку роботи відповідно до особистих інтересів, а вчитель виступає як організатор творчого процесу, як джерело ідей і порад.

Використання проектної технології в НУШ передбачає кардинальну зміну як форми організації навчання, так і ролей учителя й учня. З метою досягнення позитивних результатів у запровадженні проектної технології кожен учитель має бути різнобічно підготовлений: інформаційно (із теоретичною підготовкою); організаційно-практично (із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці); рефлексивно (із самостійною роботою щодо осмислення й творчого аналізу результатів експериментальної роботи); корекційно (спрямування на

поповнення знань і практичних навичок учителя, необхідних для подолання труднощів, що виникли); методологічно (консультації з педагогами-"тренерами", які можуть навчати інших, відвідування майстер-класів). Повне уявлення про дану систему навчання педагог може отримати за допомогою ефективного діалогу вчитель – учень.

Література

1. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія. Донецьк: ТОВ Юго-Восток, Лтд, 2005. 384 с.
2. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: [В 2 т. Т.1.]. Москва : НИИ школьных технологий, 2016. 816 с.
3. Мантула Т. І. Понятійний апарат тлумачення проектної технології. URL: http://bobrdobr.ru/link/teoretichn-zasadi-proektno-tehnolog_5053966/ (дата звернення: 03.11.2022).
4. Пехота О., Кіктенко А., Любарська О. та ін. Освітні технології: навч. - метод. посібник / за загал. ред. О. Пехоти. Київ: А.С.К., 2011. 256 с.
5. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології: метод проектів. *Підручник для директора*. 2005. № 9–10. С. 25–31.
6. Ісаєва Г. Метод проектів – ефективна технологія навчання. *Підручник для директора*. 2005. №9–10. С. 4–10.
7. Аніщенко В., Артюшина М., Герлянд Т. та ін.; Теорія і практика проектного навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Монографія / за заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. Житомир: Полісся, 2019. 208 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718498/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%> (дата звернення: 03.11.2022).
8. Ницета В.А. Технологія життєтворчих проектів на уроках української мови та літератури : навч. посібник. Харків : Основа, 2009. 153 с. URL: <https://docplayer.net/36753615-Tehnologiya-zhittietvorchih-proektiv-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-ta-literaturi.html> (дата звернення: 03.11.2022).

РОЛЬ ФІЗІОГНОМІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ЯК ЗАСОБУ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНОГО ДІЯЧА (НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ РОМАНА ШУХЕВИЧА) В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ігор Коляда, Дмитро Пацерук

В умовах трансформації освіти, реалізації концепції Нової української школи та відкритої рашистської агресії путінського режиму проти України важливу роль у навчанні історії України відіграє використання інноваційних підходів до формування історичних уявлень про незламних борців за волю України. Таким є командир УПА Роман Шухевич.

Новизна нашої студії полягає у спробі висвітлити прийоми використання фізіогномістичного підходу як засобу конкретизації при формуванні уявлень про історичного діяча з метою реалізації основних підходів концепції Нової української школи.

Нова українська школа передбачає створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме здобувачам освіти не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. НУШ – це школа, до якої приємно ходити здобувачам освіти. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами [12].

Історія твориться людьми і тільки людьми. Лише облік об'єктивних умов, що визначають дії людей, дає можливість науково обґрунтувати і пояснити роль конкретних соціальних сил, партій, громадських рухів, історичних діячів у суспільному житті.

Особистість – система соціально значущих рис, що характеризує людину як члена суспільства. Визначається певною системою суспільних відносин, культурою, обумовлена також і біологічними особливостями. Особистість володіє цілою низкою моральних якостей (позитивних і негативних), що носять соціально значущий характер. Ця система динамічна, рухлива, але водночас і доволі стійка. І відіграє важливу роль у історії людства [12].

Ніяка особистість не може творити історію за своїм уподобанням, не може повернути громадську і соціальний розвиток назад.

Отже, існує дуже багато різноманітних поглядів на роль постаті в історії. Це й зрозуміло, бо скільки людей, стільки й думок. На нашу думку, особистість дійсно відіграє важливу роль в історії.

Великі історичні діячі, як і великі суспільні ідеї, творцями і виразниками яких вони є, з'являються, як правило, в переломні епохи світової історії чи історії тієї чи іншої нації. Але не великі особистості створюють, викликають до життя великі епохи, а, навпаки, великі епохи є тією сприятливим ґрунтом, умовою, коли таланти, генії, обдарування тієї чи іншої особистості можуть дозріти, з'явитися і реалізуватися.

У контексті реалізації концепції Нової української школи набуває актуальності проблема формування уявлень про історичного діяча з використанням інноваційних підходів, які б забезпечували формування критичного мислення, навиків аргументовано висловлювати свою думку щодо оцінки діяльності історичної персоналії з історії України.

Формування уявлень у здобувачів освітніх послуг про діяльність історичних особистостей у навчанні історії є досить розробленою проблемою зарубіжними та вітчизняними дидактами, як минулого, так і сучасності. У дослідженні цієї проблеми варто виділити роботи дидактів двох періодів: радянської дидактичної школи та дидактів сучасності. Серед дидактів та методистів сучасності необхідно говорити про два основні підходи, що склались – це українська методична і дидактична школа та школа зарубіжної дидактики, зокрема дослідження російської школи дидактів. Дослідження проблем формування історичних уявлень про історичного діяча на

уроках історії, зокрема на уроках історії України ми умовно поділяємо на: 1) загальнотеоретичні (монографії, підручники, навчальні посібники, курси лекцій); 2) науково – методичні (наукові статті у фахових виданнях); 3) методичні (навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, методичні розробки уроків, плани-конспекти).

До першої групи досліджень ми відносимо загальнотеоретичні роботи (О. Вагіна «Методика преподавания, особливо за використанням наочності (портрети, фрески і тд.) [2]; П. Гори «Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе», в якій досліджено формування образів видатних історичних діячів за допомогою малюнків, портретів, композиційних та інших зображальних посібників в поєднанні з образною характеристикою і описом [4], Г. Яковенко «Методика навчання історії», в якій запропоновано алгоритм співвідношення зображень осіб на різних портретах з описами зовнішності сучасниками [17], П. Горохівського «Методика викладання історії», в якій подано схему характеристики історичної особи [5]; К. Баханова «Навчання історії в школі інноваційні аспекти», в якій охарактеризовано інноваційні прийоми формування уявлень про історичну персоналію через сукупність джерел [1]; О. Пометун та Г. Фреймута «Методика навчання історії школі» знайомить з алгоритмом організації конкурсів на знання історичних діячів [15].

До другої групи досліджень відносимо науково – методичні статті у фахових виданнях. Серед вітчизняних видань виділяємо такі як «Історія в школах України», «Історія в школі», «Історія в рідній школі» «Історія України», «Історія і правознавство». Вітчизняними дидактами були розроблено такі аспекти проблеми формування уявлень про історичну персоналію: схеми-портрети у статті В. Тоболіна «Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів» [16]; ; детальний аналіз висвітлення життя і діяльності історичних осіб у радянській школі у науковій статті А. Пінчука «Методика формування в учнів знань про історичну особу» [14]; рекомендації щодо вивчення історичної особистості на уроках історії у статті О. Желіби «Складаємо історичний портрет» [6]; історико-біографічному описі та історико-психологічному описі у фаховій статті О. Павленка «Вивчення історичної постаті на уроках історії в загальноосвітній школі на прикладі особистості Луї Наполеона Бонапарта» [16]; власний алгоритм вивчення постаті у статті Н. Венцевої «Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі» [3]; використання історико-біографічного та історико-психологічного портретів, прийому ілюстрування і розповіді у статті професора І. Коляди «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна: (І. Котляревський – організатор козацьких полків у війні 1812 р.): теоретико-методичні засади використання історичного портрету на уроках з історії України у 9 класі» [9]; прийоми та варіанти робіт з історичною постаттю: використання художньо-публіцистичного варіанту, порівняльного варіанту, характеристики зовнішності за допомогою ілюстративного портрету, історико-біографічного та історико-психологічного портретів, фізіогномістичного портрету зовнішності, дослідницьких компетентностей розкрито у статті І. Коляди «Формування креативності в учнів при роботі з історичної

персоналією на уроці історії України у 9 класі (на прикладі вивчення життя Л. Кобилиці)» [11].

До третьої групи досліджень належать методичні розробки уроків подаєз методичними порадами щодо вивчення діяльності історичних діячів. Так, у розробці уроку на тему «Опозиційний рух наприкінці 1960-х – у 1980-ті рр.» відомого вітчизняного дидакта та методиста І. Коляди було подано приклад історико-психологічного портрету В. Стуса [7]; у розробці уроку на тему «Культура України. Розвиток освіти, науки та літератури: історія України, 9 клас» запропоновано історико-біографічний портрет В. Каразіна [10].

Таким чином, проблема формування історичних уявлень про історичну постать є достатньо розроблено як у зарубіжній, так в українській методичній думці.

Використання фізіогномістичного підходу в умовах НУШ як засобу конкретизації при формуванні уявлень про історичного діяча передбачає створення здобувачами освіти шляхом самостійної аналітичної діяльності, зокрема, аналізу світлин та портретів, історико-біографічного та історико-психологічного портрета.

Історія Другої Світової війни зберігає в собі безліч прикладів безмежного героїзму, відваги і самопожертви. Тобто, ми можемо сказати, що саме особистості творили історію. З іншого боку, обставини були такі, що у багатьох людей не було вибору – якби вони не вчинили те, що наступні покоління назвуть подвигом, їм не вдалося б вижити – у наявності сотворіння героя історією. Одне безсумнівно: роль особистості в історії дуже висока, якою б не була насправді їх зв'язок.

Існує приказка: «історія натовпу не пам'ятає». Вона говорить нам про те, що помітний слід в історії здатна залишити саме особистість, а не безлика маса. Справді, хто зараз здатний перерахувати за іменами усіх бійців УПА, що упродовж 1942 – початку 1950-х рр. протистояли як нацистському, так і сталінському тоталітарним режимам? Їх роль була вельми і вельми неоднозначна, але досить важлива.

Так, здобувачам освіти при вивченні історії України у 10 класі, на прикладі розгляду теми «Рух Опору. УПА» можна запропонувати як варіант самостійної творчої діяльності, спрямованої на формування критичного та аналітичного мислення, навиків практичного застосування умінь та навиків здійснити фізіогномістичний аналіз рис особистості Романа Шухевича. Так, характеристика особистості командира УПА шляхом використання фізіогномістичного підходу як засобу конкретизації історичних знань, буде виглядати таким чином: «Роман Шухевич мав особливі риси характеру, про які ми можемо дізнатися, поглянувши на його портрет. Тарас Чупринка був володарем овальної форми голови, яка свідчить про те, що він був дисциплінованим та працьовитим й відрізнявся неабияким інтелектом. Його чоло було досить широким, а це знову ж таки свідчить про сильний розум та рішучість у прийнятті рішень, люди з широким чолом досить впевнені в собі та можуть знайти вихід з будь якої ситуації. Вигнуті брови показують, що перед вами людина, яка має відмінне почуття гумору та легко знаходить спільну мову з новими людьми. Очі Романа Шухевича великі та широко відкриті означають, що їх володар, був досить активною людиною, проте схильним до змін настрою. Його широкий і великий ніс засвідчує, що перед вами креативна особистість, а тонкі губи

підкреслюють його вміння тримати язик за зубами, бути стриманим і не марнословним».

На основі фізіогномістичного опису та додаткових джерел інформації (спогадів сучасників, оцінок вчених істориків) здобувач освіти складає історико-психологічний портрет командира УПА Романа Шухевича: «Голова Генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради та голова Проводу ОУН Роман Шухевич (Тарас Чупринка) народився у родині львівського судді. Він походив із дуже відомої на Галичині родини. Великий вплив на формування світогляду молодого Р. Шухевича мали дід Володимир Шухевич, визначний громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист (автор дослідження «Гуцульщина»), бабуся Герміна Максимівна Шухевич (уроджена Любович), українська громадська діячка, послідовниця емансипаційного руху Наталії Кобринської, татко Осип Шухевич (відомий суддя, що після поразки ЗУНР відбував покарання у тюрмі «Бригідки»), дядько адвокат Степан Шухевич, громадський та військовий діяч, відомий оборонець українців у судових політичних процесах УВО та ОУН. Вирізняючись розумовими здібностями, Роман успішно здобуває освіту в Львівській академічній гімназії та у Львівській політехніці за курсом будівельної архітектури. Особистість неабияких здібностей та талантів, Роман успішно займався музикою та співом, а на початку 1930-х років став студентом заочного курсу музичного інституту ім. М. В. Лисенка по класу фортепіано. Родинні військово-патріотичні традиції, прищеплені батьком Осипом та дядьком Степаном, гімназисту Роману Шухевичу зміцнив полковник Євген Коновалець – командант УВО, який у 1921–1922 роках разом із колишнім старшиною УГА Степаном Шахом деякий час винаймав у Шухевичів кімнату. Роман неодноразово розмовляв із полковником та прислухався до його розмов, які мали великий вплив на формування свідомості й характеру майбутнього провідника УПА.

Степан Шах згадував: «Ромко Шухевич цінував високо наше товариство і шукав його. Запрошував його до своєї кімнати не раз полковник Євген Коновалець і там вів з ним розмови». Завзятий до реалізації поставлених цілей, дисциплінований та працьовитий і цілеспрямований, у 15-річному віці організовує гурток «ясний тризуб», в якому проводив фізкультурно-фізичні заняття та окрім них, вів активну діяльність з формування у своїх вихованців поняття національної свідомості та розуміння суспільно-політичної ситуації. активний член «Пласту» та бере активну участь у діяльності гімназійного футбольного клубу «Русалка», грає у кошівку (баскетбол) і відбиванку (волейбол). Окрім цього Р. Шухевич також займався боксом, конним і лижним спортом, мав великі досягнення у змаганнях по бігу з перешкодами на 400 метрів. Як стверджував сам Роман, що «він займався спортом не заради високих досягнень і рекордів, а передусім для вдосконалення власних фізичних можливостей і тілесного гартування». Роман Шухевич з юності і до останку був досить активною людиною. Захоплюючись мандрями, він здійснив подорож по річках: на човні проплив з Галичини по Бугу та Віслі до Балтики і назад — на веслах проти течії. Також він заснував у «Пласті» курінь «Чорноморці», з яким проплив усі найважливіші ріки Західної України. Рішучість та впевненість у собі, вміння знайти вихід з будь якої ситуації, Роман Шухевич виявив при виконанні доручення щодо замаху на Станіслава Собінського, польського шкільного куратора у Львові,

нищівника українського шкільництва. «Від цього часу життя Романа стало ходінням «по лезу», балансуванням на межі екзистенції та смерті». Володіючи неабиякими лідерськими здібностями організував та очолював УПА, яка упродовж близько 10 років успішно вела боротьбу, як проти нацистських, так і радянських військ. У товаристві компанійський, мав неабиякий успіх у жіноцтва, легко спілкуючись з ними. Стриманий і не марнословний, проте вирізнявся відмінним почуттям гумору. Отже, риси характеру Романа Шухевича стали визначальними у його поведінці та діяльності, як одного з яскравих лідерів самостійницького руху. Він був героєм з блискавичним розумом та твердим характером, який робив все можливе, аби захистити та здобути волю своїй Батьківщині».

Таким чином, реалізація фізіогномістичного підходу в умовах Нової української школи, як засобу конкретизації навчання історії при формуванні уявлення про історичну персоналію на уроці історії України забезпечить здобувачам освіти уміння застосовувати знання з історії у повсякденному житті, аргументовано висловлювати власні судження та оцінки прислухатися до думки іншого, вчатиме критичному мисленню.

Література

1. Баханов К. О. Навчання історії в школі інноваційні аспекти. Харків: Вид. група «Основа». 2005. 384 с.
2. Вагин А. Методика преподавания истории в средней школе. Москва, 1968. 434 с.
3. Венцева Н. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі. Харків : Вид група «Основа», 2010. Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 2. С. 13-14.
4. Гора П. Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе. Пособие для учителей. Москва: Просвещение, 1971. 239 с.
5. Горохівський П. Методика викладання історії: Курс лекцій для студентів денної та заочної форм навчання. Умань : ПП Жовтий О.О, 2013. 294 с.
6. Желіба О. Складаємо історичний портрет. *Історія України*. 2006. № 42. С. 16-17.
7. Коляда І., Хомич Р. Опозиційний рух наприкінці 1960-х - у 1980-ті рр. 2019. № 3. С. 37-49.
8. Коляда І., Гудима В. Політичне становище Гетьманщини після Полтавської битви - до середини XVIII ст.: історія України, 8 клас. *Історія в рідній школі*. № 1. С. 4-13.
9. Коляда І. Російсько-французька війна 1812 р. і Україна: (І. Котляревський - організатор козацьких полків у війні 1812 р.): теоретико-методичні засади використання історичного портрету на уроках з історії України у 9 класі. *Історія в школі*. 2012. № 10. С. 32-36.
10. Коляда І. Українська держава Павла Скоропадського : історія України, 10 клас. *Історія в рідній школі*. 2018. № 9. С. 24-29.
11. Коляда І., Клодницький В. Формування креативності в учнів при роботі з історичної персоналією на уроці історії України у 9 класі : (на прикладі вивчення життя Л. Кобилиці). *Історія в школі*. 2018. № 8/9. С. 30-39.

12. Нова українська школа. *Сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 03.11.2022).
13. Павленко О. Вивчення історичної постаті на уроках історії в загальноосвітній школі на прикладі особистості Луї Наполеона Бонапарта. *Історія в рідній школі*. 2015. № 1-2. С. 20-23.
14. Пінчук А. Методика формування в учнів знань про історичну особу. *Вісник Луганського національного педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2006. № 19 (114). С. 67-72.
15. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
16. Тоболін В. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів. *Історія в школах України*. 1999. № 1. С. 25-27.
17. Яковенко Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків : ХНАДУ, 2017. 324 с.

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сергій Присяник

Під впливом процесу глобалізації та інтеграційних зрушень час вимагає критичного мислення, реальних дій та раціональних рішень. Курс «Громадянської освіти» має мультидисциплінарний характер спрямований не тільки на формування національних цінностей, демократичних принципів, активної громадянської позиції, але і на стійкість не потонути в інформаційній лавині, здатність лаконічно викладати свої думки конкретному адресатові та тверезо оцінювати інформацію.

Мета – проаналізувати вплив навчальної програми курсу «Громадянська освіта» на розвиток критичного мислення старшокласників.

Автори підручників інтегрованого курсу «Громадянська освіта» такі як О. О. Гісем, О. О. Мартинюк [4], І. Д. Васильків [2], Т.В. Бакка [1], П. В. Вербицька [3] поставили перед собою мету подати не тільки суму теоретичних знань, а й допомогти молодим людям навчитися розмірковувати, не розгубитися у перенасиченому інформацією середовищі, не піддаватися маніпуляції, обстоювати свою позицію, робити логічні висновки і приймати виважений вибір.

Для навчання критичного мислення вкрай важливо, щоб мали місце проблемні задачі як основна форма втілення змісту освіти. Проблемні задачі дозволяють вмотивувати учнів до вивчення нового матеріалу. Якщо сформульована якась парадоксальна ситуація, яка викликає подив, то це є природнім способом зацікавити учнів у матеріалі, далі необхідно надати певні правила, якими слід послуговуватися під час розв'язування задачі, так званий спосіб навчання. У нашому випадку це були певні інструкції, розміщені у наших посібниках (методологічна частина). Сама структура змісту навчання представлена серією проблемних задач, що їх слід розв'язати. Безумовно, не рекомендовано і небажано весь зміст представляти проблемними задачами, проте ключову проблему до теми слід обов'язково

сформулювати. А сам процес опрацювання теми має бути насамперед осмисленням цієї проблем, пошуком джерела відповіді [5]. Курс «Громадянська освіта» є узагальнюючим, що інтегрує в собі знання, які старшокласники отримали на дотичних цій тематиці заняттях. Це надзвичайно важливий курс, оскільки він допоможе ознайомитися і збагнути суть людської природи, суспільства і держави вцілому, знайти своє призначення в житті, зрозуміти можливості та передумови для реалізації власних цілей та прагнень. Відмінним прикладом викладу змістовного матеріалу слугує підручник за авторами О. О. Мартинюка, О. О. Гісема, що побудований за принципами свідомості й активності учнів та дидактичними закономірностями.

На початку кожної теми наведено епіграфи з висловами видатних постатей. Вони віддзеркалюють їхні погляди на проблеми, що розглядатимуться в тексті. Доцільно звернути увагу старшокласників, щоб вони в подальшому могли визначити особисте ставлення до цих думок після опрацювання теми. Після епіграфів для учнів підготовлено запитання у форматі рубрики «Пригадайте», що покликані допомогти пригадати, освіжити, провести «інвентаризацію» вже вивченого матеріалу, що дозволить продуктивніше освоїти та зосередити увагу на новій темі. Запитання та завдання, які завершують вивчення теми чи параграфу, спрямовані на відшліфування умінь та стратегії мислення. Окремі рубрики «Філософська думка» та «Питання до роздумів» спрямовані до активізації ведення наукового діалогу з однокласниками, обміну з ними думками. Завершивши вивчення навчальних тем узагальнюють висновки, що містять стислий, зрозумілий виклад провідних висловів, розкритих у тексті [4]. Школярам надається можливість здійснити самоперевірку рівня набутих знань шляхом різноманітних цікавих запитань та завдань.

Ряд практичних занять, які передбачаються за навчальним планом покликані прищепити школярам вміння шукати, порівнювати, синтезувати інформацію, висувати гіпотези, оцінювати альтернативи та робити свідомий вибір.

Тим не менш, увагу заслуговують навчальні підручники за такими авторами як Т. В. Бакка, І. Д. Василькова, В. М. Кравчука, де міститься ряд практичних завдань, що передбачають розвиток критичного мислення. Питання після кожної теми та параграфу вцілому спонукають до роздумів над важливими соціально-економічними проблемами. Одним із важливих компонентів наповнення навчального плану є збагачення уроків методом візуалізації, статистичними даними, картосхемами та документами, тому автори намагалися добирати для роботи свіжі актуальні дані.

Відповідно до змісту навчальної програми цього курсу учням надається можливість робити практичні завдання після закінчення вивчення кожної теми. Окрім цього, завдання передбачають роботу в парах, в групах, проведення дискусій та обговорень для того, щоб конструктивно взаємодіяти з іншими, ефективно будувати відносини, набути умінь уникати непорозумінь. За допомогою рубрик «Питання для обмірковування», «Ідеї для дослідження», «Прокоментуйте філософську думку», «Яскрава особистість», «Знаємо. Розуміємо. Діємо.», «Аналізуємо ситуацію», «Порівнюємо та обмінюємося думками», старшокласники матимуть змогу навчитися формувати власну оцінку складних суспільних явищ та процесів, світоглядні орієнтації, аналізувати та фільтрувати потік інформації,

оцінювати і застосовувати свої вміння у житті [2]. Працюємо творчо – це категорія креативних завдань, що потребують не лише вміння аналізувати та синтезувати інформацію, а й стимулювати появу власних ідей, пропозицій щодо вирішення поставлених проблем. Серед питань є і такі, що мають дещо провокуючий характер, що таким способом спонукають до критичного мислення, дискусії, формування власної оцінки складних суспільних явищ та процесів, розуміння зв'язку навчального матеріалу з поточним життям, теперішніми суспільно-політичними, економічними, соціально-культурними, релігійними подіями.

В період стрімкого розвитку інформаційних технологій цінуються навички швидко знаходити необхідні матеріали, здатність їх проаналізувати, розпізнати елементи маніпуляції, виділити основні ознаки, оцінити та застосувати на практиці. Цьому всьому можна набути розвиваючи критичне мислення. Одним із елементом навчальної програми є ознайомлення та володіння веб-ресурсами, адже на сьогодні важливо розбиратися у світовій павутині. При цьому головним принципом цьому є партнерська робота учителя й учнів. Важливо, щоб учитель давав учням установку на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом. Іншими словами, щоб учитель «не замикав» тільки на собі навчальний процес, а був організатором, консультантом, фасилітатором цього процесу, та, при цьому, всі учасники навчання брали на себе відповідальність за досягнуті результати [1].

Таким чином, беручи все вищесказане до уваги, можемо зробити відповідні висновки, що опанувавши програмовий матеріал курсу «Громадянська освіта» старшокласники зможуть орієнтуватися у системі суспільнознавчих питань, пояснювати зміст та застосовувати, а також пояснювати, аналізувати та розв'язувати життєві обставини з використанням правових знань. Як бачимо, що розвиток критичного мислення вкрай важливий інструмент, яким оперують на уроках громадянської освіти, адже у світі, де є місце інформаційній війні, фейковим фактам, слід вміти розпізнавати інформацію, аналізувати різні джерела і передумови та приймати ефективні рішення.

Література

1. Бакка Т. В. Інтегрований курс «Громадянська освіта»: підруч. для 10 кл. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с.
2. Васильків І.Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс: підруч. для 10 кл. Васильків І.Д. .Тернопіль: Астон , 2018. 256 с.
3. Вербицька П. В. Інтегрований курс «Громадянська освіта»: підруч. для 10 кл. Київ :Літера ЛТД , 2018. 224 с.
4. Гіссем О.О., Мартинюк О.О. Інтегрований курс «Громадянська освіта». 10 кл. закл. заг. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 192 с.
5. Ліпман, М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17-23.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ

Віталій Жмака

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти, особливо в умовах воєнного стану, є дистанційне навчання. Національна доктрина розвитку освіти [4], Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні [2], Положення про дистанційне навчання (зі змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти і науки № 660 від 01.06.2013, № 761 від 14.07.2015) [6] та інші нормативні документи, наголошують на необхідності впровадження інноваційних досягнень та інформаційно-комунікаційних технологій.

Практика і реалії сьогодення показують, що саме дистанційне навчання є чи не єдино можливим і водночас сучасним методом отримання освіти. Найважливішими навичками XXI ст. є вміння ефективно працювати на відстані, добре розумітися на технологіях та бути медіаграмотним. Тому перед кожним вчителем гостро постало питання, як відпрацювати ці навички разом з учнями в реальному часі під час дистанційного навчання [5].

У даному матеріалі ми намагаємося теоретично обґрунтувати особливості організації дистанційного навчання історії та визначити найбільш ефективні он-лайн-інструменти в організації освітнього процесу.

Існує велика кількість визначень дистанційної освіти, більшість з них включає в себе віддалення вчителя та учня під час навчального процесу, використання новітніх телекомунікаційних засобів навчання для поєднання учня та вчителя, можливість двосторонньої комунікації, практику індивідуального інструктажу. В цілому ж, прийнято вважати, що дистанційне навчання є індивідуалізованим процесом набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі та реалізується через систему дистанційного навчання, яка є частиною системи освіти України, з нормативно-правовою базою, організаційно оформленою структурою, кадровим, системотехнічним, матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням [6].

Чимало фахівців, науковців розглядають дистанційне навчання як якісно нову форму освіти, що ґрунтується на принципах самостійності навчання учнів, сучасних педагогічних методах, технічних засобах передачі інформації, як особливий тип освітньої діяльності, що робить процес гнучким, варіативним, багатовекторним, уможливорює навчання учнів за індивідуальною освітньою траєкторією відповідно до особистісних потреб, інтересів і здібностей.

Дистанційне навчання виконує виховну функцію – сприяє формуванню провідних якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, творчість.

Завданнями вчителя при дистанційній формі навчання є: підготовка дистанційних занять на основі вже наявних чи оригінальних авторських розробок; керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів (пряме у режимі «on-line» та

«offline» з використанням електронної пошти і опосередковане, що закладене у логічну структуру побудови навчального матеріалу курсу); контроль знань, умінь і навичок учнів (з використанням тестових завдань); налагодження позитивної співпраці з учнями (ефективне і постійне спілкування).

На сучасному етапі навчання невід'ємною складовою професійної компетентності вчителя є володіння методикою навчання предмета на основі широкого спектру інноваційних педагогічних технологій.

У «Положенні про дистанційне навчання» зазначено, що основними видами навчальних занять за дистанційною формою навчання є лекція, семінар, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації тощо. Форма організації навчального процесу – самостійна робота [6].

Під час підготовки до дистанційного уроку з історії доречно використовувати відео, електронні посібники, презентації, фотоальбоми, електронні карти, що значно спрощує роботу вчителя. Оптимальний вибір форм, методів і засобів дистанційного навчання сприяє кращому засвоєнню знань, умінь і навичок учнів.

Сьогодні нам дає можливість використовувати величезні ресурси для дистанційного навчання, допомагає самоорганізуватися та ефективно планувати освітній процес. Вчитель має обирати, які інструменти он-лайн-спілкування, електронні ресурси й веб-сервіси в синхронному та асинхронному режимі, веб-ресурси, практикувати індивідуальні консультації та самостійне опрацювання навчального матеріалу дозволили б учням за короткий час опрацювати максимум матеріалу.

Гарним помічником для самоосвіти вчителя є інтернет-ресурси: EdEra, iLearn, Prometheus, Розумники, Освіторія, Youtube-контент (освітні Youtube-канали, відеоролики і т.п.).

Для організації навчання з предметів (історії зокрема) сьогодні більшість вчителів використовує безкоштовний сервіс *Google Classroom*. Ця цього необхідно мати обліковий запис у Google. Вчитель входить у систему та створює свій «Клас», публікує навчальні матеріали, дає завдання учням та спілкується з ними. Посилання на свій «Клас» треба розіслати всім учням. Якщо діти користуватимуться платформою з телефону, мають завантажити на мобільний однойменний застосунок. Цей сервіс дає можливість вчителю розташовувати уроки в «Класі» у чіткій послідовності. А учні мають можливість коментувати ці уроки, і бачити всі потрібні посилання та свої оцінки [5].

Для контролю й перевірки знань он-лайн найбільш зручною для більшості вчителів є безкоштовний он-лайн-сервіс *Classtime*. Тестовий сервіс *Classtime* дає можливість вчителю використати абсолютно різні і нестандартні типи запитань: відкриті, запитання на встановлення відповідності, дати розлогу відповідь на запитання. Через цю платформу можна давати учням контрольні тести на закріплення знань [5].

Вчитель-історик може спілкуватися з учнями у Viber-групі. Для цього необхідно мати контакти дітей і створити групу.

Якщо більшість учнів є у *Facebook*, можна створити закриту групу саме в цій соцмережі, вона дає більше можливостей – наприклад, проведення онлайн-трансляцій.

Корисним ресурсом є сервіс *learningapps.org*. Це система готових вправ, що дає можливість автоматичну перевірку системою. Також ресурс дає можливість вчителю самому створити свої вправи за допомогою цієї платформи, якщо готових йому не вистачило. Працювати з платформою треба за тим самим принципом, що й з іншими – відправити посилання дітям. Вчитель створює папку класу, розміщує туди вправи – вже наявні там чи створені ним. І може моніторити виконання цих вправ [5].

В умовах дистанційного навчання вчитель має домовитися з учнями, в якій формі вони здаватимуть завдання. Так, наприклад, якщо це творча робота – роботи пересилаються у формі *Google-презентації*. Будь-які письмові роботи учні мають здавати у формі *Google-документа*.

Для здавання робіт вчитель може використовувати спільний формат здавання робіт на платформі *Padlet*. Платформа *Padlet* є безкоштовною. Вчитель створює спільну дошку, розсилає посилання учням. Потім вчитель створює завдання та «прикріплює» його на спільній дошці як стікер. У цьому стікері учні можуть друкувати, прикріплювати файли та відеоролики [5].

Корисним помічником для вчителя-історії є ресурси з онлайн-навчання *EdTed* та *edpuzzle.com*. В додатках розміщені готові відео, на які вчитель може накладати запитання, відео- чи аудіокоментарі. Учні встановлюють застосунок на телефоні та вводять код класу, який дає вчитель. У цьому класі будуть з'являтися завдання від вчителя. Коли учні переглядають навчальне відео, воно зупиняється на певній секунді та спливає завдання від вчителя. Його треба виконати одразу і тільки потім можна буде рухатися далі [5].

Широкі інтерактивні можливості надає україномовний універсальний онлайн конструктор тестів *Online Test Pad*. Він дозволяє користувачам в простому і зручному вигляді створювати онлайн опитування, проводити опитування респондентів і збирати статистику. Крім тестів також є ще п'ять модулів: «Конструктор опитувань», «Конструктор кросвордів», «Конструктор логічних ігор», «Комплексні завдання» та «Online Test Pad офіс» [5].

Україномовний інтерфейс має платформа Кахут (*kahoot.com*). Однак вона платна. Безкоштовно створювати власні кахути у вигляді слайдів, опитування, головоломки можна лише тиждень.

Під час виконання домашньої роботи та підготовки проєктів вчитель може запропонувати учням використовувати можливості електронної енциклопедії «*Вікіпедія*». Даний ресурс дає можливість пошуку інформації у наявних статтях, з-поміж 970 тис. статей в українській Вікіпедії та пошук і використання відповідних медіафайлів, світлин, відео- та аудіоматеріалу, розміщених у вільному доступі на Вікісховищі [1].

Сьогодні активно залучається у навчальний процес з предметів (історії в тому числі) *QR-коди*, які задовольняють всі вимоги програми не тільки через короткі та добре структуровані тексти, але й змістовні ілюстрації, схеми та таблиці. *QR-коди*

дозволяють виконувати завдання які розміщено в підручниках зі своїм смартфоном або комп'ютером. Використання *QR-кодів* дає можливість для швидкого доступу за посиланням до навчальних статей, сторінок та сайтів, які допоможуть розкрити ту чи іншу тему більш поглиблено. *QR-коди* є інструментом для прискорення поширення інформації. Це універсальний спосіб контролю за виконанням групової чи індивідуальної роботи на уроці. *QR-код* можна додавати у домашнє завдання, самостійну роботу. За ним може бути сховане посилання на додаткові матеріали, презентацію чи конспект до уроку, що дуже допоможе учням, які відстали у роботі. Також можна записати та надати ролик, за яким діти пригадають матеріал з попередньої теми. [3].

Отже, дистанційне навчання слід розглядати як таке, що допомагає вчителю історії самоорганізуватися та ефективно планувати та організовувати освітній процес в сучасній школі. Практика сьогодення доводить, що вчителі мають організувати навчальний процес у нових для себе й учнів умовах, зуміти втримати увагу дітей у режимі он-лайн та налагодити не просто якісну, а й дійсно ефективну комунікацію. Слід зауважити, що дистанційне навчання в реаліях сьогодення – це не перешкода, а простір для творчості та нових можливостей як вчителя так і учнів.

Література

1. Гриценко А. П. Формування медіаграмотності вчительства засобами «Вікіпедії» в умовах Нової Української школи. Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики: матеріали наук.-практ. конф. (м. Суми, 5 червня 2018 р.). Суми, 2018. С. 146–150. URL: <https://sites.google.com/view/professional-education-kaf/діяльність-кафедри/наукова-діяльність/і-всеукраїнська-науково-практична-конференція> (дата звернення: 30.10.2022).
2. Концепція проекту «Дистанційне навчання школярів» URL: <https://lib.iitta.gov.ua/259/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%A3.pdf> (дата звернення: 30.10.2022).
3. Моцак С. «Інтеграція медіаосвіти в шкільний підручник з історії як фактор формування медіаграмотності учнів». *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 163–174.
4. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 14.04.2002 р. №347/2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 30.10.2022).
5. Як організувати дистанційне навчання учнів — покрокова інструкція. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-uchniv-pokrokovaya-instruktsiya/> (дата звернення: 30.10.2022).
6. Про затвердження Положення про дистанційне навчання URL: http://osvita.ua/legislation/Dist_osv/2999/ (дата звернення: 30.10.2022).

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ОСВІТИ, ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ТА ІСТОРИЧНІЙ ГАЛУЗЕЙ НАУК

Ілля Леннік, Тетяна Мелещенко

У статті здійснено спробу висвітлити значення Державного стандарту базової середньої освіти крізь призму громадянської та історичної освітньої галузі. Розглянуто зміст державного стандарту та додатки до нього, як основне джерело нових підходів до вивчення історії та громадянської освіти у школі. Обґрунтовано освітні галузі, компетентнісний потенціал та вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній освітній галузі..

Ключові слова: НУШ, Державний стандарт, ключові компетентності, освітні галузі, наскрізні уміння.

Вступ. Українська нація вступає у реформаторський процес освітнього простору з засадами демократизації, оскільки раніше зазнавала деформації за доби тоталітарного режиму. Таким чином громадянська освіта та історія постають центральними та актуальними освітніми галузями, які потребують перегляду та вдосконалення. Вищезазначені шкільні предмети у закладах освіти мають виконувати свою єдину місію, а саме сприяти формуванню духовного, демократизованого, консолідованого та інтелектуально-розвиненого суспільства.

Формулювання цілей доповіді (постановка завдання). Мета статті – розкрити специфіку та значення Державного стандарту базової середньої освіти, виявити актуальні освітні тенденції та обґрунтувати нововведення діючого документу. Зазначити впровадженні зміни, цілі та значення, які є своєрідними та якісно новими, відповідно до сучасних тенденцій суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Формула нової школи, в першу чергу опирається на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у світі, тому вони і будуть імплементовані в освітнє середовище. Загалом формула буде опиратися на новий зміст, нову структуру, педагогіку партнерства, орієнтацію навчального процесу на учня, також складовою освітнього процесу має бути вмотивований вчитель, сучасне освітнє середовище тощо [3, с. 12-13]. Завдяки децентралізації відбудеться автономія школи справедливе фінансування і рівний доступ до коштів, і звичайно ж виховання учнів умовах демократичних цінностей.

Реалізація нової реформи відбувається за підтримки Міністерства освіти і науки України у співпраці з незалежними експертами та особами з громадських організацій, вони розробили план виконання та запровадження концепції нової української школи. Цей план визначає такі напрямки: по-перше, оновлення та стандартизація освітніх програм, та змісту освіти середньої школи. Тепер же навчальні програми зорієнтовані на компетентнісну освіту. По-друге, розвиток кадрової структури, тобто підготовка освітян, керівників закладів освіти, заступників та працівників освітнього менеджменту установи. По-третє, зміна структури середньої школи, що надасть змогу перейти до профільної освіти. По-четверте, впровадження децентралізованої системи управління, як вже раніше зазначалось, забезпечить першочергово реальну автономію для навчальних закладів

і зокрема, працівників школи. По-п'яте шкільна освіта перебуватиме під постійним моніторингом, задля забезпечення якості освіти. По-шосте децентралізація причинно-наслідковим зв'язком вплине на справедливий розподіл державних коштів. І останнє, після успішного виконання усіх попередніх пунктів освітній простір стане таким, який буде гарантовано сприяти формуванню творчої молоді, самореалізації дітей і освітян, тобто появі - лідерів змін сьогодення. Задля того аби реалізація відбувалась справедливим чином відповідно було ухвалено рішення та завдання, які визначено та направлено в усі регіони держави.

План запровадження нової української школи активно діє починаючи з 2018 р., проте переходу у 2022 р. основної школи на стандарти Нової української школи передуватиме саме пілотування інновацій у методиці та практиці, створення позитивних навчальних ресурсів тощо.

Розглядаючи надалі специфіку НУШ, варто зауважити, що програма та зміст навчання ґрунтується на Державному Стандарті. Для середньої школи I ступеня це не є вже новизною, оскільки за новим стандартом, навчається початкова школа 1-4 класи починаючи з 1 вересня 2018 р. Слід підкреслити, що на початковому етапі школам пропонують навчати учнів за типовими навчальними програмами або ж розробити свої на основі типових, окрім цього, також згідно Закону України «Про освіту» надається можливість освітянам розробляти свої унікальні програми. Важливо те, що особисті програмі мають бути зведені на основі Стандарту, окрім цього мають окремо затверджуватись у Державній службі якості освіти.

Наступним етапом реформування стала середня освіта. Програма залишалась минулою та із затеоретизованими тенденціями. Таким чином й було вирішено продовжити реформуванням української освіти в руслі сучасних тенденцій. Отже, було укладено документ, зокрема Державний стандарт від 30 вересня 2020 року [5], у якому й визначено мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, надано загальну характеристику змісту навчання, відображено вимоги до обов'язкових результатів навчання та орієнтири для їхнього оцінювання [4, с. 3].

У Державному стандарті базової середньої освіти виокремлено ключові компетентності та наскрізні уміння, які загалом й будуть співставлені до освітніх галузей. Отже, обґрунтуємо їхнє значення: Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність, тоді ж ключові компетентності передбачають – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя; Наскрізні уміння у свою чергу передбачають читання з розумінням, висловлювання власної думки як усно так і письмово, розвиток критичного та системного мислення, творчі діяння, виявлення ініціативності, здатність логічно обґрунтувати позицію, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення та загалом розв'язувати проблеми [2].

Опираючись на Державний стандарт, варто зауважити, що поділу на предмети немає, замість предметів пропонуються саме освітні галузі. Тобто, мається на увазі, що розробники освітніх та навчальних програм зможуть як втілювати певну навчальну галузь через окремий предмет, так і комбінувати їх для інтеграції. Серед переліку освітніх галузей, найбільше нас цікавить громадянська та історична.

У документі, зокрема окреслено, мету освітньої галузі, отже «Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції» [1]. Проаналізувавши мету даної освітньої галузі, варто відзначити, що за сприяння й дотримання усіх вимог, випускник нової школи буде справжнім інноватором, особистістю та патріотом власної держави, який зростатиме на засадах демократизованої освіти.

Варто зауважити, що реалізація очікуваних результатів у повній мірі залежить від багатостороннього процесу, а саме: заклад освіти – учні – батьки. Тільки завдяки повній та якісній співпраці між ними, можливо досягти реалізації освітніх очікувань. Держава ж у свою чергу має бути готовою до критики та скарг зі сторони учасників освіти, у свою чергу скарги мають бути опрацьовані, а пропозиції – враховані.

З новим підходом до вивчення історії та громадянської освіти розпочинається формування сучасного суспільства, яке й поведе націю вперед у ХХІ ст. Відтак, у додатку 17 до Державного стандарту виділяємо основні, ключові компетентності, які закладаються до процесу вивчення нашої галузі: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність (до прикладу: планувати, організовувати, реалізувати індивідуальні чи командні проекти, оцінювати їх ефективність, представляти результати).

Висновки. Нова українська школа в першу чергу - це реформа яка передбачає створення нової школи, яка дає учням не лише знання, але й вміння застосовувати їх у житті. Випускник нової школи - це особистість, патріот з активною позицією та інноватор. Саме ті освічені українці, які будуть працювати та рухати економіку України вперед у майбутнє.

Як і раніше, програма та зміст навчання нової школи ґрунтується саме на Державному стандарті. Початкова школа в Україні вже працює, починаючи з 2018 р. за новим Державним стандартом, проте цього року відбудеться пілотування Державного стандарту для середньої школи, а саме його реалізація в освітньому просторі (для учнів 5-х класів, які вже навчаються за 12-річною програмою у школі).

Державний стандарт - це основа для розробки типових та інших освітніх програм, згідно з вимогами передбаченими статтею 11 Закону України «Про повну

загальну середню освіту». Також, варто зауважити, що цей документ являє собою стандартизацію освіти, так би мовити створення єдиного еталону або ж зразку. До його розробки були залучені провідні міжнародні експерти з Польщі, Норвегії та Фінляндії. Державний стандарт не передбачає поділу на предмети проте у свою чергу з'являються освітні галузі, однією з них є громадянська та історична освітні галузі.

Література

1. Міністерство освіти і науки України - Державний стандарт базової середньої освіти. Головна | Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti#:~:text=Державний%20стандарт%20визначає%20мету%20та,та%20орієнтири%20для%20їхнього%20оцінювання>. (дата звернення: 04.11.2002).
2. Нова українська школа: ключові компетентності – УІРО || UIED. УІРО || UIED. URL: <https://uied.org.ua/nova-ukraïnska-shkola-klyuchovi-kompetentnosti/> (дата звернення: 04.11.2002).
3. Нова Українська Школа концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
4. Пометун О. І. Теорія та методика навчання. Методичний коментар до програми 2012 року з історії для основної школи. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2014. С. 3–15.
5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 04.11.2002).

GOOGLE ДОДАТКИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ДПТНЗ

Катерина Маленко

Сучасний інноваційний шлях розвитку суспільства в Україні зумовив модернізацію всіх галузей, в тому числі й освітньої сфери. Заклади освіти, які впроваджують у свою діяльність інноваційні доробки, активно використовують досягнення науки і є рушійною силою для просування інноваційного розвитку та необхідних сутнісних перетворень у системі освіти. Змінюється світ, і освітній процес слід пристосовувати до потреб молодих здобувачів освіти. На використання інноваційних технологій також впливають і фізіологічні суспільні умови – це коронавірусна хвороба (COVID-19, SARS-CoV-2) та вторгнення до терен України сусідньої держави і ведення військових дій.

На передній освітньо – виховний план сьогодення виходять так звані веб-додатки. Це відсутність прив'язки до конкретної операційної системи чи

персонального комп'ютера. Для продуктивної роботи достатньо мати сучасний браузер і доступ в Інтернет. Затрати на створення чи підтримку інфраструктури також практично відсутні. Серед представлених світових сервісів заслуговує уваги розроблений на базі Google Apps – система управління навчанням (СУН), яку надала компанія Google. Google є однією з перших компаній, яка розробила ряд освітніх сервісів, що постійно використовуються як освітніми або домашніми, так і корпоративними користувачами.

Головними плюсами додатків є використання сервісів Google, де немає потреби в Windows. Доступ до матеріалів можна отримати будь де, де є доступ до всесвітньої павутини. Google сервіс є сховищем електронної пошти та інструментом для пошуку, які допомагають швидко шукати потрібну інформацію і відправляти миттєві повідомлення прямо зі своїх облікових записів. Також дозволяє використовувати безкоштовне хмарне сховище, як особисте так і на кожного представника освітнього закладу, хто має аккаунт в Google Apps for Education. Ці набори хмарних додатків, компанії Google безкоштовні для всіх освітніх установ, що обрали домен Google Apps for Education.

Сервіс Google здійснює повне резервне копіювання всіх даних, вони підлягають відновленню, якщо навіть були втрачені. Надається надійне шифрування і безпечна аутентифікація. Створюється високий коефіцієнт готовності сервісів, йде повна гарантія дотримання авторських прав і захист конфіденційності даних освітнього закладу.

Є можливість застосовувати освітньою установою власного доменного імені, сукупність різних засобів інформаційного обміну, документообігу, програмного та організаційно-методичного забезпечення, управління освітнім закладом та освітнім процесом. Надається система різних інструментів, що можна адаптувати під свою професійно-освітню потребу.

Перевагами у використанні Google Apps для освітнього процесу є:

- один аккаунт, а сервісів багато;
- конфіденційність;
- авторизований доступ учасників;
- безпека учасників освітнього чи робочого процесу;
- відсутність рекламної діяльності;
- освітній контент збирається і структурується в одному місці;
- можливість організації всіх видів освітньо-виховного процесу.

Основне призначення сервісів Google включає в себе організацію та управління єдиним інформаційним простором як освітнього закладу, так і окремого класу чи групи; організація і управління документами адміністрації і педагогічного колективу, здобувачів освіти.

Основні сервіси – це Apps, Google Apps for Education, Gmail.

Спілкування можливо різними мовами, є функція перекладу для спілкування з іноземцями, представлена експериментальна функція "Лабораторія" для ефективнішої роботи, запущені зразки шаблонів відповіді, є функція скасувати

відправку, нагадування про неприєднані файли, "відповісти одразу усім" та багато іншого.

Розглянемо декілька додатків Google, які допомагають у викладанні предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ.

Найпоширенішим додатком, що використовує кожен українець, є Google диск, тут документи різних форматів Microsoft Word, малюнки, таблиці, мої карти, презентації. Надана можливість представникам освітнього процесу спільного редагування документів, публікації роботи учнів, складання рейтингів, збір та аналіз історично-публічної чи документальної інформації, творити шедевральні презентації, проводити безкоштовні опитування, створювати діаграми, блок-схеми різних історичних подій, проводити онлайн екскурсії, переглядати карти та маршрути відомих битв та подій, створювати динамічні діаграми в таблицях.

Наступний додаток Google+ Hangouts – це програмне забезпечення для миттєвого обміну повідомленнями та відеоконференцій, запущена 15 травня 2013. Вона замінює три системи миттєвого обміну повідомленнями: Google Talk, Google+ Чати і сервіс відеочатів Google+ Відеозустрічі, а також онлайн трансляція через Youtube. Запрошуйте лектора, експерта, науковця, організуйте відеоконсультації, групові чати. Обговорюйте улюблені теми віч-на-віч, спілкування віч-на-віч або в груповому відеочаті, або організація відеоконференції, в якій візьмуть участь багато учасників. Долайте цифровий розрив, упорядкуйте свій розклад і обмінюйтесь подіями з друзями. Найпоширеніша форма онлайн спілкування освітнього процесу у відеочаті - є Google Meet. Це освітнє використання засобів з функціями групових чатів, дзвінків та конференцій.

Переваги Google Meet:

- організація відеозустрічей, онлайн-занять зі студентами і слухачами. У зустрічі можуть одночасно брати участь до 150 користувачів;
- заняття може тривати безперервно до 300 годин – на відміну від Zoom, де заняття може тривати не довше 40 хвилин;
- є можливість демонстрації матеріалів на робочому столі ПК під час занять і семінарів: під час зустрічі можна надати доступ до свого екрану, щоб показати презентації або іншу інформацію на робочому столі;
- планування занять заздалегідь та прив'язка до гугл-календаря;
- синхронізація запланованих занять виконується автоматично на всіх пристроях, тому почати зустріч можна на комп'ютері, а закінчити на іншому пристрої, наприклад, телефоні;
- запис занять зі збереженням відео на Google Диск;
- приєднатися можна як через браузер, так і через додаток для Android або iOS.

Google Календар – це інструмент планування й керування часом, який дозволяє організувати щоденні плани, завдання, призначати термінові зустрічі та нагадувати нам про найважливіші події, на яких ви маєте бути.

Календар Google входить до переліку програм, пов'язаних з обліковим записом Gmail кожного приватного користувача. Використовуючи календар, можна створювати навчальний план на семестр, рік, урочисту подію, запросити усіх

користувачів домену на ваш захід, можна розпланувати календар заходів освітнього підрозділу або групи з автоматичним відправленням запрошень.

Google Classroom –це, по суті, безкоштовна інтерактивна платформа від Google, яка дає змогу командам некомерційних проєктів ділитися досвідом, підвищувати кваліфікацію, спілкуватися з колегами, учнями та студентами у «віртуальних аудиторіях». Google Classroom – платформа, створена спеціально для освітнього процесу, на якій можна створювати навчальні курси, ділитися освітньо-навчальними матеріалами, створювати завдання, перевіряти компетентності учнів і відслідковувати прогрес успішності, організувати спілкування самих учнів. Classroom - це простір для створення і проведення асинхронного навчання та уроків.

GOOGLE-MAPS служать найважливішим засобом вивчення історичних подій, дозволяючи одночасно обдивлятися територію будь-яких розмірів. Сьогодні є можливість використовувати новий тип засобів навчання – інтерактивні карти та картографічні ресурси, що можуть знайти своє достойне місце при вивченні історії в освітніх закладах.

Переваги електронних карт включають в себе:

- вони є набагато детальніші, ніж паперові;
- полегшують обмін інформації;
- вільне збільшення фрагментів та масштабів;
- дають тривимірне зображення та зображення в «реальному часі»;
- це додаткова інформація із зовнішніх джерел;
- точне визначення положення (навігація);
- перегляд усієї території не перериваючись, як на паперових носіях;
- можливість накладати декілька шарів карт один на одного.

Використовуючи GOOGLE-MAPS на своїх уроках, викладач розвиває у здобувача освіти не тільки історичну, але і математично-природничу систему компетентностей (математика, інформатика, географія, фізика).

Одним із завдань сьогодення у навчанні є підготовка учнів до життя в сучасному світі, який все більше і більше «поринає» у всесвітню мережу. Сервіси Google дають нам не просто навички роботи з веб-додатками, а цілком реальний досвід роботи з інструментами, які використовують безліч компаній у своїй повсякденній роботі. Тому освіта сьогодні повинна бути спрямована на соціалізацію особистості й новітні науково-інформаційні технології.

Література

1. Вакалюк Т. А. Основні можливості використання Google classroom у навчально-виховному процесі ВНЗ. URL <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7260/1/215.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).

2. Відеоурок «Організація освітнього середовища засобами Google Classroom» (О. Стечкевич). URL: <https://cutt.ly/hMmK6Vt> (дата звернення: 02.11.2022).

3. Живіцька С.Ю. Формування пізнавальної самостійності учнів засобами сервісів Google у процесі вивчення іноземної мови. *Технологія фахової майстерності*: електронні освітні ресурси та технології: обласна науково-практична

Інтернет-конференція, 26-30 жовтня 2015 р. Кіровоград, 2015. : <http://management.kr.sch.in.ua/news/id/131/vn> (дата звернення: 02.11.2022).

4. Лященко К.В. Google-сервіси: можливості та перспективи використання у сучасному освітньому середовищі URL: https://www.psyh.kiev.ua/Лященко_К.В._Googleсервіси:_можливості_та_перспектив_и_використання_у_сучасному_освітньому_середовищі. (дата звернення: 02.11.2022).

5. Корисні продукти. Створено з думкою про вас.. URL: <http://www.google.com.ua/intl/ua/about/products/> (дата звернення: 02.11.2022).

ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ

Олена Милютіна

У сучасному світі особливо гостро постає питання реформування системи освіти, особливо історичної та громадянської галузі. А саме: необхідність переходу від простого засвоєння матеріалу, запам'ятовування та узагальнення до діяльнісного підходу, тобто до засобів, які дозволятимуть аналізувати, критично сприймати та практично діяти. Учні НУШ мають бути готовими стати повноправними членами суспільства, мають навчитися не тільки засвоювати новий матеріал, а практично його використовувати.

Сучасні вимоги освітніх стандартів змушують учителів не тільки насичувати учнів інформацією, а й шукати шляхи практичного застосування її у повсякденному житті. Знання не заради знань, а знання – для збагачення життєвого досвіду. Для найбільш ефективної роботи вчителю необхідно впроваджувати в процес навчання діяльнісний підхід, який допоможе учням навчитися використовувати свої знання на практиці. Діяльнісний підхід має всі характеристики: завдання, мету, шляхи досягнення мети та результат.

Основними перевагами цього підходу є:

- самостійна діяльність дитини;
- самоконтроль власної діяльності;
- постановка завдань та мети;
- самостійний пошук, аналіз та критична оцінка інформації.
- результат: дитина навчається сама використовувати свої знання практично.

Впровадження діяльнісного підходу в навчальний процес має ряд принципів, зокрема, в основу цього підходу лежить саме самостійна робота кожного учня, навчання спрямоване на формування цілісної системи умінь і навичок, вчитель виконує більш коригуючу функцію, тому що не відкрито надає потрібну інформацію, а спрямовує учнів на її пошук та використання у суспільній діяльності.

У процесі навчання учні мають навчитися формувати алгоритм дій, який допоможе засвоїти не лише фрагменти інформації, незрозумілі для учня, а навчать дітей учитися, зрозуміти логіку навчального матеріалу та його взаємозв'язок. Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність буде спрямована на застосування практичних знань і вмінь, а не лише на сухе сприймання матеріалу.

Учень має перебувати постійному пошуку нових знань та має використовувати всі відомі засоби самонавчання. Постійна самостійна діяльність допомагає школярам НУШ перетворювати свої знання у вміння та навички, які при правильному застосуванні сформують компетенцію. Впровадження діяльнісного підходу має бути планомірним та систематичним, а не застосовуватись випадково та епізодично, щоб учні із самого початку вивчення історії у 5-му класі звикали та вчилися діяти практично.

За програмою НУШ учні у 5-х класах на уроках історії та громадянської освіти мають не лише засвоїти навчальний матеріал, а навчитися використовувати свої знання на практиці. В досягненні поставленої мети особливу роль відіграє навчально-пізнавальна, проектна, пошукова та дослідницька діяльність. На уроках громадянської освіти та історії, учні мають навчитися користуватися методами та засобами, за допомогою яких вивчається історія у школі. Наприклад, при вивченні теми «Час в уявленнях людини протягом історії», учні мають не лише вивчити поняття часу, а навчитися практично використовувати свої знання (виготовити найпростіший сонячний годинник – гномон). Таким чином, учні навчаться орієнтуватися в історичному часі та знаходити різницю між першими та сучасними годинниками, шляхом діяльнісного підходу.

На уроках історії та громадянської освіти учитель має спрямовувати знання та вміння дітей на пошукову, проектну та творчу діяльність, при якій учень самостійно практично застосовує свої вміння (виконання проєкту-порівняння історичних епох, укладання кодексу честі історика-професіонала, виготовлення лепбуку тощо).

Разом із формуванням алгоритму логічних операцій, вчитель має навчити учня виокремлювати найголовніше, прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки. Завдяки правильній та послідовній роботі педагога, уміння дітей самовдосконалюватися, самонавчатися та навчатися впродовж життя доводиться до автоматизму. Але навчальний матеріал має бути дібраний таким чином, щоб за необхідністю, у його засвоєнні могли допомогти вчителі та учні(наприклад, створити сторінку історика в соціальних мережах або дібрати питання для гри «Історичний пінг-понг»). Але при цьому важливо цінувати та приймати думки кожного з учнів, не обмежуючись єдиною точкою зору.

Особливо важливою на уроках історії та громадянської освіти є робота учнів у малих та великих групах, де вчитель виступає тьютором, а не пояснює самостійно матеріал. Такий метод дозволяє учням мислити критично, шукати шляхи вирішення проблем та створювати проєкти (створення фотоколажів, інстаграм-галерей, побудова розповіді про події на основі історичної карти, укладання синхронізованої та хронологічних таблиць). Наприклад, використовуючи контурну карту, учні мають створити карту своїх подорожей визначними місцями України та позначте відвідані пам'ятки і маршрут подорожей.

Використання діяльнісного підходу має впроваджуватися вчителем на кожному уроці, щоб забезпечити систематичність. Уроки обов'язково має працювати творчо, креативно, добираючи різноманітні методи та засоби сприймання інформації. Цікавий та креативний урок забезпечує розвиток практичних навичок, де учні працюють з інтернет-джерелами, аналізують історичні документи, хмари слів та створюють міні-проекти. Вдало підібрані завдання забезпечать розвиток критичного мислення та спрямують учнів на пошук нової інформації та застосування її у діяльнісній роботі.

Використання діяльнісного підходу в процесі викладання предметів громадянської та історичної галузі в умовах НУШ надає можливість максимально наблизити теорію до реального життя, сприяти вихованню національно-патріотично свідомої особистості, формувати активну громадську позицію.

Література

1. Державний стандарт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 22.10.2022)
2. Щупак І., Бурлака О. «Вступ до історії України та громадянської освіти», Київ: Оріон, 2022. 214 с.
3. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/7MmLdVN> (дата звернення: 22.10.2022)

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНОСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ігор Федоров

У багатьох працях об'єктом досліджень науковців, а саме: психологів, педагогів, лінгвістів, соціологів є – компетентність, що трактується як міждисциплінарне поняття. Проблемі формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей надавали увагу українські науковці – Н. Бібік, О. Біда, Т. Байбара, М. Вашуленко, С. Бондар, І. Гудзик, О. Локшина, Л. Коваль, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко та інші. Досить аргументовано визначає це поняття у своїй роботі «Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі» О. Пометун. Його методичний посібник, що присвячений теоретичним і практичним проблемам застосування компетентісно орієнтованої методики навчання історії в основній школі, розкриває теоретичні засади, що характеризують компетентісно орієнтований підхід у шкільній історичній освіті, подає поняттєво-термінологічний апарат з проблеми, описує підходи до розвитку хронологічного, просторового, логічного, інформаційного й аксіологічного складників історичної компетентності, структуру та методику уроків.

Отже, автор зазначає, що «під компетентністю людини педагога розуміють спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності. Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у житті й навчанні. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини» [1, с. 7].

Студенти магістратури, які досліджують питання розвитку педагогічного процесу у контексті минулого та сьогодення потребують актуалізації питання щодо формування історико-педагогічної компетентності майбутніх педагогів. До уваги привертає до себе дослідження доктора педагогічних наук, професора, старшого наукового співробітника Інституту педагогіки НАПН України Н. Гупана Нестора. Він у своїй роботі «Професійна історико-педагогічна компетентність студентів-педагогів: сутність та структура», яку опубліковано у збірнику тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», 05 березня 2020, описує історико-педагогічну компетентність, як «інтегрована характеристика особистості фахівця, що передбачає обізнаність його із теорією та історією педагогіки і володіння вміннями у дослідженні історико-педагогічних явищ. Її формування здійснюється поетапно через розвиток відповідних складників: інформативного, логічно-мовленнєвого, аксіологічного, просторово-хронологічного» [2, с. 75].

Зрозуміло, що **інформаційний** – передбачає здатність студентів працювати з джерелами історичної інформації, а саме:

- критично аналізувати, та оцінювати історичні джерела;
- систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, таблиці розвитку та ін.), схеми, різні типи планів;
- користуватись довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації;
- оцінювати, порівнювати, пояснювати факти і явища дійсності на основі інформації, отриманої з різних джерел знань; самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та відбиті в них історичні факти, явища, події.

Просторовий – передбачає здатність учнів орієнтуватися в історичному просторі.

Здобувач повинен уміти:

- користуючись картою визначати причини та наслідки історичних подій, процесів, основні тенденції розвитку міжнародних відносин та місця в них України, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища;
- співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами;
- характеризувати, використовуючи карту, історичний процес та його регіональні особливості;

Хронологічний – передбачає здатність учнів орієнтуватися в історичному часі.

Треба вміти:

- розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу;
- співставляти історичні події, явища з періодами (епохами);
- орієнтуватися в науковій періодизації історії.

Логічний – здатність студента аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції.

Вміти

- визначати і застосовувати поняття як інструмент пізнання нового;
- співставляти і порівнювати явища і процеси;
- визначаючи спільне, відмінне та аналогічне;
- визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ і подій;
- проводити нескладні дослідження, проєктуючи власну діяльність;
- формулювати висновки та обґрунтовувати їх, будувати доведення і міркування; аналізувати, синтезувати та узагальнювати.

Аксеологічний – здатність студента формулювати версії й оцінки історичного руху і розвитку. Повинен уміти:

- пояснювати, порівнювати, узагальнювати та критично оцінювати факти та діяльність осіб, спираючись на набуті знання, власну систему цінностей, з позиції загальнолюдських та національних цінностей;
- виявляти протиріччя, потреби соціальних груп і окремих осіб й оцінювати їхню роль в історичному процесі, тенденції й напрями історичного розвитку;
- оцінювати різні версії і думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

Історична компетентність майбутнього вчителя історії має глибокий зміст, адже з потребами суспільства змінюються і вимоги до професії та їх компетентності.

Отже, формування історичної компетентності, в умовах європейського вибору України, може мати успіх через ідентифікацію з філософією норм й автентичності та відповідає національному менталітету українського соціокультурного життєвого світу.

Література

1. Пометун О.І, Гупан Н.М, Власов В.С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : метод. посіб. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162002217.pdf> (дата звернення: 27.10.2022).

2. Гупан Н. Професійна історико-педагогічна компетентність студентів-педагогів: сутність та структура. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи* : матеріали II Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 5 трав. 2020 р. Київ, 2020. С. 73–75. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/tezy_internet_konf_05_03_2020.pdf (дата звернення: 27.10.2022).

СЕКЦІЯ **«ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПЛОТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У ПЛОТНИХ 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У 2021–2022 Н. Р.»**

СТРУКТУРА ТА НАПОВНЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЛЯ УРОКІВ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ НУШ

Олександр Желіба

В сучасних умовах інформатизації суспільства та розширення дистанційних форм навчання постаю виклики для учительства зі створення якісного візуального супроводу освітнього процесу. Оптимальною відповіддю такого виклику є створення якісних презентацій.

В основі будь-якої діяльності має бути мета. Тактичною метою створення презентацій є унаочнення процесу навчання, опора на візуальні, текстові, аудіовізуальні засоби навчання. Оскільки процес навчання складається з окремих компонентів, які виконують певні завдання, урок історії поділяється на етапи, що вирішують поставлені завдання. Таким чином, учительська презентація має враховувати дані етапи. Розглянемо складові презентації на основі структури комбінованого уроку. Досвід складання такого типу слайдів набутий атором під час організації освітнього процесу та підготовки презентаційного супроводу уроків курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти» 5 класу НУШ [1].

I. Організаційний момент, під час якого відбувається включення учнів до освітнього процесу, у презентації, як правило, не відображається. Хоча, можливий відповідний слайд, де відображено привітання учителя\учительки.

II. Перевірка попередньої теми належить до діагностичного компоненту, передбачає одночасний контроль учителя і самоконтроль учнів за реалізацією завдань навчання з метою виправлення помилок і неточностей. В умовах НУШ зворотний зв'язок називається формувальним оцінюванням і спрямований на корегування, регулювання освітнього процесу, спонукання учнівства до активності.

Заголовком слайду може бути стимул «Поміркуйте». Так учні та учениця будуть зорієнтовані на мисленнєві операції, а не на стресовому слові «Перевірка». У змісті даний етап відображається у вигляді низки запитань та завдань. Відмітимо, що важливо не демонструвати весь перелік складової етапу, а для послідовної демонстрації появи даних запитань та завдань використовувати ефекти анімації. Фактично, поява складових презентацій саме тоді, коли це потрібно, є важливим правилом якісної презентації. Чому учнівству важливо бачити перед собою текстові стимули? Хтось може не почути, відволіктися, не зрозуміти з першого разу. Текст має бути основою для розуміння суті учительських вимог, учнівських роздумів та рефлексій.

Оскільки сучасний урок історії та громадянської освіти ґрунтується на розвитку навичок роботи з різними типами джерел, перевірка попередньої теми має включати

візуальні та текстові джерела.

III. Активізація опорних знань відображає стимулюючо-мотиваційний компонент передбачає і здійснення учителем чи учителькою дій, спрямованих на стимулювання в учнівства інтересу, потреби в розв'язанні визначених завдань. Дане стимулювання повинне породжувати внутрішній процес виникнення в учнів та учениць позитивних мотивів навчання, часто воно відбувається через постановку проблемних завдань.

Заголовком слайду може бути той же стимул «Поміркуйте», або інший доречний за змістом етапу: «А ви знаєте, що...», «Цікавий факт», «Маємо виклик» тощо. У змісті даний етап подібний до попереднього: є переліком запитань та/або завдань.

Є кілька способів почати свої уроки: проблемне запитання; показ цікавих об'єктів, що пов'язані зі змістом уроку; показ відео; аналіз виклику чи помилки; гра «обери позицію». Головне, щоб діти зацікавилися змістом теми уроку.

IV. Визначення теми, мети і завдань уроку є цільовим компонентом освітнього процесу і відображає визначення мети й завдань вивчення теми.

Саме даний етап презентується титульним слайдом. Чому титульний слайд не перший? Бо нова тема не має відволікати учнів від не менш важливих процесів перевірки та активізації. Другим слайдом етапу є план уроків, де учитель/учителька показує зміст питань та паралельно озвучує мету і завдання, які учнівство має опанувати під час уроку. Фактично план уроку є алгоритмом роботи на уроці.

V. Вивчення новини (нового навчального матеріалу та/або нових видів діяльності) включає два компоненти процесу навчання: змістовий та операційно-діяльнісний. Зміст навчання визначається державним навчальними програмами. Зміст окремих уроків конкретизується вчителем/учителькою з урахуванням визначених програмою завдань, змісту підручника та навчальних посібників, рівня підготовленості, інтересів учнівства. Операційно-діяльнісний компонент найповніше відображає суть процесу навчання: взаємодію учителя/учительки та учнівства, спрямовану на формування навчальних та життєтворчих компетентностей і формування основ світогляду.

У презентації етап відображений у кількох слайдах, мінімум – за кількістю питань плану. Як заголовок слайду має стояти пронумероване питання плану, що дозволить учнівству орієнтуватися в освітньому процесі на уроці.

Основною складовою змісту новини є наочні джерела. Дані джерела використовуються з різною метою: як ілюстрування розповіді учителя/учительки, або як основа організації дослідницької роботи. Загальне правило наочності – вона має бути «читабельною», тобто такою, де всі важливі елементи видно всім дітям класу. Обов'язково візуалізуються програмні геопросторові дані, портрети історичних діячів/діячок та пам'ятки культури.

Текстовий супровід теж має свої вимоги. Типовою помилкою багатьох учителів та учительок є дублювання у тесті своєї розповіді або її частини. Це недоречно, адже «презентації є лише доповненням виступу, яка наглядно демонструє лише важливі моменти на які слід звернути увагу, або такі що не що неможливо пояснити без наочності. Презентація повинна допомогти зробити матеріал наочніше,

доступніше, допомогти полегшити розуміння і запам'ятовування матеріалу» [2].

Відмітимо, які тексти доречно використовувати у слайдах:

- програмні поняття та їх визначення;
- програмні дати;
- програмні історичні персоналії;
- запитання та завдання;
- невеликі за обсягом текстові джерела;
- структурований матеріал (передумови, причини, особливості, риси, наслідки, значення тощо).

Великі за обсягом джерела та складні ілюстрації краще не подавати у презентації, а надавати для ознайомлення через к'юр-коди. З власного досвіду відмічу, що для розміщення таких джерел гарно підходить учительський веб-сайт, створений на основі платформи Гугл-сайт. Саме формат веб-сайту дозволяє тексту адаптуватися до розмір гаджета, а наочність буде доступна до функції перегляду частинами та у різних розмірах.

VI. Закріплення нового матеріалу теж належить до діагностичного компоненту і має таку мету: зміцнити отримані знання, вміння і навички шляхом їх використання. Закріплення здійснюється переважно методом бесіди на основі ряду логічно взаємопов'язаних запитань, або іншими методами: самостійної роботи (одне розгорнуте питання чи тест); складання короткого чи розгорнутого плану розповіддю учителя/вчительки чи за текстом; групування матеріалу документа; створення під керівництвом вчителя схеми за викладеним матеріалом; вибіркоче чи суцільне читання тексту підручника чи документу тощо.

Слайду оформляється згідно змісту етапу. Заголовком може бути стимул «Поміркуйте» або інший стимул активності. Наповнення формується за логікою етапу перевірки попередньої теми.

VII. Підведення підсумків уроку і виставлення оцінок є оцінювально-результативним компонентом навчання і передбачає визначення рівня навчальних досягнень учнів за чітко визначеною шкалою. Даний етап, у презентації, як правило, не відображається.

VIII. Повідомлення домашнього завдання має містити чіткі вказівки змісту та форми домашньої роботи: повідомлення параграфа/пунктів підручника, конкретні загальні («Вміти розповісти, пояснити, показати помилки...»), «знаходити на карті...», «аналізувати ілюстрацію...» тощо) та індивідуальні завдання (проєкти).

Останнім слайдом презентації повинен бути перелік використаних джерел ілюстрацій. Так учитель/вчителька буде показувати приклад дотримання академічної доброчесності.

Чи всі зазначені етапи мають бути відображені у презентації? Очевидно, ні. Тільки учитель/вчителька на своєму уроці вирішує які конкретні етапи слід візуалізувати на презентації. Скажімо, рід час дистанційного навчання перевірку попередньої теми можна провести викладенням питань у чат відеоконференції.

Вдалому уроку сприятиме дотримання загальних вимог створення презентацій:

- використання єдиного дизайну презентації;
- відповідність дизайну презентації її змісту;

- «читабельний шрифт» (оптимально – Arial);
- підбір контрастного оптимального для зору фону та тексту;
- відсутність відволікання оформленням презентації та ефектами анімації;
- якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів);
- мінімальна та обґрунтована анімація тощо.

До речі, щодо дизайну презентації. Учитель/чителька може створити власний неповторний шаблон презентації до частини своїх уроків.

Створюючи презентацію, слід застосувати техніки залучення учнів. Вона створює візуальний інтерес і може включати запитання та завдання до різних етапів уроку:

- вступне запитання: *«Виділи хвилинку, щоб поміркувати про...»*;
- обговорення в парах: *«Подумай, що ти знаєш про...»*, *«Звернися до сусіда/сусіки та поділися своїми знаннями про...»*, *«Поділися з класом тим, що ти обговорив/обговорила з сусідом/сусідкою по парті»*;
- сфокусований список допомагає запам'ятати відповідну інформацію: *«перелічи якомога більше характеристик...»* або *«запиши стільки слів, пов'язаних з..., скільки можеш придумати»*;
- мозковий *«Що ти знаєш про...?»*;
- провокація: *«Якби ти міг/могла поставити останнє запитання, що б це було?»*;
- опитування громадської думки: *«Чи віриш ти в...»* або *«Що ти думаєш про...?»* [3];
- зворотній зв'язок: *«Чого я навчився/навчилася на цьому уроці/під час виконання проєкту/під час вивчення цієї теми?»*, *«Як я можу розповісти іншому/іншій про те, чого навчився/навчилася?»*, *«Які ідеї на уроці були важливими?»*, *«Яка інформація потребує більш детального розгляду?»*.

Отже, дотримання принципу дидактичної доцільності структури та компонентів презентації уроку, дозволить створити умови для досягнення поставлених освітніх завдань.

Література

1. Видавництво «Оріон». Методична підтримка. URL: <https://cutt.ly/qMmZWR9> (дата звернення: 05.11.2022).
2. Створюємо презентації правильно. URL: <https://pedcollege.kiev.ua/2009-11-13-19-03-22/564-2011-10-07-13-32-03.html> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Teaching with PowerPoint. URL: <https://cutt.ly/CMmZUSP> (дата звернення: 05.11.2022).

ПІЛОТУВАННЯ В 5-Х КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Діана Прокопенко-Дубова, Олена Ільїна

Нова українська школа (далі скорочено – НУШ) на сьогоднішній день є новим напрямком до серйозних змін у сфері загальної середньої освіти. Головною метою у розбудові Нової української школи є забезпечення кожній дитині абсолютно рівного доступу до якісної повної загальної середньої освіти та безпечне, сучасне, здорове, комфортне, інклюзивне та мотивувальне для всіх учасників освітнього процесу, середовище. Тим не менш, людина, на якій тримається реформа є вчитель. Без вчителя будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів НУШ – умотивований учитель. Це означає, що основна мета – сприяти професійному та особистому зростанню педагогів, а також підвищувати їхній соціальний статус».

Постановка проблеми. Починаючи з 2018 року в українських школах стартував процес пілотування. Метою даного процесу є розробка, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту Початкової освіти. У так званому експерименті «пілотування» прийняло участь близько 143 шкіл із різних областей України, які на практиці мали навчатись за новими умовами, закріпленими у запровадженому Стандарті з метою його перевірки та за потреби, можливості миттєвого коригування методів та підходів навчання. Також вже у 2021 році процес пілотування було запроваджено серед учнів 5-х класів, адже ця вікова група є особливо цікавою аудиторією, оскільки діти середнього шкільного віку мають характерне збільшення шкільного навантаження за рахунок збільшення кількості предметів у школі. В даному випадку актуальним стає питання стану перебігу запровадженого процесу пілотування у НУШ, зокрема серед учнів 5-х класів.

Відповідно до багатьох періодизацій психічного розвитку особистості, підлітковий вік вважається періодом життєдіяльності людини від 11-12 до 14-15 років, який називають віковим проміжком між дитинством та юністю [2].

Школярі підліткового віку – це є учні, які ходять до середньої школи. Слід зазначити, що перебіг навчання в середній школі суттєво відрізняється від, наприклад навчання у молодшій школі. Свою специфічність надає і сама «кризовість» віку. Переглянемо більш детально головні особливості, а також цілі підліткового розвитку. Даний вік вважається найбільш кризовим віковим періодом, який пов'язаний із бурхливим розвитком усіх передових складових особистості та перебудовами з боку фізіології, які зумовлені статевим дозріванням» [6].

З самого початку періоду юнацтва відбуваються зміни позицій по відношенню до школи. Так, якщо у дитячому віці дитина була поглинута навчальною діяльністю, то в підлітковому періоді дитину в більшій мірі турбують стосунки з однолітками. Надаючи особливого значення спілкуванню, підліток абсолютно серйозно продовжує відноситись до навчання. Підрастаючи, підліток вже готовий до тих видів навчальної діяльності, які роблять його дорослішим у своїх очах. Подібна готовність може стати одним із мотивів до навчання.

Мета даного дослідження полягає в теоретичному осмисленні існуючої проблеми запровадження процесу пілотування в Новій українській школі серед учнів 5-х класів.

Виклад основного матеріалу. Отже в 2021 році стартувало пілотування у НУШ. Слід одразу ж зазначити, що восени 2022 року за планом НУШ, мав відбутись процес пілотування вже в усіх школах України. Так, процес пілотування складається із трьох етапів [3]:

1. Організаційно-підготовчий етап (який проходив із червня по жовтень 2017 р.) та включав у себе розробку навчально-методичного забезпечення, створення робочої групи вчених і вчителів для науково-методичного супроводу пілоту, в тому числі процес підготовки вчителів.

2. Формувальний етап (який було проведено з листопаду 2017 по травень 2021 р.), під час якого відбувалось пілотне навчання, апробація та внесення корективів до навчально-методичного забезпечення для учасників пілоту, наставництво вчителів шкіл-учасниць експерименту, а також проміжне коригування процесу.

3. Узагальнювальний етап тривав впродовж 2021, і під час нього робоча група підбила підсумки проєкту, сформулювала висновки.

Онлайн-захід було організовано за участю Міністерства освіти і науки України спільно із ГС «Освіторія», проєкту фінської підтримки реформи української школи «Навчаємось разом», польського Фонду міжнародної солідарності в межах Програми «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України», ЮНІСЕФ в Україні та за підтримки Команди підтримки реформ МОН [2].

Слід зазначити, що в 2019 році стартував процес пілотування із добровільної сертифікації вчителів. Метою даного процесу було виявлення вчителів із високою професійністю з метою їх стимулювання із застосування у своїй роботі методик із компетентнісного навчання і нових освітніх технологій, а також сприянні їх поширення.

Відповідно до нового Державного стандарту з Початкової освіти вчителі повинні працювати за іншими підходами, тому у 2018-2019 роках було організовано масштабне перенавчання вчителів початкової школи. Вони отримували навички із дистанційного навчання у рамках засвоєння онлайн-курсу на освітній платформі EdEra, а також в рамках очних сесій закріплювали свої знання на практиці [5].

Головним гаслом під час проведення пілотування в Новій українській школі став вираз: «Учитель, який отримав свободу навчати, має отримати й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою. Щоб навчати по-новому, вчитель повинен отримати свободу дій – обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю свободу дає новий закон «Про освіту».

Міністерством розроблено нову модель оцінювання учнів у межах Нової української школи. Тепер замість звичних табелів у кінці року учні перших класів отримують Свідоцтво досягнень. Оновлена модель ґрунтується на формувальному оцінюванні, яке дає можливість зробити висновки саме щодо процесу навчання, а не тільки результату (кількості помилок) та поступу учня. Також у зв'язку із новими

вимогами в Державному стандарті в багатьох навчальних закладах було оновлено матеріально-технічну базу [5].

На майбутнє згідно із програмою пілотування Міністерством освіти і науки було запропоновано до виконання типових навчальних програм, але слід зазначити, що будь-який учитель чи авторська група може доповнювати їх або створювати свої. Учитель тепер обмежений лише Державним стандартом. У цьому документі окреслено результати: що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання. Натомість, як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам [7].

Для ефективнішого вмотивування вчителів Міністерством освіти і науки було запровадження систему сертифікації. Дана система дозволить на добровільних засадах проводити перевірку, позитивний результат якої надасть учителям можливість отримувати надбавку у розмірі 20% до посадового окладу та звільнить від атестації. Таким чином даний захід стимулюватиме вчителів із фінансового боку.

Висновки. Запровадження системи пілотування в Новій українській школі в освітній процес – це ще один крок на етапі реформування системи загальної середньої освіти, яка докорінно змінить ставлення її учасників (дітей, батьків, вчителів) до нового процесу сприйняття освітньої інформації, а також допоможе виховати у дітей відчуття поваги до навколишніх та прагнення знайти оптимальний спосіб для її ефективного навчання.

Література

1. Асмолов А.Г. Формування універсальних навчальних процесів у основній школі: від впливу до думки. Система завдань: посібник для вчителя, 2011. № 3. С. 159.
2. Нова українська школа. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 23.10.2022).
3. «Про загальну середню освіту»: Закон України від 13.05.1999 р. № 2442-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (дата звернення 23.10.2022).
4. «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu> (дата звернення 23.10.2022)
5. Реформа НУШ у 5-х класах в умовах дистанційного навчання. URL: <http://academia.vinnica.ua/index.php/news/1417-reforma-nush-i-vijna-yaki-zmini-chekayut-serednyu-shkolu-z-1-veresnya> (дата звернення 23.10.2022)
6. Фельдштейн Д. І. Психологія становлення особистості. Москва, 1994, С. 164-174.
7. Як вчити 5-класників в нових умовах: досвід роботи в пілотних класах НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/post/shlyahi-vprovadzhennya-reformi-nush-u-5-h-klasah-vid-teori-do-nathnennya> (дата звернення 23.10.2022)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАОЧНОСТІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В 5 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Світлана Базиль

У статті висвітлено досвід роботи автора з впровадження наочності та цифрових технологій під час викладання історії України і громадянської освіти в 5 класі Нової української школи (НУШ), які є випробувальним засобом формування предметних (історичних) і загальнолюдських компетентностей учнів. Представлені методичні розробки, що пройшли апробацію в 5 класі Шосткинської ЗОШ І-ІІІ ст. № 12.

Реформування освітнього середовища закладів освіти України, зокрема закладів середньої освіти, покликано створити сучасну школу в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння та навички застосовувати їх у повсякденному житті. Завдяки глобальним реформам у державі Міністерством освіти і науки України було розроблено Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа» і впроваджено в освітнє середовище навчальні програми НУШ. Головною метою цих програм є подальший різнобічний розвиток, виховання і соціалізація учня, як особистості, що усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності, що володіє знаннями на рівні загальноєвропейських і світових вимог [0].

Формування у дітей навичок користування цифрові технологіями під час вивчення курсу «Вступ до історії України і громадянської освіти», дозволить значно підвищити ефективність навчання і є досить актуальними в сучасному освітньому просторі. Оскільки у зв'язку зі збройною агресією РФ в Україні, проблемами з відсутністю електроенергії й Інтернету, навчання дітей відбувається в дистанційному, а часто і в асинхронному форматі, використання наочності дозволить в будь-який час дитині переглянути і розібрати новий матеріал.

Історіографічна база саме цього напрямку доволі широка. Серед дослідників цієї проблеми в першу чергу можна відзначити авторів пілотних програм НУШ: Олександра Гісема, Олександра Мартинюка, Олену Пометун, Ігоря Щупака, Ярослава Грицака, Тетяну Ремех. Заслужують на увагу також наробки О. Пометун і Г. Фреймана «Методи навчання історії в школі», О. Пометун, Л. Пироженко «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання», О. Пометун, Л. Пироженко, Г. Коберник «Інтерактивні технології навчання», В. Курилів «Методика викладання історії» [0, 0, 0].

Спираючись на розробки вищеперерахованих визнаних науковців у галузі запровадження інноваційних технологій під час викладання історії, представити власні наробки, які передбачають використання її, як дієвий засіб формування загальних й предметних компетентностей школярів НУШ.

Для вибору напрямку викладання історії в 5 класі НУШ у 2022-2023 навчальному році вчителям були представлені модельні програми вищезазначених авторів. Під час аналізу наявних розробок, для викладання майбутнім п'ятикласникам, автором була обрана модульна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти, авторами якої є О. В. Гісем та О. О. Мартинюк [0]. Серед переваг означеної програми можна визначити:

- послідовність поєднання в структурі курсу розділів, щодо розвитку людини і історичних аспектів розвитку людства;
- доступність тем навчальної програми для розуміння і сприйняття дітьми 5 класу;
- широкі можливості для дискусій під час вивчення предмету;
- у програмі немає розподілу навчальних годин за розділами, що дає змогу вчителю самостійно визначати тривалість опрацювання того чи іншого розділу;
- наприкінці кожного розділу передбачене узагальнення і тематичний контроль, форму проведення якого обирає вчитель;
- модульна програма побудована в такий спосіб, що вчитель має можливість самостійно доповнювати зміст відповідними матеріалами (персоналіями, краєзнавчим матеріалом, схемами, таблицями тощо)

Авторами програми також був розроблений і випущений в електронному вигляді підручник, який є важливим джерелом знань час вивчення курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти».

Рис. 1 Підручник О. Гісем, О. Мартинюк «Вступ до історії України та громадянська освіта» [0]

У підручнику в доступній формі, послідовно розкривається зміст предмету. Назви розділів і тем є зрозумілими і відкритими питаннями. Зміст параграфів містить достатню кількість ілюстрованого матеріалу (фото, картинки, схеми, таблиці тощо), що дає змогу учням більш повно опанувати матеріали предмету, особливо під час асинхронного навчання.

Поєднання матеріалів підручника і розробок вчителя робить процес вивчення предмету найбільш якісним і ефективним. Саме творчий підхід зазвичай породжує неординарні і цікаві уроки, які захоплюють учнів, викликають бажання вступати в обговорення, наводити приклади і відстоювати власну позицію.

Варто відзначити, що під час використання цифрових технологій у освітньому процесі в учнів повинні сформуватися певні навички історичного сприйняття, а саме:

Рис. 2 Схема формування навичок історичного сприйняття у учнів 5 класу НУШ

Саме тому для викладання в 5 класі НУШ автором була обрана методика створення презентацій і відео-уроків. Ці розробки можуть бути використані як під час індивідуальної форми роботи, так і під час роботи з класом. Презентації і відео-уроки дають змогу учневі сприйняти і проаналізувати матеріали уроку не втрачаючи власної індивідуальності, а за необхідністю обговорити дані питання в групі.

Рис. 3 Презентація до уроку 2 на тему: «Людина і природа»

Крім того, наочність, створена вчителем, занурює учнів в особливу атмосферу уроку і дає змогу відчувати історичні події зсередини.

Усі презентації містять цікаві (відповідні віку дитини) картинки, схеми, дидактичні матеріали і короткий опис уроку.

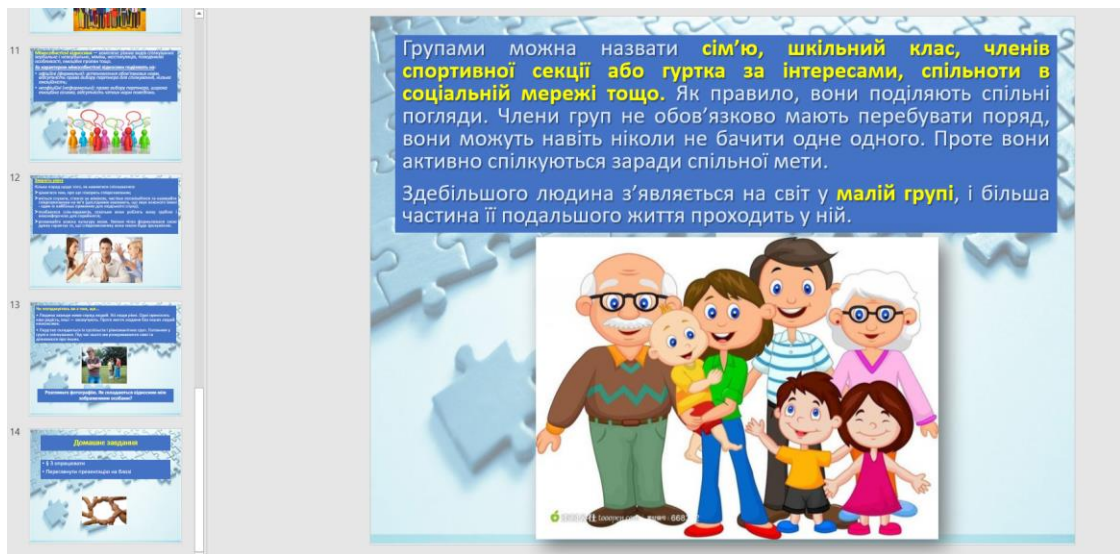

Рис. 4 Презентація до уроку 3 на тему: «Людина і суспільство».

Презентація створена до практичної роботи містить основні питання уроку і практичні завдання, які учень може виконати в зручний для себе час.

Для узагальнення знань учнів і тематичного контролю була обрана методика тестування. За допомогою порталу «Всеосвіта» на основі матеріалів Розділу 1 вищезазначеного підручника, створена тестова форма яка містить різнорівневі завдання, що допомагають більш повно оцінити отримані учнями знання і навички [0]. Окрім того, в позаурочний час, учні залюбки виконують інтерактивні конкурси, які пропонує портал і беруть участь у Всеукраїнській олімпіаді з історії, отримуючи високі бали і сертифікати переможців.

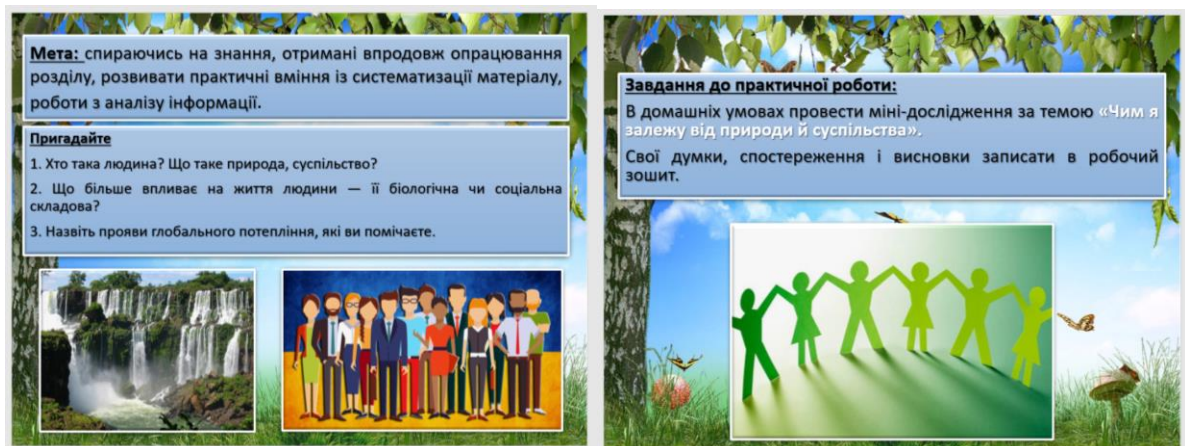

Рис. 5 Презентація до практичної роботи на тему: «Людина, природа, суспільство та історія».

Усі нароби, які стосуються освітнього процесу вивчення історії в 5 класі, розміщено на особистому блозі автора і можуть бути доступні в зручний для них час [0].

Опублікував/ла:
Базиль Світлана Михайлівна

Написати Поскаржитися

Тест 1 0 Свідоцтво за публікацію Додати в обране

Платна розробка

Узагальнення за розділом І Людина, природа, суспільство та історія

Вступ до історії України і громадянської освіти

Для кого: 5 Клас
256 проходжень
13 запитань
15.10.2022 184 9 0

Завантажити тест

ПРИДБАТИ Ціна: 20 грн

Всі придбані матеріали зберігаються в кабінеті покупок.

Цей тест коштує: 20 грн
Весь тест бачите лише ви.

ПРОВЕСТИ ТЕСТУВАННЯ серед своїх учнів на основі цього тесту

ПРИЗНАЧИТИ В ЖУРНАЛ

Рис. 6. Тестові завдання за Розділом І «Людина, природа, суспільство і історія»

Отже, підсумовуючи викладений матеріал, варто зазначити, що за допомогою цифрових технологій і наочності в процесі вивчення історії в 5 класі НУШ, можна значно урізноманітнити, покращити, поглибити і тим самим спростити завдання для учнів, які знаходяться в складних умовах військової агресії і енергетичної кризи на теренах України. У подальшому, всі ці нароби можна використовувати під час викладання уроків у класі, що покращить навчальний процес і дасть змогу вчителю розвивати власні творчі і наукові здібності.

Література

1. Блог вчителя історії і правознавства Базиль С. М. URL: <https://historybazil.blogspot.com/p/5.html> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Гісем О., Мартинюк О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Видавництво «Ранок», 2022. 154 с.
3. Гісем О., Мартинюк О. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 10 серпня 2021 року № 898).

4. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 06.11.2022).
5. Курилів В. І. Методика викладання історії: навч. посібн. Харків, Торонто: ТОВ Вид-во «Ранок», 2008. 256 с
6. Пометун О. та інші. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 192 с.
7. Пометун О., Фрейман Г. Методи навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
8. Тестові завдання: Узагальнення за розділом І. Людина, природа, суспільство. URL: <https://vseosvita.ua/test/uzahalnennia-za-rozdilom-i-liudyna-pryroda-suspilstvo-ta-istoriia-1252068.html> (дата звернення: 01.11.2022).

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»

Лілія Рябовол, Карина Шаповалова

Сьогодні Україна розвивається як соціальна, правова, демократична держава, активно імплементуючи загальнолюдські цінності, закріплені міжнародними, у тому числі європейськими, стандартами. Формування у суспільстві й сприйняття, засвоєння суспільством і кожною людиною системи саме цих цінностей, відповідних моделей і зразків поведінки, усвідомлення кожним особистої ролі в житті суспільства, значення своєї відповідальної діяльності згідно з власними переконаннями й цінностями – передумова демократизації усіх сфер суспільного життя, розвитку громадянського суспільства, яке відіграє все більш істотну роль у розвитку України.

Подальша ефективна розбудова такого суспільства зумовлюється різними чинниками. Особливу роль серед них відіграє освіта, передусім освіта у галузі прав людини й демократії, громадянська освіта, цілеорієнтована на становлення свідомого громадянина, який набув знань щодо демократичних процесів і процедур, знань, необхідних і достатніх для активної участі у функціонуванні сучасного суспільства, зокрема щодо сприяння у становленні України як держави, яка обрала для себе європейський вектор розвитку й активно рухається у цьому напрямку.

Це повністю узгоджується із загальною метою освіти, визначеною у Законі України «Про освіту». У преамбулі до нього метою освіти, крім іншого, проголошено «виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня

громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [4].

У цьому контексті особливе значення має підготовка вчителя до організації навчання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти. Слід зазначити, що проблема підготовки вчителя до викладання курсу громадянської освіти має два аспекти – теоретичний (засвоєння майбутніми вчителями відповідного змісту – громадянознавчого) і практичний (готовність до використання відповідних методик і технологій).

Підтвердження такої нашої думки знаходимо у статті О. Пометун і Т. Ремех. У контексті розробки питання особливостей громадянської освіти як навчального предмета в закладі загальної середньої освіти та підготовки вчителів до його викладання згадані вчені зазначають, що готовність учителя до навчання учнів громадянської освіти передбачає як «теоретичне зростання», так і «вдосконалення методичного арсеналу вчителя». Вони акцентують, що до кожного уроку вчитель має добирати ті методи, які відповідають змісту і цілям навчального заняття. Вчитель також має бути готовим до застосування інтерактивних технологій. Як такі, що ґрунтуються на взаємодії, співпраці та взаємонавчанні, вони дозволяють формувати й застосовувати громадянські знання, вміння й навички на практиці. О. Пометун і Т. Ремех акцентують, що роль вчителя у навчанні громадянської освіти має якісно змінитися «від особи, яка інформує й опитує тих, хто навчається, до організатора діяльності учнів із вільного обміну думками і поглядами». Наразі потрібно створити демократичну атмосферу, стимулювати й мотивувати учнів до дискусій, залучати їх до виконання соціальних проєктів, проведення самостійних досліджень в малих групах, парах, або індивідуально (на уроках і поза ними; в межах району, населеного пункту, в місцевій громаді) [3].

Щодо безпосередньо засвоєння майбутніми вчителями громадянознавчого змісту, посприяти у цьому має відповідний курс громадянської освіти, що передбачає формування системи знань про права, свободи та обов'язки людини і громадянина, верховенство права, засади демократії, серед яких: політичний, економічний та ідеологічний плюралізм, свобода світогляду й віросповідання, тощо. Впровадження громадянської освіти в освітній процес закладів як загальної середньої, так і вищої освіти детермінується тим, що загальні процеси демократизації суспільного життя в Україні й усьому світі потребують свідомої участі в них активних і відповідальних громадян, здатних жити і діяти в умовах полікультурного суспільства.

Громадянська освіта у закладах загальної середньої освіти значною мірою сприяє в реалізації мети базової середньої освіти, що ґрунтується і на таких ціннісних орієнтирах, як: створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови. До ключових

компетентностей віднесено і громадянські, які, згідно зі стандартом базової середньої освіти, пов'язані з ідеями демократії, рівності, справедливості, прав людини, добробуту і здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей та передбачають спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському й суспільному житті, виходячи з розуміння загальнолюдських та суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію [1].

Загалом метою громадянської освіти, незалежно від рівня освіти, є сприяння у становленні особистості, громадянина України з розвинутою демократичною громадянською культурою, який усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовий і здатний до компетентної участі у громадському житті.

Система змісту громадянської освіти має охоплювати такі елементи, як: громадянські знання про форми і способи діяльності/ активності громадянина у різних сферах функціонування демократичної держави – політичній, правовій, економічній, соціальній, культурній, як основа для формування умінь і навичок; громадянські уміння і досвід свідомої громадської активності, участі у житті громадянського суспільства; громадянські цінності і ставлення. Саме такий цілісний змісту є основою формування в особі її світоглядної позиції, філософії життєдіяльності, самоідентифікації та самореалізації особи в усіх сферах суспільного життя.

Зміст громадянської освіти та методика її навчання ґрунтуються на специфічних принципах, як: зв'язок теоретичного місту з практичною діяльністю, що спрямовує навчання на вироблення у здобувачів освіти навичок соціальної взаємодії, вмінь самостійно аналізувати різні життєві ситуації, приймати відповідальні рішення і діяти у правовому полі; зорієнтованість на позитивні соціальні дії, розвиток умінь конструктивно взаємодіяти у суспільством, брати участь у прийнятті суспільно-значущих рішень; суб'єктно-суб'єктні відносини, взаємоповага учасників освітнього процесу; плюралізм, толерантне ставлення до різних світоглядних та політичних позицій, релігійних переконань, засудження й недопустимість екстремістських поглядів і поведінки.

Методика навчання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти, до застосування якої власне й необхідно підготувати вчителя, ґрунтується також і на принципі «навчання через дію», що передбачає: активне навчання (навчання у дії, через досвід вирішення ситуацій та проблем самими здобувачами освіти; роль вчителя змінюється, оскільки навчання здійснюється через досвід та аналіз життєвих прикладів, а не шляхом вивчення абстрактних понять); діяльність, що базується на завданнях; роботу в команді, що забезпечує співробітництво суб'єктів процесу навчання, спонукає до обміну досвідом, думками; інтерактивні технології (дискусії, дебати, що дозволяють здобувачам освіти висловлювати свої думки, обговорювати й обстоювати свої позиції, брати активну участь у навчанні); критичне мислення (стимулює учнів до розмірковувань про проблеми демократичного громадянського

суспільства, прав людини, тощо); участь (залучення здобувачів освіти до прийняття рішень, визначення й досягнення цілей, що стимулює активність та підсилює мотивацію до навчання) [2, с. 214-214].

Отже, громадянська освіта покликана відіграти суттєву роль у процесі становлення України як демократичної держави та розвитку у ній ефективного громадянського суспільства. Тому, питання підготовки вчителя до організації навчання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти не втрачає своєї актуальності, а сама ця підготовка має два однаковою мірою важливі аспекти – теоретичний і практичний.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2022 № 898. URL: <http://surl.li/mfre> (дата звернення 27.10.2022).
2. Овчарук О. В. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи: монографія. Київ : ПП «Видавництво «Фенікс», 2021. 400 с.
3. Пометун О., Ремех Т. Особливості громадянської освіти як предмета й питання підготовки вчителів. <http://surl.li/dnpls> (дата звернення 27.10.2022).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/ixnq> (дата звернення 27.10.2022).

**СЕКЦІЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ІСТОРІЇ ТА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ»**

**ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ У
ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Антон Павленко

Науковий керівник:
Світлана Моцак

В умовах розбудови незалежної Української держави, в контексті побудови свідомого громадянського суспільства, вкрай важливим аспектом постає проблема формування якісної, конкурентоспроможної системи вищої освіти, яка надасть молоді необхідні умови для повного розкриття здібностей і забезпечить успішне майбутнє країни.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», вища освіта визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [1; 2].

Заклади фахової вищої освіти, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту», дають можливість здобувачам освіти пройти всі можливі освітні ступені, а саме: бакалавра, магістра, доктора філософії (доктора мистецтв) та доктора наук [2].

Вища освіта є важливим чинником економічного зростання, оскільки цією ланкою найінтенсивніше продукується інтелектуальний потенціал суспільства, який втілюється у здобутих громадянами знаннях, компетентностях та в їх високій кваліфікації. Освіченість громадян, їх професійні, світоглядні і громадянські риси визначають можливості застосування інноваційних технологій у національній економіці й забезпечують конкурентоспроможність країни у світі. У цьому контексті саме вищій освіті належить ключова роль порівняно з іншими рівнями освіти.

За тридцятирічний період незалежності України в системі вищої освіти відбулися суттєві зміни, зумовлені переходом країни від адміністративно-командної до соціально-орієнтованої ринкової економіки. Упродовж цього періоду Урядом України вжито низку заходів щодо:

- розроблення, затвердження та впровадження нових нормативно-правових актів;
- диверсифікації ЗВО за формами власності і джерелами фінансування;
- трансформації мережі ЗВО;

- упровадження кредитно-модульної системи оцінювання знань;
- розроблення, організаційних і технологічних випробувань, запровадження зовнішнього незалежного оцінювання знань вступників до ЗВО;
- надання автономії ЗВО, яка передбачає делегування прав і повноважень за наявності системи контролю результатів діяльності відповідно до чинного законодавства;
- створення системи ліцензування й акредитації на право ЗВО надавати якісні освітні послуги;
- створення Національного агентства забезпечення якості вищої освіти;
- розроблення та впровадження стандартів якості вищої освіти тощо.

Завдяки реалізації цих заходів мережа ЗВО, чисельність студентів і зміст вищої освіти України протягом 30-річного періоду досить істотно змінювалися [3, с. 221].

Між тим, саме це уможливило започаткування процесу поліпшення якості вищої освіти в Україні, наблизило її до сучасних вимог ринкової економіки, підвищило її конкурентоспроможність на міжнародному ринку освітніх послуг.

Етапи розвитку сфери вищої освіти впродовж 1991–2022 рр.

У незалежній Україні система вищої освіти формувалася, починаючи з 1991 р. для забезпечення прогресу в освітній модернізації вітчизняної вищої освіти необхідно було врахувати позитивні світові тенденції та актуальні вітчизняні здобутки. Можна умовно виокремити декілька основних етапів розвитку сфери вищої освіти в Україні.

Етап 1 (1991–2000 рр.): становлення національної системи вищої освіти.

Для цього періоду характерні такі процеси, як перехід від авторитарної до толерантної педагогічної думки, деідеологізація освітньої теорії та практики, оновлення змісту вищої освіти, гуманізація, впровадження підходів із забезпечення особистісного розвитку кожного студента. На вказаному етапі відбувалося «пострадянське» становлення освітнього законодавства України, основним завданням котрого було формування нормативно-правової бази для забезпечення діяльності ЗВО в нових умовах; змінено порядок фінансування ЗВО, створено та узаконено приватні заклади, розроблено чіткі рекомендації щодо ліцензування й акредитації ЗВО; збагачено й розширено нормативно-правову базу вищої освіти в Україні.

Важливою подією стала презентація державної національної програми «Освіта: Україна ХХІ століття», оприлюдненої в грудні 1992 р. у Києві на I Всеукраїнському з'їзді працівників освіти України. Програмою визначено зміст усіх ланок освіти, питання національного виховання молоді, окреслено стратегічні завдання, пріоритетні напрями та основні шляхи реформування вищої освіти України. Таким чином, разом із розбудовою держави розпочалося становлення фундаменту нової вищої освіти в самостійній і незалежній Україні.

Етап 2 (2000–2005 рр.): розвиток вищої освіти в контексті її ступеневості й забезпечення неперервності.

Здійснено перехід вищої освіти на чотири ступені підготовки фахівців: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст і магістр. Така система підготовки фахівців, котра реалізувалася через безперервну програму підготовки здобувачів освіти, наближала українську освіту до світових, зокрема європейських, стандартів.

Усе це створювало умови для порівнянності вітчизняної вищої освіти з відповідною освітою в зарубіжних країнах, у т. ч. державах ЄС, підвищувало її конкурентоспроможність.

Етап 3 (2005–2014 рр.): період розбудови вищої освіти в контексті реалій Болонської декларації.

Цей етап став логічним продовженням позитивних зрушень у системі вищої освіти, інтеграції у світовий освітній простір. У 2005 р. запроваджено кредитно-модульну систему, у зв'язку з чим виникла необхідність змін у концептуально-змістовому й технологічно-процесуальному компонентах: вищій освіті потрібно було допрацьовувати своє змістове наповнення новими матеріалами, впроваджувати інноваційні технології. 19–20 травня 2005 р. міністри освіти країн Європи, зокрема України, підписали Болонську декларацію, яка засвідчила об'єднання освітніх систем у спільний Загальноєвропейський простір вищої освіти. Згідно з цим документом, вища освіта повинна бути уніфікована відповідно до єдиного європейського стандарту якості освіти. А відповідальність за забезпечення якості, в основі котрої – знання, уміння й навички випускників, несе ЗВО.

Даний етап має наступні основні ознаки:

- урахування тенденції глобалізації;
- створення можливостей для інтеграції до європейського і світового освітнього простору на всіх рівнях;
- активізація контактів із зарубіжними освітніми й науковими установами;
- можливість користуватися найкращими здобутками та надбаннями європейських країн у галузі освіти;
- зростання мобільності студентів і кадрів вищої освіти;
- створення умов для забезпечення гнучкості, безперервності освіти, націлених на реалізацію особистісних потреб кожного її здобувача;
- формування єдиних норм оцінювання навчальних досягнень та можливість взаємного визнання дипломів про вищу освіту країнами, котрі підписали Болонську декларацію.

Упродовж цього періоду поліпшилися змістове наповнення й організація навчального процесу, інтенсифікувалося використання інформаційних технологій, відбувалось оновлення навчальних технологій. Змінювався менеджмент у ЗВО, що враховував аспекти економічного та соціального розвитку, пропагувався студентоцентризм, який фокусувався на розвитку особистісних нахилів і задатків.

Етап 4 (2014–2022 рр.): поглиблення трансформації вищої освіти як інтелектуального підґрунтя для формування інноваційної економіки, розвитку духовних засад суспільства.

Цей період вимагає постійного прогресу всіх учасників освітнього процесу, адже навчання впродовж життя, сталий розвиток є концептуальними положеннями динаміки суспільних, у т. ч. освітніх, перетворень. Характерними рисами цього етапу є: модернізація змісту з урахуванням здобутків світової педагогічної думки; педагогіка партнерства; активний обмін досвідом із зарубіжними колегами; інтеграція в міжнародний науковий простір; збагачення активними формами та методами навчання; розвиток особистісних характеристик і студентів, і викладачів:

критичне мислення, творчість, ІКТ-компетентності; інформатизація освітнього процесу; застосування сучасних цифрових технологій для створення новітньої навчально-наукової експериментальної бази на основі перспективних досліджень та технологічних рішень; упровадження інтернет-ресурсів, хмарних технологій в освіту тощо [3, с. 222].

Спираючись на науковий доробок сучасних фіхівців у галузі освіти, вважаємо за можливе виокремити *Етап 5 (2022 рр. – по теперішній час)*: як етап складних трансформацій системи вищої освіти, оскільки проходить він у час повномасштабного вторгнення зовнішнього агресора на територію нашої країни.

За даним МОН України [4], російськими окупантами знищено майже 300 закладів освіти взагалі і ЗВО у тому числі. Такі небезпечні обставини зумовили відповідні вимоги до системи вищої освіти, а саме:

- відновлення та розбудова державної системи вищої освіти;
- нові вимоги до професіоналізму викладачів і підготовки студентів; стимулювання до саморозвитку й самовдосконалення; забезпечення розвитку ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти, мобільності та гнучкості вищої освіти; міжнародні освітні програми й можливість навчання перебуваючи за кордоном;
- удосконалення (спрощення) організаційно-розпорядного механізму вступу до ЗВО із внесенням змін до організації, технології, протоколу та процедур прийому на навчання.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.11.2022).
3. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність : Інформаційно-аналітичний збірник Інститут освітньої аналітики. Київ 2021, 450 с.
4. Офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.11.2022).

ПОЛТАВСЬКА БИТВА 1709 РОКУ: ПРИЧИНИ ПЕРЕХОДУ МАЗЕПИ НА БІК ШВЕДІВ

Денис Аторін

Науковий керівник:
Віктор Прокопчук

Полтавська битва стала однією з головних битв Північної війни 1700-1721 років – військового конфлікту між Швецією та антишведською коаліцією. До кінця XVII століття Стокгольм домінував у регіоні Балтійського моря. Північний союз у складі Данії, Саксонії, Речі Посполитої та Московської держави вирішив оскаржити домінування шведів. Зважаючи на свою чисельну перевагу союзники виступили

проти Швеції, тим більше, що на чолі країни стояв Карл XII, 18-річний молодий недосвідчений король.

Однак монарх виявився рішучим і агресивним полководцем, він вивів Данію з війни, потім повністю розгромив московську армію під Нарвою, вторгся до Польщі. Шведи займають Варшаву та Краків. У 1708 році шведський король починає похід на Москву, а в жовтні його військо вступає на українські землі.

Участь Війська Запорозького у Північній війні призвела до радикальної переорієнтації зовнішньої політики гетьманських урядів, а отже, вплинула на перегрупування головних учасників цього геополітичного конфлікту. Військо Запорозьке, яке почало стосунки зі Шведським королівством за правління Богдана Хмельницького, у 1708 р. несподівано для світової спільноти відмовилося від абсолютистського московського суверенітету на користь більш демократичного шведського патронату [4].

В цей період гетьманом був Іван Мазепа. Гетьман не був ні військово, ні політично готовий зустріти Карла XII як союзника, коли шведський король перетнув кордон Гетьманщини. Мазепа опинився на роздоріжжі вибору: стати на бік шведів або залишитися на боці царя. 4 листопада 1708 р. Мазепа вирішив перейти на бік Карла XII. Коли гетьман відкрив козакам свої наміри, багато з них його покинули, бо їм була незрозуміла зміна поглядів Мазепи, який напередодні закликав до вірності російському цареві та воювати проти шведів. Більшість українського населення вважала шведів загарбниками. Вплинула і непопулярна в попередні роки соціальна політика гетьмана.

Доктор історичних наук Максим Яременко зазначає, що історики вважають, що чи не головною причиною переходу Мазепи на бік шведів був намір Петра I реформувати козацьке військо. Створюючи російську армію, московський цар планував створити регулярні частини з козаків. Фактично це призвело б до кінця існування Гетьманщини, бо на той час козацтво вже не було просто військом. Це вже був, можна сказати, політичний народ, соціальний стан, без якого було неможливе існування автономного державного утворення [2].

В той час, як Мазепа зрозумів, що наміри царя не просто слова, гетьман змушений був зробити вибір, адже на кону було все, чого досягли козаки з середини XVII століття. Звичайно, до основної причини додавалися й інші: своєрідне зневаження і приниження козацтва з боку царських ставлеників та російських офіцерів, примусова праця на будівництві Петербурга, участь у Північній війні, участь у бойових діях та військових кампаніях задля задоволення геополітичних планів Петра I.

Автор твору «Літописна оповідь про Малу Росію та її народ та козаків узагалі» Олександр Рігельман записав спогади про події 1708 року полковника Гната Галагана, який зазначив, що Мазепа перейшов на бік Карла XII та польського короля Станіслава Лещинського з метою відокремитися від Росії та бути вільним від усіх монархів [3, с. 180]. Незалежність України, як головна умова, є основою військового союзу мазепинців і шведів.

Як бачимо, основною причиною військово-політичного виступу Івана Мазепи проти Імперії та укладення союзу зі шведським королем Карлом XII була

централізаторська політика царя Петра I, зокрема обмеження гетьманської влади та прав української адміністрації, наступ на козацькі права та вольності, податково-економічний тиск на Гетьманщину, запровадження в українських містах московських військових штандартів і гарнізонів, намір ліквідувати в Україні полковий устрій і реорганізувати козацьке військо в регулярне [1].

Можемо зробити висновки, що перш за все, мазепинці на чолі з гетьманом прагнули з допомогою шведів здобути незалежність Гетьманщини. Протекторство Швеції було важливим тільки з питання оборонного значення під час військових дій проти Російської Імперії. Українська еліта 1708-1709 рр. з різних варіантів подолання московської залежності обрала такий, який не змінював власника автономії, а надавав можливість створити власну державу. Українські історики вважають, що Полтавська битва стала останньою спробою української верхівки захисту державності Гетьманщини та прав козаків. Після поразки в ній, гетьмани та козаки стали черговою маріонеткою Російської імперії.

Література

1. Іван Мазепа і Полтавська битва. Українська історія, спотворена Росією. *TEXTY.ORG.UA* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/MMmCaiS> (дата звернення: 31.10.2022).
2. Іван Мазепа: легенда за життя. *Інститут просвіти* : веб-сайт. URL: <https://iprosvita.com/ivan-mazepa-lehenda-za-zhyttia/> (дата звернення: 03.11.2022).
3. Павленко С. Угоди І. Мазепи зі С. Лещинським та Карлом XII: до питання творення історичних фальсифікацій. *Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха*. Зб. наук. праць. К., 2008. С. 170-184.
4. Полтава. Український рахунок. *Український тиждень* : веб-сайт. URL: <https://tyzhden.ua/History/231994> (дата звернення: 31.10.2022).

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ГУМАНІТАРИСТИКА ЯК ЗМІНА ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Дмитро Сосновський

Науковий керівник:
Світлана Моцак

Питання значимості ідеї «Української революції», з часом подій обрало нову форму спрямування, якщо зіставити думки сучасників 1917-1920-х рр. та покоління незалежної України. Безнастанна завіса кремлівського апарату, затьмарила рядові галузі української нації, особливо це припало на історичні матеріали або ж гуманітарні науки, які пропагували правильність «совєтського» життя. Працюючи по радянській методиці, більшість вчених-істориків відбудовували нові наративи про національно-визвольні змагання 10–20-х рр. ХХ ст. як частини перемоги

більшовицького режиму [2, с. 254]. Лише перевороти 1990 – 1991 рр. увіковічили вагу «Української революції» та сприяли поширенню цієї назви [1, с. 71-72].

Боріння за встановлення незалежної держави породила масу мемуарів, статей, згадок про складне становище рідних земель. Велика чисельність провідних діячів, а саме: М. Грушевський, І. Крип'якевич, Н. Махно, В. Винниченко Д. Дорошенко... були найважливішими, детальними зародками «фактів» проросійських істориків у вивченні Української революції. Звісно, що проукраїнські тези викреслювалися, критичне до Центральної Ради чи інших інститутів, залучалося до монографій СРСР 30 –х рр. Оскільки установи 20-х рр. ще не мали достатнього рівня у «промиванні мізків» соціальним патріотизмом, коли серед населення панувала неосвіченість, було б доречно почати проведення аналізу радянських праць з наступного десятиліття. Так, Короткий курс історії ВКП(б) 1938 р. узагальнює революційні події Російським верховенством не згадуючи Українську революцію як окремий соціально-політичний процес, що бореться за власний суверенітет. Крім цього, дана праця стає символом історії та активно розсипається на сучасників 40–50-х рр. розтягуючи думку верховенства старшого брата. Більшість радянських вчених, С. Б. Веселовский, Б. Д. Греков та інші колеги по цеху, були просочені догмами своїх наставників.

Післявоєнна розруха та смерть Й. Сталіна частково спричинили ідеологічну пертурбацію перетворивши Українську РСР на «підстаршого брата» [8, с. 65] Якими б палкими не були антисталінські промови М. Хрущова на XX з'їзді ЦК КПРС, значення Революції 1917 – 1921 рр. в історії України продовжили русло неіснуючого терміну. Зокрема, історія Української РСР 1954 р. описує перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії та її всесвітньо-історичне значення, тезу, яку критикував Ярослав Грицак. Історики Москви й Києву, чия репутація мала відгук в значенні «Української революції» зазнали політичної упередженості, а саме: К. Гуслистий, О. Касименко, В. Дядиченко, К. Стецюк, А. Ярошенко тощо [3, с. 330] «Допомога великого російського народу українському народові в боротьбі за встановлення радянської влади на Україні» 1952 р., «Червневі демонстрації 1917 р. на Україні» (1961 р.) за авторства С. Королівського проглядалася теза, що більшовицька революція була принесена на Україну і насаджена там. Таких випадків були сотні коли українці вчені звідали доктрини північного сусіда, з метою підвищити рівень кваліфікації життєвого та професійного поприща. Інші видання аж до набуття Україною статусу Незалежної не прослідковували виокремленню подій УНР, Гетьманства, Директорії з специфікою РРФСР. В соціальну схему розвитку революційного процесу в Росії (за буржуазно-демократичною закономірною слідувала пролетарська революція) багато явищ і подій в Україні не вписувалися, вони апріорно оголошувалися контрреволюційними (з погляду суспільного прогресу) та буржуазно-націоналістичними (з погляду міжнародних завдань прольоту) [4, с. 300].

Багатостраждальна радянська держава зникла з мапи світу. У поле зору історії, приходять амбітні та нові патріотичні погляди. «Українська революція» становиться «модую» у дослідженні вчених кінця ХХ ст. Протягом 1991–2006 років захищено близько 250 докторських та кандидатських дисертацій із проблематикою

революційної доби. Очевидна тенденція до множення робіт у цій сфері. Так, якщо за десятиліття (1991–2001 рр.) було підготовлено 135 кандидатських та 17 докторських дисертацій, то лише за наступне п'ятиріччя ці показники склали відповідно 171 та 20 [7, с. 6]. У зв'язку із розквітом Інституту історії України темпи аналізів проблематичних питань зростають. Кон'юнктура Української революції остаточно набирає рис боротьби українського народу в 1917 – 1921 р. на противагу взагалі диференційованій російській домініанті. Р. Я. Пиріг групує джерела українських мемуаристів революційних часів в першому їх характері (до корекції радянщиною). Зокрема, згадки Д. Дорошенка «Мої спомини про недавнє минуле», що лише в 2007 р. вийшли в повному форматі [5, с. 33]. Тодішні події у споминах П. Скоропадського, де подаються його світоглядні, політичні та ментальні засади. Шкільні підручники, університетські посібники, багато томні праці, нарешті отримали право на самовизначення. Постаті, змальовані «червоною» карикатурою були видалені з історичної думки, а події, ратифіковані як «буржуазний націоналізм» втратили свою актуальність. Все це, дає звичайному громадянину України пізнати істину двох паралельних світів, різниця яких складає століття.

Література

1. Бевз Т. А. «Українська революція» у науковому дискурсі: суперечності оцінок і висновків. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5-6. С. 68-80. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_ukrainska-1.pdf (дата звернення: 27.10.2022).
2. Грицак Я. Й. Українська революція, 1914-1923: нові інтерпретації. Україна модерна. – Львів : Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. С. 254-269. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrytsak_Yaroslav/Ukrainska_revoliutsiia_1914-1923_novi_interpretatsii.pdf (дата звернення: 27.10.2022).
3. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ : Генеза, 2004. 496 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-504-372-2/966-504-372-2.pdf> (дата звернення: 27.10.2022).
4. Ладний Ю. А. Етнополітика української національної революції 1917-1921 рр.: методологічний аспект. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 2. С. 296-317. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ladnyi_etnopolityka-1.pdf (дата звернення: 27.10.2022).
5. Пиріг Р. Я. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 31-58. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28207/02-Pyrig.pdf> (дата звернення: 27.10.2022).
6. Михайлов И. В. «Украинская революция» или Революция на Украине URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukrainskaya-revolyuysiya-ili-revolyuysiya-na-ukraine/viewer> (дата звернення: 27.10.2022).
7. Солдатенко В.Ф. Українська революція 1917–1920 рр.: до з'ясування

контурів та параметрів історичного феномену. Науковий вісник Гілея: Збірник наукових праць. Київ, 2009. Випуск 18 С. 4-20. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Soldatenko_Valerii/Ukrainska_revoliutsiia_1917_1920_rr_r os.pdf (дата звернення: 27.10.2022).

8. Феденко П. В. Україна після смерті Сталіна. Мюнхен : Вид-во Інститут для вивчення ССРСР, 1956. 85 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-504-372-2/966-504-372-2.pdf> (дата звернення: 27.10.2022).

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

Вікторія Ребенюк

Науковий керівник:
Світлана Моцак

В обставинах російського вторгнення на територію України вивчення історії актуалізувалося і вийшло за рамки академічного середовища. Українське суспільство активно здобуває знання з історії України. Популяризація історії збільшує роль дослідників історії за фахом. На них покладається велика відповідальність. Оскільки, повстають такі проблеми, як фейки та викривлення історичних фактів, то завдання науковців полягає у тому, щоб не допустити дезінформації широкого загалу.

В зазначений час науковці обмежені здійснювати історичні дослідження, через потребу виїздити в інші міста, відвідувати бібліотеки та архіви. При цьому, сучасні українські історики невинно працюють з електронними фондами бібліотек, досліджують джерела в електронних архівах, як вітчизняних, так і в зарубіжних.

Медіаграмотність є необхідним підходом до досліджень вітчизняної історії. Високий рівень автоматизації та вдосконалення інформаційних технологій призводять до зменшення контролю якості інформації та перевірки її на достовірність. Розвиток компетентності інфомедійної грамотності дослідників історії є важливим. Наявність цієї компетентності збільшить об'єктивність трактування інформації дослідником, через призму суб'єктивного людського фактору.

У модерному інформаційному просторі дезінформація може виступати наповненням хибними відомостями, незалежно від конкретних механізмів та наявності елемента цілеспрямованості. Дезінформація в сьогоденні може здійснюватися не переслідуючи конкретну мету, визначену чиймись інтересами. Але від цього вона не ставатиме менш небезпечною, бо з такою ж силою впливає на процеси прийняття рішень. Також під дефініцією «дезінформація» розуміють цілеспрямовану діяльність окремих осіб та організацій, які мають на меті свідоме введення суспільства в оману [2, с. 91].

Поняття «фейк» – не нове. Перша згадка про фейкові новини припадає на XVII ст. Звертаючись до анналів історії, можна спостерігати, що фейкова інформація покликана не лише аби дезінформувати суспільство але й для замовчення інформації. На кшталт приховання комуністичним режимом СРСР факту голодомору в Україні у 1932–1933 рр. [3, с.145].

Дослідники історичної науки мають сприймати, створювати, аналізувати, оцінювати медіатексти, розуміти їх соціокультурний, економічний та політичний контексти. Одним із завдань є спростування викривлення історичних фактів за допомогою доказів-аргументів. Людина стає медіаграмотною, коли вчиться аналізувати медіаповідомлення, розуміти їх вплив на особистість і суспільство [1, с. 6].

Існують загальні правила перевірки інформації на достовірність:

1.Перевіряти першоджерела інформації. Це важливо, бо інформація у статті наприклад, може бути перекручена і значно відрізнятись від першоджерела.

2.Шукати інформацію про авторів. Навіть, якщо про автора відсутня інформація в тексті. Доречно розшукати відомості про нього, щоб дізнатись про його погляди і сферу наукових інтересів.

3.Здійснювати перевірку фотоматеріалів та документів.

4.Перевіряти докази та аргументи.

Під час перевірки доказів слід:

- проаналізувати цифри. Дані та статистика часто стають знаряддям маніпуляцій, тому слід їх аналізувати з метою виявлення, чи мають вони сенс;
- шукати джерела;
- порівнювати інформацію;
- перевіряти надійність джерел;
- шукати інші джерела. Доречно перевіряти інформацію на ресурсах з хорошою репутацією.

5.Проаналізуйте свої упередження та усвідомте їх. Чи не заснована ваша точка зору на стереотипах?

6.Використовуйте не тільки праці, які підтверджують вашу позицію, а й ті, що мають протилежну точку зору.

7.Слідкуйте за дезінформацією. Вчіться виявляти особливості неправдивих та викривлених відомостей. Пропаганда містить долю правди, тому інколи, в неї не так складно повірити та розповсюдити [4].

Обґрунтуванням важливості інтеграції інфомедійної грамотності у дослідження вітчизняної історії є зовнішня загроза Україні, боротьба на інформаційному фронті і потреба у спростуванні історичних перекручень. Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій важко переоцінити у швидкості поширення інформації, яка потребує перевірки на достовірність та критичного осмислення. Сучасні умови в країні спонукають дослідників здійснювати пошуки для збагачення історичної науки за допомогою мережі «Інтернет», та можливостям, які вона пропонує. Це в свою чергу, зобов'язує фахівців

з історії дотримуватись інформаційної гігієни та розвивати компетентність медіаграмотності.

Література

1. Авхутська С.О. Формування у майбутніх вчителів історії медіакомпетентності. Шляхи реалізації концептуальних засад НУШ при вивченні історії у закладі загальної середньої освіти: 2020 рік : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 жов. 2020 р. Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2020. С. 5-7.
2. Брайчевський С. М. Дезінформація як нелінійний ефект взаємодії інформаційних тематичних потоків. Інформація і право. 2011. № 2. С. 91-97.
3. Іваницька Б., Данилів О. Вплив та значення фейків у світовій історії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Сер. Журналістські науки. 2020. Вип. 4. С.143-147.
4. Як захиститися від фейків та дезінформації? Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності. EdEra : веб-сайт. URL: <https://youtu.be/IKFSzYrnF-k> (дата звернення: 01.11.2022).

СПОГАДИ УЧАСНИКІВ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МЕМУАРИСТИКИ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ігор Карпенко

Науковий керівник:
В'ячеслав Оліцький

Друга світова війна – одна із чергових трагічних сторінок історії нашого народу. Позбавлені власної державності та розділені іншими країнами, українці змушені були воювати за інтереси чужих для себе держав, політичних режимів, нерідко вбиваючи при цьому інших українців.

Нацистський та радянський режими, які перетворили українську землю на криваве поле бою, боролися і за прихильність українців, з метою використання останніх у власних інтересах. В таких умовах, невгамовна ідея боротьби за українську державність продовжувала битись в серцях українців, нерідко змушуючи останніх йти на пошуки ситуативних союзників чи боротися одразу проти двох ворожих тоталітарних імперій ХХ ст.

За різних причин українці перебували в лавах військ чужих для себе держав. Під час Другої світової війни, частина українців опинилася і в рядах військ Збройних сил гітлерівської Німеччини. Серед них було чимало тих, хто плекав надію на створення української армії в недалекому майбутньому. Німеччина при цьому розглядалась виключно як ситуативний союзник [1, с. 35].

Створення національних військових формацій, якими були Дружини Українських Націоналістів (далі ДУН) було зумовлене досягненням консенсусу між

німецьким військовим командуванням та ОУН. У березні 1941 року, М. Капустянський у своїй доповіді щодо військового потенціалу та прогнозів на війну з СРСР вказував, що без врахування «ахіллесової п'яти СРСР, яким було національне питання, перемогти радянську державу стратегічно буде вкрай важко», і саме «сюди треба скеровувати удар і йти з визвольними гаслами» [2, с. 106].

Втім, як показали подальші події, гітлерівська Німеччина не сприймала наміри ОУН на створення власної державності та почала проводити відверту антиукраїнську політику. Попри те, підстаршинський та стрілецький склад ДУН отримав добрий вишкіл та практичний військовий досвід, а пізнання стратегії та тактики ведення партизанської війни, яку використовували червоні партизани, стали дуже корисними для формування Української Повстанської Армії [2, с. 109].

Ситуативне союзництво між українськими націоналістичними силами та військово-політичним керівництвом Німеччини опиралося не на політичні чи тим паче ідеологічні аспекти, а на звичайний прагматизм, зведений до боротьби зі спільним ворогом, яким і був СРСР. Про що свідчить подальший розвиток подій, документи та спогади учасників ДУН.

Перші публікації спогадів учасників ДУН з'явилися у 1953 р. та були видані у збірнику видавництвом «Наша Книгозбірня». Саме видавництво було засноване у 1947 р. у місті Гайденав, Німеччина у таборі для переміщених осіб. Видавництво відоме завдяки публікації книг історичної та економічної тематики та припинило свою діяльність у тому ж таки 1953 р. [3]. У збірнику містяться спогади командира куреня «Роланд» Є. Побігушого, хорунжого ДУН Т. Крочака та чотара К. Малого.

У спогадах Є. Побігушого фактологічна інформація представлена сюжетами з вишколу, маршування та протистояння з радянськими партизанами на території Білорусі, ставлення місцевого населення до легіонерів, характеристикою старшинського, підстаршинського та стрілецького кадрів.

Політико-ідеологічні та світоглядні сюжети орієнтовані навколо антибільшовицької боротьби українського народу. Відповідно антагоністом виступають червоні партизани, як носії ворожої більшовицької ідеології. Мемуарист досконало описує тактику радянських партизанів, з усіма її підступними методами, акцентуючи на тому, що способи партизанської боротьби доволі ефективні та підкреслює, що вони будуть активно використовуватись в майбутніх війнах [4, с. 26].

Досить чітко простежується наявність рефлексії у споминах. Є. Побігуший намагається поставити та відповісти на запитання, які скоріше свідчать про усвідомлення мемуариста його ролі в історії: за що боролись легіонери й чи виконали вони своє завдання? [4, с. 39].

Мемуари хорунжого ДУН Т. Крочака, викладені в збірці, присвячені сюжетам повсякденного життя. Спогади викладені у вигляді щоденникових записів та охоплюють події з 28 червня 1941 р. по 10 червня 1943 р. В записах простежується художнє забарвлення описуваних подій, очевидцем яких був автор. Основними темами виступають події з вишколу, перебування та території Білорусі та події після розформування [4, с. 43-104].

У записі від 27 серпня 1941 року Т. Крочак з глибоким переживанням описує події, котрі пов'язані зі зміною ставлення військово-політичного командування

щодо вояків ДУН. Під виглядом нового вишколу, формування мало бути виведеним до Австрії. При цьому автор спогадів зазначає, що окрім сутичок з румунськими частинами, бойових зіткнень з радянськими військами у них не було. Ці події автор зіставляє з арештом провідників ОУН [4, с. 53]. У своїх мемуарах автор зазначає, що німці мали на меті використовувати українські формування виключно задля досягнення власних політичних цілей: «якась «вища політика» - арештувати тих, хто створив Легіон, і надіятись, що такий легіон буде все «вірно» служити режимові», – пише у своєму щоденнику Т. Крочак [4, с. 54].

Спогади К. Малого, вміщені в цьому збірнику, також описують події від створення ДУН до перебування вояків останньої на території Білорусі. Викладені у доволі короткій формі, вони починаються з роздумів про мотиви ОУН у намаганні створити українську військову формацію, задля здобуття самостійності України [4, с. 105-112].

Особливо яскраво мемуарист описує події входу вояків ДУН до Львова в червні 1941 р. Окрім зустрічі з місцевим населенням, яке супроводжувало вхід легіонерів до міста з оваціями, автор спогадів розповідає про виявлення тіл закатованих і замордованих НКВСівцями політв'язнів у тюрмі на вул. Лонського: «...рознеслась нагло страшна звістка, що хтось відкрив в підвалах львівських тюрем масово помордованих в нелюдський, московсько-большевицький спосіб, багато населення Львова. Образ закатованих був жахливий. Серед в'язнів був рівно ж замордований брат Шухевича» [4, с. 110].

Лише в тюрмі на Лонцького, жертвами радянського карального органу з 22 по 28 червня стали понад 1.5 тис. в'язнів. Німецька окупаційна влада використала цей факт масових розстрілів в'язнів в цілях власної пропаганди [5].

Перебуваючи з 1944 року в еміграції, з під пера М. Кальби вийшло чимало публікацій про військову діяльність куренів «Нахтігаль» та «Роланд», у яких автор, на основі документів намагався спростувати фальсифікації історії вищезгаданих формацій [6].

Під авторством М. Кальби у 1992 р. вийшла праця «Дружини Українських Націоналістів» в якій крізь призму власних спогадів, автор розкриває питання передумов створення та безпосередньої участі вояків ДУН проти радянських партизанів та Червоної Армії. Поряд з цим, автор демонструє та розвінчує фальсифікації радянської пропаганди, які побутували у суспільній та науковій думках. Книга насичена світлинами того часу, витягами з документів, в цілому представляє чималу цінність для дослідників історії формування та бойового шляху ДУН [7].

У своїх мемуарах, М. Кальба вкотре підкреслює, що згуртування вишколених військових кадрів навколо ДУН мало на меті формування основ для Української Повстанської Армії у боротьбі проти «брунатних та червоних ворогів» [8, с. 25].

Спогади Романа Бойцуна присвячені чотиритижневому вишколі у селі Барвінок, яке знаходилося неподалік словацького кордону. У цих споминах автор детально описує умови та побут в яких перебували рекрути. Щодо рекрутського складу, Р. Бойцун спогадів зазначає, що це були переважно особи 20-30 років із

селянського стану та в'язні польських тюрем. Загальна кількість прибулих на вишкіл - 50 осіб [8, с. 43].

У своїх спогадах Семен Лаврушка описує події з військового протистояння вояків ДУНу з радянськими партизанами на території Білорусі. З опису подій, білоруське населення ставилось до вояків доволі гостинно [8, с. 102]. Разом з тим, мемуарист описує, до яких підступних маневрів вдавалися радянські партизани. Зокрема останні нерідко замінювали дороги у безпосередній близькості з населеними пунктами. Коли проїжджаюча німецька колона натрапляла на міни, німецькі війська використовували цивільне населення, щоб «розмінувати» шлях [8, с. 103].

Теоретична інформація спогадів учасників ДУН орієнтується навколо пояснення мемуаристами причин формування ДУН, яка орієнтується навколо політико-ідеологічного світобачення останніх: боротьби за Українську Державу проти нацистського та радянського тоталітарного режимів. Нерідко в спогадах побутує ідея визвольної боротьби поневолених радянським режимом народів.

Варто підкреслити, що автори акцентують особливу увагу на тому, що Німеччина для них була ситуативним союзником у боротьбі проти спільного ворога, а отже вояки ДУН не присягали цій державі та її лідеру. Натомість деякі мемуаристи вказують конкретно, що вступ та вишкіл в лавах ДУН був прямою вказівкою Проводу ОУН. Також мемуаристи неодноразово підкреслюють у своїх спогадах значення ДУН, як основи для створення майбутнього українського війська, яким власне і стала УПА.

Оцінюючи рефлексивну інформацію, яка подана у спогадах, остання яскраво виражена переживаннями мемуаристів щодо зміни ставлення німецького військово-політичного керівництва щодо політичних цілей та завдань Проводу ОУН, яке полягало у відновленні української самостійності.

Література

1. Вовк О. Спогади учасників українських військових формувань у збройних силах Німеччини як джерело вивчення повсякденного життя вояків Другої світової війни. Сумська старовина. 2021. № LVIII. С. 35-47.
2. Сало І. До історії створення військових Дружин українських націоналістів. Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава і армія». 2000. Вип. 408. С. 104-109.
3. Гринько М. «Наша книгозбірня». Енциклопедія сучасної України. Т. 22. Літера «Н». URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=70964 (дата звернення: 03.10.22).
4. Дружини українських націоналістів в 1941-42 роках. Гайденав: «Наша Книгозбірня», 1953. 126 с.
5. 80 років тому в тюрмах на заході України НКВС почав масові розстріли політичних в'язнів. Радіо Свобода. URL: <https://cutt.ly/2MmVmqs> (дата звернення: 03.10.22).
6. Гуцал П. Кальба Мирослав Кіндратович. Енциклопедія сучасної України. Т. 12. Літера «К». URL: <https://cutt.ly/VMmVxf3> (дата звернення: 10.10.22).
7. Кальба М. Дружини українських націоналістів. Детройт: Видавництво ДУН, 1992. 143 с.

8. У лавах дружинників: Спогади учасників. Зібрав і впоряд. М. Кальба. Денвер, 1982. 159 с.

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА – ПАТРІОТА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Альбіна Федотенко

Науковий керівник:
Олександр Грибенко

Наша Батьківщина – Україна. Це вільна демократична держава, розташована у самому центрі Європи. А також, Україна – одна з перших масово постраждалих країн від нового типу «гібриду» війни. Це поняття є збірним і включає в себе чинники і дії на різних «фронтах», таких як кібервійна, тероризм, піратство, міжнародна або організована злочинність, розповсюдження зброї масового знищення, а також, війни з метою підризу морального духу мирного населення.

Оскільки російські війська продовжують бомбардувати різні міста України, хвиля патріотизму, здається, заповнила всю східноєвропейську країну.

«Патріотизм» – це почуття любові до Батьківщини, власного народу, в поєднанні з прагненням жертвувати за неї, з визнанням прав інших націй і пошаною їх, а «патріот» – це людина, яка любить свою країну і, якщо потрібно, буде за неї боротися, готова діяти в інтересах Вітчизни та постати на її захист у разі необхідності [2].

Серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, О. Духнович, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші видатні вчені й педагоги. Вони висвітлювали актуальні, для свого часу, проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини [4].

Грунтовну відповідь на запитання, що таке патріотизм, а також важливі завдання, які постають перед Україною та кожним її громадянином, ми знаходимо в Українській Хартії вільної людини (далі УХВЛ). У цьому документі запропоновано 10 важливих цінностей, що є взірцем для кожного

свідомого українця, дотримуючись яких ми зможемо стати щасливими самі та зробити успішною нашу державу.

Одна з цінностей – бути українцем. Ця цінність є надзвичайно важливою, оскільки бути українцем (громадянином, патріотом України) – це плекати любов до Батьківщини і людей, жити з духовними, моральними намірами, берегти природні скарби і національні надбання нашого народу [5].

Сучасне поняття «бути українцем» – це не плакати чи скаржитись на свою долю, а подумати, що кожен із нас може зробити для своєї Батьківщини на рівні

родини, громади чи країни. Українці – це не лише велика та вольова нація, це одна величезна гостинна родина. А в будь-якій родині благополуччя і добрі стосунки будуть лише тоді, коли кожен буде відданий своїй справі, справі на благо інших. [3].

Яка твоя суперсила? Я – українець. Тому що, тільки в українців закладені такі риси, як воля, сміливість і людяність, сила, життєлюбність, безстрашність, стійкість, рішучість, гідність, спроможність дивувати світ та створювати нові стандарти. «Хохол» перекладається з тюркської, як "дитя неба". Так нарекли українців давним-давно і не дарма. Ми чисті душею, як небо, ми вільні, як небо, ми сильні, як грозове небо!

Україна подарувала світові безліч видатних митців, науковців, спортсменів, музикантів, акторів, артистів, а головне героїв, які не перестають нас надихати і вражати, навіть в такі складні для країни часи, об'єднуючи народ та нагадувати ким ми є і ким були завжди.

Це – Макс Барських з його піснею з вольовим закликом "Хай буде весна!", Настю Каменських з піснею "Я – Україна". Також, Богдана Травінського, який переспівав гімн України, і тепер, ця пісня лунає всюди.

Бути українцем – це поважати свою культуру, звичаї, та традиції, які є невід'ємною частиною нашої держави. А проблема збереження культурної та історичної спадщини не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Крики "Слава Україні!", "жовто-блакитна" гама в одязі, кожен сучасний українець намагається прикрасити свій гардероб красивою вишиванкою, дедалі масовіший перехід населення на "українську мову" – зовнішній прояв патріотизму.

І сьогодні нам, як ніколи, важливо не лише зберегти, а й примножити ту національну спадщину, що єднає минуле, теперішнє та майбутнє. Все це – частина України, яка живе в кожному з нас.

Згадаймо ще одну цитату з УХВЛ: «Будьмо сильним народом і пам'ятаймо як про переможні, так і про трагічні сторінки» [5]. У сучасних умовах відбуваються доленосні події, коли український народ поводить злагоджено та згуртовано. Сила українського народу – у єдності, тому що мета у всіх нас однакова – Перемога! [1].

Важливим чинником національно-патріотичного виховання молоді є волонтерство; героїчні вчинки українських військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів, волонтерів та інших громадян, які зробили значний внесок у зміцнення України. Заслужують на увагу та повагу події сьогодення. У наш час на передовій – ЗСУ, які ведуть боротьбу за нашу свободу, незалежність. Медики, які кожен день борються за життя постраждалих. Вчителі, які, навіть в умовах повномасштабної війни, навчають своїх вихованців, сіють у їх душах зерна мудрості, добра та справедливості. І звичайні українці, які дотримуються правил поведінки при повітряних тривогах, щоб зберегти власне здоров'я та здоров'я своїх ближніх! І це у певний спосіб також прояв любові та патріотизму!

Якщо ми усі будемо любити Україну та сумлінно виконувати свою роботу на своїх місцях, то тоді наша країна буде успішною. Якщо ми матимемо активну життєву позицію, тоді нас можна буде вважати патріотами.

Бути українцем – це одна з ключових цінностей Української Хартії вільної людини, що формує гідне ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. І цим потрібно пишатися!

В умовах сьогодення важливо, щоб кожен навчальний заклад став для молодих людей осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу. Патріотичне виховання має бути основою всієї навчально-виховної роботи, адже ми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні потреби Батьківщини та українського народу, любить близьких та рідних людей.

Кожен з нас – це людина, здатна змінити світ і своїми руками створити майбутнє, наповнене щирим добром, прийняттям, єдністю та безумовною любов'ю.

Література

1. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. URL: www.tme.umo.edu.ua/docs/10/6.pdt (дата звернення: 05.10.2022).

2. Патріотизм. *Вікіпедія*. URL: <https://cutt.ly/IMmVKPpf> (дата звернення: 02.10.2022).

3. Патріотизм – це щось зробити для України, а не просто футболку з гербом носити – пластунка. *Радіо Свободи*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27349927.html> (дата звернення: 01.10.2022).

4. Тімкін І. Ф. Сучасні підходи до розуміння національно-патріотичного виховання молоді. URL: <https://cutt.ly/TMmV9I3> (дата звернення: 02.10.2022).

5. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartijavilnoji-liudyny> (дата звернення: 03.10.2022).

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НУШ

Антоніна Завгородня

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

Для своєї роботи учителі використовують комп'ютерні технології на різних етапах уроку. Але, на мою думку краще застосовувати його на уроці з історії при сприйнятті й засвоєнні учнями нового навчального матеріалу та на закріпленні отриманих знань, а також на уроці-контролю.

Комунікаційні технології на уроках застосовують в різних варіаціях. Розповсюдженим видом є мультимедійна презентація. За весь період роботи в педагогічній діяльності вчителями розроблялися та накопичувалися цілі блоки шкільних уроків, а точніше від першого до завершального. За можливості можна знайти навіть презентації для виховних заходів, і не тільки. Підготовка презентацій – нелегкий процес, для якого потрібно підходити відповідально, бо кожен елемент

презентації повинен бути продуманий, щоб учні могли легко його сприйняти. На підготовку презентації можна витратити приблизно 2-2,5 години, щоб все відповідало темі уроку та з використанням різних видів анімації, аудіо засобів та інших. Проте готовий результат дозволяє замінити інші види наочності та зосередити увагу дітей в ході уроку, оскільки програмою можна управляти одним натисканням клавіші. Програма PowerPoint має переваги та можливості у використанні карт, різних фото, портретів діячів та різних відео фрагментів [1].

Особливим видом використання інформаційних технологій на уроках історії є мультимедійні карти. Вони приходять на зміну звичайним картам. Адже саме такі карти більш яскраві та в наші часи інформаційних технологій, незамінні, через те, що в кожному класі використовують інтерактивну дошку.

Іноді на уроках використовують кросворди. Рідко робота з кросвордами ведеться на дошці, оскільки саме такий вид роботи є найбільш ефективним, тому всі учні безпосередньо залучені в даному виді діяльності.

Улюбленим заняттям учнів є складання пазлів на історичну тематику. Це дає можливість знайомити учнів із творами мистецтва, архітектури, скульптури.

Відповідно до Додатка 9 інструктивно-методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році ми маємо список модельних програм громадянської та історичної освітньої галузі, що пропонують три варіанти представлення й реалізації навчальних предметів та інтегрованих курсів:

- 1) інтегрування історії України та громадянської освіти у програмі «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» (чотири авторські колективи);
- 2) інтегрування історії України та всесвітньої історії у програмі «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» (один авторський колектив);
- 3) інтегрування всіх трьох предметів у програмах «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» (три авторські колективи), «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» (три авторські колективи) [2].

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти та науки. Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті [3].

Починаючи з 2017 року почалися зміни в освіті, в цьому році прийняли закон України «Про освіту» в якому регулюються основні засади нової освітньої системи. Тому з 2018 року почали впроваджувати нову систему освіти. 2018/2019 навчального року за новим стандартом розпочали навчання першокласники по всій Україні. А починаючи з 2022/2023 навчального року п'ятикласники пішли на навчання за новою програмою НУШ, що свідчить про перспективність та важливість використання ІТ-технологій у процесі викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ.

Література

1. Використання засобів ІКТ для підвищення ефективності уроку історії URL: <https://cutt.ly/LMmBaXn> (дата звернення 05.11.2022).

2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році в 5 клас Громадянська та історична освітня галузь URL: <https://cutt.ly/IMMbgOl> (дата звернення 05.11.2022).

3. Нова українська школа URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 05.11.2022).

4. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. URL: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm (дата звернення 05.11.2022).

ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ярослав Біленький

Науковий керівник:
Тамара Бакка

В умовах становлення Нової української школи особлива увага приділяється використанню інноваційних технологій у сфері громадянської та історичної освіти. У ХХІ столітті нові підходи до вивчення історії необхідно базувати на навчанні, яке буде орієнтоване на особистість, а всі педагогічні технології повинні бути націлені на виховання свідомого, соціально адаптованого громадянина України, який буде здатен до творчого та виваженого розв'язування проблем у процесі своєї реалізації.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до освіти, однією із яких є підготовка людей, які можуть приймати критичні рішення, знаходити способи спілкування в новому оточенні, достатньо ефективно встановлюють нові стосунки у реальності, яка швидко змінюється. Основним результатом діяльності закладу освіти, виходячи з цього, повинно стати впровадження інноваційних технологій. Станом на сьогодні, важливими факторами для розвитку духовного, політичного та соціального-економічного життя будь-якої країни є освіта і наука. В цих умовах особливого значення набуває проблема інновацій у сфері знань.

Концепція «Нова українська школа» та Закон про освіту визначають ключові засади реформи освітньої сфери, де неможливо обійтися без упровадження інновацій. Сучасні вимоги до освітніх стандартів вимагають від учителів не тільки надавати інформацію учням, але й навчати пошуку шляхів її застосування. У першу чергу це стосується методології викладання, впровадження інноваційного навчання, яке буде сприяти розвитку в учнів здібностей до спільної діяльності.

Педагог є рушійною силою інноваційної діяльності НУШ. Творчий учитель володіє широкими можливостями та необмеженим полем для інноваційної діяльності, оскільки може експериментувати і на практиці переконуватися в ефективності використання тих чи інших методик навчання та коригувати їх за

необхідністю; також, має можливість здійснювати докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання.

Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають такі чинники: здатність генерувати нові ідеї; високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; відкритість до нового і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності, гнучкості та широті мислення. Історія по праву займає центральне місце серед суспільствознавчих навчальних предметів, які вивчаються в школі. Саме тому виняткового значення набуває докорінне оновлення та покращення цієї галузі знань, адже курс на демократизацію та гуманізацію освіти підносить престиж всіх гуманітарних дисциплін. Гуманітарна освіта, в тому числі історична, слугує основою для формування особистості учня, готує його до життя у реаліях сучасного світу, допомагає розвивати історичне мислення, формує громадянина та патріота своєї країни.

Викладання історії в школі вимагає від учителя творчого підходу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів, наочного матеріалу, перенесення акценту на цілеспрямоване навчання. За допомогою інноваційних технологій з'являється інтерес до історії як науки, діти замислюються над перспективами її розвитку. Важливим є використання на уроках технологій інтегрованого навчання, яке ґрунтується на комплексному підході та вимагає будувати освітній процес не тільки в межах відповідної галузі знань, але й у межах суміжних дисциплін. Ще однією інноваційною технологією є розвиток критичного мислення, який передбачає формування цілеспрямованого, обґрунтованого та контрольованого мислення.

Необхідність використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках історії України та всесвітньої історії є очевидною, і кожен творчий учитель повинен застосовувати цю технологію.

Актуальними в галузі освіти є питання впровадження комп'ютерно-інформаційних та мультимедійних технологій навчання. Мультимедійні програми забезпечують принципово нову якість: обмін інформацією між учнем і технічною системою проходить у діалогічній формі, сама комп'ютерна технологія забезпечує нові можливості щодо організації паралельного навчання і контролю знань, надає можливість індивідуалізованого навчання.

Вчитель може самостійно скласти тести у програмах Word чи Power Point, або ж знайти готові варіанти, скориставшись мережею «Інтернет». На сьогодні, головним завданням вчителя НУШ є створення на уроці таких умов, щоб кожна дитина мала всі можливості для максимальної самореалізації.

Література

1. Вітюк В. В. Інноваційні технології професійного розвитку педагогів в умовах реформування освіти. Пед. пошук. 2018. № 2. С. 7–10.
2. Дичковська І. М. Актуальні проблеми педагогічної інноватики. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2002. 128 с.

3. Інновації у роботі вчителя початкових класів: виклики і реалії НУШ: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, Україна, 14 квітня 2020 року). Львів: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. 203 с.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАВОЗНАВСТВА

Олексій Деркач

Науковий керівник:
Ігор Коляда

Підготовка сучасного кваліфікованого спеціаліста передбачає нове творче мислення, вияв ініціативності, новацій під час вирішення складних завдань, прагнення до підприємливості тощо. Спеціалісту на сучасному етапі притаманні такі фахово важливі якості: професіоналізм і конкурентоспроможність, професійна компетентність і мобільність. Всі якості набуваються у взаємодії із викладачами різних предметів, через педагогічні технології формування особистості студента і як наслідок засвоєння ним професійних знань, умінь та навичок [1, с. 13].

У сучасних умовах реалізації концепції Нової Української школи проблема формування творчої особистості педагога є нагальною проблемою психолого-педагогічної науки і практики. Саме тому підготовка викладача до творчої професійної діяльності набуває особливого значення [1, с. 23].

Видатний вчений-педагог К. Д. Ушинський, розглядаючи вплив на вихованців, віддавав перевагу особистості вихователя порівняно з його професійними знаннями і вміннями. Він виступає за творчий характер педагогічної праці, проти шаблону у вихованні та навчанні. Проблема становлення особистості педагога висвітлена у роботах В. І. Бондаря, А. А. Вербицького, О. І. Щербакова, Н. В. Кузьміна та інших. Вчені розглядають педагогічну майстерність як вищу, творчу активність педагога, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів взаємовпливу в кожній конкретній ситуації виховання [2, с. 43].

Визначаючи творчість як об'єктивну рису педагогічної діяльності викладача, педагоги-дослідники стверджують, що формування творчої індивідуальності педагога означає формування у нього особливого ставлення до професійної діяльності як способу життя і що творчому педагогу значною мірою притаманні специфічні риси творчої особистості. Так, педагог В. А. Лісовська розглядає поняття творчого потенціалу викладача як багатопланову, багатoelementну структуру, яка включає у себе комплекс здібностей, особистісні якості, емоційно-вольове забезпечення [2, с. 44].

Вона розглядає креативність як системоутворюючий компонент професійної творчої діяльності майбутнього викладача і дає визначення педагогічної креативності як потенційної готовності до нестандартної продуктивно-

перетворюючої педагогічної діяльності, яка являє собою складне структурне утворення комплексу здібностей (загальних, творчих, спеціальних, прикладних).

Вчена-педагогиня С. О. Сисоева вважає, що педагогічну творчість доцільно розглядати як емоційно-забарвлену особистісноорієнтовану розвиваючу взаємодію педагога зі студентами, яка обумовлена їх психолого-педагогічними зв'язками і спрямована на розвиток особистості кожного. Творчий педагог — лише один із суб'єктів взаємодії, творчий процес якого складається з декількох етапів, серед яких творчість у процесі підготовки до занять чи виховного заходу, творчість у процесі безпосередньої взаємодії зі студентами [3, с. 59].

У роботах вчених Л. С. Виготського, І. П. Волкова, В. В. Давидова, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьова та ін. наведені певні психолого-педагогічні системи, методи, прийоми цілеспрямованого розвитку творчих здібностей особистості. Як зазначає вчений-педагог Г. С. Костюк, важливою підсистемою структури особистості є спрямованість її діяльності, яка визначається потребами й інтересами, ціннісними орієнтаціями, цілями та установками, моральними та іншими почуттями.

Творча особистість характеризується тим, як вона реалізує свої потяги, цілеспрямованість, якими вміннями, здібностями та якостями володіє. Індивідуальність формує важливу характеристику особистості людини, яка забезпечує властивий тільки їй стиль взаємозв'язків з навколишньою дійсністю [3, с. 13].

Індивідуальність проявляється у здібностях людини, в домінуючих потребах, інтересах, схильностях, у рисах характеру, в почутті власної гідності, у світобаченні, системі знань, вмінь, навичок, у рівні. Сьогодні все більше уваги приділяється пошукам перспективних підходів до гуманізації освіти, стимулювання пізнавальної активності особистості, накопичення досвіду творчої діяльності та розвитку різноманітних творчих якостей особистості, передусім якостей творчої індивідуальності особистості педагога. У реалізації цього надзвичайно складного процесу велику роль відіграє професійна майстерність, що допомагає людині пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення. В умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення педагог творчий, який здатний до творчості, гнучкості, креативності, здатний до нових ідей і задумів, нових підходів та нових рішень [4, с. 53].

У сучасних освітніх умовах зростає самотійність кожного викладача у виборі тих чи інших ділянок педагогічної діяльності, в яких він веде творчий пошук. Водночас кожен викладач потребує певної координації цієї діяльності, певного морально-психологічного оточення — інноваційного середовища. Професійна діяльність викладача передбачає певне співвідношення й інтеграцію традицій і новаторства, норми і творчості. З одного боку, професіоналізм викладача означає бездоганне знання методів і засобів педагогічної діяльності, їх оптимальне використання, з другого — має бути творчого характеру, передбачаючи прагнення розвивати й удосконалювати як свій власний досвід, так і інтегрований досвід співтовариства педагогів, методистів і викладачів. Важливо пам'ятати, що від рівня роботи викладача залежить рівень підготовки студентів — майбутніх викладачів, їхнє ставлення до своєї майбутньої професії.

Таким чином, можна стверджувати, що творчість можлива лише за умови професійно-особистісної мотивації, а ця мотивація народжується та підтримується ідеєю, що захопила педагога. Особистісно-орієнтована творча ідея народжується на основі знання теорії, на основі практики, на основі досвіду колег й власного соціального буття.

Література

1. Кіщенко Ю. В. Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельса. Херсон: ХДЦ, 2004. 172 с.
2. Мороз О. Г., Юрченко В. І. Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого-педагогічний ракурс. *Наукові записки: Зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ: НПУ, 2001. Вип. 41. С. 159.
3. Організація педагогічної та науково-асистентської практики в кредитно-модульній системі (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») / Укл. М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, М. Ф. Бориско, Н. К. Скляренко та ін. Вид. 2-ге, доп. Київ, Ленвіт, 2009. 112 с.
4. Педагогічна майстерність: Підручник. Автори-упорядники: І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Вища шк., 2004. 213 с.

РОЛЬ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Вікторія Ріпа

Педагогіка партнерства повинна бути впроваджена у навчальний процес задля формування у закладі освіти організаційно-педагогічних умов ефективної співпраці педагогів, учнів, батьківської громадськості, соціальних інститутів, закладів освіти та наукових установ з метою створення інноваційного розвивального середовища. Аби в результаті виховати громадян, які здатні до свідомого вибору в житті» [1, с. 45].

Для педагогіки партнерства гуманне ставлення до дитини лежить в основі діяльності педагога, оскільки це не можна замінити жодними технологіями чи освітніми трендами. Це те, що має бути в центрі спілкування не лише між вчителем та учнями, а й у стосунках із батьками, колегами. Освітнє середовище – це та модель, яка формує у дитині певну поведінку.

Головна місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Формування компетентностей учнів відбувається в процесі обов'язкової взаємодії суб'єктів навчального процесу як по вертикалі, так і по горизонталі, а розвиток особистості відбувається в процесі пізнання, спілкування, діяльності, у відносинах з іншими людьми, світом [3, с. 345].

Під час занять з історії це відображається в нових підходах до навчання: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, зниженні монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел і переходу до діалогізованого спілкування з учнями в ході навчального процесу, інтенсифікації впровадження в навчальний процес активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності учня [2, с. 150-159].

«Педагогіка партнерства» є один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Тому на уроках історії варто реалізовувати такі принципи педагогічного партнерства: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [5, с. 7-9].

Реалізовувати ідею педагогічного партнерства шляхом розподілу функцій вчителя та учня і організація їх співпраці. Ретельно готувати для дітей навчальне завдання, продумувати в деталях хід його вирішення різними групами учнів тощо. Функція учня – на добровільних засадах прийняти запропоновану вчителем задачу як свою і самостійно її вирішувати. У такому випадку обидва учасники навчання і виховання – вчитель і учень – рівноправні, вони – суб'єкти діяльності. Ніхто ні над ким не застосовує владу. Так реалізується ідея рівності, коли школярі почувають себе вільною і час від часу забувають, що в класі є «наглядач». Для цього варто користуватися такими формами роботи, як робота в групах, робота в парах, навчальний діалог, пізнавальна гра, організація дослідної роботи. Цей тип взаємин є для навчально-виховного процесу оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за вчителем функцію управління, а з другого, – дає учневі можливість діяти самостійно [4, с. 11].

Партнерські технології потрібно реалізувати за допомогою методів: діалогічні методи, методи проектів, створення проблемних ситуацій, впровадження методів самооцінки і взаємоперевірки, а також прийомів: Коло очікувань від уроку «Я тут, тому що...»; Ромашка Блума; «Фішбоун»; Інсерт (я це знав, це для мене зовсім нове, це заперечує те, що я знав, я хочу знати про це більше); Рафт (роль, адресат, форма, тема); Ти мені – я тобі (робота в групах, запитання); Кейс метод; Сенкан; Інтелектуальні карти.

Педагогіка партнерства набуває важливого значення як вектор гуманного і творчого підходу до кожного учасника освітнього процесу. Новий зміст освіти щодо співробітництва педагогів орієнтує вчителів, батьків на особистісний розвиток учнів, на поважне ставлення до дітей.

Отже в результаті очікувані результати роботи мають бути такими: учитель та учні це – ділові партнери у досягненні мети. Метою учня є опанувати важливий для нього предмет вивчення. Метою педагога – допомогти йому в реалізації мети. Відповідальність має бути поділена порівну: 50% відповідальності учня, 50% – педагога. У організації процесу – максимальна самостійність учня, втручання педагога лише тоді, коли учень потребує допомоги. Має бути упровадження дієвих

стимулів самомотивації. Переважний опір на індивідуальні особливості. Використовуючи найновіші засобів, можна сприяти прискоренню процесу. Варто створити комфортні умови для навчання та технологію «ситуації успіху».

Література

1. Биков В. Ю., Спирін О. М., Овчарук О. В. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рекомендації. Київ : Атіка, 2010. 88с.
2. Гордон Драйден, Джаннетт Вос. Революція в навчанні / Перекл. з акта. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
3. Дем'янюк Т. Методика виховання в сучасній школі. Київ, 2000. 286 с.
4. Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини – заступник Міністра Павло Хобзей – URL: <https://cutt.ly/IMmBJiU> (дата звернення: 04.11.2022).
5. Журба О. Технологія розвитку критичного мислення як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії URL: <https://cutt.ly/zMmBZlZ> (дата звернення: 04.11.2022).

ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В НУШ

Анастасія Семененко

На уроках історії та інших предметів, вчителі використовують різні технології навчання та різні форми діяльності, але на жаль не всі вони є ефективними.

«Нова українська школа» та концепції даної програми дають змогу більше звернути увагу на ті форми діяльності здобувачів освіти, які є дієвими саме для активного навчання та формування критичного мислення і практичних компетентностей.

Наприклад, працюючи з текстами або ілюстраціями, здобувачі освіти можуть ставити запитання до фрагмента тексту чи ілюстрації, шукати відповіді на запитання, добирати коментарі до текстів або ілюстрацій, складати план, порівнювати тексти з ілюстраціями та картами, співвідносити відомості текстів та ілюстрацій з відомостями інтернет-джерел(але для цього необхідні рекомендації вчителя, щодо користування інтернет-джерелами), виділяти у тексті головне (основну думку), переглядати та аналізувати відео, знаходити нові слова та витлумачувати їх за інструкціями підручника [3].

Застосування технологій активного навчання на заняттях із курсу: мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, взаємонавчання в малих групах, драматизація, слід поєднувати, наприклад, із роботою з підручником, короткою розповіддю, роботою із зошитом (друкованим або звичайним). Навчання також має передбачати різноманітну самостійну роботу здобувачів освіти як на уроках, так і

вдома(завдання і запитання, підготовка презентації або реферативного повідомлення чи доповіді) з наступним обов'язковим аналізом в класі. Це дає змогу учневі запам'ятати матеріал шляхом самостійного дослідження та висловлення своїх думок з тої чи іншої теми [2].

На мою думку з числа продуктивних методів навчання варто надавати перевагу дослідницьким та ігровим. Виконання здобувачами освіти пошукових завдань може передбачати такі етапи:

- 1) пошук, опрацювання інформації (наприклад, щодо тлумачення поняття або дослідження біографії історичного діяча) із різних джерел;
- 2) обговорення здобутої інформації в класі;
- 3) витлумачення за допомогою вчительки/вчителя поняття й порівняння його визначення з підручником, словником тощо.

А під час вивчення дітьми окремих тем курсу можна організувати їх участь в ігрових ситуаціях. Доречними виявляться ігри-подорожі та ігри-дослідження, що обмежуються однією темою чи навіть одним заняттям. Варто практикувати уроки-екскурсії (в тому числі й віртуальні, що більш реально в наш час), наприклад, до музею чи історичної пам'ятки або іншого історичного міста. Музей будь-якого профілю сприяє реалізації патріотичного, естетичного, правового та морального виховання, які передбачені концепцією НУШ.

Також, активною формою діяльності здобувача освіти можуть бути дослідницькі лабораторії чи дискусійні клуби, де кожна/кожен учениця/учень отримає змогу індивідуально чи в групі дослідити суспільні, історичні явища та процеси, висловити свою думку, аргументувати свою позицію, поміркувати вголос або письмово, поділитися особистим досвідом, враженнями. Також можна виокремити ще такі як: проведення тематичних вечорів, патріотичних-інтелектуальних ігор, козацьких забав, саме такі форми діяльності допомагають учням все більше зрозуміти значущість нашої історії. Якраз в таких формах діяльності формується аксіологічна компетентність, як частина історичної компетентності, яка є доволі складною. Вона передбачає уміння формулювати оцінку історичних подій, історичних постатей, у відповідності до цінностей та уявлень того історичного часу, про який іде мова, а також осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям [3].

Сьогодні Україна переживає найважчі випробування за весь період незалежності. Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. (а до цієї дати можна додати ще 8 років війни на Сході та анексію Криму) розпочала Російська Федерація, спрямована насамперед проти української державності та має виразні риси геноциду українського народу. Складовою цього геноциду є намагання путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати не тільки українські міста і села, але й українську історичну пам'ять та національну самосвідомість. Але знаючи менталітет та силу духу нашого народу, який бореться за свою землю на своїй же території все своє існування, нас не зламати [4].

У підготовці до цієї варварської війни путінський режим особливу роль приділяв фальсифікації історії та пропаганді «русского міра», формуючи у росіян імперську свідомість. Під час нинішньої фази важкої війни, за умов протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та

розвиток української історичної освіти та подальше формування в українській учнівської молоді патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської ідеології.

У зв'язку з цим актуальними під час навчання історії є теми, присвячені українському націотворенню та ствердженню українських національних демократичних цінностей; історії боротьби за українську державність та протистояння імперській колоніальній політиці Московії-Росії, вивчення тенденцій розвитку української культури, усвідомлення значення історичної пам'яті для формування та розвитку демократичного суспільства тощо.

Отже, в зв'язку з цими подіями, здобувачів освіти можна залучати до таких практичних, лабораторних занять, які спрямовані на дослідження культурних, мовних, етнографічних аспектів які розвинуть в здобувачів освіти патріотизм, що допоможе та ще більше зацікавить вивчати рідну історію. Також, необхідно не забувати про те, що історію України варто розглядати не тільки як історію етнічних українців, але й як історію земель і народів України, які їх населяли і зробили важливий внесок в українську історію та культуру. Збалансовано треба висвітлювати й історію різних релігійних спільнот на українських теренах.

Важливим є формування в здобувачів освіти чіткої понятійної системи, що не дозволить ворожій пропаганді підмінювати поняття та маніпулювати свідомістю. Серед актуальних дефініцій, відповідно до вікових особливостей учнівства, варто звертати особливу увагу, зокрема, на такі: «геноцид», «геополітика», «демократія», «експансія», «ідеологія», «імперія», «колоніалізм», «ксенофобія», «націоналізм», «національна держава», «нація», «політика “умиротворення”», «політична нація», «репарація», «республіка», «сепаратистський рух», «тоталітаризм» та його різновиди («комунізм», «фашизм», «нацизм», «рашизм» – про нього йтиметься далі) [5].

Отже, сучасний урок – це динамічне, мобільне, варіативне освітньо-виховне заняття. Тому його проектування має передбачати можливості конструювання, внесення змін, реагування на виклики й несподіванки. Форми діяльності здобувачів освіти є головною передумовою активного навчання, саме так здобувачі освіти розкривають свої навички, вміння, навчаються новому та закріплюють вивчене.

Література

1. До дня знань. Що важливо знати про нову українську школу. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/novaukrajinska-shkola-shcho-ce-take-i-shcho-potribno-znati-novini-ukrajini-50039251.html> (дата звернення: 04.11.2022).
2. Нова українська школа. Сайт міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 04.11.2022).
3. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.
4. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році. Сайт «Шкільне життя». URL: <https://cutt.ly/vMmSUJc> (дата звернення: 05.11.2022).

5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Додаток 9. URL: <https://cutt.ly/ZMmSc6g> (дата звернення: 05.11.2022).

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НУШ: СТЕНДАПИ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

Марія Василенко

Науковий керівник:
Ігор Коляда

Актуальність теми. Спосіб навчання в сучасній українській школі не мотивує дітей до навчання. Проблема низького рівня пізнавального інтересу у здобувача освіти до отримання нових знань була завжди та наразі залишається актуальною та важливою. Так як процес навчання двосторонній, і тільки у симбіозі учитель – подає навчальну інформацію, організовує освітній процес, здобувач освіти – працює над усвідомленим засвоєнням знань, відбувається реалізація нових академічних досягнень. Розуміємо, що якість та формат використання різноманітного дидактичного матеріалу відіграє одну із важливих ролей у приверненні уваги здобувача освіти та його зосередженні на інформації і формуванні пізнавального інтересу до навчальної дисципліни, особливо правознавства, зміст якої є достатньо теоретичним і складним для сприйняття здобувачами освіти цієї вікової категорії.

Наукова новизна наших студій полягає у спробі висвітлення використання стендапів на уроках правознавства, як засобу підвищення пізнавального інтересу на уроках правознавства.

Концепція Нової української школи одним із своїх головних завдань ставить подолання застарілого способу навчання, коли використовуються переважно застарілі дидактичні засоби, що не мотивують дітей та не можуть забезпечити формування всесторонньо розвинутої особистості, що може не тільки відтворювати інформацію, а й займатися пошуково-творчою діяльністю та застосовувати знання на практиці [1, с. 4].

Освітня діяльність має бути організовано з урахуванням навичок XXI століття відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій здобувачів освіти: від комунікативних типів завдань (знайти спільну мову з друзями, учителями, однокласниками, батьками, незнайомими людьми) до творчих (креативно-інноваційних) [1, с. 18].

У реалізації концептуальних засад Нової української школи велика відповідальність покладається на вчителя, бо він має досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки, спільно працювати онлайн у навчальних, соціальних та наукових проектах.

Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Насамперед творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини [1, с.16].

Шкільні правознавчі навчальні дисципліни не мають на меті підготувати професіоналів у галузі права.

Основне завдання вчителя правознавства – системою відповідних методичних прийомів сформувати у здобувачів освіти уміння й навички проведення аналізу та оцінювання суспільних явищ, процесів і тенденцій в Українській державі та світі, пропонування способів розв'язання суспільних і життєвих проблем на основі чинних норм права і положень законодавства, здійснення самостійного пошуку й аналізу інформації про життя суспільства й людини в ньому в різних джерелах.

Загальною метою навчання школярів основ правознавства є створення позитивного ставлення до права як провідного інституту нормативного регулювання суспільних відносин і найвищої цінності людської цивілізації; ознайомлення учнів з основними галузями права та засвоєння ними чільних правознавчих понять; формування заснованих на правових знаннях системи вмій і навичок та правового досвіду [5, с.6].

Предмет сприяє становленню особистості, розвитку критичного мислення, логіки, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, аналізувати різноманітні життєві ситуації відповідно дій правових норм, спонукає учнів ставити запитання та шукати відповіді щодо ролі держави й права в житті людини і суспільства.

Здобувачі освіти мають сприймати право як важливий інструмент досягнення людиною своїх цілей, засіб захисту її законних інтересів та відновлення порушеної справедливості, підставу для застосування до правопорушників заходів державного примусу [5, с.7].

Застосування стендапів на уроках правознавства чудово урізноманітнить освітній процес. Це може бути як підготовлений вчителем та поданий у такому форматі урок, так і індивідуально-творча робота здобувача освіти, розв'язання правових задач, використання для на будь-яку формування проблемної ситуації, завдання проблемного рівня у правовому полі вивченого.

Розглянемо, що ж таке стендап, історію розвитку цього жанру та які особливості та характерні риси має цей вид виступу.

Стендап (стендап-камеді, стендап-комедія; англ. Stand-up comedy) – це сольний гумористичний виступ перед аудиторією, що є одним із жанрів розважальних програм. Цей жанр виник і прижився в Сполучених Штатах Америки, потім у Великобританії відповідно до традицій американських розважальних шоу. Від американських і англійських театральних майданчиків цей жанр успадкував дух

зухвалості, необмеженість вільної імпровізації і вигадливих, на межі ризику, ігор з публікою, часто для таких виступів організуються спеціальні комедійні клуби (англ. Comedy club).

Для стендап-комедії характерні імпровізація, сучасність, схожість з реальністю, що проявляється у використанні форм теперішнього часу. Базовою одиницею в стендап-комедії є жарт, один з головних прийомів для захоплення і утримання уваги [2, с. 34].

Виступи стендап-коміків – це, як правило, гра одного актора, в якій важливо все: лексичні та стилістичні засоби комічного, невербальні інтенсифікатори (міміка, жести), інтонація та темп вимови [3, с. 52].

До основних характеристик стендапу належить:

- діалогічність – в дискурсі досягається за умови взаємодії адресанта і адресата. Адресантом є стендап-комік, а адресатом – глядач. Відносини між адресантом та адресатом є нерівноправні: комік домінує, він задає тон і характер виступу, направляє і вибирає тематику жартів;

- Інформативність – тема жарту повинна бути знайома і добре відома адресату. Жарти відображають дійсність і є інформативно наповненими. Інформація, а також тематика жарту залежить від історичних, соціальних умов. Тематику жартів виступають актуальні питання і проблеми людини і суспільства в цілому. В американській культурі тематика жартів досить різноманітна. Найбільш популярні теми – політика, релігія, жарти про сексуальні меншини, сімейні стосунки, друзів, дітей, тварин та інші;

- цілеспрямованість – будь-який дискурс має певну мету. Вибір вербальних і невербальних засобів відбувається з орієнтацією на адресата, Головна цільова установка адресанта – розсмішити адресата; до другорядних цілей можна віднести висміювання вад суспільства, критику влади чи групи людей. [4, с. 202].

Висновки. Гумор у жанрі стендап дозволяє розкривати протиріччя в суспільстві, окреслювати ціннісні орієнтири, охарактеризувати моделі людської поведінки в соціумі. У свою чергу, під час уроку правознавства, використання стендапів сприяє формуванню практичних компетентностей застосування набутих знань при аналізі порушення правових, соціальних норм у суспільстві, а також сприятиме підвищенню пізнавальної активності здобувачів освіти, що є важливою умовою успішної реалізації концепції Нової української школи, її основних завдань та цілей щодо покращення якості освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти.

Література:

1. Концепція Нової української школи. Сайт міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 04.11.2022).

2. Ольшанецька Христина. Стендап-комедія як жанр комічного інституційного дискурсу. URL: <https://cutt.ly/zMmNpyv> (дата звернення: 04.11.2022).

3. Панченко С. А. Стендап как новый жанр развлекательного дискурса. Дніпропетровськ: Вісник Дніпропетровського університету ім. О. Гончара. Серія «Мовознавство». № 11. 2017. Вип. 23 (1). 120 с.

4. Плотникова С. Н. Комический дискурс. Аксиологическая лингвистика: игровое и комическое в общении. Волгоград: «Перемена», 2003. 163 с.

5. Ремех Т.О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства. методичний посібник. Т.О. Ремех. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ПРАВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ НУШ

Діана Гринь

Науковий керівник:

Ігор Федоров

Нова українська школа (НУШ) – це основна реформа Міністерства освіти і науки (МОН). Головною метою є школа, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й навички, які вони зможуть застосовувати у повсякденному житті. Дана реформа розрахована на багато років, адже швидко змінити традицію освіти, яка десятиліттями розвивалася в Україні, не можливо. Зміни почалися у вересні 2017 року, коли було ухвалено новий «Закон «Про освіту», який регулює основні засади нової освітньої системи, а в лютому 2018 року Кабінет Міністрів затвердив новий Державний стандарт початкової освіти [3].

Напередодні навчального року, у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, було допрацьовано та оновлено зміст навчальних програм деяких шкільних дисциплін, в тому числі правознавчих дисциплін [2].

У 2022-23 навчальному році чинними є навчальні програми: «Основи правознавства. 9 клас» - оновлена навчальна програма (затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказом від 03.08.2022 № 698) та «Правознавство (профільний рівень). 10–11 класи» [1].

Оновлена освітня програма для учнів 9 класу «Основи правознавства» містить такі зміни:

- до пояснювальної записки додається стислий опис змісту та основних положень кожного розділу програми, таблиця з детальним описом компетентнісного потенціалу предмета для практичної реалізації компетентнісного підходу у навчанні учнів;

- введено нові питання та теми практичних занять, присвячених режиму надзвичайного та воєнного стану. Особливу увагу приділено змісту спеціально-правової природи адміністративно-правових режимів, повноваженням військового командування та військових адміністрацій під час дії режиму воєнного стану, правовим засадам національного спротиву та забезпечення участі цивільного населення в обороні України;

- до розділу чи теми рекомендовано проводити хоча б одне практичне заняття з курсу «Основи правознавства».

Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних занять слід використовувати напрацювання 23 міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Слід звернути особливу увагу на «Методичні рекомендації щодо освіти з прав людини для систем загальної середньої школи», які містять конкретні рекомендації щодо впровадження освіти з прав людини в систему загальної середньої освіти.

В умовах війни факультатив «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти), програма якого рекомендована МОН, є надзвичайно важливим. Його вивчення спрямоване на розвиток в учнів постійного інтересу до проблематики міжнародного гуманітарного права, формування вміння використовувати гуманістичні цінності як базові у повсякденному житті та професійній діяльності в майбутньому, вести діалог, спілкуватися з носіями різних цінностей і культур, розвиток культури ненасильницьких стосунків, уміння аналізувати та відсоювати свою думку тощо [1].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що реформа освіти триває, незважаючи на тотальну збройну агресію російської федерації проти України. Напередодні 2022-2023 навчального року було доопрацьовано та оновлено зміст навчальних програм кількох шкільних дисциплін, включаючи правознавчі. Їх зміст та рекомендації, оприлюднені на сайті Міністерства освіти, вже впроваджені в навчальний процес загальноосвітніх шкіл.

Правознавчі дисципліни сприяють особистісному розвитку і творчій самореалізації кожного учня через усвідомлення загальнолюдських цінностей, уміння аналізувати й оцінювати правові події, явища та процеси, формувати критичне мислення, аналізувати життєві ситуації відповідно до чинних правових норм. В умовах бойових дій на території України необхідно актуалізувати тематику програмного матеріалу, присвяченого правовому та соціальному захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпеченню прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, правовий статус біженців та осіб, які потребують тимчасового захисту, а також осіб, які зникли безвісти за особливих обставин.

Література

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Додаток 9. URL: <https://cutt.ly/gMmNvOb> (дата звернення: 06.11.2022).

2. Нова українська школа. URL: <http://surl.li/dqfxs> (дата звернення: 06.11.2022).

3. Рекомендації для викладання навчальних предметів: історія, основи правознавства, громадянська освіта. URL: <https://cutt.ly/uMmNW48> (дата звернення: 06.11.2022).

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ НУШ

Ілона Крисенко

Нова українська школа – це ряд реформ, які були проведені Міністерством освіти і науки України, з метою реорганізації навчального процесу в школах. Саме в цих школах навчання спрямоване не лише для отримання знань, а й для отримання навичок застосовувати ці знання на практиці. Відтепер пріоритетним завданням стоїть навчити учнів критично мислити, вільно висловлювати їх, доводити і брати відповідальність за них.

Також основною метою повної загальної середньої шкільної освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [3].

Необхідною складовою освітнього процесу, як завжди, залишатиметься увага до психологічного комфорту учнівства в умовах дії правового режиму воєнного стану. Кожному вчителю слід опанувати методи психологічної підтримки та розвитку емоційного інтелекту дітей і підлітків. В основі реформ було покладено 10 компетентностей, які охоплюють всі предмети в школі і вносять до них певні зміни.

Велику увагу було приділено викладанню історії в НУШ і було впроваджено багато нових вимог, щодо інформації її викладу, методів і форм організації навчального процесу на уроці. Отже, щодо інформації то у НУШ є вимоги до викладу матеріалу, а саме щоб вчитель використовував не лише словесні методи навчання, а також наочні методи (схеми, таблиці, карти, ілюстрації тощо), саме завдяки цьому дітям буде легше запам'ятовувати інформацію, а також у них з'явиться цікавість до матеріалу. Важливо щоб вчитель застосовував різні методики роботи з учнями, це може бути індивідуальна, групова, колективна, парна, фронтальна робота. Завдяки цим методом учні одержують більше задоволення від занять, набувають важливих соціальних навичок, підвищується пізнавальна активність [3].

Важливою складовою НУШ є інтегрований урок. Його проведення забезпечує формування в учнів цілісної системи уявлень про пізнання навколишнього світу в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Важливу роль у підвищенні ефективності інтегрованого уроку відіграє його навчально-матеріальне та технічне оснащення (демонстраційні матеріали та прилади; матеріали для проведення дослідів, спостережень; аудіовізуальні засоби, таблиці, графіки, схеми, алгоритми, інструкції, тренажери, дисплеї).

Слід зазначити і про важливу складову НУШ, як творча діяльність учнів, бо саме ці методи неабияк привертають увагу учнів і їх можна використовувати і в ході уроку, і для перевірки домашнього завдання, і як приклад самого домашнього завдання. Для домашнього завдання учням можна задавати створювати певні проекти на цікаву для них тему і не складну, щоб діти могли впоратися самостійно.

Отже, можна зробити висновок, що НУШ це дійсно надзвичайно великі і важливі реформації в системі освіти України. І я вважаю, що якщо ці зміни буде впроваджено в усіх навчальних предметах шкіл, то обов'язково зросте інтерес до навчання учнів, а також рівень освіченість школярів, бо як ми знаємо, що саме від організації навчального процесу залежить рівень знань школярів.

НУШ – це дійсно та школа до якого приємно ходити учням і вони мають велике бажання до навчання. Бо саме у ній формують не лише освічених людей, а всебічно розвинутих, повноцінно сформованих особистостей. Метою повної загальної середньої шкільної освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

Необхідною складовою освітнього процесу, як завжди, залишатиметься увага до психологічного комфорту учнівства в умовах дії правового режиму воєнного стану. Кожному вчителю слід опанувати методи психологічної підтримки та розвитку емоційного інтелекту дітей і підлітків [3].

Література

1. Варій М.Й. Загальна психологія : Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Лозова В. І. Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навчальний посібник. Харків. 2002. 400 с
3. Нова українська школа. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 01.11.2022).

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Єгор Суббота

Науковий керівник:
Світлана Моцак

Критичне мислення - це вміння людини аналізувати та давати оцінку якомусь явищу, події, проблемі тощо, використовуючи при цьому різні джерела інформації, тобто – це здатність дивитися на певні речі з різних точок зору. А це в свою чергу передбачає здатність відрізняти об'єктивні дані від суб'єктивних. І власне використовувати їх під час формування свого умовиводу [1, с. 420]. Щодо основних характеристик критичного мислення, то це: логічність, активність, рефлексивність та самостійність. Зокрема під самостійністю розуміється здатність особистості до самокоригування, саморегуляції та самоконтролю). Критичне мислення – це здатність бачити, аналізувати, порівнювати, робити самостійні висновки щодо

якихось речей. Сюди також входить і здатність вирішувати проблеми буденності [4, с. 10].

Питання розвитку критичного мислення сягає своїм корінням ще в добу Давньої Греції. Напевно ніхто не буде сперечатися з тим фактом, що сучасна людина, яка має доступ до масмедіа, щодня отримує в десятки, а можливо й сотні разів більший об'єм інформації, ніж людина на початку ХХІ ст. Бачачи темпи входження людства в інформаційну еру питання розвитку критичного мислення буде ставати все більш важливішим з кожним роком [5, с. 7].

Мислення пересічної людини зазвичай знаходиться у лещатах деяких обмежень, які не дозволяють дивитися на речі об'єктивно. До прикладу, такими обмеженнями є вплив оточення, стереотипи, емоції, власні непорушні переконання у вигляді певного досвіду. Дуже часто люди сприймають навколишній світ тільки у тій парадигмі, в якій вони хочуть його бачити, роблячи це навіть на підсвідомому рівні, намагаються чітко розділити все на чорне та біле, хоча світ насправді набагато складніший і все в ньому доволі відносно [4, с. 43].

Розвиток критичного мислення є однією із першочергових задач школи. Задля того аби навчання критичному мисленню було успішним, вчителю потрібно враховувати ті принципи, які притаманні даному типу мислення. Критичне мислення є самостійним, учень його формує на основі власних ідей, які не залежать від ідей інших, тобто критичне мислення є персональним і особливим для кожного. Процес критичного мислення починається, із власне, осмислення проблеми та постановки відповідних питань, на які потрібно дати відповідь. З цього випливає, що завданням педагога є розвиток допитливості в учнів, яка в свою чергу пробуджує інтерес до нового та до збагнення чогось невідомого чи незрозумілого. Після постановки певного питання, цілком логічно, що потрібно знайти на нього відповідь. Якщо ми говоримо саме про критичний тип мислення, то відповідь має бути чітко аргументована. А для цього людині необхідно розглядати різні шляхи розв'язку проблемної ситуації, аналізувати думки опонентів. Отже, метою вчителя буде не лише навчання учнів знаходити відповіді на проблемні питання, підкріплюючи їх аргументами, а й виховувати почуття терпимості до оточуючих, вміння вислуховувати думки інших. Для вдалого розвитку критичного мислення вчителю варто під час освітнього процесу проводити серед учнів роботу в парах, групах, командах. Бо по своїй природі критичне мислення є соціальним, а це в свою чергу означає, що учень може переконатися у правоті власних висновків під час дискусії з іншими, бачачи інакші аргументи, які можуть бути абсолютно полярними його позиції. Під час проведення різного роду дискусій вчителю також необхідно уникати перетворення її на суперечку [2, с. 15-17].

Врахування особливостей критичного мислення, побудова відповідного плану навчання, використання підходящих методів та прийомів, персональні здібності педагога – все це у комплексі дає можливість виховувати критично мислячих особистостей. Процес розвитку критичного мислення є доволі об'ємним, включаючи в себе декілька базових принципів.

Перш за все це створення відповідного навчального середовища. Педагогу потрібно підтримувати позитивний мікроклімат у класі, не допускати булінгу серед

однокласників. Кожен учень має відчувати себе частиною колективу, розуміти свої завдання на уроці та їх виконувати. Під час роботи з учнями вчитель має враховувати вікові та психологічні особливості кожного. Якщо вчитель за сумісництвом є і класним керівником, то він повинен працювати і із батьками дітей, можливо вносячи певні корективи у процес навчання. Відповідальний класний керівник також буде цікавитися відносинами його класу із іншими вчителями-предметниками і у разі виникнення певних проблем чи суперечностей, намагатися разом їх вирішити.

Коли налагоджені міжособистісні зв'язки у класі, то можна й говорити про доцільність використання колективного навчання, яке напевно є найбільш ефективним. Коли у класі панує атмосфера співпраці та взаємодопомоги, підтримувана вчителем, то навчання звичайно, що стає набагато продуктивнішим. Педагогу необхідно проводити урок саме на засадах партнерства і діалогу з учнями. Тобто створювати зворотній зв'язок. Доречною буде і робота з батьками, аби учні і поза школою могли використовувати отримані комунікативні навички.

Мотиваційна складова є можливо найважливішою у процесі навчання. Коли учень розуміє, що він вивчає, для чого йому це необхідно знати, де зможе застосувати дані знання, то відповідно він буде навчатися набагато краще, ніж той учень, який не може відповісти на ніщо із вищеперерахованого. Тому вчитель має стимулювати зацікавленість учнів, створювати навчальні ситуації, у яких можна буде використовувати здобуті учнями знання, наводити приклади із життя, де може знадобитися здобута в школі інформація. Але під час стимулювання зацікавленості варто розвивати в учнів здатність знаходити саме достовірну інформацію та вміти її застосовувати, попередньо проаналізувавши.

Базовим принципом, на який має спиратися педагог під час викладацької діяльності, є побудова навчального матеріалу на основі того, що учні вже знають і вміють. Внаслідок цього новий матеріал гармонійно вплітається у вже засвоєний раніше. Вчитель також повинен допомагати учням проводити логічні зв'язки між іншими предметами шкільної програми, показувати зв'язок отриманих знань і життєвого досвіду.

Вчитель має забезпечувати достатні можливості навчатись. Цілком логічно, що за умови повторення, можливості застосовувати нові знання в практичній площині навчальні результати учнів зростають. Повторення нового матеріалу має проходити декілька разів та з використанням різних форм та завдань. Але кожен новий матеріал зрозуміло, що може відрізнятися за рівнем доступності та бути доволі складним для розуміння. Тому вчитель має враховувати даний аспект під час визначення, чи достатньо часу та завдань було виділено для засвоєння [3, с. 30-33].

Для формування та розвитку критичного мислення педагог може використовувати найрізноманітніші методи. Наприклад: асоціативний куш, кластер, риб'ячий скелет або фішбоун, запитай і відгадай, банк запитань, ромашка запитань, мозковий штурм, акваріум, дерево рішень, займи позицію, оцінювальна дискусія, павутинка дискусії, два кола, карткова дискусія, карусель, письмові дебати, сенквейн, шість капелюхів, ковдра ідей, чотири кути тощо [2, с. 31].

Окрім всього вищесказаного, вчитель також має і працювати над собою. Педагог, який ставить собі за мету формувати в учнів навички критичного мислення, має проводити не монологічні, а діалогічні уроки, себто частіше ставити запитання

учням, а не лише розповідати. Щодо відповідей на поставлені питання, то якщо вони не уточнюючого характеру, їх має бути безліч. Варто давати учням достатньо часу на обдумування своєї відповіді, не поспішати переходити до наступної теми. Тому, що в силу своїх особливостей кожному учню потрібен різний час для підготовки відповіді. Необхідно також слідкувати за всіма тими технічними новинами, які дозволяють значно оптимізувати навчання [3, с. 33].

Отже, процес розвитку критичного мислення - це доволі складний і довгий процес. Проте, за умови грамотного створення навчального плану, відповідних професійних навичок педагога та вмілого використання різноманітних методик навчання та виховання успіх буде гарантовано. А здатність критично мислити буде потрібна в будь-якій сфері людської життєдіяльності без виключення.

Література

1. Головатий М. Ф., Антонюк О. В. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
2. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ: Освіта, 2020. 192 с.
3. Пометун О. І., Гупан Н. М. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 250 с.
4. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
5. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ: Плеяда, 2006. 220 с.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ярослав Чуприна

Науковий керівник:

Ігор Федоров

Революція гідності об'єднала в нашій державі всі суспільні верстви, результатом цих подій стало підняття ролі людини, її гідності та особистих інтересів громадянина на дещо вищий щабель політичної культури країни. Але ці соціальні досягнення в області демократії є дуже крихкими і безпосередньо потребують нашої підтримки. Система освіти на даних етапах розвитку зазнає глобальних перебудов, що поєднані з внесенням конкретних змін в завдання, цілі та зміст освітнього процесу. У такому разі об'єктивно зростає важливість викладання громадянської освіти – систематичної підготовки дітей до суспільного життя в умовах демократії. Громадянська освіта – це потреба часу в умовах реалізації в освіті завдань нової української школи, що у свою чергу потребує кваліфікованого вчителя громадянської освіти, який знає зміст, методи та форми роботи в шкільній аудиторії.

Окремі аспекти викладання громадянської освіти в умовах нової української школи висвітлені у працях: С. Лисенка, В. Шаталова, І. Волкова, М. Щетиніна, О. Пометун, О. Матвієнко, В. Синенка та інших.

Українська школа вчить підростаюче покоління основам загальноприйнятих знань про історію минулих поколінь, природу та суспільство. Учні багато часу проводять за шкільними партами, вивчаючи біологію, фізику, хімію, опановують складні математичні формули, вчать напам'ять вірші зарубіжних письменників [3]. Так, це правильно, але нова українська школа має підготувати нове покоління до життя в сьогоденному демократичному суспільстві, і в цьому суспільстві насамперед має панувати конституційне право, повага до прав людини, людської та особистої гідності. У такому разі для становлення та розвитку молодого людини в правовій системі координат покликана громадянська освіта. Вона являє собою цілу низку умінь, практичних дій та знань які дають змогу громадянину повноцінно жити в демократичному світі. Громадянська освіта дає змогу молоді опанувати демократію, її правові аспекти, освоїти демократичні цінності та вийти зі стін школи обізнаним громадянином незалежної України [2]. Нова українська школа повинна підготувати дітей до дорослого життя, – це не просте випробування в якому їм доведеться взяти на себе повну відповідальність за свою роботу в різних сферах діяльності, а також будувати свої відносини в сімейному колі, загалом у суспільстві. Тому громадянська освіта являє собою не просто хаотичний набір теоретичних знань, вона необхідна для засвоєння практичних навичок життя в суспільстві. Зміст цього предмета спрямований на здобуття навичок соціальних дій, основних громадянських умінь, а саме: участь у виборах та інших формах прямої демократії [4].

Нова українська школа являє собою центр громадянської освіти, саме вона сприяє становленню політичної культури молоді, розвитку громадянської компетентності, гідності та відповідальності, політико-правових знань, громадянських умінь. Для належної підготовки молоді у сфері громадянської освіти, потрібно в першу чергу зосередитись на підготовці конкурентоспроможного вчителя, котрий володіє теоретичними знаннями у відповідній галузі та в якого сформовані основні педагогічні компетентності [1]. Сьогодні підготовка майбутніх вчителів формується на принципах розбудови інформаційного суспільства, в якому поширення інформації займає одну з основних сфер зайнятості широких верств населення, а вміння користуватися новітніми інформаційними технологіями стало нормою для учня, викладача, вчителя, студента. Належне викладання громадянської освіти в умовах нової української школи потребує базової підготовки вчителя, якому своєрідний високий рівень компетентності в галузі психології, людинознавства і спілкування, що в свою чергу забезпечує адекватне відображення дійсності, формування у педагога особистого ставлення до явищ дійсності та вмінь його виявляти в потрібний момент [4].

Нова українська школа представляє нову програму громадянської освіти яка розподілена за наступними напрямками:

- морально-етичний: усвідомлення індивідумом суспільних цінностей та орієнтирів, розвиток етичних норм поведінки, набуття моральних якостей.

- політико-правовий: опанування знань про права, свободи людини, способи суспільно-політичної участі, розуміння громадянського обов'язку;
- економічний: формування у школяра знань про економіку, розвиток економічної грамотності;
- екологічний та глобалізаційний: розвиток екологічної культури індивіда, формування особистої відповідальності за стан довкілля, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки та здорового способу життя;
- інтелектуальний: оволодіння великою кількістю здібностей необхідних для життя у багатокультурному суспільстві на засадах толерантності [3].

Отже, подальше вивчення громадянської освіти та належна підготовка вчителів в умовах нової української школи, це дуже важливий процес, який є актуальним в сучасних умовах життя. Належне вивчення громадянської освіти формує в особи відчуття національної гідності, патріотизму, дає змогу стати обізнаним членом демократичного суспільства. Всі ці освітні аспекти безпосередньо впливають на майбутнє нації, її подальший розвиток.

Література

1. Арцишевський Р. А., Бакка Т. В., Гейко І. М. Громадянська освіта: книга для вчителя. Львів: ТЕКА, 2002. 32 с.
2. Бакка Т. В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. Громадянська освіта: основи демократії. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 55 с.
3. Бакка Т. В. Підготовка майбутнього вчителя до навчання громадянської освіти в школі URL : <https://cutt.ly/WMmN0RJ> (дата звернення: 05.11.2022).
4. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 76 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2022 РР.)

Марія Шершень

Науковий керівник:
Ігор Коляда

Перед українською школою постають нові виклики, адже Україна перебуває в умовах російсько-української війни (2014-2022 рр.) та відкритої агресії путінської РФ з лютого 2022 р. Школи у цих умовах, загрози постійних бомбувань, відключень електроенергії та обмеженості доступу до Інтернету, коронавірусної пандемії, яка хоч і йде на спад, проте ще залишається викликом, працюють за різними формами навчання (дистанційна, змішана), поєднуючи їх в єдину систему, тому вчителі та інші учасники освітнього процесу починають перебудовувати свою діяльність у цих

нових реаліях, забезпечуючи неперервність освітнього процесу, дбаючи про його наступність і думаючи про післявоєнну Україну.

Метою галузі громадянської та історичної освіти є розвиток особистості студента через розуміння минулого, сьогодення та зв'язків між ними, взаємодії глобальних, українських і локальних процесів; формування особистості громадянина України, його активної громадянської позиції щодо засад демократії, дотримання прав і свобод людини.

Цілі шкільної громадянської та історичної освіти з погляду компетентнісного підходу, як цього вимагає концепція НУШ, мають бути спрямовані на конкретний освітній результат навчання вчитися, тобто навчити розв'язувати задачі у сфері навчальної діяльності; навчитися пояснювати за допомогою наукового апарату явища, що спостерігаються в навколишньому світі: їх сутність, причини, взаємозв'язки, тобто. вирішувати пізнавальні задачі; навчитися орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя, тобто вирішувати аналітичні задачі; навчитися орієнтуватися у світі духовних цінностей, тобто вирішувати аксіологічні проблеми; навчитись вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей: громадянина, споживача, пацієнта, члена сім'ї тощо; навчитись вирішувати проблеми, які є спільними для різних видів професійної діяльності: спілкування, пошуку та аналізу інформації, організації спільної діяльності тощо; навчитись вирішувати проблеми професійного вибору: підготовка до подальшої освіти [5].

Перехід здобувачів освіти із початкової школи до основної школи гімназійного рівня є однією з найскладніших педагогічних проблем, а адаптаційний період у 5 класі – одним із найскладніших періодів шкільного навчання. В останні роки в педагогічній і психологічній літературі багато говориться про труднощі цього періоду навчання, який став сприйматися мало не як об'єктивна криза розвитку дітей 9-10 років, що викликає серйозні педагогічні проблеми. Підстав для такого твердження більш ніж достатньо: з педагогічної точки зору стан дітей у цей період характеризується низькою організованістю, іноді недисциплінованістю, зниженням інтересу до навчання та його результатів, з психологічної – - зниження самооцінки, високий рівень ситуативної тривожності. Це означає, що зростає кількість дітей, які мають значні труднощі в навчанні та адаптації до нових умов організації навчально-виховного процесу. Особливо важливою для них є правильна організація адаптаційного періоду при переході з початкової школи в середню. Тому увага педагогічного колективу школи має бути спрямована на забезпечення якості освіти як умови сталого розвитку шкільної спільноти, яка постійно посилюється проблемами адаптації школярів [2].

Одним із головних завдань якісного оновлення середньої освіти є перехід до інтеграції навчальних предметів як однієї, так і кількох галузей знань з метою усунення суперечностей між постійно зростаючим обсягом знань і здатністю здобувачів освіти навчитися. Традиційна побудова навчального плану за окремими предметами створює у свідомості здобувача освіти небезпеку відокремлення знань, умінь, навичок і ставлень, набутих з одного предмета, від тих, що формуються під час вивчення інших.

Це питання є досить актуальним з тієї точки зору, що традиційна практика суспільствознавчої освіти (понад 50 років) включала роздільне викладання історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, правознавства, етики, тобто була предметно центричною, тому основна увага була зосереджена на питаннях внутрішньопредметної інтеграції. На сьогодні, за умов реалізації компетентнісного підходу та поточного скорочення навчального часу для викладання дисциплін кафедри, основним методом якісної освіти є галузева міжпредметна інтеграція. Адже компетентнісний підхід до навчання передбачає набуття учнями міжпредметних знань, умінь, навичок, цінностей – ключових і предметних компетентностей і наскрізних умінь, які дають змогу успішно виконувати ту чи іншу діяльність. Це неможливо без створення контекстів та інтеграції змісту різних галузей і предметів, що дозволяє здобувачам освіти розвивати вміння створювати складні зв'язки між науковими фактами, концепціями, законами та теоріями з різних галузей знань. А впровадження міжпредметних методів діяльності здобувачів освіти забезпечує розвиток наскрізних умінь. Крім того, інтегроване навчання не тільки економить навчальний час і позбавляє здобувачів освіти від перевтоми, а й пожвавлює сам навчальний процес. Вона надає кожній особистості можливість самостійно досягати певних цілей, творчо самостверджуватися в різних суспільних сферах, що сприяє якісно новому рівню освіти [4, с. 115].

Освіта з кожним роком удосконалюється та розвивається інноваціями, тому ми, вчителі, повинні розуміти все, що знають наші здобувачі освіти. Ми не можемо уявити сучасність без нових інформаційних технологій. Все, що нас оточує, забезпечує необмежений потік інформації. Завдання сучасного вчителя – використовувати інформацію для отримання нових знань, умінь і особливо практичних навичок здобувачів освіти. У соціальних мережах часто вживають слово «лайфхак». Якщо перейти до термінології, то «лайфхак» – це сленговий термін, що означає невелику хитрість або корисну пораду, яка допомагає вирішити проблеми і тим самим економить час [1, с. 3].

Сучасна школа перебуває в стадії трансформації. Суспільні виклики ставлять перед системою освіти нові завдання. Саме на рівні шкільної освіти закладаються базові компетентності, формуються вміння та навички дитини, які в майбутньому обов'язково вплинуть на подальше життя дитини та успішність її соціалізації. Політика в галузі освіти відображає спрямованість освітнього процесу на створення умов для формування багатогранної, висококультурної особистості, яка матиме активну громадянську позицію на основі сформованих цінностей і думок молодого громадянина. Проте на цьому шляху надзвичайно важливо підтримувати інтерес дитини до навчання, не втрачати іскру творчого пошуку у величезній кількості матеріалу, формувати навички активної пізнавальної діяльності. На мою думку, суттєва частина успіху навчання полягає у відході від формалізму. Треба шукати нові механізми роботи, використовувати нестандартні методи. Одним із таких методів є використання предметних досліджень у процесі оволодіння знаннями з різних предметів, у тому числі гуманітарних, на основі неформальних підходів до вирішення освітніх завдань [1, с. 5-6].

Розвиток розумової діяльності особистості, мобілізація і розвиток її здібностей і наступне «перетворення» їх у творчі якості відбувається в умовах навчальної діяльності, яка забезпечує кожному здобувачеві освіти можливість реалізувати свій творчий потенціал. Ефективність цього процесу забезпечується за таких умов: позитивна мотивація, стимулювання пізнавальної самостійності здобувачів освіти з метою розвитку навчальної діяльності від репродуктивного до творчого рівня, суб'єкт-суб'єктні стосунки між учителем і здобувачем освіти, спрямованість методів навчання. для діалогічного спілкування, активізації рефлексивної позиції школярів. Врахування окреслених умов відповідає функціонуванню внутрішніх механізмів творчості та забезпечує динаміку навчального прогресу здобувача освіти. Врахування вимог ЗНЗ у викладанні історії потребує широкого застосування проблемних, евристичних, дослідницьких та дискусійних методів. Перевага надається активним та інтерактивним методам навчання, які реалізуються через парні та групові форми організації навчальної роботи здобувачів освіти. Перевага також надається практичним методам навчання (робота з документами, виконання лабораторних робіт, учнівських проектів різної складності тощо) та проблемним методам. Вихованці залучаються до спільної діяльності, що сприяє їх соціалізації та успішному засвоєнню соціального досвіду [6, с. 9].

У сучасних закладах загальної середньої освіти навчаються здобувачі освіти, які належать до різних культур і національностей, представляють родини з різним соціально-економічним становищем, а також дітей з певними порушеннями психофізичного розвитку. Така різноманітність у класі диктує потребу в інклюзивних практиках, які забезпечують позитивні результати навчання для кожного здобувача освіти. Це особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами, які потребують додаткового супроводу в процесі засвоєння загальноосвітньої програми (навчального плану). Цим здобувачам освіти потрібне навчальне середовище з елементами універсального дизайну в освіті, середовище, де навчання є гнучким, неупередженим і доступним для кожного щодня протягом навчального року. Таке освітнє середовище включає певні модифікації в дизайні навчальних матеріалів: цифрові навчальні програми, допоміжні технології тощо. Найбільшою перевагою універсального дизайну є те, що викладання стає гнучким, неупередженим і доступним із великою кількістю альтернатив, які воно надає професіоналам початкової освіти. Завдяки універсальному дизайну вчителі можуть залучати кожного окремого здобувача освіти, з обмеженими можливостями та без них, створюючи основу для взаємодії з навчальною програмою, яка найкраще відповідає індивідуальним стилям навчання учнів. Завдяки згаданому нововведенню вчителі можуть здійснювати диференційоване навчання, пришвидшувати чи сповільнювати швидкість навчання, а також надавати молодшим школярам альтернативні способи демонстрації результатів навчання [3, с. 47-48].

Таким чином, у сучасних реаліях російсько-української війни (2014-2022 рр.), акту відкритої агресії РФ проти України, що розпочався у лютому 2022 р і триває нині, дуже важливим і кропітким є процес патріотичного та національного виховання, любові до рідної землі, до історії та культури нашого народу. Це довготривала робота, в основу якої має бути покладено системний підхід, що поєднує освіту і виховання, формування естетичних поглядів та бережливе

ставлення до історії та культури українського народу. Формуванню патріотизму, національної гідності та почуття гордості за свою державу покликано активне впровадження курсів громадянської та історичної освіти.

Література

1. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін». Харків, 2019. 84 с.
2. Нова українська школа: поради для вчителя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (15 лютого 2021 р., Мукачево). Мукачево: Вид-во МДУ, 2021. 171 с.
4. Пометун О., Гупан Н. Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 28. С. 115-132. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-115-132> (дата звернення: 04.11.2022).
5. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/190523_Strategiya-osvitnih-otsinyuvan_UTSOYAO.pdf (дата звернення: 04.11.2022).
6. Шляхи реалізації концептуальних засад НУШ при вивченні історії у закладі загальної середньої освіти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 16-17 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2020. 82 с.

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУ ГЕТЬМАНА БОГДАНА РУЖИНСЬКОГО

Микола Яретик

Науковий керівник:
Ніна Загребельна

Вивчення козацької тематики залишається актуальним для сучасної освіти в Україні. Середньовічна історія України – це доба козацького лицарства. Від тих славетних часів до сьогодні збереглося багато імен козацьких ватажків, народних героїв, талановитих полководців. Однак деякі з них у писемній історії згадувалися лише побіжно. Тому доречно звернути увагу на тих керманичів, які виявили свої політичні наміри та військові вміння сукупно з патріотичними почуттями. Одним із представників тієї епохи був гетьман Богдан Ружинський, військова й організаційна діяльність якого сприяла становленню реєстрового козацтва, популяризації сили

козацької зброї, впливала на геополітичну ситуацію останньої третини XVI ст. [3, с. 47-49].

В умовах сучасної російсько-української війни та останнього успішного контрнаступу Збройних Сил України на Сході та Півдні нашої держави, вивчення постаті гетьмана реєстрового козацтва Богдана Ружинського є актуальним.

Запропоновані модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі передбачають: зацікавлення учнів шкільною історією, розвиток критичного мислення та медіаграмотності, формування розуміння тяглості історичного процесу, органічної взаємодії загальнолюдського, національного та особистісного поступу, формування особистості патріота України з активною громадянською позицією [2, с. 2].

Вивчення постаті гетьмана Богдана Ружинського доцільне на уроках історії України у 8 класі при вивченні розділу 2 «Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.)». При вивченні змісту навчального матеріалу про передумови і перетворення козацтва в окремий соціальний стан, затвердження створення урядом Речі Посполитої реєстрового війська в 70-х роках XVI ст. як початок визнання козацтва новим соціальним станом, походи запорозьких козаків на володіння Кримського ханства та Османської імперії, становлення козацького стану як вихідців із різних соціальних груп із різною політичною культурою, цінностями та життєвими стратегіями, роль вихідців із шляхетського середовища як носіїв річпосполитської політичної культури в боротьбі за станові козацькі права [4, с. 81].

Найвизначнішим з князів Ружинських був князь Богдан Остафійович Ружинський, відомий серед козаків як Федір Богданко. Прославився здібностями полководця, дипломата та організатора козацтва. Народився князь у м. Ружині Сквирського повіту Волинського воєводства. Його батьком був Остафій Іванович Ружинський, матір звали Олізарівна Волчківна [6, с. 4].

Історичних свідчень про дитинство Богдана та його освіту не збереглося, але чітко було зрозумілим, що він зберіг вірність православної церкви. Поява на історичній арені князя Б. Ружинського відбулася в умовах внутрішньої політичної нестабільності Речі Посполитої та перманентного військового протистояння з Османською імперією та Московією [12, с. 36].

До середини XVI ст. боротьба з мусульманськими агресорами перетворилася для українсько-литовської аристократії в організацію своєрідних хрестових походів, участь в яких для шляхти була виявом честі та звитяги. Її представники з Польщі, Литви та України почали формувати козацькі загони, які стали серйозною протидією подальшої експансії Османською імперією у Східну Європу. Щодо первісних козацьких формувань, то, на наш погляд, до останньої чверті XVI ст. вони залишалися волонтерськими загонами, які склалися, в основному, з дрібної шляхти та "шукачів пригод" (авантюристів).

Під час ознайомлення здобувачів освіти з даним матеріалом, на нашу думку, доцільно порівняти події того часу з реаліями сьогодення, оскільки станом на сьогодні Польща та Литва є надійними союзниками та партнерами України в умовах нинішньої російської-української війни.

"Козакування" в другій половині XVI ст. перетворюється на професію, за яку платили гроші уряди Речі Посполитої, Московського царства, Кримського ханства, і, пізніше, навіть, країни Західної Європи - Франція, Австрія тощо.

Одним з лідерів таких "професійних козаків", був князь Б. Ружинський. Про причину вибору саме такої "професії" свідчить народна пісня – "Ой, Богдане, запорозький гетьмане!", яка містить згадку про черговий набіг татарських кочовиків на Волинь і Поділля, під час якого було вбито матір Богдана - Олізарівну Волчківну, а дружину князя взято татарами в ясир [7, с. 164].

На наш погляд, князь ще на Волині набрав собі загін козаків, які і склали ядро його прикордонного формування. Це були козаки з Брацлаву, Вінниці та Північної Волині у кількості 3 тис. осіб [1, с. 175]. Перебуваючи у степах, на кордоні з Кримським ханством, князь рідко покидав регіон Подніпров'я, а загін найманців, який він привів з Волині, поступово перетворив у стан службових козаків [5, с. 128].

Таким чином, основне ядро свого козацького війська Богдан Ружинський зібрав ще на Поділлі й Волині. Це були представники дрібної та розореної шляхти, які втратили свої маєтки внаслідок спустошення татарською ордою цього регіону. Можливо, на шляху до Запорожжя, до загону приєднувались авантюристи та бігли селяни. Але точних свідчень про склад його загону немає.

Побачивши спільність інтересів, як прикордонної шляхетської міліції, так і запорозьких козаків, Богдан Ружинський почав з'єднуватися з загонами князя М. Вишневецького та запорозькими козаками з Томаківської січі. Про цей факт пише С. Леп'явко, який згадує запорозького отамана Богданка у спільному поході М. Вишневецького і запорожців у сімдесятих роках XVI ст. під Новгород-Сіверський [7, с. 21]. На наш погляд, цей отаман і є Богдан Ружинський, адже в українській історії цього періоду не існувало іншого Богданка. Отже, можна висловити припущення, що Богдан Остафійович уже на початку 1570-х років був одним з провідних керівників козацьких з'єднань.

У цей час на Січі козаки обирають Богдана кошовим отаманом, і він на чолі запорозького війська повертається на Поділля, яке грабувалось татарами, і нейтралізує розрізнені татарські орди, оскільки тодішній період безкоролів'я в державі знову привернув увагу до неї Османської імперії та Кримського ханства – розпочалася нова хвиля татарських набігів на землі Речі Посполитої.

У вирішальній битві з кримським калга-султаном Аділь-Гіреєм Б.Ружинським було здобуто блискавичну перемогу [10, с. 27]. Ця подія сфокусувала увагу держав Східної Європи на новому козацькому лідерові, який за невеликий відрізок часу зміг зібрати армію і блискавично знищити татарську орду.

У тому ж 1575 році, у жовтні, відбулася перша сутичка з ногайською ордою, яка кочувала поблизу Орської лінії. Богданко, маючи артилерію, відігнав ординців до Прогнойських озер на Кінбурнській косі. У зв'язку з походом основної частини ханської армії на Поділля, татари не могли чинити серйозний опір, а тому, кошовому отаману вдалося без особливих перешкод дістатись до фортеці Ор (Перекоп). Рештки татарського війська, розбитого поблизу Кінбурнської коси, зникли за мурами фортеці.

Отже, перед козацьким отаманом стояла серйозна задача – взяття міцної татарської твердині Ор. Ця фортеця відома з давніх часів. За легендою, Турецький рів, біля якого був зведений Перекоп, відомий ще з III ст. до н.е., а точніше, ще в часи Скіфії, і саме скіфи вирили його, щоб захистити свою державу від набігів сарматів та інших ворогів. Про велич цієї твердині в наш час свідчать залишки її мурів та Турецького рову.

У фортеці татари виставили сильну залогу, зачинили браму і приготувались до оборони. Але кошовий отаман наказав форсувати Сиваш і недовгою облогою здобув Перекоп [9, с. 20]. Це перший випадок, відомий в історії штурмів Ору, коли було використано тактику форсування Сивашу в обхід фортеці. В XVI ст. така тактика була новаторством у військовій справі.

Другою військовою інновацією князя виявилася тактика нападу на Крим з суші та з моря одночасно. В той же час, коли сам кошовий отаман штурмував Ор, по Дніпру у Чорне море спустилась козацька флотилія у складі 3 тисяч запорожців на чолі з військовим осавулом Нечаєм. Він блокував з моря кримську фортецю Гезлев (Бозлів). Перед військовим осавулом було поставлено практично неможливе завдання: блокувати і взяти з моря штурмом татарську Фортецю.

Саме Гезлевську цитадель і спробував взяти штурмом Нечай. Він блокував порт, висадив з моря десант та, одночасно, обстріляв фортецю з корабельних фальконетів. Турецькі галери, які охороняли порт, були взяті на абордаж і потоплені. Наступний маневр козацького війська свідчить про талант полководця Богдана Ружинського. Розбивши перекопські з'єднання татар, кошовий отаман дислокує свої загони під Гезлев. Штурмуючи фортецю з суші та з моря, її було взято [8, с. 58].

Перемоги кошового отамана справили неабияке враження на короля, який, спробував перетворити січовиків у бойову одиницю військ Речі Посполитої. Восени 1576 року на Січ прибули послы від С. Баторія до Б. Ружинського і всього низового товариства. В листах говорилось про надання Богдану чину гетьмана Війська запорозького Низового [6, с. 5]. Цей факт підтверджує колишній канцелярист Запорозької Січі С. Величко. Корона визнавала запорожців вільною військовою одиницею і надавала їм привілеї. На Січ король прислав гетьманські клейноди: булаву, бунчук, печатку і корогву з королівським гербом. Крім того, встановив в січовому війську чітко організований старшинсько-управлінський апарат. А саме – поділяв запорожців на курені й сотні зі своєю старшиною. Місто Трахтемирів надавав як шпиталь для ветеранів та поранених козаків.

Богданко став першим офіційним гетьманом запорозьких козаків, тим більше, що на думку авторів "Малої енциклопедії етносторонства" слово "гетьман" стало власною назвою лише після 1576 року, коли король Речі Посполитої дав запорожцям привілеї та клейноди, а князя Ружинського вперше офіційно іменував гетьманом Війська Запорозького [7, с. 276].

Таким чином, представник русько-литовської магнатської родини опинився в епіцентрі боротьби держав Східної Європи та Азії, виступав послідовним захисником християнського світу від подальшої експансії Османської імперії у Східній Європі. На Запорізькій Січі був обраний кошовим отаманом і здійснив чотири військові кампанії, під час яких виявив себе як талановитий воєначальник та полководець.

Богдан Ружинський трагічно загинув під час облоги турецької фортеці Іслам-Кермен у 1577 році [11, с. 69].

Отже, можна зробити висновки навколо персоналії гетьмана Б.Ружинського (Ф. Богданка).

Головним мотивом до військової служби та звитяги Богдана Ружинського були лицарські ідеали честі, служіння Батьківщині. Значну роль також мала особиста драма історичної персоналії.

Гетьман Ружинський виявив себе як талановитий військовий стратег: уперше використав інноваційну тактику ведення війни двома-трьома напрямками, одночасної атаки з суші та моря.

Богдан Ружинський сприяв перетворенню козацтва з «прикордонної міліції» у професійну найману армію універсального застосування, а сам отримав задокументований чин – «гетьман Війська запорозького Низового».

Військові успіхи козацтва під його командуванням та прямі контакти з королем Речі Посполитої С. Баторієм сприяли офіційному визнанню козацької системи військового управління, закріпленню соціально-правового статусу реєстрового козацтва.

Богдан Ружинський завжди був і є символом патріотизму, мужності і нескореності. Саме сьогодні, коли наш народ вкотре відстоює свою незалежність, право на самовизначення, молодій генерації українців, майбутній національній еліті нашої держави, потрібні приклади таких мужніх воїнів, яким був наш славетний пращур.

Тому, така непересічна особистість як гетьман Богдан Ружинський повинна зайняти гідне місце в пантеоні українського національного державотворення.

Література

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов. Т. I. Акты Барского староства XV-XVI в. К.: Тип. Императорского университета Св. Владимира, 1893. 372 с.
2. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти. 15 с.
3. Візер С. О., Яретик М. М. Маловідомі сторінки життя козацького гетьмана Богдана Ружинського. *Історія в рідній школі*. 2016. № 7/8. 50 с.
4. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 класи. Історія України. 7-9 класи. Всесвітня історія. 10-11 клас. Історія України. 10-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: НРЕС PRESS, 2022. 248 с.
5. Голобуцький В.О. Запорозьке козацтво. Київ: Вища школа, 1994. 539 с.
6. Грушевський М. Гетьман Богданко. Львів: [Б. в.], 1846. 18 с.
7. Леп'явко С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561-1591 pp.). Чернігів: Сіверянська думка, 1999. 212 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / Відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ: Довіра-Генеза, 1996. 942 с.

9. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України. Т. 1. К.: Либідь, 1993. 640 с.

10. Сергійчук В. І. Морські походи запорожців. Київ: Фотовідеосервіс, 1992. 62

с.

11. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX століть. Історичні есе у двох томах. Т. 1. Одеса: "ВМВ", 2004. 592 с.

12. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XVII до сер. XVIII ст. (Волинь, Центральна Україна). Київ: Наукова думка, 1993. 416 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ 5-6 КЛАСІВ В УМОВАХ НУШ

Людмила Бровко

Науковий керівник:

Яніна Камбалова

Нові умови сучасного суспільства, зумовили значні зміни в свідомості, мисленні та баченні теперішнього й майбутнього новими поколіннями. Такі виклики часу спричинили перегляд застарілих методів та принципів навчання. Розроблені концептуальні засади реформування середньої освіти виробили новий підхід до створення навчально-предметного середовища, розвитку здібностей учнів, що забезпечують психологічний комфорт і сприяють прояву творчості дітей.

Концепція Нової української школи сьогодні активно впроваджується в освітній процес у базовій школі. Це забезпечують відповідно прийняті Міністерством освіти і науки України нормативні документи, зокрема Державний стандарт базової і повної середньої освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. [1]; Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [7]; Модельні навчальні програми [3, 4, 5, 6]; Навчальні програми, які можуть розробляти вчителі.

Практична реалізація нового змісту освіти передбачає планування педагогічними працівниками своєї діяльності. Основу такого планування покладають модельні навчальні програми затверджені грифом Міністерства освіти та науки України. Дані програми були розроблені різними авторськими колективами та рекомендовані для використання в освітньому процесі у порядку визначеному законодавством. Вони визначають зміст навчального предмету/інтегрованого курсу, види навчальної діяльності здобувачів освіти, наближену послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів. Модельна навчальна програма не має чіткого розподілу навчальних годин, що дає можливість вчителю самостійно визначати час для опрацювання тієї чи іншої теми.

Щодо предметів громадянської та історичної освітньої галузі для 5-6 класів учителям пропонується вибір навчальних курсів, зокрема: «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» (Гісем О.В., Мартинюк О.О.) [3]; «Досліджуємо

історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» (Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.) [4]; «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» (Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелещенко Т. В., Щупак І.Я.) [5]; «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» (Даниленко В.М., Гісем О.В., Мартинюк О.О., Охредько О.Е., Тарасюк Т.Д.) [6]. До кожного такого курсу авторськими колективами розроблено окремі модельні навчальні програми, які призначені для упорядкування логіки та послідовності отримання результатів навчання, така логіка далі має розкриватися в навчальних програмах.

Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники мають право розробляти навчальні програми з предметів самостійно або об'єднавшись у професійні спільноти, навчальна програма має бути оформлена належним чином та не копіювати модельну [2, с. 4]. Навчальна програма розроблена педагогом визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів з навчального предмета або інтегрованого курсу, опис його змісту та видів навчальної діяльності здобувачів освіти із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх впровадження. Навчальна програма складається на рівні закладу освіти та затверджується педагогічною радою [8].

Основним робочим документом вчителя є календарно-тематичне планування - це результат творчої роботи вчителя. Календарно-тематичний план має бути зручним та універсальним, насамперед для педагога, він є його особистим баченням способів і напрямів отримання очікуваних результатів навчання. Переваги календарно-тематичного плану полягають в тому, що вчитель сам визначає необхідний обсяг годин на вивчення теми, може змінювати їх послідовність, визначати обов'язкові види робіт, а форма ведення плану є довільною [2, с. 8].

Предмети громадянської та історичної освітньої галузі є важливими в системі базової освіти адже формують ідентичність громадянина України, його активну громадянську позицію на засадах демократії, повагу до прав і свобод людини, сприяють розвитку особистості через осмислення зв'язків між минулим та сучасним.

Значущим в організації викладання навчальних предметів: історія та громадянська освіта є дотримання наступності між початковою та базовою школами. Насамперед варто з'ясувати, за якою програмою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» навчалися учні в початковій школі. Вчителю важливо визначити орієнтири для викладання у 5-6 класах НУШ, а різні програми мають різне змістове наповнення [2, с. 5].

Одним з найважчих періодів шкільного навчання вважається адаптаційний у 5 класі, тому педагогу потрібно приділяти значну увагу психологічному комфорту учнівства. Так, навчання в 5 класі варто розпочати зі співпраці, читання з говорінням, формування навичок говорити та формулювати думку, удосконалення вмінь та навичок кооперативного навчання, володіння «мовою» предмета/курсу тощо. Переважаючими методами та видами навчання в адаптаційний період мають стати активні та інтерактивні, дослідницькі, ігрові тощо. Проте важливо не забувати про традиційні словесні, наочні та практичні методи, адже урок має виконувати свою освітню функцію, а не перетворюватись на гру.

Допоміжні техніки навчання сприятимуть формуванню необхідних вмінь та навичок, які здобувачі освіти успішно зможуть використовувати в 7-9 класах. Поміж них варто виокремити: вміння сприймати та систематизувати інформацію, аналізувати різні типи джерел, аналізувати різні оцінки та судження; навички пошуку необхідної інформації, тлумачення та порівняння визначень чи суджень, самостійного опрацювання, проектного планування та ін. [2, с. 6].

Цікавими формами організації уроків для 5-6 класів можуть стати ігри-дослідження, ігри-подорожі, уроки-екскурсії, які не мають обмежуватись одним заняттям. Вчитель в умовах НУШ має вільний вибір в плануванні та формі проведення занять, що є значною перевагою в порівнянні зі старою системою освіти. Уроки цілком можуть трансформуватися чи то в дискусійні клуби, чи то дослідницькі лабораторії. Таким чином учень буде формуватись як особистість, яка вміє висловити свою думку, аргументувати свою позицію, досліджувати суспільні та історичні явища, тощо [2, с. 7].

Оцінювання навчальних результатів здобувачів освіти з предметів громадянської та історичної освітньої галузі не лише на перевірка рівня засвоєння матеріалу, а й вимірювання змін, які відбуваються з учнівством. Важливо, щоб система оцінювання була зрозумілою для учасників освітнього процесу, тому про її критерії варто проінформувати на початку вивчення предмету/курсу. Оцінювання знань, умінь та навичок учнів 5-6 класів передбачено відповідною модельною навчальною програмою, що слугує орієнтиром для тематичного/підсумкового оцінювання. Проте, поміж традиційних форм оцінювання, зокрема тести, самостійні контрольні роботи, рекомендується проводити оцінювання шляхом інтерактивних методик, дидактичних ігор, конференцій, диспутів тощо. Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти, дотримання ними принципів академічної доброчесності [9, с. 147].

Отже, запровадження концептуальних засад Нової української школи досить позитивно впливає на розвиток сучасної системи освіти. Державний стандарт визначає мету та принципи освітнього процесу та пояснює вимоги до обов'язкових результатів навчання. Важливим нововведенням є можливість педагогів вільного планування занять та експерименти з техніками навчання. Орієнтиром змісту предмету, результатів навчання є модельна навчальна програма затверджена Міністерством освіти та науки України. Організація викладання предметів громадянської та історичної галузі є важливим пунктом у системі базової освіти в 5-6 класах. Адаптаційний період середньої освіти досить крихкий у становленні учня як особистості, тому вчитель має дуже відповідально підійти до цієї місії. Тим самим допомогти сформувати всі необхідні вміння та навички для подальшого розвитку здібностей учня, прояву творчості, критичного мислення тощо. Такі предмети як історія та громадянська освіта формують ідентичність громадянина України, його активну громадянську позицію, повагу до прав і свобод людини, сприяють розвитку особистості через осмислення зв'язків між минулим та сучасним.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392. URL: <https://cutt.ly/9MmMvH9> (дата звернення: 02.11.2022)
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (Організація освітнього процесу). Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.9> (дата звернення: 02.11.2022)
3. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.В., Мартинюк О.О.) URL: https://drive.google.com/file/d/1SOeCotX_2hZUeCA4fbc6QJ2IQqRrGC6N/view?usp=sharing (дата звернення: 02.11.2022)
4. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.). URL: https://drive.google.com/file/d/1OrxKQ9U_OmKP8JFQhpK3a1xjbA5u5qnG/view?usp=sharing (дата звернення: 02.11.2022)
5. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) URL: <https://drive.google.com/file/d/1rBG2jQY2v1mX0uTsJb4p8JD1F2S60IQn/view?usp=sharing> (дата звернення: 02.11.2022)
6. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В.М., Гісем О.В., Мартинюк О.О., Охредько О.Е., Тарасюк Т.Д.) URL: <https://drive.google.com/file/d/1HSaza2nWo9dPB2-sl3HjV9cv4BfMWPXU/view/> (дата звернення: 02.11.2022)
7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=1129> (дата звернення: 02.11.2022)
8. Степанова-Камиш А. Навчальна програма не має копіювати модельну: що спільного й різного в цих програмах. URL: <https://cutt.ly/4MmMGuN> (дата звернення: 03.11.2022)
9. Черткова Н., Відіборенко І. Впровадження освітньої реформи «нова українська школа» на уроках громадянської та історичної освітньої галузі / Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти: Науково-методичний вісник № 58. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2022. 533 с.

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ

Анна Диптан

Науковий керівник:

Денис Руднік

Актуальність дослідження історії минулого України та світу сьогодні значно зростає, адже світове співтовариство стоїть перед викликами, аналогії яким можна знайти у минулому. Учитель у школі виступає не тільки ретранслятором уже готового знання, а й має навчити самостійному пошуку інформації, критичному мисленню, формулювати власне бачення історичного процесу. Саме тому наукова складова стає неодмінним компонентом викладання історії. Однак, коли зі сторони вчителя висувається ініціатива проведення дослідження, то в учнів закономірно виникає питання «що собою представляє собою сам термін «дослідження»?», «яким чином його проводити?», «як обрати тему, які факти дійсності мене цікавлять?» тощо. Це питання набуває актуальності ще й тому, що така робота готує учнів до здобуття вищої освіти. Так В. І. Панченко відзначає, що «після навчання у школі випускник не вміє самостійно мислити, не бачить оригінального і навіть загального, як в типових, так і в неординарних ситуаціях, об'єктах і явищах. Нарешті він не може відстояти власну точку зору» [2, с. 175].

Учитель у школі під час викладання історії має завдання залучати до наукової роботи, а саме допомогти учню обрати тему роботи, зорієнтувати його до самостійного пошуку інформації, сформулювати критичне ставлення до неї та обов'язково вимагати дотримання принципів академічної доброчесності. Однак, звертаємо увагу на те, що така діяльність вчителя вимагає від нього самого високої майстерності та навичок наукової роботи. Як відзначають дослідники, педагог стає дослідником, коли ґрунтовно опановує всі ступені педагогічної культури й дослідницької роботи, а саме: розуміння того, що неможливо уникнути помилок і невдач у роботі; усвідомлення необхідності дослідницького підходу до навчання та виховання; професійне самовдосконалення (самоосвіта та самовиховання); оволодінні культурно-педагогічним мисленням, яке містить послідовність і логіку, нестандартність і обґрунтованість будь-якої педагогічної інновації [1, с. 458]. Доповнимо, що учитель має розуміти не тільки необхідність у педагогічних інноваціях та удосконаленні методичної складової своєї роботи, але й ґрунтовно знати свій предмет, зокрема джерельну базу (значну увагу слід приділити роботі у музейних та архівних установах). Результати пошуку можна активно використовувати під час повсякденного викладання дисципліни. Як показує наша практика, учні значно активніше цікавляться матеріалом та презентаціями, які мають у своїй основі першоджерела (особливо це актуально для старших класів, коли значну увагу учні приділяють не графічному оформленню, а власне тексту документа). Особливе значення набуває знайомство з першоджерелами у суспільстві пост-правди та маніпулювання інформацією – форма подачі новин значно превалює над змістом.

Формування розуміння потреби в пошуку нового закладається у вчителя ще під час отримання вищої освіти. Наукова складова посідає чільне місце під час опанування освітніх компонентів освітньо-професійної програми у ЗВО.

Так активна публікаційна діяльність студентів гуманітарних спеціальностей дозволяє сформуванню у них навички виділяти причинно-наслідкові зв'язки, розглядати нові ідеї та знання у контексті уже наявних, відкидати непотрібну або невірну інформацію, розуміти зв'язки усередині інформації, виділяти помилки у інформації, робити правильні висновки [2, с. 177]. Обов'язковим елементом наукової роботи студента є презентація результатів власної наукової роботи. Участь у конференціях різного рівня дозволяє провести апробацію власних розробок, вести дискусію, з повагою ставитися до зауважень та вести наукову дискусію. Такий підхід є невід'ємною частиною підготовки студентів у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Студенти академії залучаються до конференцій на базі академії (наприклад, щорічні студентські Сковородинівські читання), всеукраїнських та міжнародних конференціях. Так академія не тільки вирішує завдання сформуванню самостійного дослідника, а й залучає студентів до популяризації гуманітарних та історичних досліджень. Це питання залишається актуальним з другої половини ХХ ст., адже глобальний світ переходить до постіндустріального суспільства – суспільства сфери послуг, інформаційних технологій, домінування технічного знання. Гуманітарне знання у такому світі потребує потужної підтримки не тільки з боку самих вчених, а й з боку держави, адже це є запорукою інформаційної безпеки. Падіння уваги до гуманітарних дисциплін пояснюється тим, що по об'єктивним причинам гуманітарні дисципліни не націлені на отримання швидкого прибутку або заробітку, їх головна мета – сформуванню заділ на майбутнє, вигода від якого не є очевидною тут і зараз [3, с. 175]. Таким чином, тільки учитель який пройшов практичну підготовку у сфері наукової роботи може правильно спрямувати наукову роботу учня.

Учитель під час роботи з учнем може дотримуватися такого підходу:

– виділити достатньо часу на роботу (якісна підготовка матеріалів конференції учнем середніх класів без досвіду може займати до одного місяця). Потрібно дати учню час для пошуку літератури та джерел, заздалегідь орієнтувати учня на те, що наукова творчість вимагатиме значної самовіддачі та переформатування його режиму дня;

– стимулювати учня висувати власні ідеї щодо напряму наукової роботи. Слід пояснити учню, що від нього очікується, в яких рамках йому доведеться працювати. Учитель має раціонально оцінювати свої сили, історичні компетенції та навички наукового керівника. Доречно брати до уваги свій попередній досвід та наукові інтереси, однак і обмежувати учня у виборі теми не слід, адже робота над нецікавою, нав'язаною темою є неефективною та може відвернути учня від наукової роботи;

– навчити вести наукову дискусію, поважати думку та погляди інших, адекватно сприймати критику, прислухатися до зауважень, але і відстоювати власну думку;

– учень побуде потребувати, окрім допомоги у методичному, методологічному та науковому аспектах, ще й допомоги моральної – необхідно прищепити учню віру у власні сили.

Таким чином, учитель історії сьогодні виступає не просто джерелом інформації для учнів, але й разом з учнями сам виступає тим, хто примножує наукове знання. Активне залучення учнів до наукової роботи вирішує завдання не тільки розвитку навичок самостійної роботи, але і робить власний внесок до забезпечення інформаційної безпеки держави.

Література

1. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зазюна НАПН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. Н. Г. Ничкало, І. Ф. Прокопенка. Київ ; Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 544 с.
2. Панченко В. І. Застосування технології розвитку критичного мислення при викладанні «Історії України». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2013. Вип. 108, т. 2. С. 175–178.
3. Руднік Д. Г. Кафедра історико-філософського спрямування та зміст освіти в аграрному університеті. *Збірник матеріалів звітування науково-практичної конференції Луганського національного аграрного університету*. Харків, 2020. С. 175–177.

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Карина Дяченко

Науковий керівник:
Світлана Моцак

Війна в Україні змусила українців внести корективи у різні сфери свого життя. Сьогодні змін і адаптації потребує не тільки наше буденне життя а і освітня галузь, а саме викладання окремих навчальних предметів у школі. Адже освітній процес – це важлива складова у підготовці нашого майбутнього покоління. Тому у ці важкі для нас часи потрібно замислитись над питанням як саме організувати викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах війни.

Держава співпрацюючи з ініціативою «Система забезпечення якості освіти» та МОН розробили поради щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Навчальний зміст предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах війни варто оптимізувати, щоб зменшити навантаження на учнів. В першу чергу мова йде про скорочення обсягу текстів для читання, оскільки дітям, які перебувають у стані тривалого стресу, важко довгий час утримувати увагу. З огляду на це читання підручника доречно замінити усною розповіддю, переглядом відеоматеріалів, інтерактивними заняттями, роботою над творчими та дослідницькими проектами.

Модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі пропонують три варіанти представлення й реалізації навчальних предметів та інтегрованих курсів:

- інтегрування історії України та громадянської освіти у програмі «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» (чотири авторські колективи);
- інтегрування історії України та всесвітньої історії у програмі «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» (один авторський колектив);
- інтегрування всіх трьох предметів у програмах «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» (три авторські колективи), «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» (три авторські колективи).

Викладачу необхідно зробити вибір модельної навчальної програми, на основі якої можливо буде створювати власні навчальні програми. Надто складно обрати одну модельну навчальну програму з запропонованих. Тому для найвдалішого вибору варто звертати увагу на всі компоненти кожної з модельних навчальних програм: розподілені між темами орієнтири для оцінювання, що є безпосередніми вимогами Державного стандарту.

Корисними у викладанні даної галузі будуть пояснювальні записки до навчальних програм, де учителька/учитель зможе знайти конкретизацію компетентнісного потенціалу освітньої галузі, але і запроповану послідовність досягнення результатів навчальної діяльності.

Обираючи модельну навчальну програму, викладачеві потрібно звернути увагу на послідовність та повноту досягнення конкретних освітніх результатів та їхнє співвідношення із запропонованими видами навчальної діяльності в змісті кожної окремої змістової теми. Також до цього рекомендується використання авторських пропозицій видів навчальної діяльності. Їхнє використання може бути варіативним, спрямованим на потреби учнів та професійні якості самого вчителя. Учитель може орієнтуватися на цю частину програми, а також може використовувати свої підходи, однак головним критерієм при цьому є можливість за допомогою методів пізнавальної діяльності досягти запланованих освітніх результатів.

Добираючи навчальний матеріал, вчитель має фокусуватися на сюжетах, що дають учням краще розуміння історії боротьби українського народу за незалежність і своє майбутнє. Наприклад варто подавати такі сюжети, на яких можна продемонструвати міць і незламність українського народу, готовність протистояти ворогу навіть у найскладніші часи. У пригоді стануть також теми та завдання, спрямовані на осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям України, між світовими, державними та регіональними процесами.

На вчителів історії сьогодні, як ніколи, лягає відповідальність за розвиток в учнів критичного та системного мислення, медіа грамотності та осмислення того, що відбувалось і відбувається. Опираючись на це варто запровадити наприклад п'ятихвилинки, під час яких розглядатиметься один із видів когнітивних викривлень, методів пропаганди чи маніпуляції, перевірятиметься на їх предмет якась новина тощо.

Добирати контент для таких вправ потрібно відповідно до віку та психоемоційного стану учнів, зважаючи на те, що певна інформація чи візуальні матеріали можуть налякати чи засмутити учнів. Що в свою чергу може негативно відобразитись на психоемоційний стан учнів.

Окремо вчителю слід приділити увагу розвитку громадянських компетентностей учнів. Під час уроків і розмов необхідно формувати свідому громадянську позицію дітей. Взаємодопомога, волонтерство, протидія ворожій пропаганді, підтримання власного емоційного ресурсу є важливими складовими успіху в боротьбі з російськими загарбниками.

Важливість предметів, інтегрованих курсів громадянської та історичної освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України посилюється потребою зміцнення національної ідентичності, плекання патріотизму, формування ключових громадянських компетентностей і навичок учнів.

Модельні навчальні програми для 5–6 класів, що впроваджуються поетапно з 1 вересня 2022 р., мають послугувати для вчительства основою для можливого створення власних навчальних програм, які стануть складовою освітньої програми школи предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах війни.

Згідно зі статтею 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники мають право на «академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі». Головним завданням при створенні власної навчальної програми має стати врахування всіх освітніх результатів, передбачених Держаним стандартом, для адаптаційного циклу 5-6 класів та можливість їх реалізувати.

Старшокласників наприклад доречно буде ознайомити з міжнародним гуманітарним правом. Наприклад, скористатися посібником «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право в закладах освіти», що містить навчально-методичні матеріали для проведення уроків у 8–11-х класах.

Доречним є використання ігри-подорожі та ігри-дослідження, що обмежуються однією темою чи навіть одним заняттям. Варто також практикувати уроки-екскурсії (в тому числі й віртуальні), наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки.

Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти у ході або після виконання ними навчальних завдань, дотримання ними принципів академічної доброчесності. Для усвідомлення учнями своєї динаміки пізнавальної діяльності варто послідовно упроваджувати практики самооцінювання.

Отже уроки предметів громадянської і історичної освіти мають перетворитися на своєрідні дослідницькі лабораторії чи дискусійні клуби, де кожен з учнів матиме змогу індивідуально чи в групі дослідити суспільні, історичні явища та процеси, висловити свою думку, аргументувати свою позицію, поміркувати вголос або письмово, поділитися особистим досвідом, враженнями.

Саме така організація, із дотриманням запропонованих вище рекомендацій, дозволить організувати та адаптувати викладання предметів громадянської і історичної освітньої галузі в умовах війни.

Література

1. Збірка інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на уроках різних предметах, т. зв. Тулбокс. URL: <https://schools-for-org/onlain-resursy/toolbox> (дата звернення: 30.10.2022).
2. Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. Навчально- методичний посібник / за редакцією О. В. Волошенюк, Р. І. Євтушенко. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2021. 71 с.
3. Інтерактивний посібник «Як побудувати демократичну школу: Інтерактивний посібник про загальношкільний підхід до формування демократичної культури школи та розвитку громадянських компетентностей». URL: <https://cutt.ly/NMm1JQa> (дата звернення: 30.10.2022).
4. Цикл онлайн курсів: «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина»: «Стартуємо до успішної школи». URL: <https://cutt.ly/7Mm10wS> (дата звернення: 30.10.2022).

ПРО АВТОРІВ

Артемова Людмила Вікторівна, наукова співробітниця Національного заповідника «Глухів», аспірантка 3-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Аторін Денис Миколайович, студент 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ащаулова Тетяна Анатоліївна, аспірантка 2-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Базиль Світлана Михайлівна, докторка філософії, вчитель історії і правознавства Шосткинської ЗОШ І-ІІІ ст. № 12

Біленький Ярослав Сергійович, студент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Бондар Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Бровко Альона Григорівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Бровко Людмила Віталіївна, здобувачка вищої освіти І курсу магістратури історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Василенко Марія Олексіївна, студентка магістратури історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Воронова Надія Сергіївна, доцент, доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ – Дніпро

Голодюк Поліна Леонідівна, студентка навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Горобець Ігор Володимирович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Грибенко Олександр Миколайович, кандидат історичних наук, ВСП «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка»

Гринь Діана Ігорівна, студент 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Вадим Андрійович, студент 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Віталій Андрійович, студент 24-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Давиденко Юрій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Деркач Олексій Дмитрович, студент магістратури історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Диптан Анна Юріївна, здобувачка освіти 411-ПО групи психолого-педагогічного факультету кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Дмитренко Катерина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Доброчинська Валентина Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету

Дяченко Карина Валеріївна, студентка навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Желіба Олександр Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Жмака Віталій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, викладач Сумського фахового коледжу економіки і торгівлі

Завгородня Антоніна Олександрівна, студентка 64-І групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Загребельна Ніна Іванівна, доцент, кандидат історичних наук, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ігнатенко Наталія Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Іжук Софія Михайлівна, студентка бакалаврату історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Льїна Олена Олексіївна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Камбалова Яніна Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Карпенко Ігор Сергійович, студент-магістрант навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кашуба Лілія Сергіївна, здобувач освіти спеціальності 032 Історія та археологія Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Кириленко Сергій Олексійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Кмець Дмитро Ігорович, студент 64-ї групи (ОС «Магістр») Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Коляда Ігор Анатолійович, доктор історичних наук, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти історико-філософського факультету Українського державного університету імені М. П. Драгоманова, професор, Заслужений працівник освіти України

Крижанівський Віталій Михайлович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, провідний науковий співробітник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України в м. Київ

Крисенко Ілона Андріївна, студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Крупенько Оксана Василівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Курок Олександр Іванович, доктор історичних наук, професор, ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ладиченко Тетяна В'ячеславівна, кандидат історичних наук, професор, завідувачка кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Левченко Максим Андрійович, аспірант 4-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Леннік Ілля Юрійович, студент історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Маленко Катерина Миколаївна, викладач історії I категорії ЗОП Державного професійно-технічного навчального закладу «Конотопський професійний аграрний ліцей» Попівської ОТГ

Мелещенко Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти, заступник

декана з виховної і наукової роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Милютіна Олена Леонідівна, вчитель історії Комунального закладу Сумської обласної ради – Глухівський лицей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою

Мирошніченко Володимир Олександрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Мінченко Марина Василівна, аспірантка 3-го року навчання, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Мірошніченко Надія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, учений секретар Національного заповідника «Глухів»

Мозговий Олексій Сергійович, аспірант 1-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Моцак Світлана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Мудрий Мар'ян Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України Львівського національного університету імені Івана Франка

Назарова Віра Валеріївна, кандидат історичних наук (Ізраїль), історик та генеолог

Оліцький В'ячеслав Олександрович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Остапчук Олексій Олександрович, аспірант 3-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Павленко Антон Олександрович, студент-магістрант навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Пацерук Дмитро Ярославович, студент бакалаврату історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Петренко Наталія Миколаївна, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Подобєд Андрій Олексійович, учитель-методист гімназії № 59 міста Києва

Подобєд Олена Андріївна, доктор історичних наук, доцент кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Поскрипко Нікіта Станіславович, аспірант 1-го року навчання кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Прокопенко-Дубова Діана Юріївна, студентка 411-по групи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», вчителька 5-х класів з математики Харківської гімназії № 83

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Присяник Сергій Володимирович, учитель історії, правознавства та громадянської освіти Баницького навчально-виховного комплексу Глухівської міської ради Сумської області

Ребенок Вікторія Русланівна, студентка-магістрантка ННІ історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Ріпа Вікторія Анатоліївна, здобувачка вищої освіти II курсу магістратури історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Руднік Денис Геннадійович, кандидат історичних наук, старший викладач Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Рябовол Лілія Тарасівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)

Семененко Анастасія Сергіївна, студентка 1-го курсу магістратури історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Слінченко Лариса Володимирівна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Сосновський Дмитро Юрійович, студент-магістрант ННІ історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Страшко Євгенія Матвіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Суббота Єгор Ігорович, студент навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Федоров Ігор Олександрович, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Федотенко Альбіна Романівна, студентка 41 ДО групи ВСП «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»

Чижов Олександр Ігорович, кандидат історичних наук, викладач Сумського будівельного коледжу

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання, директорка Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Чуприна Ярослав Борисович, студент 34-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Шаповалова Карина Ігорівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)

Шершень Марія Володимирівна, студентка бакалаврату історико-філософського факультету Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Яретик Микола Миколайович, магістр 1-го курсу історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність інформації, що них висвітлюється, а також за відповідність матеріалів нормам законодавства, моралі та етики.